

Rapport

Hjemløshed blandt kvinder i Danmark

En kvalitativ interviewundersøgelse

Lars Benjaminsen, Sigrid Trier Grønfeldt, Louise Høyer Bom, Lars Fynbo & Alexandrina Schmidt

*Hjemløshed blandt kvinder i Danmark – En kvalitativ
interviewundersøgelse*

© VIVE og forfatterne, 2018

e-ISBN: 978-87-7119-557-6

Projekt: 301174

VIVE – Viden til Velfærd

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11, 1052 København K

www.vive.dk

VIVE blev etableret den 1. juli 2017 efter en fusion mellem KORA og SFI. Centeret er en uafhængig statslig institution, som skal levere viden, der bidrager til at udvikle velfærdssamfundet og den offentlige sektor. VIVE beskæftiger sig med de samme emneområder og typer af opgaver som de to hidtidige organisationer.

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

Forord

I denne rapport præsenteres resultaterne af en undersøgelse af hjemløshed blandt kvinder i Danmark. Undersøgelsen er baseret på interview med hjemløse kvinder og med ledere og medarbejdere på sociale tilbud på hjemløseområdet.

Undersøgelsen tager udgangspunkt i, at der gennem de senere år er sket en stigning i hjemløsheden blandt kvinder, og undersøgelsens formål er at give mere viden om hjemløshedens karakter og de bagvedliggende forhold, der har betydning for, at kvinder rammes af hjemløshed.

Vi retter en stor tak til de kvinder, der har bidraget til undersøgelsen ved at fortælle om hjemløsheden og deres øvrige livssituation. Selvom kvinderne på interviewtidspunktet befinder sig i en vanskelig situation, har de taget sig tid til at fortælle om deres erfaringer og dermed bidraget til at synliggøre de udfordringer og problematikker, der knytter sig til at være i en hjemløshedssituation som kvinde i dag. Vi retter også en tak til ledere og medarbejdere på de sociale tilbud, der ligeledes har bidraget til undersøgelsen med deres oplevelser af kvindernes situation og af den hverdagslige praksis på de sociale tilbud.

Et rapportudkast har været diskuteret i en ressourcegruppe bestående af Ask Svejstrup, SAND – De hjemløses landsorganisation; Kirsten Munk, Rådet for Socialt Udsatte; Rafai Al-Atia, Kommunernes Landsforening; Dennis Lindhardt-Pedersen, Sammenslutningen af Boformer for Hjemløse i Danmark og Karin Egholm, Socialstyrelsen. Vi takker ressourcegruppen for gode og konstruktive kommentarer til rapporten.

Hanne Ramsbøl, der er koordinator for udvikling og implementering i socialpsykiatrien i Skanderborg Kommune, har været referee på rapporten og takkes for kommentarer.

Undersøgelsen har været gennemført af VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd for Børne- og Socialministeriet og Satspuljepartierne og blev igangsat som led i aftalen om udmøntning af satspuljen for 2018.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker Lars Benjaminsen, der også har været projektleder, og et team bestående af analytikere Sigrid Trier Grønfeldt og Louise Høyer Bom, forsker Lars Fynbo og specialestuderende Alexandrina Schmidt.

Kræn Blume Jensen

Forsknings- og analysechef for VIVE Social

2018

Indhold

Sammenfatning	6
Baggrund og formål.....	6
Data og metode.....	6
Hjemløshedssituationer og vejen ud i hjemløshed	7
Profil og udsathedsfaktorer	9
Unge kvinder i hjemløshed.....	10
Hjemløse kvinder med børn	10
De sociale tilbud og velfærdssystemets indsatser	12
Konklusion og perspektivering	14
Kønnede sårbarheder og ressourcer	16
1 Indledning.....	18
1.1 Rapportens opbygning.....	18
2 Teoretisk forståelse og tidligere forskning.....	20
2.1 Forståelser af hjemløshed	20
2.2 Hjemløshed blandt kvinder – udvikling og profil	22
2.3 Hjemløse kvinder i et forskningsperspektiv	24
2.4 Nyere sociale indsatser.....	29
3 Data og metode.....	31
4 Hjemløshedssituationer og veje ud i hjemløshed.....	35
4.1 Mange veje ind i hjemløshed	35
4.2 Eksempler på kvinders vej ud i hjemløshed	37
4.3 Kvindernes oplevelser af forskellige hjemløshedssituationer	45
4.4 Sammenfatning.....	55
5 Kvindernes profil og udsathedsfaktorer	58
5.1 Hjemløsheden som en del af en kompleks social udsathed.....	58
5.2 Psykiske lidelser	60
5.3 Alkohol- og stofmisbrug	63
5.4 Fysiske helbredsproblemer og hygiejne	67
5.5 Beskæftigelse, forsørgelse og økonomi	69
5.6 Netværk og ensomhed.....	73
5.7 Kvinder med etnisk minoritetsbaggrund	76
5.8 Udsathed blandt hjemløse transpersoner.....	79
5.9 Overgreb og vold	81
5.10 Prostitution og gråzone-problematikker	84
5.11 En kønnet problematik?	86
5.12 Sammenfatning.....	90
6 Hjemløse mødre og familierettede tilbud.....	93
6.1 Børn og moderskab som hjemløs kvinde	93

6.2	Vejen ud i hjemløshed for kvinder med børn	96
6.3	Tilbud til familier og enlige mødre i hjemløshed	99
6.4	Bolig og efterværn for kvinder med børn	106
6.5	Sammenfatning.....	110
7	Unge kvinder i hjemløshed.....	112
7.1	Målgruppen af unge kvinder i hjemløshed.....	112
7.2	Unge kvinder med komplekse problemer	114
7.3	Psykisk sårbare unge kvinder	118
7.4	Sofasurfing blandt unge kvinder – kønsspecifik risikofaktor eller ressource?	123
7.5	Udfordringer og problematikker for unge hjemløse kvinder.....	124
7.6	Sammenfatning.....	129
8	Velfærdssystemet og de sociale tilbud.....	131
8.1	Akuttilbud og midlertidige opholdstilbud	131
8.2	Skærmede tilbud eller blandede tilbud	132
8.3	Snitfladeproblematik mellem krisecentre og boformer	141
8.4	Behovet for permanente boligløsninger	145
8.5	Behovet for efterværn og social støtte i egen bolig	150
8.6	Samspillet med det øvrige velfærdssystem	154
8.7	Sammenfatning.....	159
	Litteratur	161

Sammenfatning

I denne rapport præsenterer vi resultaterne af en undersøgelse af hjemløshed blandt kvinder i Danmark. Undersøgelsen er en kvalitativ interviewundersøgelse, der tegner et billede af de sociale problemstillinger blandt kvinder, der bliver ramt af hjemløshed, og samtidig belyser kvindernes brug af velfærdssystemets tilbud. Undersøgelsen er gennemført for Børne- og Socialministeriet og blev igangsat som led i aftalen om udmøntning af satspuljen for 2018.

Baggrund og formål

Baggrunden for undersøgelsen er, at ved den seneste kortlægning af hjemløshed i 2017 blev der registreret en betydelig stigning i antallet af kvinder i hjemløshed sammenlignet med de tidligere kortlægninger. Ved kortlægningen i 2017 var der 1.633 kvinder, der befandt sig i en hjemløshedssituation, sammenlignet med 1.325 kvinder i 2015. Det svarer til en stigning på 23 pct. Ses der på udviklingen over en længere periode, var stigningen på 53 pct. siden kortlægningen i 2009, hvor der blev registreret 1.066 kvinder i hjemløshed. I samme periode er hjemløsheden også steget blandt mænd, men procentvis har stigningen været kraftigere blandt kvinderne, idet stigningen blandt mændene var på 3 pct. fra 2015 til 2017 og 27 pct. fra 2009 til 2017. Selvom der stadig er flest mænd, der rammes af hjemløshed, er kvindernes andel af den samlede hjemløshed steget fra 22 pct. i 2009 til 25 pct. i 2017 (Benjaminsen, 2017).

Hovedformålet med denne undersøgelse er at bidrage med en viden om hjemløshed blandt kvinder, og om, hvilke støttebehov kvinderne har. Vi belyser, hvad der kendetegner livssituationen for de kvinder, der rammes af hjemløshed, deres veje ud i hjemløshed samt deres øvrige sociale og helbreds-mæssige problematikker. Ligeledes er et centralt fokus i undersøgelsen at afdække, hvilke indsats- og støttebehov der gør sig gældende blandt kvinder i hjemløshed, og hvilken hjælp kvinderne får fra de eksisterende tilbud i velfærdssystemet. Undersøgelsen ser også på, om der er særlige forhold, der knytter sig til at være hjemløs som kvinde. Det gælder blandt andet risikoen for vold og overgreb og behovet for skærmede tilbud til de hjemløse kvinder.

I rapporten trækker vi undervejs også resultater frem, der viser, hvordan hjemløsheden og udsathedens blandt kvinderne på forskellige områder adskiller sig fra tilsvarende mønstre blandt hjemløse mænd. Undersøgelsen har dog ikke et primært fokus på at sammenligne situationen for hjemløse kvinder med hjemløse mænd, og der er således ikke foretaget interview med hjemløse mænd i undersøgelsen. Undersøgelsens fokus er således først og fremmest at tegne et billede af hjemløsheden blandt kvinder i bred forstand og dermed skabe mere viden om gruppen af hjemløse kvinder generelt.

Data og metode

Undersøgelsen er baseret på kvalitative interview med kvinder i hjemløshed og med ledere og medarbejdere på sociale tilbud, som benyttes af kvinder i hjemløshed. Kontakten med kvinderne er primært skabt på en række tilbud, der henvender sig til hjemløse kvinder alene eller til både hjemløse kvinder og mænd. Det gælder tilbud som herberger og forsorgshjem, natvarmestuer og væresteder. Nogle af disse tilbud er udelukkende målrettet kvinder, mens andre tilbud er henvendt til både kvinder og mænd. Desuden har vi også talt med beboere og personale på nogle familieorienterede tilbud til hjemløse kvinder (og par eller mænd) med børn.

Vi har i alt besøgt 11 sociale tilbud, der er beliggende i syv forskellige kommuner. Der har været lagt vægt på en geografisk spredning i udvælgelsen af tilbuddene. 5 af de 11 tilbud er beliggende i hovedstadsområdet, mens de øvrige tilbud er beliggende i resten af landet og fordeler sig på to større provinsbyer og to mindre provinsbyer. Der er repræsenteret tilbud i både Jylland, på Fyn og Sjælland.

På disse tilbud har vi interviewet i alt 50 kvinder, der aktuelt befinder sig i en hjemløshedssituation, og yderligere 2 kvinder, der tidligere har været i en hjemløshedssituation, men ikke er det længere, men som alligevel fortsat har kontakt med tilbuddet. Desuden har vi interviewet 5 kvinder med ophold på et krisecenter for derved at belyse snitfladen mellem kvinder i hjemløshed og kvinder på krisecenter pga. en voldelig partner, da det undervejs i undersøgelsen viste sig, at der for en del kvinders vedkommende var et samspil i disse problematikker. Blandt de ansatte på tilbuddene har vi sammenlagt interviewet 22 ledere og medarbejdere på de tilbud, vi har besøgt.

Undersøgelsens empiriske fokus har primært været på at belyse hjemløsheden i et borgerperspektiv og i et praksisnært perspektiv gennem interviewene med kvinderne selv og gennem interviewene med medarbejderne på de sociale tilbud. Vi har desuden foretaget et mindre antal interview med medarbejdere i de kommunale forvaltninger i nogle få udvalgte kommuner, primært med henblik på at supplere det billede af målgruppen og indsætterne, som vi har fået gennem interviewene med de hjemløse kvinder og medarbejderne på de sociale tilbud. Af hensyn til den høje grad af følsomhed i interviewmaterialet er både tilbuddene, vi har besøgt, og hvilke kommuner, de er beliggende i, anonymiseret i undersøgelsen.

Hjemløshedssituationer og vejen ud i hjemløshed

Forskningslitteraturen viser generelt, at der er forskel på hjemløsheden blandt kvinder og mænd, når man sammenligner, hvilke hjemløshedssituationer de hjemløse kvinder og mænd befinder sig i (Edgar & Doherty, 2001; Löfstrand & Quilgars, 2016). I de nationale kortlægninger af hjemløshed viser denne forskel sig ved, at færre af de hjemløse kvinder er gadesovere eller opholder sig på herberger, sammenlignet med de hjemløse mænd, mens der til gengæld er væsentligt flere af de hjemløse kvinder, der opholder sig i 'skjult hjemløshed', det vil sige, at de overnatter rundt omkring hos venner og familie (Benjaminsen, 2017).

Det er et mønster, som vi genkender i det kvalitative interviewmateriale. Selvom vi generelt har opnået kontakten med de interviewede kvinder på en række forskellige midlertidige overnatningstilbud, beretter mange af kvinderne om, at de i lange perioder har overnattet rundt omkring hos familie, venner og bekendte, så længe det var muligt. For de flestes vedkommende har der været tale om skiftende ophold, hvor de har kunnet bo noget tid ét sted, men på et tidspunkt var nødt til at flytte videre til en anden ven eller bekendt, hvor de kunne bo i en periode. Kvinderne beskriver generelt disse ophold som ustabile, opslidende og præget af stor usikkerhed om, hvor længe de kunne overnatte ét sted, og hvornår de måtte flytte videre. På et tidspunkt er mulighederne sluppet op, og samtidig har en del af kvinderne også haft det så dårligt psykisk eller fysisk, at de har måttet søge ophold på de midlertidige overnatningstilbud. En lille gruppe af de kvinder, vi har interviewet, har også prøvet at overnatte 'på gaden', hvor de typisk har forsøgt at finde et lidt afsides sted som i en park eller på offentlige toiletter. De har typisk kun sovet uden for en enkelt nat eller to, men beskriver oplevelsen som ubehagelig og risikofyldt.

For mange af de hjemløse kvinder, vi har interviewet, hænger hjemløsheden sammen med en kompleks social udsathed og en langvarig marginaliseringsproces, men der er også kvinder, der har en mere moderat grad af udsathed, og hvor marginaliseringsforløbet og hjemløsheden først er indtruffet mere nyligt. Vejen ud i hjemløshed er for de fleste af kvindernes vedkommende helt konkret startet

med, at de mistede den bolig, de tidligere havde. Der tegner sig i interviewmaterialet særligt to veje til at have mistet boligen, der samtidig også knytter sig til graden af kompleksitet i udsathed.

Den ene gruppe er socialt udsatte enlige kvinder, der på et tidspunkt er blevet sat ud af deres bolig. Det er typisk kvinder med en kompleks udsathed præget af psykiske lidelser og for en dels vedkommende også i kombination med misbrugsproblemer. For disse kvinder er hjemløsheden så at sige blot toppen af isbjerget, hvor hjemløsheden optræder i et samspil med sociale og helbredsmæssige problemer på mange områder af livet. For en anden gruppe er tabet af boligen særligt knyttet til et samlivsbrud, men også for denne gruppe er der ofte et samspil med forskellige andre problematikker. Der er flere i denne gruppe, hvor man kan tale om en moderat grad af udsathed, snarere end den komplekse udsathed i den førstnævnte gruppe. Det kan fx være angstlidelser eller depressioner, der dog for nogles vedkommende også spiller sammen med misbrugsproblemer. Der er også flere af kvinderne i denne gruppe, der undervejs i forløbet har mistet et arbejde og et tidligere stabilt forsørgelsesgrundlag. For de kvinder, hvor hjemløsheden hænger sammen med et samlivsbrud, har det tidligere forhold ofte været præget af konflikter og for en dels vedkommende også psykisk og/eller fysisk vold fra den tidligere partner. Samlivsbruddet kan have ført til en hjemløshedssituation på flere måder. I nogle tilfælde er kvinden blevet i boligen efter bruddet, men har ikke længere kunnet betale huslejen og har måttet opgive sin bolig eller har været igennem en egentlig udsættelse fra boligen ligesom kvinderne i den første gruppe. I andre tilfælde har kvinden måttet forlade manden pga. fysisk eller psykisk vold, og nogle af disse kvinder har i første omgang søgt ophold på et kvindekrisecenter, men efter opholdet på krisecenteret står nogle kvinder reelt i en hjemløshedssituation og må derefter søge ophold på en hjemløseboform. For andre har et misbrugsproblem betydet, at de ikke har kunnet få ophold på et kvindekrisecenter, men i stedet har måttet tage ophold på en § 110-boform.

Mens der således viser sig forskellige typer af marginalisering og veje ud i hjemløshed, skal det også understreges, at der er en stor variation og spændvidde i kvindernes livssituation og historik. På nogle af de sociale tilbud påpeger medarbejderne, at de til tider ser kvinder med videregående uddannelser eller studerende dukke op blandt deres brugere, hvor typisk psykiske lidelser som angst og depressioner har revet tæppet væk under disse kvinders tilværelse. Spændvidden viser sig også i kvindernes sociale baggrunde. Selvom en del beretter om, at de har en vanskelig familiebaggrund med sig, er der også en del af kvinderne, der fortæller, at de er vokset op i 'almindelige hjem'. Nogle har levet et liv med job, mand og børn tidligere i deres liv, men blev undervejs i deres livsforløb ramt af psykiske problemer, alkoholmisbrug, arbejdsløshed og skilsmisse, hvor en kombination af disse faktorer på et tidspunkt har betydet, at de har mistet boligen og efterfølgende er kommet ud i hjemløshed.

Mens kvindernes hjemløshedssituation således i høj grad hænger sammen med et socialt marginaliseringsforløb, hvor psykiske og sociale sårbarheder spiller en stor rolle, er det vigtigt at understrege, at også systemiske, strukturelle og samfundsmæssige faktorer spiller ind på kvindernes hjemløshedsforløb. Når kvinderne først står i en situation, hvor de er uden bolig, er det ofte meget vanskeligt at finde et nyt sted at bo, og den vanskelige boligsituation i de større byer begrænser i høj grad kvindernes muligheder for at finde en ny bolig. På den måde opstår og fastholdes hjemløsheden i et samspil mellem de individuelle sårbarhedsfaktorer som psykiske lidelser og misbrugsproblematikker og systemiske, strukturelle og samfundsmæssige forhold som den generelle mangel på betalelige boliger eller en mangel på tilstrækkelig helhed og sammenhæng i velfærdssystemets indsatser for de mest udsatte borgere.

Profil og udsathedsfaktorer

For stort set alle kvinderne, vi har interviewet, er det tydeligt, at hjemløsheden opstår i et samspil med øvrige psykosociale og helbredsmæssige problemer i kvindernes liv. Den mest dominerende enkeltfaktor, der træder frem i interviewene, er, at en stor del af kvinderne har psykiske lidelser og psykiske problemer. Det er kvinder med en bred vifte af psykiske problematikker. Der er både kvinder med alvorlige psykiske lidelser som skizofreni, bipolar lidelse og borderline, og der er en stor gruppe med lidelser som angst og depression. Der er også kvinder med ADHD og lidelser i autismspektret blandt de kvinder, vi har interviewet.

I sammenligning med de psykiske lidelser fylder misbrugsproblemerne mindre i interviewene. Det skal særligt understreges, at der er en betydelig del af de interviewede kvinder, der ikke melder om problemer med stof- eller alkoholmisbrug, og hvor det således er den psykiatriske problematik, der er fremtrædende. Det svarer til det billede, vi generelt ser i de nationale kortlægninger af hjemløshed, hvor langt den største gruppe – 61 pct. af de hjemløse kvinder ved den seneste kortlægning i 2017 – blev registreret med psykiske lidelser, mens det var 42 pct., der havde et stof- og alkoholmisbrug. Der er dog også en del af de kvinder, vi har interviewet, der har problematikker relateret til alkohol- eller stofmisbrug. Særligt blandt de midaldrende og ældre kvinder er der en del med alkoholproblematikker, mens vi blandt nogle af de yngre kvinder ser mere komplekse problemer med stofmisbrug i samspil med psykiske lidelser. Nogle af kvinderne beskriver selv deres alkohol- eller stofmisbrug som udtryk for selvmedicinering i forhold til deres psykiske og sociale problemer. Der er også andre, der beskriver, hvordan selve hjemløsheden og den usikkerhed og ensomhed, der følger med, er med til at forstærke deres misbrug. I forbindelse med omfanget af misbrugsproblemerne skal det dog generelt tages i betragtning, at der formentlig er en tendens til, at færre blandt de allermost udsatte hjemløse kvinder med svære misbrugsproblemer er blevet rekrutteret til interviewene.

Nogle af de lidt ældre hjemløse kvinder beretter også om fysiske helbredsproblemer. Det gælder blandt andet følgevirkninger af blodpropper, smerter i muskler og led, KOL og dårlig ryg. For nogles vedkommende hænger de fysiske helbredsproblemer sammen med et langvarigt stof- eller alkoholmisbrug, mens der også er nogle, der tidligere i deres liv har haft opslidende arbejde såsom rengøring. Der er også enkelte af kvinderne, der har alvorlige infektionssygdomme som HIV og hepatitis C.

Ensomhed er en meget dominerende problematik for mange af kvinderne. De fleste har i deres aktuelle situation et meget sparsomt netværk, og en del fortæller, at den smule netværk, de har, også er præget af udsathed, og således ikke er et netværk, de kan forvente nogen væsentlig støtte og hjælp fra. Det gælder også i en del tilfælde kvindernes familierelationer, hvor en del oplever en 'skadelig' relation til forældrene, der således ikke optræder som en ressource, men snarere som en belastning i kvindernes liv. I nogle tilfælde har familierne haft svært ved at rumme kvindernes psykiske lidelser og har afskåret kontakten. Selve hjemløshedssituationen har også været med til at erodere netværket, idet mange har startet med at overnatte rundt hos familie og venner i det omfang, det var muligt, men det er med til at slide det sparsomme netværk yderligere op.

Omtrent en fjerdedel af de kvinder, vi har interviewet, har etnisk minoritetsbaggrund, hvoraf de fleste har mellemøstlig eller somalisk baggrund. Flere af dem befinder sig på de familieinstitutioner, vi har besøgt, og nogle af dem opholder sig der sammen med deres børn. De hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund har dog også forskellige profiler. Mens nogle primært har et sammenbrudt forhold bag sig (herunder sammenbrudte familiesammenføringer og/eller problematikker med fysisk og psykisk vold) er der også nogle, der primært har en udsathedsproblematik med psykiske lidelser og/eller misbrugsproblemer. Fælles for de hjemløse kvinder med indvandrer- eller flygtningebaggrund er, at de samtidig med deres øvrige problematikker også ofte har sproglige udfordringer, der

gør det (endnu) vanskeligere for dem at navigere i velfærdssystemet, ligesom det også har været en ekstra barriere i forhold til at søge arbejde.

Der er også nogle af de kvinder, som vi har talt med, der har oplevet seksuelle overgreb enten før eller i løbet af deres hjemløshedperiode. Nogle af disse overgreb er sket, mens kvinderne har været sofasovere, ligesom nogle også har oplevet, at deres grænser i denne periode er blevet udvisket og overskredet, når de har givet seksuelle ydelser i bytte for et sted at sove. På den måde er der mange sårbarheder forbundet med at være hjemløs og kvinde, og en del af disse sårbarheder adskiller sig umiddelbart fra de sårbarheder, som hjemløse mænd typisk oplever.

Unge kvinder i hjemløshed

Der er igennem de senere år i særdeleshed sket en stigning i hjemløsheden blandt unge. Mens der blev registreret 303 hjemløse unge kvinder mellem 18 og 29 år ved kortlægningen af hjemløshed i 2009, var dette tal steget til 612 hjemløse unge kvinder i samme aldersgruppe ved kortlægningen i 2017, svarende til en stigning på 102 pct. Dermed var mere end hver tredje kvinde, der befandt sig i en hjemløshedssituation i uge 6, 2017, en ung mellem 18 og 29 år (Benjaminsen, 2017)

Det er ligeledes cirka hver tredje af de hjemløse kvinder, vi har interviewet, der er mellem 18 og 29 år. I interviewmaterialet aftegner der sig forskellige målgrupper blandt de hjemløse unge kvinder. På de sociale tilbud og i kommunerne meldes der om, at man ser en stigende gruppe af unge hjemløse kvinder med meget komplekse problemer. Det er unge kvinder, der har psykiske lidelser som borderline og ADHD i kombination med stofmisbrug, hvor det særligt er hash, amfetamin og kokain, der dominerer. Mange i denne gruppe er unge piger fra udsatte familier, og de har ofte et anbringelsesforløb bag sig. Som unge voksne fortsætter de ud i et svært marginaliseringsforløb, hvor de ender med at stå uden bolig. Denne gruppe af meget kaotiske hjemløse unge kvinder består primært af kvinder med dansk baggrund, men der ses også unge kvinder med etnisk minoritetsbaggrund i denne gruppe. De kaotiske unge hjemløse kvinder er ofte svære at rumme på de eksisterende tilbud, herunder boformerne, og medarbejderne på tilbuddene og i kommunerne melder generelt om, at der mangler botilbud til denne målgruppe.

En anden gruppe blandt de unge hjemløse kvinder har en væsentligt anden profil sammenholdt med den førnævnte gruppe. Der er de mere 'stille' og ofte ensomme unge kvinder med psykiske lidelser, som fx svær angst og depressioner, ligesom vi i denne gruppe også finder nogle unge kvinder med autisme. Samtidig er det karakteristisk for disse kvinder, at de ikke har misbrugsproblemer, og at det således er den psykiske lidelse, der er den helt primære problematik. Disse kvinder kommer kun i mindre grad fra anbringelsessystemet og har samtidig en mere forskelligartet forældrebaggrund. Flere af de unge kvinder i denne gruppe beskriver selv, at de kommer fra almindelige, ikke-udsatte familier. Dog er forældrene som oftest skilt. Flere af disse kvinder er startet på videregående uddannelser, men deres psykiske vanskeligheder har betydet, at de på et tidspunkt har mistet grebet om tilværelsen og på et tidspunkt stået uden bolig, og de har ofte været sofasovere i en lang periode. Deres psykiske sårbarheder og deres begrænsede økonomiske ressourcer betyder i samspil med manglen på boliger i de større byer, at det er meget svært for dem at finde et sted at bo, hvilket gør det endnu vanskeligere for dem at komme ud af deres hjemløshedssituation.

Hjemløse kvinder med børn

I den seneste kortlægning af hjemløshed fra 2017 var der tegn på, at også antallet af hjemløse kvinder med daglig omsorg for børn var stigende, omend denne gruppe fortsat udgør en relativ lille

del af det samlede antal kvinder ramt af hjemløshed. Der er også en del af de hjemløse kvinder, som ikke har deres børn hos sig til daglig, da børnene fx er i familiepleje eller anbragt på en institution eller i enkelte tilfælde opholder sig hos faderen.

For dem alle fylder moderskabet og relationen til børnene eller manglen derpå meget i hverdagen, ligesom børnene udgør et sårbart, smertefuldt og skamfuldt emne. Det at være mor uden en fast bolig er forbundet med skam og skyld over ikke at være i stand til at drage tilstrækkelig omsorg for sine børn og i nogle tilfælde at måtte opgive moderskabet og lade børnene anbringe som følge af eget misbrug, psykiske lidelser eller anden svær udsathed. Mødre, der lever uden deres børn, rammes særligt af et stigmatiserende billede som dårlige og mislykkede mødre, fordi deres hjemløshed udfordrer den stereotypiske, men stadig dominerende forståelse af kvinden som primær omsorgsgiver med hjemmet som domæne (Mina-Coull & Tartinville, 2001; Savage, 2016).

Stigmaet rammer også de mødre, der har børnene med sig i hjemløsheden, hvor særligt frygt for, at børnene lider sociale, praktiske og økonomiske afsavn, præger kvindernes beretninger, og de længes efter en mere stabil boligsituation for familien. De fleste af kvinderne med børn, som medvirker i undersøgelsen, har vi mødt på de ganske få familierettede tilbud til hjemløse kvinder med børn. Ofte opleves opholdet på familietilbuddet ambivalent. Bekymring for børnenes trivsel før og under opholdet på familietilbuddet og skam over at være nødsaget til at tage imod hjælp blandes med taknemmelighed over den stabilitet, tilbuddet og dets medarbejdere giver familien. Moderskabet udfordres af, at kvindernes psykosociale, praktiske og økonomiske vanskeligheder i situationen som hjemløs udgør en kønnet sårbarhed. I den forbindelse kan moderskabet og ønsket om at drage omsorg for sine børn dog også anses for at være en ofte overset ressource hos kvinder i hjemløshed (Maini-Thorsen, 2018; Rådet for Socialt Udsatte, 2016a; Savage, 2016). Netop bekymring, empati og ansvarlighed for børnene udgør en væsentlig emotionel ressource hos kvinderne, som de anvender til at opsøge hjælp, og som driver dem til at forsøge at ændre på deres situation.

På de familierettede tilbud oplever kvinderne generelt, at de får god hjælp og støtte til at håndtere deres situation og mulighed for at stabilisere situationen for børnene, mens familien venter på at kunne komme i bolig. Ser vi særligt på den gruppe af hjemløse kvinder med børn, som har børnene hos sig, er der imidlertid tegn på, at der opstår et særligt dilemma vedrørende denne gruppe i forhold til brugen af de familierettede tilbud. Dette dilemma opstår i samspil med servicelovens afgrænsning af målgruppen for midlertidigt ophold på § 110-boformerne, da disse tilbud ifølge serviceloven er henvendt til hjemløse borgere med særlige sociale problemer og et deraf følgende behov for social støtte. Det betyder, at hjemløse borgere uden særlige sociale problemer ud over hjemløsheden ikke er målgruppe for et ophold på en § 110-boform. I mere generel forstand er det udtryk for, at det ikke anses for at være en opgave for det sociale velfærdssystem, når borgere uden særlige sociale problemer står uden bolig. Med andre ord er det for almindelige borgere uden særlige sociale problemer deres eget ansvar at skaffe et sted at bo.

Dilemmaet opstår imidlertid, fordi gruppen af hjemløse kvinder (og familier) med børn har en større spændvidde i den sociale profil end de hjemløse enlige kvinder. Blandt de kvinder med børn, som er i en hjemløshedssituation, ser vi generelt en større andel, der ikke har de samme svære psykosociale problemer, som kendetegner en stor del af de hjemløse enlige kvinder. Medarbejderne på nogle af de familierettede tilbud melder om, at de oplever et stigende pres fra nogle kommuner i forhold til ikke at indskrive den gruppe af de hjemløse børnefamilier, der har moderate sociale problemer, på de familierettede boformer ud fra en vurdering af, at de ikke tilhører målgruppen for boformerne ud fra servicelovens definition om at have særlige sociale problemer. På de familierettede boformer har man tidligere i højere grad også indskrevet disse familier ud fra en vurdering af, at for en familie med børn er alene det at stå i en hjemløshedssituation i sig selv et stort problem,

ligesom man oplever, at også de hjemløse familier med moderate sociale problemer kan have god gavn af den støtte, de kan få på tilbuddet. Selvom indskrivningsretten fortsat ligger hos boformerne, oplever medarbejderne, at der reelt sker en ændring i indskrivningspraksis, således at disse familier nu i mindre grad indskrives end tidligere. En yderligere faktor er i den forbindelse, at selvom det er boformerne, der har retten til at vurdere, om en hjemløs familie tilhører målgruppen, har kommunernes vurdering en stor betydning, da det er kommunen, der afgør, om familien er berettiget til kommunal boliganvisning ud fra kommunens kriterier for anvisningen. Hvis en kommune vurderer, at en hjemløs familie ikke er målgruppe for en kommunal anvisning af en bolig, og derfor ikke skriver familien op, er det særdeles vanskeligt for boformen at hjælpe familien videre til en boligløsning efter opholdet på boformen. Presset på indskrivningspraksissen betyder endvidere, at sammensætningen af gruppen af familier på tilbuddet ændrer sig til en overvægt af meget udsatte familier, som stadig er målgruppe for tilbuddet. Det kan imidlertid påvirke det samlede miljø på de familierettede boformer i retning af et mere problemfyldt miljø, hvilket også kan have en betydning for de kvinder og børn, der opholder sig på stedet.

De sociale tilbud og velfærdssystemets indsats

Når man ser på de sociale tilbud til de hjemløse kvinder, kan man skelne mellem de midlertidige tilbud, der er rettet mod den akutte hjemløshedssituation og de længerevarende indsats, der er rettet mod at hjælpe kvinderne ud af hjemløshed og videre i egen bolig eller på et egnet botilbud. Hvad angår de midlertidige overnatningstilbud, spiller § 110-boformerne (serviceloven) en central rolle. Derudover er der også en række lavtærskeltilbud i form af natvarmestuer i de større byer. Langt hovedparten af § 110-boformerne er henvendt til både kvinder og mænd, men der er også et mindre antal § 110-tilbud, der udelukkende er henvendt til hjemløse kvinder, ligesom der er enkelte boformer, der har skærmede pladser kun til hjemløse kvinder. Der er også nogle få familierettede § 110-tilbud, der primært er henvendt til hjemløse familier med børn, hvoraf hovedparten af beboerne er hjemløse kvinder med børn, selvom der også kan bo par eller mænd med børn. Endelig er der i København nogle af krisecentrene, der har en delt krisecenter- og herbergfunktion, det vil sige, at disse tilbud både tilbyder ophold efter servicelovens § 109 og § 110.

I forhold til de midlertidige tilbud har vi i undersøgelsen haft et særligt fokus på betydningen af de tilbud, der udelukkende eller primært er henvendt til hjemløse kvinder, set i forhold til de tilbud, der både er henvendt til mænd og kvinder, som udgør langt størstedelen af tilbuddene på hjemløseområdet. Både blandt de interviewede kvinder og medarbejderne på tilbuddene fremtræder der et tydeligt behov for de § 110-pladser, der udelukkende er henvendt til kvinder. Der er således en del af de hjemløse kvinder, der har behov for ikke at skulle opholde sig på de blandede boformer, hvor der ofte kan være et hårdt, mandsdomineret og stofpræget miljø. Ikke mindst for de meget sårbare kvinder, der har en tidligere overgrebsproblematik (som kan gå helt tilbage til barndommen), kan der være behov for at kunne opholde sig på et tilbud udelukkende henvendt til kvinder. Omvendt er det ikke noget entydigt billede, der tegner sig. Der er således også nogle af de interviewede kvinder, der giver udtryk for, at de foretrækker de blandede tilbud, hvor der både kan være kvinder og mænd. På en af de boformer, vi har besøgt, der både er henvendt til kvinder og mænd, har man tidligere forsøgt at oprette skærmede kvindepladser. På denne boform var erfaringen dog, at nogle af disse pladser ofte stod tomme, fordi mange af de kvindelige brugere på stedet foretrak at være på de blandede afdelinger. På den måde kan være meget individuelt, hvad den enkelte kvinde foretrækker, og undersøgelsens resultater viser således generelt, at der er brug for begge typer af tilbud.

Når vi har interviewet medarbejdere på de midlertidige overnatningstilbud, er der også fokus på den samlede kapacitet i tilbuddene. Særligt i hovedstadsområdet melder medarbejderne på de sociale

tilbud ofte om, at de oplever, at der mangler pladser, og at det regelmæssigt forekommer, at man på boformerne må afvise hjemløse kvinder (og mænd), fordi der ikke er plads. Denne problematik støder vi ikke i samme grad på i resten af landet. Det skal i den forbindelse understreges, at denne kvalitative interviewundersøgelse ikke indeholder en analyse af kapaciteten af tilbuddene til de hjemløse kvinder eller på hjemløseområdet generelt, men at det er oplevelser fra den daglige praksis på tilbuddene, som medarbejderne giver udtryk for.

Det er samtidig tydeligt, at en væsentlig grund til, at manglen på ledige pladser opstår, er, at det er vanskeligt at få de hjemløse kvinder (og mænd) videre fra de midlertidige boformer til permanente løsninger. Det betyder, at der ofte er meget lange ophold på boformerne, mens beboerne venter på at få en bolig eller venter på, at der bliver plads på et egnet botilbud. Selvom en del af kvinderne bliver godkendt til en kommunal boliganvisning, er der særligt i de store byer lang ventetid på at få en bolig. I de tilfælde, hvor kvinderne ikke bliver godkendt til boliganvisning, beskriver medarbejderne, at det ofte er meget vanskeligt at finde en bolig til kvinderne. At kvinderne ikke bliver indstillet til kommunal anvisning, kan både skyldes, at de vurderes ikke at have tilstrækkeligt omfattende sociale problemer til at opfylde kriterierne for boliganvisning, eller det kan skyldes, at kvinderne vurderes at have for massive problemer til at kunne bo i egen bolig. I den sammenhæng er der også nogle af kvinderne, som har brug for egentlige botilbud efter servicelovens § 107 eller 108, men også her kan der være en betydelig ventetid, før der bliver en ledig plads på de eksisterende tilbud.

Mens det således er en gennemgående oplevelse, at det er vanskeligt at skaffe boliger til kvinderne, fremhæver medarbejderne på nogle af de tilbud, vi har besøgt, at de oplever, at der er sket en ændring i praksis i nogle af kommunerne i de senere år i forhold til at anvise boliger til hjemløse borgere (både kvinder og mænd). Det hænger ifølge medarbejderne i høj grad sammen med arbejdet med Housing First-tilgangen i disse kommuner, hvor der lægges vægt på tidligt i et indsatsforløb at skabe adgang til en permanent boligløsning, i kombination med at der gives en intensiv social støtte til borgeren. Det har betydet, at der i disse kommuner har været fokus på vigtigheden af at anvise boliger til målgruppen af hjemløse borgere, der skal i egen bolig efter et ophold på en boform. Omstillingen til Housing First-tilgangen ændrer dog ikke ved, at der generelt er stor mangel på boliger og lange ventetider i den kommunale anvisning.

Kvindernes psykosociale profil med en høj andel med psykiske lidelser og en del med misbrugsproblematikker betyder, at mange af kvinderne har komplekse støttebehov. Det betyder, at en stor del af kvinderne ud over en bolig også vil have brug for fortsat social støtte, når de flytter ud af de midlertidige tilbud. På nogle af tilbuddene fortæller medarbejderne, at der er gode erfaringer med brugen af de evidensbaserede bostøttemetoder, som CTI (Critical Time Intervention) eller ICM (Intensive Case Management), der har været udviklet og afprøvet i regi af Hjemløsestrategien og det efterfølgende Implementerings- og Forankringsprojekt. Det er dog kun nogle få af de tilbud, vi har besøgt, hvor disse metoder benyttes, eller hvor en betydelig del af beboerne får denne form for støtte ved udflytningen. Mange af kvinderne fortæller samtidig, at de kun fik en begrænset eller slet ingen social støtte, da de sidst boede i egen bolig. Det falder i tråd med resultaterne fra en brugerundersøgelse på § 110-boformerne, der viste, at 60 pct. af brugerne på boformerne oplyste, at de ikke fik nogen social støtte sidst, de boede i egen bolig (Benjaminsen, Dyrvig & Gliese, 2015).

Kvindernes sammensatte sociale og helbredsmæssige problemer betyder også, at de ofte er i kontakt med mange forskellige dele af velfærdssystemet. Kvinderne oplever i den forbindelse ofte velfærdssystemet som komplekst, hvor det både kan være stressende og forvirrende at skulle have kontakt med mange forskellige enheder såsom socialcentre, jobcentre, herberger og behandlingstilbud. Medarbejderne på tilbuddene bekræfter billedet af, at velfærdssystemet ofte opleves meget komplekst for kvinderne, ligesom medarbejderne beskriver nogle af de væsentligste udfordringer,

som kvinderne møder i det øvrige velfærdssystem. Ikke mindst er det ifølge medarbejderne svært for de socialt udsatte kvinder med psykiske lidelser at få den fornødne støtte og hjælp i det psykiatriske behandlingssystem, der opleves som meget presset, og som har svært ved at give en tilstrækkelig specialiseret støtte – særligt uden for hospitalsregi – til de mest udsatte kvinder (og mænd) og navnlig dem, der har et samtidigt misbrug. Det kan være en medvirkende forklaring på, at de mest udsatte borgere 'falder ud' af behandlingssystemet og ikke får den rette hjælp i tide.

En anden problematik, der viser sig i interviewmaterialet, drejer sig om sammenhængen og snitfladen mellem hjemløshedsområdet og krisecenterområdet. Nogle af kvinderne har måttet søge væk fra en voldelig partner eller på anden måde konfliktfyldte forhold. I praksis er hjemløseproblematikken og det, vi almindeligvis forstår som en krisecenterproblematik, i en del tilfælde tæt sammenvævet. Det gælder særligt for de kvinder, der samtidig med et konfliktfyldt forhold også har en udsathedsproblematik. For en del af de udsatte kvinder, der forlader en partner pga. fysisk eller psykisk vold, betyder psykiske problemer eller misbrugsproblemer, at de ikke kan søge ophold på et krisecenter, da krisecentrene generelt ikke modtager kvinder med akutte psykiske lidelser eller aktivt misbrug, da der bor kvinder med børn på krisecentrene. Det betyder, at disse udsatte kvinder i stedet må søge mod hjemløseboformerne. Særligt for denne gruppe, der har en volds- eller overgrebshistorik, kan det mandsdominerede og til tider hårde miljø på de blandede § 110-boformer være ekstremt sårbart og vanskeligt, og denne gruppe af kvinder har i særlig grad brug for et ophold på et tilbud særligt målrettet kvinder. Overlappet mellem § 109-området (krisecentrene) og § 110-området (hjemløseboformerne) viser sig også ved, at nogle kvinder starter med et ophold på et krisecenter, men når problematikken omkring den voldelige partner efterhånden bliver håndteret gennem opholdet på krisecenteret, står disse udsatte kvinder i en reel hjemløshedsproblematik og må i en del tilfælde flytte videre til en § 110-boform. Her er der imidlertid ikke den samme grad af specialisering og ekspertise i forhold til kvinder, der har traumer fra et konflikt- og voldspræget parforhold. På den baggrund efterlyses der på flere af de tilbud, vi har besøgt, specialiserede tilbud til udsatte kvinder, som ikke kan benytte de eksisterende krisecentre pga. psykiske lidelser og misbrugsproblemer.

Konklusion og perspektivering

Undersøgelsen bekræfter en af de væsentligste forskelle, når vi ser på den psykosociale profil blandt kvinder og mænd, der rammes af hjemløshed, nemlig, at de psykiske lidelser og problemer er meget fremtrædende blandt de hjemløse kvinder, mens misbrugsproblematikkerne i sammenligning fylder mindre end blandt de hjemløse mænd. Der er dog også en spændvidde i profilerne på den måde, at vi blandt de hjemløse kvinder både finder en gruppe af psykisk syge misbrugende kvinder med en kompleks udsathed, samtidig med at der også er en betydelig gruppe med psykiske lidelser som angst og depression uden et samtidigt misbrug.

Undersøgelsen viser også, at langt hovedparten af kvinderne, siden de blev hjemløse, har haft en lang periode som sofasovere, og at de først henvendte sig på de midlertidige botilbud, når alle de øvrige overnatningsmuligheder var udtømte. Det har for manges vedkommende betydet, at de har slidt deres i forvejen sparsomme netværk helt ned. Da miljøet på de boformer, der er henvendt til både mænd og kvinder, ofte er mandsdomineret og præget af stof- og alkoholmisbrug, har en del af de hjemløse kvinder brug for at kunne benytte overnatningstilbud, der kun er målrettet kvinder. Det hænger også sammen med, at en del af kvinderne har brudte og konfliktfyldte parforhold bag sig, ligesom en del har en tidligere overgrebshistorik, der for nogles vedkommende rækker langt tilbage i deres liv.

Når kvinderne har taget ophold på boformerne – hvad end der er tale om tilbud særligt målrettet kvinder eller tilbud henvendt til både kvinder og mænd – betyder den lange ventetid på at få en bolig, at kvinderne ofte må opholde sig i lang tid på disse tilbud. De lange ophold forstærker kapacitetspresset på tilbuddene og fremkalder behovet for flere pladser, som vi særligt ser det i hovedstadsområdet. I den aktuelle situation med en stigende hjemløshed generelt – både blandt kvinder og mænd – kan der meget vel være et behov for flere pladser på § 110-boformerne – herunder også flere tilbud særligt henvendt til hjemløse kvinder. Der er imidlertid også grund til at påpege behovet for de mere langsigtede løsninger, hvor særligt manglen på boliger er et påtrængende problem, og hvor det er tydeligt i interviewene, at på grund af disse barrierer i forhold til at finde permanente løsninger, opholder mange af kvinderne sig langt længere på tilbuddene, end hvad der er nødvendigt i forhold til behovet for stabilisering. På den måde forstærker de samfundsmæssige, strukturelle forhold i høj grad de problematikker, der er knyttet til den akutte hjemløshed, og gør det vanskeligt for de sociale tilbud og kommunerne at tilbyde langsigtede løsninger til kvinderne.

Der er også grund til opmærksomhed på tilgængeligheden af de sociale støttetilbud efter et ophold på en boform. En stor del af kvinderne har betydelige støttebehov, og de fleste vil have behov for en forholdsvis intensiv social støtte, hvis de flytter i egen bolig. Her er der et fortsat behov for at udbrede brugen af de specialiserede indsatsmetoder, der har været udviklet og afprøvet i regi af Hjemløsestrategien og de efterfølgende implementerings- og udbredelsesprogrammer.

Undersøgelsen tyder også på, at der fortsat er et stort potentiale for en bedre forebyggelse, herunder ikke mindst at forebygge, at kvinderne bliver sat ud af deres bolig, hvilket i mange tilfælde har været startpunktet for selve deres hjemløshedsforløb. Ligesom de specialiserede bostøttemetoder er velegnede, når hjemløse borgere flytter fra en boform til egen bolig, kan disse indsatsmetoder på tilsvarende vis anvendes til at forebygge, at kvinderne kommer ud i hjemløshed til at starte med, ved at der gives den fornødne sociale støtte, mens kvinderne stadig har en bolig.

Der er grund til en særlig opmærksomhed på situationen omkring de hjemløse unge, hvor denne undersøgelse har været med til at nuancere billedet af målgruppen blandt de hjemløse unge kvinder. Her finder vi en gruppe af kvinder med meget komplekse problemer med kaotisk misbrug samtidig med en psykisk lidelse, men vi finder også en gruppe af hjemløse unge kvinder, der primært har en psykiatrisk problematik. Der er som nævnt en tendens til, at forældrebaggrunden divergerer mellem disse grupper, da den første gruppe i høj grad er unge kvinder fra udsatte familier, som har været igennem anbringelsessystemet i barndommen, mens den anden gruppe i højere grad kommer fra bredere sociale lag. Hvor den første gruppe har så komplekse problemer, at de formentlig enten har brug for egentlige botilbud eller boligtilbud med meget intensiv social støtte, vil den anden gruppe umiddelbart kunne bo i egen bolig med fx ICM-bostøtte eller almindelig § 85-bostøtte (serviceloven). Det er imidlertid meget vanskeligt for disse unge kvinder overhovedet at finde et sted at bo på det meget pressede boligmarked i de større byer.

Der er ligeledes grund til opmærksomhed på mulige forandringer i hjemløsheden, hvad angår hjemløse kvinder med børn. Ved den seneste kortlægning af hjemløshed var der som tidligere nævnt tegn på, at antallet af hjemløse kvinder med daglig omsorg for børn var steget, selvom denne gruppe stadig udgør en forholdsvis lav andel af den samlede gruppe af hjemløse kvinder (Benjaminsen, 2017). Der findes generelt kun ganske få familierettede tilbud på hjemløseområdet, hvilket i høj grad hænger sammen med, at hjemløshed i Danmark i vid udstrækning har været forbundet med en kompleks social udsathed, idet langt hovedparten af de borgere, der rammes af hjemløshed, er enlige udsatte voksne. Når børnefamilier historisk set kun i begrænset omfang rammes af hjemløshed, hænger det i høj grad sammen med det udbyggede velfærdssystem, herunder den generelle betydning af den almene boligsektor, samtidig med at kvinder med børn, der står uden bolig, typisk

prioriteres højt i den kommunale anvisning i mange kommuner. Der er dog en risiko for, at den stigende boligmangel i dele af landet betyder, at også familier og kvinder med børn i stigende grad rammes af hjemløshed. På de få familierettede boformer, der allerede findes, er der som nævnt tegn til, at der kommer et pres på indskrivningspraksis fra kommunernes side, i takt med at presset på tilbuddene stiger, og at når det sker, er det særligt familier med færre problemer, der må vige pladsen til fordel for mere udsatte familier. Det ligger generelt uden for denne kvalitative undersøgelses rammer at foretage en egentlig analyse af kapaciteten af tilbuddene, men der er grund til opmærksomhed på, om der kan være behov for flere tilbud til hjemløse familier. Dermed opstår imidlertid et dilemma på den måde, at de strukturelle barrierer i form af bolig manglen fremkalder et stigende pres og behov for flere akutte opholdstilbud, mens en passende løsning for de fleste af disse familier formentlig ville være en hurtig adgang til en almindelig bolig og med den fornødne sociale støtte efter behov.

Kønnede sårbarheder og ressourcer

Undersøgelsen viser generelt, at der kan være særlige sårbarheder og risici forbundet med at være hjemløs som kvinde. I forhold til denne 'kønnede' sårbarhed er der grund til opmærksomhed på, at det i høj grad netop er den akutte hjemløshedssituation, hvor kvinderne er nødsaget til først at overnatte hos bekendte i deres omgangskreds og derefter at søge ophold på herberger og natvarmestuer, der i særlig grad eksponerer sårbarhederne som hjemløs kvinde. Der kan dog samtidig argumenteres for, at elementer af den kønsspecifikke sårbarhed også repræsenterer en mulig ressource hos kvinderne. Behovet for at klare sig uden hjælp fra systemet vidner om, at kvinderne er optaget af at bevare kontrollen over deres liv, deres værdighed og respektabilitet i en kaotisk tilværelse. Desværre bevirker dette i mange tilfælde, at de ender med at søge hjælp så sent, at deres situation er alvorlig og støttebehovet stort, når de først kontakter tilbuddene.

Undersøgelsen vidner derfor også om, at der er særligt behov for opmærksomhed mod, at mens kvindernes evne til at klare sig med hjælp fra netværket bidrager til deres 'skjulte' hjemløshed, er kvindernes relationelle kompetencer samtidig en positiv ressource, som der er god grund til at have fokus på i det rehabiliterende arbejde med kvinderne. Et sådant fokus kan lede til bedre forståelser af, hvordan netværk og relationelle egenskaber kan anvendes i det forebyggende arbejde med at hjælpe disse kvinder, inden hjemløshedssituationen udvikler sig. Det samme gælder kvindernes uudnyttede ressourcer, hvad angår relationen til deres børn, hvad enten de har daglig omsorg for dem, eller børnene er anbragt. Der kan argumenteres for, at moderskabet og den empati, ansvarlighed og bekymring, der knytter sig hertil, udgør en uudnyttet emotionel ressource hos kvinderne. Denne form for kønnede 'omsorgskapital' er der derfor god grund til at have fokus på i det sociale og rehabiliterende arbejde med målgruppen (Savage, 2016). Dette kalder på behovet for et fokus på, hvilke tilgange der er relevante for det sociale arbejde med hjemløse kvinder, hvor der fremadrettet med fordel kan arbejdes med de relationelle og emotionelle ressourcer, som kvinder i hjemløshed ofte besidder, og som kan anvendes strategisk i forhold til at understøtte hjælp og forebyggelse særligt målrettet kvinder i hjemløshed. Her kan kvindernes særlige ressourcer og kompetencer ses som et uudnyttet potentiale i det sociale arbejde, hvor der er et potentiale for at ændre tilgang fra et traditionelt set meget problemorienteret fokus til en ressourceorienteret tilgang, hvor kvindernes emotionelle og relationelle styrker og potentialer sættes i fokus og gives plads under hensyntagen til udsathed og øvrige problematikker.

Endelig skal man være opmærksom på, at mange af de særlige vanskeligheder og risici, der knytter sig til at være hjemløs som kvinde, i høj grad fremkaldes af den akutte hjemløshedssituation i sig selv i form af den usikkerhed og ustabilitet, der knytter sig til at befinde sig i en akut hjemløshedssituation. Derimod er de langsigtede løsningsbehov i mindre grad en kønnet problematik. Behovet for

permanente boligløsninger og specialiserede bostøtteindsatser i kommunerne samt en bedre sammenhæng på tværs af velfærdstilbuddene generelt, er således problematikker, der i ligeså høj grad vedrører både kvinder og mænd, der befinder sig i en hjemløshedssituation.

1 Indledning

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (VIVE) præsenterer i denne rapport resultaterne af en undersøgelse af, hvad der kendetegner hjemløshed blandt kvinder i Danmark. Undersøgelsen er foretaget på foranledning af Børne- og Socialministeriet som led i aftalen om udmøntning af satspuljen for 2018.

Formålet med undersøgelsen er at opnå en bedre forståelse af hjemløsheden blandt kvinder, set i lyset af at der gennem de seneste år er sket en stigning i antallet af kvinder, der rammes af hjemløshed i Danmark. Undersøgelsen belyser kvindernes vej ud i hjemløshed, og hvad der kendetegner hjemløshedssituationen for kvinderne. Den afdækker også, hvad der kendetegner den sociale udsathed blandt kvinderne, og hvordan hjemløsheden dermed ofte er en konsekvens af en kompleks social marginalisering. I den forbindelse kaster undersøgelsen lys over forskellige dimensioner af udsathed, fx i forhold til psykiske lidelser, misbrugsproblemer og kvindernes sociale netværk. Undersøgelsen belyser også kvindernes brug af de sociale tilbud og afdækker de indsats- og støttebehov, der viser sig i samspillet mellem kvindernes udsathed og deres brug af velfærdssystemets tilbud.

Undersøgelsen bidrager med en viden, der kan anvendes i udviklingen af den sociale indsats for kvinder i hjemløshed, men også på hjemløseområdet generelt, og dermed både for hjemløse kvinder og mænd. Undersøgelsen afdækker kvindernes brug af akutte tilbud som de midlertidige overnatningstilbud og ser i den forbindelse blandt andet på behovet for skærmede tilbud, der særligt er henvendt til hjemløse kvinder. Samtidig belyser undersøgelsen behovene for langvarige og permanente løsninger og de udfordringer og barrierer, der i den forbindelse kan være forbundet med at hjælpe kvinderne ud af hjemløsheden igen.

Undersøgelsen er kvalitativ og baseret på interview med hjemløse kvinder, som vi har mødt på en række sociale tilbud, samt interview med ledere og medarbejdere på disse tilbud. Der er også foretaget interview med medarbejdere i den kommunale forvaltning i udvalgte kommuner. I så henseende anlægger undersøgelsen et borgernært og praksisnært perspektiv på hjemløshed, men samtidig belyser vi også, hvordan strukturelle faktorer på et samfundsmæssigt plan spiller ind på hjemløsheden blandt kvinderne og på mulighederne for at etablere indsatser og løsninger for dem.

1.1 Rapportens opbygning

I kapitel 2 præsenteres en teoretisk ramme for undersøgelsen i form af tidligere forskning om hjemløshed blandt kvinder, og hvordan undersøgelsens analyser tager udgangspunkt i viden fra både tidligere dansk forskning og fra den udenlandske forskningslitteratur. I kapitel 3 gennemgås data og metode bag undersøgelsen, herunder udvalget af de sociale tilbud og kontakten med interviewpersonerne. I kapitel 4 tegner vi et overordnet billede af hjemløsheden blandt kvinderne i form af, hvad der kendetegner deres veje ud i hjemløshed, og hvilke hjemløshedssituationer de befinder sig i undervejs i forløbet. I kapitel 5 ser vi nærmere på kvindernes profil og udsathedsfaktorer, hvor vi belyser forskellige aspekter og dimensioner af kvindernes udsathed, som fx deres psykiske og fysiske helbred, problemer med stof- og alkoholmisbrug og deres sociale netværk. Vi ser også på, hvad der særligt kendetegner situationen for hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund. Endelig ser vi i dette kapitel også på de særlige forhold og sårbarheder, der er forbundet med at være hjemløs som kvinde, herunder erfaringer med overgreb og vold. I kapitel 6 belyser vi forhold omkring familie og børn blandt de hjemløse kvinder og på den hjælp og støtte, kvinderne får på de familierettede tilbud. I kapitel 7 belyser vi forhold omkring de hjemløse unge kvinder. Her ser vi på, hvad

der kendetegner målgruppen af hjemløse unge kvinder, og på de særlige problematikker og indsatsbehov i denne gruppe. I kapitel 8 belyser vi kvindernes brug af de sociale tilbud og af velfærdssystemets øvrige indsatser. Vi ser på kvindernes brug af de midlertidige opholdstilbud, det vil sige § 110-boformerne, natvarmestuer o.l., hvor vi blandt andet belyser problematikken om behovet for tilbud særligt henvendt til kvinder i forhold til de blandede tilbud henvendt til både kvinder og mænd. Vi ser også på mulighederne for at etablere længerevarende tilbud og løsninger, der kan hjælpe kvinderne ud af hjemløsheden igen, hvor blandt andet udfordringerne med at skaffe boliger til kvinderne står centralt. Samtidig belyser vi også de sociale støttebehov, der knytter sig til kvindernes udsathed og deres psykosociale profil, og inddrager eksempler på indsatser, der er rettet mod at håndtere disse støttebehov. Endelig ser vi også på samspillet med indsatserne i det øvrige velfærdssystem og på barrierer og udfordringer med at skabe helhed og sammenhæng i indsatsen.

2 Teoretisk forståelse og tidligere forskning

I dette kapitel beskriver vi den teoretiske forståelse af hjemløshed, der ligger bag undersøgelsen, og inddrager centrale studier fra både den danske og internationale forskningslitteratur, som er af særlig relevans for undersøgelsens fokus. Først beskriver vi den overordnede afgrænsning og forståelse af hjemløshed, der ligger til grund for undersøgelsen. Derefter tegner vi et billede af hjemløshed blandt kvinder ud fra de nationale kortlægninger af hjemløshed, hvor vi ser på de senere års udvikling og på den sociale profil af kvinder i hjemløshed. Dernæst inddrager vi forskellige undersøgelser fra forskningslitteraturen, der beskriver de mønstre i hjemløsheden, der særligt gør sig gældende blandt kvinderne, ligesom vi også ser på forskning, der belyser kønsdimensionen omkring det at befinde sig i en hjemløshedssituation. Endelig ser vi i det sidste afsnit i kapitlet på viden om nyere sociale indsatser på hjemløseområdet.

2.1 Forståelser af hjemløshed

I undersøgelsen tager vi udgangspunkt i den definition af hjemløshed, der benyttes i de danske kortlægninger af hjemløshed (Benjaminsen & Christensen, 2007), og som er inspireret af den europæiske hjemløshedsdefinition, ETHOS-klassifikationen (Edgar & Meert, 2005). Den danske hjemløshedsdefinition indeholder en overordnet begrebslig definition af hjemløshed:

"Som hjemløse regnes personer, som ikke disponerer over egen (ejet eller lejet) bolig eller værelse, men som er henvist til midlertidige boalternativer, eller som bor midlertidigt og uden kontrakt hos familie, venner eller bekendte. Som hjemløse regnes også personer uden et opholdssted den kommende nat".

Den danske hjemløshedsdefinition, og den bagvedliggende europæiske hjemløshedsdefinition, omfatter ikke blot den synlige og institutionaliserede hjemløshed som gadesovere og herbergsbrugere, men også den skjulte hjemløshed i form af dem, der overnatter midlertidigt og tilfældigt hos familie og venner. Det er ikke mindst vigtigt, når vi ser på gruppen af hjemløse kvinder, da hjemløse kvinder i højere grad end hjemløse mænd befinder sig i 'skjult hjemløshed', hvor de gør brug af overnattingsmuligheder hos familie, venner og bekendte, så længe det er muligt for dem.

ETHOS-klassifikationen definerer et kontinuum mellem hjemløshed og bolig-mæssig eksklusion. Der sondres i ETHOS-klassifikationen mellem fire begrebslige kategorier:

- Personer uden opholdssted (rough sleeping)
- Boligløshed (houselessness)
- Usikker bolig (insecure housing)
- Utilstrækkelig bolig (inadequate housing).

For at afgrænse hjemløsheden fra en bredere bolig-mæssig eksklusion tager den danske hjemløshedsdefinition dog udgangspunkt i et afgrænset sæt af kategorier fra ETHOS-klassifikationen, der ligger tæt op ad den såkaldte 'ETHOS-light'-klassifikation, der udelader de kategorier, der beskriver en bredere bolig-mæssig eksklusion, som fx at man bor i en 'overbefolket bolig' eller i en bolig med en lav standard (Edgar m.fl., 2007). I den danske definition er der samtidig foretaget visse tilpasninger til danske forhold, fx at kvinder, der opholder sig på kvindekrisecentre på grund af vold i familien, ikke indgår i den danske hjemløshedsdefinition, mens de derimod er inkluderet i både ETHOS- og ETHOS-light-klassifikationerne (Benjaminsen & Christensen, 2007).

Ved at tage udgangspunkt i boligsituationen er det muligt at betragte hjemløshed som en situation, en person på et givent tidspunkt befinder sig i. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at en definition af hjemløshed, der er baseret på boligsituationen, ikke implicerer, at de boligmæssige forhold nødvendigvis udgør de væsentligste årsager til hjemløshed, eller at boligen alene udgør den primære løsning på hjemløsheden. Årsagerne til hjemløshed og dermed også tiltag, der kan afhjælpe hjemløshed, må derimod forstås ud fra et komplekst samspil mellem mange forskellige faktorer.

Ifølge forskningslitteraturen opstår hjemløsheden typisk i et samspil mellem individuelle, relationelle, systemiske og strukturelle faktorer (Edgar & Meert, 2005; Fitzpatrick, 2005). De individuelle sårbarhedsfaktorer er fx psykiske lidelser, misbrugsproblemer eller kognitive funktionsnedsættelser, mens de relationelle faktorer handler om karakteren af de sociale netværk, fx familierelationer og øvrige sociale netværk. De strukturelle faktorer omfatter forhold som boligmangel eller arbejdsløshed, mens de systemiske faktorer vedrører velfærdssystemets indretning, herunder de sociale ydelser og indsatser for socialt udsatte grupper, og organiseringen af velfærdssystemets indsatser. I forskningslitteraturen betones i den forbindelse, hvorledes de strukturelle og individuelle forhold netop spiller sammen, da individer med individuelle psykosociale sårbarheder typisk er dem, der rammes hårdest af ugunstige samfundsmæssige og strukturelle forhold som fx boligmangel (Fitzpatrick, 2005; Neale, 1997).

Samspillet mellem de individuelle, systemiske og strukturelle forhold kan være med til at forklare, i hvor høj grad hjemløsheden primært koncentrerer sig blandt udsatte borgere med meget komplekse støttebehov, eller om hjemløsheden også rammer bredere grupper, som fx en bredere del af lavindkomstgruppen, fx pga. boligmangel eller fattigdom. Når vi ser på hjemløshed blandt kvinder, har samspillet mellem disse faktorer på forskellige niveauer betydning for sammensætningen af gruppen af kvinder, der rammes af hjemløshed, i forhold til hvor stor en del der har komplekse støttebehov pga. psykiske lidelser og misbrugsproblemer, eller om hjemløsheden eksempelvis også rammer enlige mødre med børn i lavindkomstgruppen på grund af udfordringer med at finde en bolig. Det understreger, at hjemløsheden ikke blot er et udslag af de individuelle sårbarhedsfaktorer, men at det også har en stor betydning, om de sociale ydelser i samspil med boligpolitikken er i stand til at sikre, at der i tilstrækkelig grad er boligmuligheder til rådighed for udsatte borgere og for lavindkomstgruppen generelt.

Nyere forskning har også vist, at der er en væsentligt større dynamik og variation i hjemløsheden, end man tidligere har antaget. Tidligere bar forståelsen af hjemløshed præg af den såkaldte 'downward-spiral'-teori, der anså hjemløshed for at være et resultat af en nedadgående social spiral, hvor stadig flere bånd til samfundet blev brudt (jf. Clapham, 2003, 2005; Fitzpatrick, 2012). Denne tilgang er imidlertid blevet afløst af en mere dynamisk forståelse af hjemløshed, der i litteraturen benævnes 'pathways-tilgangen'. Denne tilgang tager udgangspunkt i nyere empirisk forskning, der har vist, at en mere dynamisk forståelse af hjemløsheden er nødvendig, da socialt udsatte grupper ofte har flere bevægelser ind og ud af hjemløshed over et livsforløb, ligesom hjemløse borgere også over tid bevæger sig mellem forskellige hjemløshedssituationer, fx fra at være sofasover til at være herbergsbruger (Anderson & Tulloch, 2000; Chamberlain & MacKenzie, 2006; Clapham, 2005; Culhane m.fl., 2007; Kuhn & Culhane, 1998; Shinn m.fl., 1998).

Ud over selve hjemløshedsbegrebet er et andet centralt begreb, som vi anvender i rapporten, begrebet om stigmatisering, som ligeledes kræver en kort teoretisk introduktion. Stigma forstås som egenskaber, der tydeliggør individets abnormalitet eller afvigelse fra andre i et socialt fællesskab (Goffman, 1963). Denne uønskede egenskab kan overskygge den stigmatiserede persons andre egenskaber, og den pågældende person reduceres til at være indbegrebet af sit stigma. Usynlige og 'sociale' tegn såsom prostitution, alkoholisme og hjemløshed kan medføre stigma ligeså vel som

udvendige, synlige og kropslige tegn. Hvorvidt et synligt såvel som usynligt kendetegn medfører et stigma, afhænger dog af den konkrete kontekst, og stigmatisering er således både en relationel og relativ proces (Goffman, 1963). Stigmatisering udspringer hermed gennem social interaktion mellem individer, hvor et individ, fx 'en hjemløs', tilskrives negative egenskaber såsom kaotisk, uren eller frastødende, mens individet ikke er i en position til at afvise stigmaet. Måden, hvorpå individer håndterer stigma, kan have afgørende betydning for deres selvopfattelse og muligheder for social handling og medfører også en strukturel slagside i form af diskrimination og mangel på adgang til fx velfærdsgoder eller arbejdsmarkedet. Når vi omtaler stigmatisering i rapporten, er det således ud fra denne Goffmanske optik, hvor stigmaet ikke udspringer af personens egentlige egenskaber, men snarere af andre personers, fællesskabers og institutioners tilskrivningsprocesser og miskreditering.

2.2 Hjemløshed blandt kvinder – udvikling og profil

En væsentlig baggrund for denne undersøgelse af hjemløshed blandt kvinder er, at der gennem de senere år er observeret en stigning i hjemløsheden blandt kvinder. Ved den seneste kortlægning af hjemløshed i 2017 blev der i alt registreret 1.633 kvinder, der befandt sig i en hjemløshedssituation, sammenlignet med 1.325 kvinder blot 2 år før i 2015 (Benjaminsen, 2017). Det svarer til en stigning på 23 pct. fra 2015 til 2017. Ses der på udviklingen over en længere periode, blev der ved kortlægningen i 2009 registreret 1.066 kvinder i hjemløshed, og der er således sket en stigning på 53 pct. i hjemløsheden blandt kvinder siden 2009. Hen over denne periode er der også sket en stigning i hjemløsheden blandt mænd, men procentvis har stigningen været kraftigere blandt kvinderne, idet stigningen blandt mændene var på 27 pct. hen over hele perioden fra 2009 til 2017 og på blot 3 pct. fra 2015 til 2017.

Selvom der stadig er flest mænd, der rammes af hjemløshed, betyder den forholdsvis kraftige stigning i hjemløsheden blandt kvinder, at kvindernes andel af den samlede hjemløshed er steget fra 22 pct. i 2009 til 25 pct. i 2017. Denne stigning i hjemløsheden blandt kvinderne kan observeres på tværs af aldersgrupper. Blandt de hjemløse unge er andelen af kvinder generelt lidt højere end i de øvrige aldersgrupper, og det er således 28 pct. af de hjemløse unge mellem 18 og 24 år, der er kvinder. Andelen af kvinder blandt de hjemløse er lavest i de ældste aldersgrupper, hvor kvinderne udgør 23 pct. af de 50-59-årige og 19 pct. af dem på 60 år og derover.

Der er generelt en forskel på, hvilken hjemløshedssituation, som de hjemløse kvinder befinder sig i sammenlignet med de hjemløse mænd. Blandt kvinderne består den største gruppe af dem, der overnatter midlertidigt hos familie og venner ('sofasovere'), hvilket var tilfældet for 42 pct. af de kvinder, der blev registreret som hjemløse i kortlægningsugen, mens 30 pct. opholdt sig på et herberg. Blandt de hjemløse mænd var det 30 pct., der overnattede hos familie og venner, mens den største gruppe blandt mændene var dem, der opholdt sig på herberg (§ 110-boformer) med 35 pct. Der var også færre blandt de hjemløse kvinder, der blev registreret som gadesovere med 5 pct., mens det til sammenligning gjaldt 11 pct. af de hjemløse mænd.

En anden væsentlig forskel, når vi sammenligner gruppen af hjemløse kvinder med de hjemløse mænd, er den psykosociale profil, hvor der blandt de hjemløse kvinder generelt er en højere andel med psykiske lidelser end blandt de hjemløse mænd, mens der blandt de hjemløse mænd omvendt er en højere andel med misbrugsproblemer end blandt de hjemløse kvinder. Ved den seneste kortlægning i 2017 var det 61 pct. af de hjemløse kvinder, der havde en psykisk lidelse, mens det til sammenligning gjaldt 50 pct. af de hjemløse mænd. Andelen blandt de hjemløse kvinder, der har en psykisk lidelse, er steget betydeligt hen over den periode, hvor kortlægningerne har været gennemført, da denne andel var på 39 pct. i 2009.

Omvendt var der blandt de hjemløse mænd 67 pct. med misbrugsproblemer, mens denne andel var væsentligt lavere blandt de hjemløse kvinder med 42 pct. Den samlede andel med enten psykiske lidelser og/eller misbrugsproblemer er dog nogenlunde lige høj blandt både hjemløse kvinder og mænd med henholdsvis 78 pct. blandt de hjemløse kvinder og 81 pct. blandt de hjemløse mænd.

Kortlægningens opgørelser viser også en forskel i profilen blandt de hjemløse kvinder og mænd på andre centrale risikofaktorer. Blandt 25 pct. af de hjemløse kvinder blev en skilsmisse angivet som en væsentlig årsag til hjemløsheden, mens det til sammenligning kun var tilfældet for 13 pct. af de hjemløse mænd. Derimod blev økonomiske vanskeligheder angivet som en væsentlig årsag til hjemløsheden for 20 pct. af kvinderne, mens denne andel med 27 pct. var højere blandt de hjemløse mænd.

Kortlægningen afdækker også brugen af en række forskellige sociale og behandlingsmæssige indsatser. Her viser kortlægningen fra 2017, at 31 pct. af de hjemløse kvinder modtager psykiatrisk behandling, hvilket er cirka halvdelen af dem, der har en psykisk lidelse. Der er 34 pct. af kvinderne, der har en bostøtte, støttekontaktperson (SKP) eller lignende, mens 32 pct. er skrevet op til egen bolig, og 6 pct. af de hjemløse kvinder er skrevet op til et botilbud. Endelig er det 32 pct. af de hjemløse kvinder, der har en social handleplan. Der kan dog være tilfælde, hvor kvinden selv eller det sociale tilbud, hun opholder sig på, ikke har kendskab til eksistensen af en handleplan. Når disse andele for, hvor mange af kvinderne der har en støtteperson, er skrevet op til bolig eller har en handleplan, er forholdsvis lave, kan det blandt andet hænge sammen med, at de kvinder, der aktuelt befinder sig i en hjemløshedssituation, endnu ikke er inde i et forløb, hvor der bliver etableret en indsats, lavet en handleplan mv. Tallene afspejler dog også generelt behovet for en mere sammenhængende bolig-mæssig og social indsats for de borgere, der befinder sig i en hjemløshedssituation.

En særlig markant udvikling i hjemløsheden gennem de senere år har været en kraftig stigning i antallet af hjemløse unge. Denne udvikling er sket både blandt mænd og kvinder. Ved den seneste kortlægning i 2017 blev der i alt registreret 612 hjemløse unge kvinder mellem 18 og 29 år, hvilket var en stigning på 102 pct. siden kortlægningen i 2009, hvor der blev registreret 303 unge kvinder i hjemløshed i samme aldersgruppe. Det betyder, at mere end hver tredje kvinde, der blev registreret som hjemløs ved kortlægningen i 2017, var en ung mellem 18 og 29 år.

Ved den seneste kortlægning viste der sig også en stigning i antallet af hjemløse kvinder med daglig omsorg for børn. Ved kortlægningen i 2017 var det 18 pct. af de hjemløse kvinder, der havde daglig omsorg for børn, mens det til sammenligning kun gjaldt 1 pct. af de hjemløse mænd. Det var en stigning siden den forrige kortlægning, hvor det var 11 pct. af de hjemløse kvinder, der havde daglig omsorg for børn. Der skal dog gøres opmærksom på, at andelen af hjemløse kvinder med daglig omsorg for børn ved nogle af de tidligere kortlægninger lå på samme niveau som i 2017. Ved kortlægningen i 2009 var det således 19 pct. af de hjemløse kvinder, der havde daglig omsorg for børn, men her skal det også tages i betragtning, at det samlede antal hjemløse kvinder var lavere ved de tidligere kortlægninger. Omsat til faktiske tal var det i alt 250 hjemløse kvinder, der ved kortlægningen i 2017 havde daglig omsorg for børn.

Resultaterne fra kortlægningerne viser således, at der gennem de senere år er sket en stigning i hjemløsheden blandt kvinder, og at denne stigning særligt er udtryk for, at flere kvinder med psykiske lidelser rammes af hjemløshed, ligesom også stigningen i antallet af hjemløse unge kvinder har været markant.

2.3 Hjemløse kvinder i et forskningsperspektiv

Hjemløshed blandt kvinder kom særligt på den politiske og forskningsmæssige agenda, da de sammen med børn og familier optrådte som en del af 'de nye hjemløse' i 1980'erne og 1990'erne, (Järvinen, 1993; O'Sullivan, 2016, s. 15). I den amerikanske forskningslitteratur blev de 'nye' hjemløse sat i kontrast til 'de gamle hjemløse', som primært var midaldrende, hvide mænd, der sov på gaden og i storbyernes 'skid row' (O'Sullivan, 2016, s. 15). Kvinders hjemløshed er både dengang og nu blevet kritiseret for at være 'usynlig' i mediernes omtale og portrætninger af hjemløshed samt i forskningen på området (Bretherton & Mayock, 2016, s. 2; O'Sullivan, 2016). I en dansk kontekst har der været en meget begrænset forskning i kvinders erfaringer med hjemløshed. I Danmark har kun to større videnskabelige studier undersøgt gruppen af hjemløse kvinder (Järvinen, 1993; Kristensen, 1994), mens en nylig rapport har undersøgt forholdene for hjemløse kvinder 25 år senere (Maini-Thorsen, 2018).

Catharina Juul Kristensen (1994) forbandt den dengang stigende andel af kvinder i gruppen af fattige voksne med en vækst i antallet af enlige, kvindelige forsørgere med børn og en såkaldt 'feminisering af fattigdom'. Denne forståelse blev imidlertid problematiseret af Järvinen, der præsenterede en anden forklaring, nemlig at stigningen i antallet af fattige og udsatte kvinder snarere skulle ses som udtryk for forandringer i institutionsstrukturen på socialområdet i starten af 90'erne. Nye institutioner opsøger og henvender sig således til kvinder, som ikke tidligere har været defineret som hjemløse (Järvinen, 1993). I sit studie, som metodisk minder om denne undersøgelse, i og med hun interviewede 40 hjemløse kvinder og 46 medarbejdere på hjemløseboformer, fandt Järvinen desuden, at mange af botilbuddene afviste misbrugende og psykisk syge kvinder. Hun beskrev disse hjemløsegrupper som 'en slags pariaer på hjemløshedsområdet', som befandt sig lavest i institutionernes hierarki (Järvinen, 1993, s. 116). Hun kritiserede således, at de svageste og mest belastede hjemløse ofte var henvist til de institutioner, som har færrest ressourcer (Järvinen, 1993, s. 119). I en anden artikel uddybede Järvinen denne kritik, hvor hun fandt, at hjemløsetilbuddene prioriterer hjemløse klienter, som lever op til systemets krav om 'rehabilitering' (Järvinen & Kivinen, 1995). Dermed bliver kaotiske klienter såsom stofmisbrugere eller kvinder med psykiske lidelser ekskluderet fra tilbuddene. De legitime og 'velkomne' kvinder er derimod fattige, enlige mødre samt voldsramte kvinder. Hun konkluderede, at hjemløshed dermed er en 'social konstruktion', fordi feltet konstant udvikles og formes af de klienter, der indgår i det. Klientellet på tilbuddene bliver mere og mere heterogent, samtidig med at institutionerne bliver mere og mere professionaliserede og specialiserede, hvorfor behandling prioriteres til de klienter, der lever op til systemets rehabiliteringskrav (Järvinen & Kivinen, 1995, s. 11).

Derudover er der inden for de seneste år udgivet enkelte rapporter om kvinders udsathed og hjemløshed, herunder Projekt Udenfor (Maini-Thorsen, 2018) og Rådet for Socialt Udsatte (2016a; 2016b). Rådet for Socialt Udsatte konkluderer, at man risikerer at overse kvinders behov i de sociale tilbud, og at der bør være mere fokus på kønsspecifikke tilbud i arbejdet med udsatte og grønlandske kvinder (Rådet for Socialt Udsatte 2016a, s. 75; 2016b, s. 12). I rapporten af Maini-Thorsen (2018) præsenteres et kvalitativt indblik i kvinders hjemløshed, hvor både kvindernes hverdag, deres familieforhold samt deres veje gennem det danske sociale system ransages og synliggøres. Maini-Thorsen anskueliggør blandt andet, hvordan hjemløsheden udfordrer kvindernes mulighed for at få opfyldt basale, sikkerhedsmæssige og hygiejnemæssige behov, herunder at få nok søvn samt at føle sig tryk og ren (ibid., s. 67). Hjemløsheden udfordrer ligeledes kvindernes familie- og samliv, da det er vanskeligt at opretholde relationer og samvær. Kvinderne anvender derfor selv strategier til at håndtere og pleje familieforhold, fx når de selvstændigt arrangerer samvær med deres børn eller forsøger at opretholde kontakt til forældre og søskende på trods af konflikter (ibid., s. 68). I konklusionen anbefaler Maini-Thorsen snarere kønsbevidste frem for kønsspecifikke strategier og tilgange

i sociale indsatser, som anerkender kvindernes behov og ressourcer (ibid., s. 69). Disse nylige danske rapporter sætter således begge fokus på synliggørelse af danske hjemløse kvinder, der ellers i høj grad har været overset i både socialpolitik samt i forskningen på området.

Dette hænger desuden sammen med en pointe, man finder i meget af den internationale forskning om kvinders hjemløshed, nemlig at hjemløshed blandt kvinder fremstår som 'skjult' i modsætning til en mere 'synlig' hjemløshed hos mænd (Edgar & Doherty, 2001; Löfstrand & Quilgars, 2016, s. 60). Den skjulte hjemløshed er blevet forbundet med, at kvinderne i højere grad 'sofasurfer', at de generelt forsøger at skjule og maskere hjemløsheden, fordi de skammer sig, samt at kvindernes behov ikke imødekommes på herberger og andre hjemløseboformer (Löfstrand & Quilgars, 2016, s. 61). Den skjulte hjemløshed blandt kvinder er i en dansk kontekst også blevet forbundet til et narrativ om, at 'kvinder krakelerer indefra' og derfor i længere tid skjuler hjemløsheden for omverdenen (Maini-Thorsen, 2018, s. 23). Narrativet omtales primært af aktører og fagfolk på hjemløseområdet (Rådet for Socialt Udsatte, 2016a). Dette kønsspecifikke problem med, at kvinder i højere grad skjuler deres hjemløshed ved fx at opretholde et pænt ydre, mens de samtidig 'krakelerer indefra og ud', er dog også blevet kritiseret for at være et kønsstereotypet billede på den hjemløse kvinde (Maini-Thorsen, 2018). Narrativet reducerer dermed den kompleksitet, der omkranser kvindelig hjemløshed, og kan samtidig medvirke til en forvrænget opfattelse af kvinderne som nogen, der skal 'fikses', eller som særligt sårbare 'ofre' (Löfstrand & Quilgars, 2016, s. 62; Maini-Thorsen, 2018, s. 23-24). Kvalitative livshistorieundersøgelser finder i den forbindelse, at mens kvinders veje ud i hjemløshed besidder kønsspecifikke dimensioner, er der også en stor heterogenitet i hjemløse kvinders livshistorier og forklaringer på hjemløsheden (Mayock & Sheridan, 2012). De kønsspecifikke dimensioner udgør blandt andet kvindernes 'usynlige' veje ud i hjemløsheden, i og med at de i højere grad end hjemløse mænd er sofasovere, samt de voldelige og seksuelle overgrebs betydning for både vejen ud i hjemløshed og fastholdelsen af kvindernes hjemløshed (Mayock & Sheridan, 2012, s. 16). Dog understreger Mayock & Sheridan, at hjemløse kvinder langt fra udgør en homogen gruppe fx i forhold til graden af udsathed (ibid., s. 15). Forskere fremhæver derfor et behov for at være betænksom, reflekteret og forsigtig i den måde, kvinders hjemløshed italesættes og 'gøres synlig' (Doherty, 2001; Löfstrand & Quilgars, 2016).

En anden central tematik, der vedrører kønsspecifikke forestillinger, er hjemløse kvinders moderskab. Ifølge Passaro (1996) eksisterer der en specifik kulturel forståelse af kvinder som omsorgsgivere og som forbundet til et 'hjem'. Når begreber såsom hjem, familie og kvinder fortsat fremstår som tæt sammenknyttede begreber, medfører det blandt andet, at hjemløshed oftest associeres med enlige mænd, og at kvinder i hjemløshed opfattes som en 'anomali' (Löfstrand & Quilgars, 2016, s. 47; Passaro, 1996). International forskning viser ydermere, at kvindernes familiestatus ikke anerkendes i de sociale systemer (Hutchinson, Page & Sample, 2014; Mayock, Parker & Sheridan, 2015). Der kan således være særlige udfordringer forbundet med at være hjemløs kvinde og mor, hvis man ikke lever sammen med sine børn. Savage (2016) sætter fokus på, at de hjemløse kvinder, som genhuses, er dem, som lever op til kønsnormative ideer om moderskab og forældrenormer. Mødre, der lever sammen med deres børn, sættes derfor foran i køen til forskellige tilbud, mens mødre, der lever uden deres børn, opfattes og behandles som dårlige mødre og afvigende individer (Savage, 2016). Hjemløse kvinder, som er adskilt fra deres børn, eller hvor børnene er anbragt, oplever desuden adskillelsen som meget smertefuld, men får ofte ingen støtte til at håndtere denne smerte (Mayock, Parker & Sheridan, 2015). Ydermere kan hjemløse mødre blive påført et stigmatiserende label som 'dårlige mødre', fordi hjemløshedssituationen udfordrer stereotypiske femininitetsforståelser (Mina-Coull & Tartinville, 2001). Bretherton, Benjaminsen & Pleace (2016) påpeger i den forbindelse, at velfærdsstater i Europa responderer på og intervenserer i kvinders hjemløshed på måder, der særligt definerer og opfatter kvinder i forhold til deres rolle som mødre. Det ses ved, at velfærdsstaten tilbyder omfattende støtte til enlige mødre i hjemløshed, men ikke responderer på

samme måde til hjemløse kvinder uden mindreårige børn. I Danmark og andre nordeuropæiske lande prioriteres kvinder med børn typisk foran enlige kvinder uden børn, enlige mænd og par med børn, fx når det gælder tildeling af boliger (Järvinen, 1993; Löfstrand & Quilgars, 2016, s. 55; Munk, Koch-Nielsen & Raun, 2001).

Forskningen har derudover længe påvist en klar sammenhæng mellem vold i hjemmet og kvinders hjemløshed og udsathed (Baptista, 2010; Jasinski, 2010; Järvinen, 1993; Wenzel, Leake & Gelberg, 2001). Järvinen peger i sit studie på udsathed for vold som det mest fremtrædende fællestræk blandt de hjemløse kvinder: "Vil man pege på én specifik faktor, som kan forklare den øgede andel af kvinder i hjemløsestatistikken, så bør man, uden tvivl, vælge familievolden" (Järvinen, 1993, s. 90). Med dette mener hun dog ikke, at volden nødvendigvis er øget, men at volden registreres på nye måder. I et studie, der sammenligner kvindelige gadesovere i europæiske lande, har forskerne ligeledes fundet, at meget store andele af de kvindelige gadesovere har oplevet partnervold – herunder 100 pct. af de spanske kvinder, 93 pct. af de svenske og 70 pct. af de britiske (Moss & Singh, 2015). Watson har desuden fremført, at hjemløshedsdefinitioner og politikker opererer på et 'kønnet terræn', hvor særligt vold og overgreb inddrages i forståelsen af kvinders risiko for hjemløshed (Watson, 2000, s. 159). Associationen mellem vold og kvindelig hjemløshed, og hvorvidt partnervold er en af de vigtigste 'kausale' årsager til kvinders hjemløshed, bliver imidlertid diskuteret af andre forskere, der i stedet fremhæver processuelle og strukturelle årsager. Disse forskere fremhæver, at kvinders hjemløshed fremfor at være en enestående og pludselig begivenhed forårsaget af en enkelt faktor såsom vold snarere bør forstås som en kompleks proces og et sammenspil mellem strukturelle og individuelle faktorer (Mayock & Sheridan, 2012; Mayock, Bretherton & Baptista, 2016, s. 134; Shinn, 2011). Der findes desuden grene i forskningen om samspillet mellem vold og hjemløshed, som argumenterer for, at gruppen af kvinder, der forlader voldelige partnere, bør studeres som en del af gruppen af hjemløse kvinder (Long, 2015), fordi en stor del af kvinderne, der opsøger krisecentre og andre tilbud pga. voldelige partnere, ender med at opleve hjemløshed (ibid.). Hjemløse kvinder opsøger desuden i højere grad krisecentre eller relaterede tilbud end mænd, hvilket også kan være med til at forklare, at kvinders hjemløshed er mere 'usynlig' end mænds (Baptista, 2010).

Dernæst er der forskning, der har fokuseret på hjemløse kvinders helbred og sundhed. Hjemløse kvinder oplever en bred vifte af helbredsproblemer, herunder livsstils- og infektionssygdomme, som ofte kan relateres til deres liv på gaden (Muñoz, Crespo & Pérez-Santos, 2005; Wolf m.fl., 2016;). Adskillige studier viser desuden meget høje andele af psykiatriske diagnoser og psykiske lidelser blandt hjemløse kvinder (Nielsen m.fl., 2011; Wolf m.fl., 2016, s. 159). Nielsen m.fl. (2011) finder eksempelvis, at 58 pct. af de danske hjemløse kvinder har psykiatriske diagnoser. PTSD er desuden en udbredt lidelse blandt hjemløse kvinder, ligesom mange har lidelser som depression eller skizofreni (Wolf m.fl., 2016, s. 159-160). Rusmiddelbrug er desuden udbredt og er også blevet anskuet som en central årsag til kvinders hjemløshed (Mayock & Sheridan, 2012; Wolf m.fl., 2016, s. 161). Ud over at være én af de mulige årsager til kvinders hjemløshed kan et øget rusmiddelbrug også være et resultat og følge af at leve på gaden eller på herberger (Mayock, Sheridan & Parker, 2015). Meget forskning fremhæver således også, hvordan disse 'risikofaktorer' og nedsatte helbredstilstande kan forårsages og forstærkes af langvarig hjemløshed (Wolf m.fl., 2016, s. 162).

Hjemløshed blandt unge kvinder er desuden undersøgt i international forskning, men fremstår understudert i en dansk kontekst, på trods af den markante stigning i antallet af hjemløse unge. International forskning har blandt andet undersøgt pigers og unges kvinders veje ind og ud af hjemløshed (Cauce m.fl., 2005; Mayock, Corr & O'Sullivan, 2008), oplevelsen af sociale stigmaer blandt unge hjemløse (Farrugia, 2010; Kidd, 2007) samt hjemløse unges kvinders fremmedgørelse fra og 'adgang' til uddannelse (Dhillon, 2011). Et centralt fokus for flere af studierne af unge kvindelige hjemløse er de unges kvinders anvendelse af 'overlevelsessex' (Tyler & Johnson, 2006; Watson,

2011), særligt i forbindelse med sofasurfing. Overlevelsessex angiver de situationer, hvor kvinder indgår i (seksuelle) forhold til gengæld for materielle goder eller overnatning (Watson, 2011). Watson finder, at unge hjemløse kvinder indgår i disse intime eller seksuelle relationer blandt andet for at opnå økonomisk understøttelse, fysisk beskyttelse samt emotionel støtte og stabilitet (ibid.). Desuden anskues denne strategi blandt de hjemløse piger som et udtryk for, at pigerne er nødt til at anvende individuelle strategier på et strukturelt problem, hvormed sex og intime relationer er blandt de få ressourcer, disse piger kan trække på (ibid.). Et amerikansk studie finder tilmed, at nogle unge hjemløse kvinder tvinges eller manipuleres til at bytte sex for mad, penge, stoffer eller et tag over hovedet, hvilket viser, at beslutningen om at bytte sex ikke altid er frivillig (Tyler & Johnson, 2006).

Derudover har studier undersøgt indvandrer- og migrantkvinders specifikke oplevelser med hjemløshed (Edgar m.fl., 2004; Mostowska & Sheridan, 2016;). Blandt andet kan usikkerhed om opholdstilladelser såvel som mangel på beskæftigelse have stor betydning for at få adgang til boligmarkedet (Edgar m.fl., 2004). Diskrimination, racisme og xenofobi dokumenteres ydermere i relation til indvandrerkvinders forsøg på at opnå eller finde bolig (Edgar m.fl., 2004; Pillinger, 2007). Således er det blevet fremhævet, at kvinder bliver positioneret ud fra kategorier såsom køn, klasse og etnicitet, som alle yder indflydelse på kvindens oplevelse og identitet. Dette argument om intersektionalitet og overlappende undertrykkelse findes i flere studier af hjemløse og udsatte kvinder (Crenshaw, 1991; Mostowska & Sheridan, 2016, s. 238; Poole & Bopp, 2015; Verloo, 2006). Poole & Bopp (2015) argumenterer for, at man bør fokusere mere på intersektionalitet, når man vil forstå hjemløshed blandt kvinder. Poole & Bopp tager udgangspunkt i First Nation-kvinder fra Canada, men argumentet er bredere end det. Man bør definere hjemløshed, og tilsvarende indrette velfærdstilbud, ud fra forståelsen af, at hjemløshed er gruppefænomener og dermed ikke udslag af individuelle faktorer alene (Poole & Bopp, 2015). Når man indretter tilbud til hjemløse kvinder, bør man derfor have fokus på diskrimination fra samfundets side og levevilkår for bestemte befolkningsgrupper. I den canadiske kontekst i forbindelse med den oprindelige befolkning indebærer det også et fokus på kolonihistorier og andre overførte traumer. Samme fokus kan anlægges i forhold til udsatte grønlandske kvinder i en dansk kontekst. Poole & Bopp (2015) advokerer i den forbindelse for 'traume-sensitiv velfærdstilbud'. I dansk kontekst satte Järvinen i 1993 fokus på hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund som en gruppe, der medfører særlige vanskeligheder for nogle af herbergerne, fordi de stiller anderledes krav (Järvinen, 1993, s. 129). Hun fremfører dog, at baggrundsfaktorer, der fører til hjemløshed, er de samme for denne gruppe som for de danske kvinder, herunder manglen på socioøkonomiske ressourcer, vold og problemer i hjemmet (ibid.). Af institutionslederne i Järvinens studie beskrives de udenlandske kvinder som mindre psykosocialt belastede end etnisk danske kvinder, hvorimod et typisk begivenhedsforløb består i forliste familiesammenføringer (ibid., s. 130). Hun konkluderer, at kvinder med etnisk minoritetsbaggrund (enten i form af udlændinge, familiesammenførte kvinder samt indvandrere/flygtninge) ligeledes befinder sig i hjemløse-institutionernes periferi sammen med misbrugende og psykisk syge kvinder.

Afslutningsvist finder vi studier, der ser på hjemløse kvinders erfaringer med og behov for sociale tilbud. Nogle studier indikerer eksempelvis, at hjemløse kvinder kun i begrænset omfang modtager de gængse hjemløsetilbud – eller at de i hvert fald udsætter eller venter med at opsøge den formelle hjælp, indtil alle andre muligheder er afprøvet (Jones, 1999; Reeve, Goudie & Casey, 2007). Mange kvinder trækker således på venner, bekendte og familie i så lang tid som muligt, inden de opsøger hjemløsetilbud (Pleace m.fl., 2008; Shinn m.fl., 1998), og dette gælder særligt for de yngre kvinder (Quilgars, Johnsen & Pleace, 2008). Når kvinder bliver hjemløse, undviger mange således de sociale tilbud, hvilket både kan skyldes det stigma og den skam, som kvinderne oplever i en hjemløshedssituation, eller en frygt for utrygge herberger (Mayock, Parker & Sheridan, 2015, s. 53). Dette kan for nogle hjemløse kvinder betyde, at når de så endelig opsøger tilbuddene, har de et meget stort problemkompleks, fordi de ofte har været hjemløse eller gået uden hjælp i længere tid end

mændene (Bretherton, Benjaminsen & Pleace, 2016, s. 82). Studier af langvarig og gentagen hjemløshed har desuden vist, at mange af de langvarigt hjemløse kvinder oplever et stort behov for hjælp og støtte, hvilket kan betyde, at kvinderne slet ikke opsøger eller har kunnet opsøge den nødvendige hjælp i deres hjemløshedsperiode (Mayock & Sheridan, 2012).

Derudover kan mange sociale tilbud til hjemløse have svært ved at håndtere kvindernes komplekse behov, der opstår som følge af fx samtidigt misbrug og psykiske lidelser (Bretherton, Benjaminsen & Pleace, 2016, s. 88; Järvinen, 1993). Tilbuddenes tilgange kan således have svært ved at matche kvindernes komplekse problemstillinger og behov. Järvinen har eksempelvis påvist, hvordan hjælp-til-selvhelp og resocialisering fremstod som hjemløsetilbuddenes vigtigste værdier i 90'erne (ibid., s. 193). Hun kritiserer tilmed, at princippet om ikke-behandling, som disse værdier indebærer, fungerer som en sovepude, der legitimerer, at personalet har så lidt kontakt med klienterne som muligt (ibid., s. 221).

I rapporten fra Rådet for Socialt Udsatte (2016a) undersøges udsattes kvinders brug af sociale tilbud og indsats. Her finder de, at de fleste udsatte kvinder modtager offentlige ydelser, men at der samtidig også er kvinder, der ikke er i kontakt med myndighederne, og som besidder alvorlige sociale og psykiske problemer, som ofte er ubehandlede (Rådet for Socialt Udsatte, 2016a, s. 67). Ligesom i den internationale forskning fremhæver mange af kvinderne imidlertid, at de føler sig godt taget imod og respekteret af medarbejderne på de specifikke tilbud, men beretter også om negative oplevelser såsom mistillid og negligering i mødet med tilbuddene (Maini-Thorsen 2018, s. 69; Mayock, Parker & Sheridan, 2015, s. 55; Rådet for Socialt Udsatte, 2016a, s. 73). I Rådet for Socialt Udsattes rapport fremhæver socialarbejderne et behov for mere langvarige indsats i psykiatrien, mens nyere opsøgende indsats derimod fremhæves som velfungerende (Rådet for Socialt Udsatte, 2016a, s. 73). Desuden fremhæves den førnævnte problematik med, at kvinderne skjuler deres hjemløshed i længere tid, hvorfor de først sent kommer i kontakt med sociale indsats. Denne sene kontakt kan gøre det svært at skabe en god relation, og kvindernes alvorlige tilstand skaber ofte et dårligt udgangspunkt for behandlingen (ibid., s. 68). Socialarbejderne efterspørger derfor langvarige og målrettede indsats frem for akutte indsats alene (ibid., s. 69) samt en opmærksomhed og forståelse blandt myndigheder og aktører for kønsspecifikke problemer, der rammer kvinder i social udsathed mere end mænd (ibid., s. 71). Fremfor kun at tilbyde lavtærskeltilbud opfordrer socialarbejderne i stedet til, at kvindernes problemer skal løses i samarbejde mellem frivillige, private, kommunale og regionale aktører (ibid.). Kvinderne selv giver også en række anbefalinger, herunder tidligere, mere omfattende og langvarige indsats i forhold til misbrug og psykiske lidelser, flere netværksorienterede indsats og kvindegupper, samt et større fokus generelt på kønsspecifikke problemer og hjælpebehov for udsatte kvinder (ibid., s. 74). Sidstnævnte kunne fx udmønte sig i hjælp til mødre, hjælp til at bearbejde senfølger af seksuelle overgreb, støtte til at bryde med voldelige parforhold samt mere information om muligheder for at komme ud af prostitution (ibid.). Et behov for øget fokus på betydningen af partnervold og overgreb for kvinder, der opsøger hjemløsetilbud, fremhæves således flere steder (Mayock, Parker & Sheridan, 2015, s. 55; Rådet for Socialt Udsatte, 2016a, s. 75). Maini-Thorsen gør i denne forbindelse opmærksom på, at kønsstereotype opfattelser af hjemløse kvinder som sårbare ofre kan betyde, at kvinder, der stiller krav i mødet med de sociale tilbud, opleves som svære at rumme og hjælpe i selvsamme tilbud (Maini-Thorsen, 2018, s. 69). Hun fremhæver derfor, at hjemløse kvinder oplever et behov for værdighed, anerkendelse, respekt og empowerment ligeså vel som et behov for omsorg og tryk i mødet med de sociale tilbud (ibid.).

2.4 Nyere sociale indsatser

Udformningen af velfærdssystemets sociale indsatser spiller generelt en stor rolle i forhold til socialt udsatte borgeres risiko for hjemløshed og for chancen for at komme ud af hjemløshed igen. Velfærdssystemets tilbud til hjemløse borgere består både af de indsatser, der knytter sig til den akutte hjemløshedssituation, som fx ophold på § 110-boformerne (serviceloven) og den opsøgende gadeplansindsats, og af de indsatser, der er rettet mod at hjælpe borgere ud af hjemløshed, såsom kommunernes mulighed for at anvise borgeren til en almen bolig og at visitere til bostøtte i eget hjem eller til et længerevarende botilbud. Endelig er der de forebyggende indsatser, som fx forebyggelsen af udsættelser, ved at sætte ind med social støtte, inden borgeren mister boligen, ligesom koordinering og sammenhæng på tværs af de relevante indsatser har en stor betydning for at kunne forebygge og afhjælpe hjemløsheden.

Der har igennem de senere år været en betydelig udvikling omkring mulige, nye tilgange og indsatsmetoder på hjemløseområdet. Det gælder ikke mindst den omfattende metodeudvikling, der blev i gang med Hjemløsestrategien fra 2009 til 2013, og som blev videreført i det efterfølgende Implementerings- og Forankringsprojekt, der havde til formål at forankre Housing First-tilgangen og de evidensbaserede bostøttemetoder og udbrede indsatsen til nye kommuner (Benjaminsen m.fl., 2017; Rambøll & SFI, 2013).

Med Hjemløsestrategien blev Housing First-tilgangen introduceret i Danmark og ligeledes den medfølgende ændring i forståelsen af sociale indsatser på hjemløseområdet, der ligger i denne tilgang. Housing First-tilgangen blev udviklet i USA, hvor den indvarslede en bevægelse væk fra 'Treatment First'-tilgangen, et skifte, der af ledende forskere på området er blevet beskrevet som et paradigmeskifte (Padgett, Henwood & Tsemberis, 2016). 'Treatment First' bygger i modsætning til 'Housing First' på en opfattelse af, at hjemløse borgere først skal blive 'parate' til at komme i bolig, før de tilbydes en permanent boligløsning. Denne parathed opstår ifølge Treatment First-tilgangen igennem længerevarende behandlingsforløb for psykiske lidelser og misbrugsproblemer, hvorefter det vurderes (af de professionelle), om borgeren er boligparat. Denne tilgang er imidlertid blevet problematiseret ud fra Housing First-tilgangen, der påpeger, at selve det at befinde sig i en akut hjemløshedssituation gør det vanskeligt overhovedet at arbejde med individets øvrige sociale og psykiske problemer. I stedet bør der ifølge Housing First-tilgangen allerede i starten af et indsatsforløb ske en stabilisering af boligsituationen ved at etablere en permanent boligløsning, samtidig med at borgeren tilbydes en intensiv social støtte ud fra evidensbaserede bostøttemetoder som Assertive Community Treatment (ACT) eller Individual Case Management (ICM) (Tsemberis, 2010).

Ifølge Housing First-tilgangen giver kombinationen af en tidlig, permanent boligløsning og en intensiv social støtte bedre mulighed for en recovery-baseret og borgercentreret tilgang i det sociale arbejde. Dermed skal Housing First-tilgangen også ses som et skifte fra at have et primært fokus på akutte, midlertidige indsatser til i højere grad at have et fokus på indsatser, der kan hjælpe borgeren videre fra de akutte hjemløsetilbud og etablere permanente løsninger for den enkelte. I den amerikanske kontekst skulle denne udvikling ses på baggrund af den kraftige stigning i hjemløsheden i USA, der indtrådte i løbet af 1980'erne og 1990'erne i kølvandet på tilbagerulningen af det amerikanske velfærdssystem i 1980'erne. Stigningen i hjemløsheden blev ledsaget af en kraftig vækst i de akutte og midlertidige tilbud, som 'night shelters' og suppekøkkener, og der blev lokalt anvendt flere og flere ressourcer på det midlertidige hjælpeapparat, der var nødvendigt, når antallet af hjemløse – og særligt gadehjemløse – var stigende. Det blev imidlertid efterhånden tydeligt, at der var behov for mere langsigtede løsninger. Housing First-tilgangens fokus på at skabe adgang til permanente boligløsninger med den nødvendige sociale støtte skal i høj grad ses på denne historiske baggrund (Padgett, Henwood & Tsemberis, 2016).

I Danmark viste evalueringen af Hjemløsestrategiens indsatser og af det efterfølgende Implementerings- og Forankringsprojekt, at Housing First-tilgangen også i en dansk kontekst er velegnet til at hjælpe hjemløse borgere i bolig, og til at borgeren efterfølgende kan fastholde boligen (Benjaminsen m.fl., 2017; Rambøll & SFI, 2013). Både evalueringen af Hjemløsestrategien og det efterfølgende Implementerings- og forankringsprojekt pegede dog også på de barrierer og udfordringer, der var forbundet med at udbrede indsatsen til en større del af målgruppen (Benjaminsen m.fl., 2017; Rambøll & SFI, 2013). Navnlige rapporterede mange kommuner om, at det var vanskeligt at tilvejebringe boliger til indsatsen. Samtidig viste evalueringerne også, at implementeringen af Housing First-tilgangen stiller betydelige krav til organiseringen i den kommunale forvaltning i forhold til at skabe de sammenhænge på tværs af sektorer, forvaltningsområder og indsatser, der støtter op om Housing First-tilgangens gennemførelse i praksis, ligesom implementeringen af tilgangen også kræver et generelt mind-shift i den sociale praksis til en recovery- og borgercentreret tilgang.

Både de udenlandske og danske erfaringer viser, at når vi taler om indsatser på hjemløseområdet, er det vigtigt at se på betydningen af både de akutte tilbud som herberger og varmestuer, der giver en hjælp til de mennesker, der akut befinder sig i en hjemløshedssituation, ligesom det også er vigtigt at have fokus på de indsatser, der er rettet mod at hjælpe borgerne ud af hjemløsheden igen, det vil sige de bolig- og støttemuligheder, der er tilgængelige efter eksempelvis et ophold på en hjemløseboform. Det er også vigtigt at se på samspillet mellem disse indsatser og velfærdssystemets øvrige sociale og behandlingsmæssige tilbud til udsatte borgere, fx i regi af psykiatrien, misbrugsbehandlingen og i beskæftigelsessystemet. Når vi i rapportens kapitel 8 belyser velfærdssystemets indsatser og tilbud til kvinder i hjemløshed, vil vi derfor både se udformningen af de akutte indsatser som de midlertidige overnatningstilbud, ligesom vi også belyser de næste led i kæden i form af de indsatser og tilbud, der kan hjælpe kvinderne videre ud af hjemløsheden igen, og de udfordringer og barrierer, der er forbundet hermed.

3 Data og metode

Undersøgelsens empiriske grundlag består af en kvalitativ interviewundersøgelse, hvor vi har foretaget interview med både kvinder, der aktuelt befinder sig i en hjemløshedssituation, og med ledere og medarbejdere på en række sociale tilbud på hjemløseområdet. Det empiriske fokus i undersøgelsen er dermed at belyse hjemløsheden i et borgerperspektiv og i et praksisnært perspektiv gennem interview med kvinderne selv og gennem interview med personalet på de sociale tilbud.

Kontakten med kvinderne er etableret på sociale tilbud, der enten henvender sig særskilt til hjemløse kvinder eller tilbud henvendt til hjemløse kvinder og mænd generelt. Det gælder tilbud som herberger og forsorgshjem (§ 110-boformer) og natvarmestuer. Nogle af disse tilbud er 'skærmede' tilbud, der udelukkende er målrettet kvinder, mens andre tilbud er henvendt til både kvinder og mænd. Desuden har vi også inddraget nogle familieorienterede tilbud, der primært henvender sig til hjemløse kvinder med børn, ligesom vi også har rekrutteret nogle af de interviewede kvinder på et værested.

Vi har lagt vægt på at sikre en geografisk spredning i udvælgelsen af tilbuddene, således at både tilbud i hovedstadsområdet og i resten af landet er repræsenteret, og at der både er tilbud i de store byer og i de mindre byer. Vi har i alt besøgt 11 sociale tilbud, der er beliggende i syv forskellige kommuner. 5 af de 11 tilbud er beliggende i Storkøbenhavn, mens de øvrige tilbud fordeler sig på to større provinsbyer og to mindre provinsbyer. Der er repræsenteret tilbud i både Jylland, på Fyn og på Sjælland og øerne, ligesom tilbuddene er beliggende i fire af landets fem regioner. Vi har valgt den geografiske spredning i udvælgelsen af hensyn til, at billedet af hjemløshed blandt kvinder samt deres udsathed og støttebehov formodentlig vil se forskellig ud i forskellige dele af landet. Udvalget af tilbuddene samt den geografiske spredning sigter således efter at repræsentere forskellige former for tilbud med forskellige målgrupper af kvinder fra alle dele af landet.

På disse tilbud har vi interviewet i alt 50 kvinder, der aktuelt befandt sig i en hjemløshedssituation, og yderligere 2 kvinder, der tidligere havde været i en hjemløshedssituation, men fortsat havde kontakt med tilbuddet. De 50 hjemløse kvinder fordeler sig med 16 kvinder i aldersgruppen 18-29 år, 22 kvinder mellem 30 og 49 år, og 12 kvinder på 50 år og derover. Kun en femtedel af kvinderne har erfaring med at gadesove, hvorimod langt størstedelen har erfaring som sofasurfer. Varigheden af hjemløsheden er meget varierende, og vi har både interviewet kvinder, der har været hjemløse i over 20 år, samt kvinder, der for meget nyligt er blevet hjemløse.

Omtrent en fjerdedel af kvinderne i undersøgelsen har etnisk minoritetsbaggrund og kommer både fra afrikanske (og nordafrikanske) lande (fx Somalia, Tunesien og Marokko), mellemøstlige lande (fx Iran, Irak og Syrien), asiatiske lande (fx Filippinerne og Thailand) samt østeuropæiske lande (fx Bosnien og Albanien). Kun få af kvinderne kommer fra de øvrige nordeuropæiske lande, herunder en enkelt fra Sverige.

Der er kun én af kvinderne, vi har interviewet, der har grønlandsk baggrund. Det skal hermed fremhæves, at hjemløse grønlandske kvinder er væsentligt underrepræsenteret i vores undersøgelse. Dette kan muligvis skyldes, at en stor del af de hjemløse grønlandske kvinder lever en 'paralleltilværelse' i Danmark i skjult hjemløshed og derfor sjældent er i kontakt med de relevante indsatser og hjemløsetilbud (Rådet for Socialt Udsatte, 2016b, s. 12), hvorigennem vi har rekrutteret til undersøgelsen.

Eftersom rekrutteringen og kontaktskabelsen til kvinderne er gået gennem de sociale tilbud, som kvinderne benytter, betyder det, at hjemløse kvinder, som slet ikke benytter sådanne sociale tilbud,

ikke vil være repræsenteret i undersøgelsen. Det samme gælder, at når vi ser på den aktuelle hjemløshedssituation, er der tale om kvinder, der på interviewtidspunktet benytter tilbud som boformer og natvarmestuer, mens kvinderne således ikke aktuelt hverken er gadesovere eller sofasovere (der overnatter hos familie og venner). Når rekrutteringen af kvinderne til undersøgelsen er gået gennem de sociale tilbud, skyldes det først og fremmest en afvejning af, at vi derved kunne skabe kontakt til et forholdsvis stort antal kvinder og derved sikre en rimelig repræsentation af forskellige dele af målgruppen, som fx unge, ældre og kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, samt en spændvidde i kvindernes problematikker. Når vi således ikke har opsøgt kvinder, der på interviewtidspunktet overnatter på gaden, skyldes det, at de rekrutteringsformer i form af opsøgende arbejde, som derved ville være nødvendigt, omvendt ville have betydet, at vi samlet set formentlig ikke ville have kunnet inddrage et lige så stort antal kvinder inden for undersøgelsens rammer, og at vi derved risikerede ikke at have en tilstrækkelig repræsentation af kvinder med forskellige typer af problemstillinger. Samtidig havde vi en formodning om, at kvinderne på de sociale tilbud i vid udstrækning ville kunne fortælle om erfaringer med at være i andre hjemløshedssituationer fra deres hidtidige forløb. Det viste sig i høj grad at holde stik. Ikke mindst var der en stor del af de kvinder, vi talte med, der i ofte lange perioder op til, at de opsøgte de midlertidige overnatningstilbud, havde været sofasovere, idet de havde overnattet rundt omkring hos familie, venner og bekendte i en lang periode. Der var derimod væsentligt færre af de interviewede kvinder, der havde erfaring som gadesovere. Dog var der en mindre gruppe af de interviewede kvinder, der havde overnattet udenfor, fx i en park eller på offentlige toiletter. Det havde de typisk gjort en enkelt nat eller i få nætter. I rapportens kapitel 4 beskriver vi generelt kvindernes erfaringer med de forskellige hjemløshedssituationer.

Det kan også antages, at der er en underrepræsentation af de allermest udsatte og 'kaotiske' hjemløse kvinder, eftersom personer med meget høj belastningsgrad (såsom blandingsmisbrugere) sjældent kan eller vil stille op til interview. Der er dog en del af kvinderne, vi har interviewet, der kan karakteriseres som svært udsatte, heraf også nogle med en meget kaotisk livsførelse tidligere i livet, hvorfor disse perspektiver og erfaringer stadig indgår i interviewmaterialet, dog ofte i retrospektiv form. Det gælder blandt andet nogle af kvindernes tidligere erfaringer med at være gadesovere, ligesom det samme gælder for en del af dem, der tidligere har været sofasovere. Selvom der således er nogle af kvinderne, der har en kompleks udsathed, må vi dog samlet set antage, at meget kaotiske misbrugende kvinder med psykiske lidelser er underrepræsenteret i undersøgelsen. Disse meget udsatte kvinder, som i højere grad lever på gaden og fx omkring stofscenerne i de store byer, bør snarere undersøges gennem længerevarende feltarbejde eller inddragende og aktiverende kvalitative metoder. Dermed ville inddragelsen af denne meget udsatte gruppe have krævet helt andre metoder og tilgange, hvorfor det ville have været svært at sammenligne denne gruppes vilkår og fortællinger med kvinderne, der er repræsenteret her i undersøgelsen.

Vi har også haft et særligt hensyn til at sikre, at hjemløse kvinder med børn var repræsenteret i undersøgelsen. Det har vi tilgodeset ved at inddrage nogle af de familierettede tilbud på hjemløseområdet, hvor vi har interviewet hjemløse kvinder, der opholder sig på disse tilbud med deres børn. Over halvdelen af kvinderne i undersøgelsen har børn, men der er stor variation i forholdet og samkvemmet med disse børn. I nogle tilfælde bor børnene sammen med kvinderne på de familierettede tilbud, hvorimod en del af de lidt ældre kvinder har voksne børn, som de ofte har dårlig eller ingen kontakt til. Flere af kvindernes børn har desuden været anbragt eller bor fortsat hos plejefamilier. I enkelte tilfælde bor kvindernes børn hos deres fædre, som kvinderne typisk er blevet skilt fra. Vi belyser særskilt de problematikker, der knytter sig til hjemløsheden for kvinder med børn, i rapportens kapitel 6.

Undervejs i undersøgelsen viste det sig også, at der var behov for at belyse snitfladen mellem kvinder i hjemløshed og kvinder, der opholder sig på krisecenter pga. en voldelig partner, da der for en

del af kvindernes vedkommende var et overlap i problematikkerne. Opdelingen mellem de forskellige typer af tilbud og målgrupper betyder, at der er kvinder, der primært har en kriserelateret problematik, og umiddelbart ville være målgruppe for et ophold på krisecenter, der imidlertid pga. andre udsathedeproblematikker, fx misbrug, ikke kan opholde sig på krisecentrene, hvor der også er børn. Disse kvinder må derfor i overvejende grad søge mod § 110-boformerne i stedet for. Omvendt møder vi også kvinder indskrevet på § 110, hvor partnervoldsproblematikken er dominerende for deres situation, dog altid samtidig med en anden form for social udsathed. For at belyse denne snitflade-problematik har vi ud over de 50 hjemløse kvinder også gennemført nogle få interview med kvinder, der opholder sig på et tilbud med en delt § 109- og § 110-funktion, ligesom vi også har interviewet en leder og en medarbejder på dette tilbud. Dette gjorde det muligt at belyse snitfladeelementer mellem de to typer af tilbud, både hvad angår tilbuddenes målgruppe og støttebehovene hos de kvinder, som indskrives. Denne snitfladeproblematik belyses i kapitel 8. Vi benytter dog kun interviewene med kvinderne, der er indskrevet på en § 109-plads, til at belyse denne snitflade tematik generelt, men inddrager ikke disse interview i karakteristikkerne af de hjemløse kvinder i rapportens analysekapitler, da kvinderne på krisecenterpladserne ikke defineres som hjemløse i en dansk kontekst. Det gælder både ifølge servicelovens skelnen mellem § 109- og § 110-området, ligesom kvinder på § 109-pladser heller ikke medregnes som hjemløse i de nationale kortlægninger af hjemløshed.

Blandt de ansatte på tilbuddene har vi sammenlagt interviewet 22 ledere og medarbejdere på de tilbud, vi har besøgt. På hovedparten af tilbuddene har vi interviewet én leder og én medarbejder, og der er således interviewet cirka lige mange ledere og medarbejdere. De fleste af lederne er ledere for hele tilbuddet, vi har besøgt, mens enkelte er afdelingsledere for fx et sektionsafsnit på tilbuddene. Vi har desuden foretaget et mindre antal interview med medarbejdere i de kommunale forvaltninger i nogle få udvalgte kommuner, primært med henblik på at supplere det billede af målgruppen og indsatserne, som vi har fået gennem interviewene med de hjemløse kvinder og medarbejderne på de sociale tilbud.

Af hensyn til den høje grad af følsomhed i interviewmaterialet er kvinderne, der er interviewet, helt anonymiseret i undersøgelsen. Det gælder også kvindernes angivne alder under interviewcitatene, hvor alderen kan være ændret med fx et eller to år som led i anonymiseringen. Kvindernes referencer til navne på sociale tilbud og stednavne som bynavne er også med få undtagelser udeladt i interviewcitatene. Som led i anonymiseringen har vi i nogle tilfælde også udeladt eller ændret mindre detaljer i interviewcitatene. Af hensyn til følsomheden i interviewmaterialet er også tilbuddene, vi har besøgt, og hvilke kommuner de er beliggende i, anonymiseret i undersøgelsen. Sammen med det forhold, at vi har udvalgt tilbud i et mindre antal kommuner, betyder anonymiseringen også, at undersøgelsen ikke går ind i en konkret afdækning af 'tilbudsstrukturen' i tilbuddene til de hjemløse kvinder i enkelte byer og områder i landet. Det eneste specifikke geografiske område, som vi refererer til i rapporten, er 'hovedstadsområdet' som helhed, hvor der generelt er langt den mest komplekse tilbudsstruktur og også samlet set er det største omfang af hjemløsheden blandt kvinder, idet halvdelen af hjemløsheden blandt kvinder i landet ved den seneste kortlægning af hjemløshed blev registreret i hovedstadsområdet. Af hensyn til anonymiseringen af både de interviewede kvinder og medarbejderne på de sociale tilbud refererer vi derimod ikke til, hvilke byer de øvrige tilbud er beliggende i.

I interviewene er der anvendt tematiserede interviewguides med specifikke spørgsmål på en række områder. Der er samtidig lagt vægt på at stille åbne spørgsmål undervejs i interviewene med udgangspunkt i de problematikker, der er blevet bragt op af interviewpersonerne. Derfor er interviewguides ikke vedlagt rapporten, da disse ikke er fuldt dækkende for de spørgsmål, der er stillet undervejs i interviewene.

Interviewene er efterfølgende blevet udskrevet, og der er foretaget en tematisk kodning af materialet i kodningsprogrammet NVivo. Denne bearbejdning af materialet har dannet grundlag for rapportens fem analysekapitler og de forskellige tematikker, der belyses i de enkelte kapitler.

4 Hjemløshedssituationer og veje ud i hjemløshed

I dette kapitel tegner vi et billede af de ofte komplekse livssituationer og marginaliseringsforløb, der har ledet frem til, at kvinderne er kommet ud i deres nuværende hjemløshedssituation. Kapitlet åbner med en kort rammesætning, der beskriver den variation og kompleksitet, der er på spil i både deres hjemløshedsforløb og i deres livssituation som helhed. Derefter præsenterer vi fire borgercases i form af fire kvinder, der på hver deres måde beskriver livskonstellationer og forløb, der er typiske for mange af de kvinder, vi har interviewet. Eksemplerne illustrerer samtidig variationen i kvindernes hjemløshedssituationer og deres sociale baggrundshistorik samt den proces, der leder op til, at man kommer ud i hjemløshed. Samtidig har kapitlet også et fokus på at beskrive kvindernes oplevelser med at være i forskellige typer af hjemløshedssituationer, og hvordan de har oplevet hjemløsheden. På tværs af det samlede interviewmateriale beskriver vi kvindernes erfaringer med henholdsvis at være sofasover, gadesover og med at benytte hjemløseboformerne. Det er de tre hovedtyper af hjemløshedssituationer, som kvinderne beskriver, at de har befundet sig i. Kapitlet bygger på kvalitative interviewuddrag fra kvinderne selv samt understøttende beskrivelser fra ledere og medarbejdere på de forskellige tilbud.

4.1 Mange veje ind i hjemløshed

Gennem interviewene med kvinderne og medarbejderne på de forskellige sociale tilbud får vi tegnet et billede af den store variation og kompleksitet, der ofte er i den kæde af begivenheder og de livsomstændigheder og sårbarheder, der tilsammen leder frem til kvindernes nuværende hjemløshedssituation. For mange af kvinderne udløses hjemløshedssituationen af sociale begivenheder, der sammen med en psykisk sårbarhed ofte rækker langt tilbage i livet, der betyder, at tilværelsen opnår en kompleksitet, som bliver svær at håndtere. En medarbejder på et socialt tilbud pointerer, hvordan der ofte sker noget uforudsigeligt, som gør, at man ender i en hjemløshedssituation, og at hjemløsheden ofte afviger fra, hvordan man typisk forestiller sig hjemløshed:

Interviewer: Hvor kommer de her kvinder fra? Altså dem, som skammer sig over ikke at passe ind i den traditionelle [kvindelige] rolle?

Medarbejder: De kommer alle steder fra. Vi har haft uddannede læger, sociologer, socialrådgivere, arkæologer, geologer, lærere, pædagoger, studerende. Jeg tror tit, at man har nogle forforståelser, nogle fordomme om, hvad er den typiske hjemløse eller ... Og det er bare svært at sige om dem her. For nogle, der er det seksuelle overgreb, fra de var spædbørn, og det har de vokset op med hele livet ... Og de har bare haft alle odds imod sig fra starten af. Så er der også nogle, som lige pludselig i deres tyvere udvikler en psykisk sygdom, fx. Der er også nogle, som oplever et dødsfald, eller deres familie kører galt i trafikken, og alle dør undtagen en selv. Det kan man ikke bære, og så kan man ikke opretholde det liv mere, man havde før. (Medarbejder, socialt tilbud)

I nogle af kvindernes livshistorier er den sociale sårbarhed udtalt allerede fra barndommen og manifesterer sig i social udsathed og hjemløshed i voksenlivet, som medarbejderen også italesætter i citatet ovenfor. I andre tilfælde er det begivenheder i en senere fase af kvindernes liv, som fx en skilsmisse, et jobtab eller et accelererende alkoholmisbrug, der ofte i kombination med hinanden har ledt frem til kvindernes nuværende situation. Uafhængigt af hvordan man ender i en hjemløshedssituation, kan det for kvinderne kræve rigtig meget at opsøge hjælp:

Det er tit sådan en social begivenhed på den ene eller anden måde, at man har mistet sin bolig, at man har mistet sit job ... Man finder en mand, som tæver en. Og typisk vil kvinder, som jeg også sagde, gå rigtig langt for at holde på denne her facade. Og det gælder også, hvis de mister en lejlighed, så opsøger de deres netværk og sørger for at sofasurfe rundt og gør alt, hvad de kan, før de opsøger et tilbud som vores, fordi, altså jeg har jo heldigvis ikke selv prøvet det, og det er min pointe ... at gå ind over dørtærsklen, fordi så er der nærmest per automatik noget rigtig galt, hvis man er nået derud, hvor man opsøger et tilbud som vores. (Medarbejder, socialt tilbud)

Det kan altså kræve rigtig meget at træde ind over dørtærsklen til et tilbud for hjemløse, fordi man derved for alvor begynder at erkende, at der er noget rigtig galt i ens aktuelle situation. En leder på et socialt tilbud forklarer, hvordan mange af deres brugere bærer på en særlig sårbarhed, som kan blive udløst af en social begivenhed, der resulterer i, at de får et massivt behov for støtte og hjælp:

Jamen og det, at vi jo godt kan have kvinder, som måske i mange år har gået under radaren, som på en eller anden måde har boet for sig selv og måske har været lidt aparte i sin adfærd, men som egentlig godt har kunnet fungere, sådan. Og så sker der et eller andet, en eller anden krise, en eller anden begivenhed i vedkommendes liv, og hun bliver hjemløs, og hun kommer her. Og så er det måske første gang, at der er nogen, der ligesom får øje på alle de der ting, der faktisk viser, at der er noget galt, og at der er et støttebehov. Og så er det jo noget af det, som vi skal bruge vores, altså den tid, vi har kvinden, til at beskrive, og så kan det jo godt vise sig, at vi faktisk vurderer, at der er faktisk et massivt støttebehov. Og det synes jeg egentlig, vi ser nogle gange, nogle der har klaret sig rigtig godt, og når man ser dem, tænker man ikke, at det er en hjemløs. Man har også et billede af, især med kvinderne, at de ligner ikke dig og mig. (Leder, socialt tilbud)

Mange af disse kvinder ligner netop ikke hjemløse, sådan som den samfundsmæssige forestilling af hjemløsheden er. I den sammenhæng er det sårbarheden i helt almindelige liv, som kan bringe nogle kvinder ud i en hjemløshedssituation. En leder på et andet socialt tilbud, særligt henvendt til hjemløse kvinder, beskriver deres målgruppe og sammenligner med kvinderne på et andet tilbud, hvor vedkommende også har været ansat:

Når du siger det med den rejse, som de kan gennemgå, så er det jo typisk for rigtig mange af vores kvinder. De har haft et normalt liv. De har bare haft den der sårbarhed med sig, mange af dem har jo været i arbejde og boet selv og klaret sig selv, og det synes jeg er meget anderledes, i forhold til dem jeg så på [på et andet tilbud], de blev ret hurtigere dårligere. Altså vores kvinder er jo nærmest voksne kvinder, før det er gået helt galt, ikke. (Leder, socialt tilbud)

Samtidig understreger medarbejderne på de sociale tilbud, at hjemløsheden ikke kun hænger sammen med kvindernes individuelle sårbarheder. Også det sociale sikkerhedsnets evne til at gribe de socialt udsatte borgere, når de falder, har en afgørende betydning:

Interviewer: Hvad er det, der går galt så? Kan du sætte nogen ord på det?

Medarbejder: Det er gået ret hurtigt ned, på en eller anden måde er der sket noget i forhold til de der sikkerhedsnet, altså nu går det ligesom – altså vejen til os er blevet kortere, synes jeg. (Medarbejder, socialt tilbud)

På paradoks vis er vejen til hjemløsetilbuddene således både kortere og længere for hjemløse kvinder. Medarbejderen oplever, at den sociale deroute og vejen til hjemløshed er blevet accelereret for nogle kvinder, mens vi også har beskrevet, hvordan mange kvinder er lang tid om at opsøge tilbuddene, fordi de længe opretholder en 'facade', og det bliver svært at træde over dørtærsklen til hjælp fra andre end kvindens netværk, som gradvist tyndslides pga. sofasurfing.

4.2 Eksempler på kvinders vej ud i hjemløshed

I de følgende afsnit tegner vi et billede af de forskellige veje, der er ud i hjemløshed ved at præsentere fire livshistorier. Vi søger derved at illustrere bredden og spændvidden af det kvalitative materiale gennem eksempler, der samtidig repræsenterer fire forskellige typer af konstellationer, som på mange måder er dækkende og typiske for de forløb, vi ser på tværs af det samlede interviewmateriale.

Den første livshistorie eksemplificerer de forløb, hvor kvinderne allerede fra barndommen er sat i en socialt udsat position og gennemgår en tidlig marginaliseringsproces. Det er historier, som ofte indeholder en ressourcsvg familiebaggrund, der har sat sit præg allerede under opvæksten, og psykiske udfordringer og sårbarheder, der har præget livet helt fra ungdomsårene og gennem hele voksenlivet med manglende uddannelse og svag tilknytning til arbejdsmarkedet gennem hele livsforløbet.

Den anden livshistorie sætter de kvinder, der domineres af psykiske lidelser i fokus. Her illustreres, hvordan samspillet mellem den psykiske sårbarhed og de sociale udfordringer kan lede til, at livssituationen bliver uhåndterbar, og at man til sidst mister grebet om tilværelsen. Denne borgercase er samtidig et eksempel på en kvinde, der ikke kommer fra en udsat familiebaggrund, men derimod fra et ressourcerstærkt hjem med gode muligheder. I ungdomsårene rammes kvinden imidlertid af en psykisk lidelse, der har været helt afgørende for den vanskelige livssituation, hun i dag befinder sig i.

Med den tredje livshistorie beskriver vi den kompleksitet, der opstår, når en psykisk lidelse optræder sammen med misbrugsproblemer, der samtidig spiller sammen med andre sociale og helbreds-mæssige udfordringer. Denne tredje borgercase har meget tilfælles med den første borgercase, idet der er tale om langvarige og komplekse problemer, men i den tredje borgercase er det særligt dobbeltdiagnoseproblematikken med en psykisk lidelse og samtidige misbrugsproblemer, der er i fokus.

Den fjerde og sidste borgercase giver derimod et eksempel på, hvordan en kæde af begivenheder relativt sent i et livsforløb kan virke udløsende for en hjemløshedssituation. Her repræsenteres især de kvinder, som ikke før har været socialt udsatte hverken i form af en ressourcsvg familiebaggrund, misbrugsproblemer eller psykiske lidelser, men som oplever en afgørende begivenhed, som ofte er en skilsmisse eller vold fra en ægtemand eller kæreste, hvorved de på et tidspunkt står i en situation, hvor de ikke længere har et sted at bo.

4.2.1 At have 'hjemløsheden i blodet'

En del af de kvinder, vi har interviewet, beskriver en ret udpræget social udsathed, der rækker langt tilbage i livet. Det er livsforløb, hvor man har "*haft alle odds imod sig fra starten af*", som en medarbejder på en boform udtrykker det. Denne kvindes historie viser en tidlig marginaliseringsproces, og som hun selv udtrykker det, har hun "*hjemløsheden i blodet*" (Kvinde, 56 år). Hendes fortælling starter allerede i barndommen med, at hendes far tager hende med til udlandet i starten af skolealderen. I forbindelse med faderens arbejde rejser de meget rundt og har ikke en fast bopæl. Det resulterer i, at hun ikke rigtig går i skole, helt indtil hun kommer tilbage til Danmark og sin mor i teenagealderen. Dermed har hun allerede tidligt oplevet social marginalisering og er blevet afskåret fra uddannelsesmuligheder, som hun beskriver det:

Kvinde: Årsagen til, at han ikke satte mig i skole, det er, han sagde sådan til mig: "Du behøver ikke at gå i skole, du er intelligent nok", sagde han så. Men altså, når du ikke har diplomer, så kan du jo nemt blive hjemløs.

Interviewer: Ja.

Kvinde: Et diplom, et diplom er adgang til penge og job og sin livssituation. Og har man ikke noget af det, så er man virkelig på Herrens mark.

Interviewer: Så der har du ikke lige så meget sikkerhed.

Kvinde: Det værste af det hele, det er, at når man er marginaliseret, så har man ingen, jeg vil kalde det minus-status, det er det værste. Det er meget belastende, det er meget trættende.

Interviewer: Minus-status?

Kvinde: Man har minus-status, ja. Man er mindre end ingenting. Det er det værste af det hele.

Interviewer: Hvad betyder mindre end ingenting?

Kvinde: Marginal. Når man er marginal, så er der i gåseøjne noget i vejen med én. Og når man er mindre end ingenting, så betyder det, at omgivelserne udstøder én. Man er udstødt, man er ikke acceptabel. Familie, venner tror måske, der er noget i vejen med én. Man er mærkelig. Man er ikke ordentlig, man har ikke haft nogen skolegang, hvad er det for noget? (Kvinde, 56 år)

Her fortæller kvinden, hvordan hendes opvækst har givet hende dårlige livschancer og har marginaliseret hende til en "minus-status", som hun udtrykker det, og hvor hun oplever, at folk omkring hende synes, der er noget galt med hende grundet den manglende skolegang. Hun lægger især vægt på, at skole og uddannelse betyder gode livschancer, penge og job, mens mangel på samme er marginaliserende, belastende og trættende og sætter én i en ubehagelig situation af ikke at være acceptabel i samfundets øjne. Ud over at føle sig marginaliseret i kraft af andres opfattelse af hende og hendes manglende skolegang, er hun også udsat i kraft af oplevet fysisk vold i flere af de forhold, hun har haft, ligesom hun også har fået fysiske helbredsproblemer, hvilket sætter hende i en yderligere udsat position. Hun fortæller, hvordan hun oplever, at hendes udsathed og hjemløshed påvirker forskellige fagprofessionelles opfattelse af hende:

Kvinde: Fordi jeg har mistet min troværdighed, når du er marginal, så er det næsten lige meget, hvad du siger. Det stemmer ikke.

Interviewer: Så er det lige meget.

Kvinde: Jamen, altså, hvis der er en eller anden psykiater, som finder på at give en forkert diagnose, som de har gjort med mig. Fordi al den historie med [anonymiseret] og sådan noget, det er garanteret bare noget, jeg fortæller. Det er garanteret bare løgn. Ergo er jeg borderline, men jeg har aldrig skåret i mig selv, jeg har aldrig været destruktiv. Men er der én, der finder på at sige sådan noget, så har det dominoeffekt. Den ene brik vælter den anden. og så er der en hel række læger, som kan finde på at lægge oven i. (Kvinde, 56 år)

I gennem citatet står det også klart, at kvinden har en psykiatrisk historik, og hun tilkendegiver, at hun har fået stillet diagnosen 'borderline', om end hun selv problematiserer denne diagnosticering. I løbet af interviewet fortæller hun også, at hun har PTSD. Interviewet bærer generelt præg af, at kvinden springer i fortællinger, og i interviewsituationen indebærer det, at det er vanskeligt for interviewereren at få beskrevet, hvordan kvinden helt præcist kom ud i sin nuværende hjemløshedssituation. Det fremgår, at kvinden på et tidspunkt har boet i egen bolig, men at hun har mistet den igen, hvorefter hun i en periode boede hos sin mor, ligesom hun også boede hos en kæreste i en periode. Herefter sker der et spring i kvindens fortælling, som ikke forklares, frem til at hun i dag overnatter på en natvarmestue.

Samlet set repræsenterer denne kvinde et eksempel på, hvordan den nuværende hjemløshed er opstået på baggrund af et langvarigt og komplekst marginaliseringsforløb, der strækker sig hele vejen tilbage til en barndom, der er præget af rodløshed og flygtighed. Det er samtidig tydeligt, at kvindens voksenliv har været præget af psykisk ustabilitet i form af en alvorlig psykisk lidelse og følelser af at være ekskluderet og marginal set i andre øjne. På den måde udgør hjemløsheden 'toppen af isbjerget' i et liv præget af en kompleks social udsathed.

4.2.2 En ressourcestærk baggrund – "Jeg bruger bare min mor og far"

Ligesom kvinden i det foregående borgereksempel har en stor del af de kvinder, vi har interviewet, psykiske lidelser og sårbarheder. Det gælder også for kvinden i det følgende eksempel. Modsat det første eksempel starter denne kvindes historie imidlertid i et ressourcestærkt hjem med en streng og pæn opdragelse. Alligevel bærer hun på en særlig psykisk sårbarhed, som udløses tidligt i hendes ungdom, efter at hun flytter hjemmefra som 17-årig, i det hun selv beskriver som et oprør mod forældrene. Grundet den psykiske lidelse er hendes historie centreret om de mange forløb på psykiatriske hospitaler. På interviewets tidspunkt opholder hun sig på et herberg og venter på at få en bolig. Hun fortæller om sig selv:

Jeg er 40 år gammel og er opvokset på [middelklassekvarter] og har gået på almindelig skole på [middelklassekvarter]. Jeg har haft en rigtig tryk og god barndom og har egentlig ikke haft ... (sukker) ja, det her inde på livet før. Det er først her det sidste halve år. [...] Jeg har altid været den, der hjælper andre, og også været god til, ja, at give mere, end hvad jeg selv får, og det er måske lidt det, der er problemet med mig. Altså at række ud. Så har jeg prøvet at tage mit liv, da jeg var 17 år, så allerede dér kommer jeg ind på den anden side af verden, kan man sige. Bliver rigtig hurtigt voksen og havde det rigtig, rigtig slemt og har gået i, hvad hedder det, jeg kom på sådan noget eliteklasse, efter en tiende klasse og flytter hjemmefra faktisk, fordi jeg er sådan meget pænt opdraget [...] set med bagklogskabens et eller andet, så kan jeg hvert fald godt se, at jeg har konflikten lidt med min mors meget strenge opdragelse. Og jeg måtte ikke. Altså min barndom. Skulle være den søde, dygtige pige og præstere, [...] Flyttede hjemmefra, fordi jeg ikke måtte alt det der med at tage i byen eller sleepovers dengang. Jeg tror bare, det hed, at man skulle sove hjemme hos éns folkeskoleveninder. Det måtte jeg heller ikke, fordi jeg skulle mine ting og havde mange fritidsinteresser. Jeg gik til [ballet]. [...] og så flytter jeg hjemmefra, og det skulle jeg så aldrig have gjort, men det har gjort sådan, at jeg har været meget rebelsk i forhold til min sådan pæne opdragelse. Jeg har aldrig manglet noget. Jeg husker, min mor sagde: "Jamen, hvis du bliver hjemme, så sørger vi for, at du får en lejlighed. Du skal ikke gøre som de andre piger. Du skal blive hjemme". Og det ved jeg nu, at det skulle jeg da bare have gjort dengang, men når man er 17 år, og man tror, man kan det hele, og man ved, at det nok skal gå, men det blev bare sværere og sværere for mig, ikke? (Kvinde, 40 år)

Denne kvinde kommer fra en social baggrund med ressourcestærke forældre, som gik op i hendes skolegang, havde råd til at sende hende til fritidsinteresser, og som ville give hende en lejlighed, hvis bare hun blev hjemme og fulgte den pæne opdragelse, som hun selv beskriver det. Ikke lang tid efter at hun er flyttet hjemmefra som 17-årig, begynder hendes psykiske lidelse imidlertid at bryde ud, og hun bliver indlagt på et psykiatrisk hospital for første gang efter et selvmordsforsøg. Fra hun er 17 til nu, hvor hun er 40 år gammel, følger en turbulent historie med mange indlæggelser:

... fordi jeg er sådan en, kan jeg huske, at de sagde [på hospitalet], det er sådan lidt nederen, en svingdørspatient, fordi jeg bliver udskrevet, kommer ind igen, udskrevet, kommer ind igen, for jeg kunne ikke være derhjemme. (Kvinde, 40 år)

Imellem indlæggelserne søger hun tilbage til sine forældre, indtil hun får en lejlighed igen. Hun bliver gift allerede i tyverne, men oplever både psykisk og fysisk vold i ægteskabet, hvor hun til sidst bliver indlagt og derefter skilt. Herefter følger flere forhold til mænd frem til den seneste, som hun nærede meget stor kærlighed til, men som endte med at misbruge alkohol og døde i hendes lejlighed. Denne meget dramatiske drejning i livet resulterer i, at hun ikke kan holde ud at være i lejligheden, og hun ender først i en funktionel hjemløshed, hvor hun udlejer lejligheden til venner og selv sofasurfer eller bor hos sine forældre. Til sidst siger hun lejligheden op og bor midlertidigt hos en ven:

Så jeg bliver altså hjemløs, fordi min ven smider mig ud af lejligheden, jeg bliver indlagt på psykiatrisk, og de tror, at jeg kan bo hos min mor og far. Så systemet, et eller andet sted, tror, at jeg bor hos min mor og far, så jeg har på en eller anden måde lavet en fejl der, fordi jeg bor der på postadresse. Jeg er velkommen hver dag, hvis jeg vil, men jeg bor ingen steder. Så systemet har ikke rigtig vidst, om jeg var hjemløs, eller om jeg var hos min mor og far, eller om jeg var blevet smidt ud. Så det har min mentor så sørget for. Jeg har været på noget, der hedder [navn på tilbud]. Jeg kan ikke huske, hvordan jeg fandt ud af det, og det er eddermame også hårdt. Det er ligesom [navn på andet tilbud]. Det er ikke lige det samme, men det er, at alle er velkomne der som kvinde, eller hvis du er transseksuel eller noget i den dur, men du skal være ude om morgenen, så det er ikke døgnbehandling. Så du skal hele tiden stresses, og der fandt jeg ud af, at nu er jeg blevet hjemløs. Nu er jeg på gaden. Jeg har jo hele tiden i mit hoved sagt, at "nej, nej, jeg har min mor og far", og det fungerer ikke som 40-årig. Jeg er endt hos dem som 10-årig, 20-årig, 30-årig, og alt gik ud over dem. (Kvinde, 40 år)

Som hun selv beskriver det i ovenstående citat, går det op for hende, at hun er blevet hjemløs, da hun står uden lejlighed og på det tidspunkt ikke ville vende tilbage til sine forældre, fordi hun har brugt dem så mange gange i løbet af sin turbulente historie. Hun indser, at hun er hjemløs, da hun står på et natherberg, hvor hun for alvor oplever det stressende liv som hjemløs. Hun ender med at blive henvist til et herberg, hvor hun opholder sig nu. Alligevel betragter hun sig selv mere som en 'boligløs', der afventer videre handling i hendes sag:

Men jeg bor ikke på gaden, forstået på den måde, at jeg venter bare på, at jeg får mig en lejlighed. Jeg venter bare på, at det sker. Jeg bruger bare min mor og far. [...] jeg har mulighed for at være der. (Kvinde, 40 år)

Her ser vi, hvordan hendes forældre stadig udgør hendes stærkeste sociale netværk og er en støtte i sagen, indtil hun igen får egen bolig. Med denne historie ser vi, at hjemløsheden kan opstå selv med en stærk social baggrund og ressourcestærke forældre. Her er det især tydeligt, hvordan psykiske lidelser i samspil med sociale faktorer kan resultere i en hjemløshedssituation.

4.2.3 Dobbelt diagnose – ”Hvor er du henne i samfundet nu?”

Psykiske lidelser fylder generelt rigtig meget i de forskellige kvinders historier. Det er også tilfældet i den næste borgercase, men heri optræder den psykiske lidelse i samspil med et misbrugsproblem. En del af de kvinder, vi har interviewet, tilhører således gruppen med dobbelt diagnoser, hvor man både har en psykisk lidelse og et samtidigt misbrugsproblem. For mange af disse kvinder indgår misbrugsproblematikken og de psykiske problemer ydermere i et komplekst samspil med andre faktorer som traumatiske sociale begivenheder eller fysiske helbredsproblemer. En sådan kompleks historie beskriver en kvinde, der har oplevet både en angstproblematik, et seksuelt overgreb, et alkoholproblem, en skilsmisse, en blodprop og at miste sit job, hvorefter hun til sidst mistede sin lejlighed gennem en udsættelse.

Kvinden præsenterer sig som en glad og tilfreds person, der altid har haft arbejde og har et ”almindeligt socialt netværk” (Kvinde, 61 år), hvorfor det for hende er sært at være i denne hjemløshedssituation. Hendes historie starter med en skilsmisse, hvor hun begynder at drikke lidt alkohol, som udvikler sig hen over årene. For cirka 2 år siden bliver hun arbejdsløs efter en blodprop i hjertet, og på interviewtidspunktet er hun lige blevet opereret i knæet. Herudover har hun igennem årene haft en psykisk sårbarhed med sig i form af angst, som hun fortæller om:

Jamen, det var forfærdeligt, ik' [red. angstanfaldet]. Og så måtte jeg jo gå hjem og ringe til lægen, og i 3 uger var jeg ikke uden for en dør, tror jeg. Jeg havde børn og det hele, mand, og ja, så begyndte de der piller at virke, og så tog jeg dem et stykke tid og kom ovenpå igen. Da jeg så trappede dem ned, så lige så snart jeg kom ned, så kom det igen, angsten, hvor jeg ikke kan trække vejret. Det har jeg så gjort i mange år – prøvet at trappe ud – men nu er jeg så blevet enig i, at jeg ikke kan undvære de piller vel, altså lige så snart jeg ikke får dem, så mister jeg altså, så mangler der stof heroppe. Så kan man ikke trække vejret vel, så jeg er, så nu tager jeg sådan to piller om dagen af sådan noget antidepressiv, ik', og det har jeg det rigtig godt med, ik'. (Kvinde, 61 år)

I denne beskrivelse ser vi kvindens kamp med sin angst, og de optrapninger og nedtrapninger af medicin, som hun i interviewet fortæller har stået på gennem de sidste 20 år. Da hun senere i livet bliver skilt, øges hendes forbrug af alkohol, hvilket ligesom den psykiske sårbarhed følger med hende videre igennem livet:

Men når jeg bliver lidt deprimeret, kan jeg godt begynde at drikke lidt for meget, ik'. Og så har jeg holdt pause og været på antabus, og hvad ved jeg, og så når man sidder i en situation som her nu. Så er det altså nemt lige at sige ”nå æh”. (Kvinde, 61 år)

Her møder vi en kvinde, som er udsat både psykisk og socialt i kraft af både en psykisk sygdom og et alkoholmisbrug, som udvikler sig gennem livet og forstærkes af sociale begivenheder såsom skilsmissen. Denne kvinde bærer således mange udfordringer med sig videre igennem livet, hvor hendes situation kulminerer i hjemløshed, da hun får problemer med naboerne og ender med at blive sat ud af sin bolig ved en udsættelsessag, hvor hendes lejlighed igennem 15 år bliver opsagt:

Interviewer: Okay. Og hvor længe har du været her [red. på herberget]?

Kvinde: Jeg har været her i et år og [nogle dage]. [...]

Interviewer: [...] Og hvor har du været før?

Kvinde: Der boede jeg 4 måneder hos min datter, fordi jeg mistede min lejlighed, hvor jeg ellers har boet i 15 år. Så det er derfor, jeg er her nu, fordi jeg mistede min lejlighed pga. mine [naboer], og de havde boet der i et år, og jeg havde boet der i 15 år.

Interviewer: Okay, så I var i retten, og du tabte?

Kvinde: Ja, og jeg betalte min husleje, og alt var i orden, og der har aldrig været noget vel. Ja, så havde jeg ikke råd til en lejlighed, og så min datter og svigersøn jeg boede ved i [navn på en by] der, så jeg boede i en dejlig kælderlejlighed, men de har så lige købt nyt hus, og så var der ikke nogen kælder, vel. Men man skal heller ikke bo sammen med sine børn og børnebørn vel, og så ja, var der ingen anden mulighed, og så kom jeg her, ik', og så har været her siden og boligindstillet, men det er jo svært at få noget bolig nu ikke, til en pris man kan betale, ik'. Så jeg går og venter og venter og venter. (Kvinde, 61 år)

Hun starter sin situation som hjemløs med at bo hos sin datter, hvor hun i øvrigt betaler husleje, men da hun ikke kan bo ved datteren længere, flytter hun til sidst på herberg. Hun er nu i en vente-position på at få en bolig, men beskriver sin tilværelse på herberget som svær, selvom hun faktisk er glad for at være der:

... Men det er svært, og du må ikke have gæster, og det er hele dit sociale liv, der er strandet her, fordi man ikke kan have noget, ik', så det har været hårdt og sådan, men også positivt at være her, ik' [...] (Kvinde, 61 år)

Her beskriver hun, hvordan tilværelsen på herberg kan være hård, fordi man bliver afskåret fra et socialt liv. Hun uddyber videre:

Kvinde: Psykisk er det også hårdt og pludselig stå der, og hvad gør du. Hvor er du henne i samfundet nu, ik'. Altså, den er svær at sluge, ik', ja ja. Og ikke at have noget sted at bo, og du kan ikke få noget hjælp eller række til indskud eller noget som helst, så det var en ond cirkel, ik'. Og så kom jeg så her, og det er også noget, man skal lære at acceptere.

Interviewer: Er det noget, du har ..., nu sagde du, at det var hårdt, at hvis man mødte sine venner og så skulle fortælle, at hvorfor bor man her. Er det noget, du har fortalt til dine venner? Hvem har du fortalt det til?

Kvinde: Jo, der er to af mine venner, jeg har fortalt det. Birgit og en, der hedder Ib, resten ved det ikke. Nej. Altså mine børn selvfølgelig gør det, ellers har jeg ikke sagt det til nogen. Også hvis vi går i byen her, og der er nogen, der spørger, så bor jeg ikke på herberg, vel. Så bor vi bare i [navn på by] hos roomies, eller hvad end man kalder det. Man kan ikke stå der og sige, hvor man bor, vel. Havde det bare været et pensionat fx i stedet for herberg, så ser de anderledes ud, ik'. At folk er for altså fordømmende over for herberg, ik'. Så tror man, vi er alkoholikere og narkomaner alle sammen og frygtelige mennesker og alt det der, ik', og det er vi jo ikke, vel. (Kvinde, 61 år)

Her udtrykker kvinden de svære følelser, der knytter sig til at være i en hjemløshedssituation. For det første er det svært at acceptere over for sig selv, at man pludselig står som hjemløs og ikke ved, hvor man er henne i samfundet nu, som kvinden udtrykker det. Samtidig har denne situation også en svær social slagside, i og med at man bliver afskåret fra et socialt liv, samtidig med at man også kan opleve en stærk social stigmatisering ved at bo på et herberg. Som vi ser i citatet, er det ikke noget denne kvinde fortæller til sine venner og bekendte og dem, hun ellers møder. I stedet tyer hun

til en alternativ historie for ikke at opleve stigmatiseringen, som i hendes ord handler om, at dem, der bor på herberg bliver set som "alkoholikere", "narkomaner" og "frygtelige mennesker". På den måde handler en hjemløshedssituation langt fra kun om boligløshed, men også om at blive konfronteret med en ny og uvant position i samfundet, samtidig med at man slås med en samfundsmæssig stigmatisering, for ikke at nævne de øvrige udsathedsfaktorer, man bærer med sig i bagagen.

Foruden den sociale udfordring er denne kvinde også udfordret i sine familiære forhold, da den ene af hendes døtre ikke vil se hende, før hun har sluppet alkoholen. Dette virker som en motivationsfaktor for hende for at starte i en ny behandling:

[...] det har jo simpelthen ligget i baghovedet hele tiden, ik', altså det går ikke vel, altså jeg skal sgu ikke miste mine børn vel, og mine børnebørn vel [...] men det er også svært, når man sidder her, jeg synes ikke rigtig, at man kan se noget lyspunkt, vel, og samtidig har jeg: Nu går den altså ikke mere, vel, nu må du tage dig sammen, ik'. Og det har jeg så gjort, og nu skal det lykkes, ik'. (Kvinde, 61 år)

Kvinden peger her på en dualitet i sin situation og selvopfattelse – på den ene side en motivation til at lykkes med at komme ud af misbruget, men på den anden side har hun svært ved at se noget lyspunkt i sin nuværende situation. Denne kvinde bevæger sig således i sit livsforløb gennem mange forskellige psykiske, fysiske og sociale udfordringer i takt med de udløsende sociale begivenheder, der til sidst resulterer i en kompleks hjemløshedssituation. Vi ser også, hvordan den nuværende situation og alkoholmisbruget belaster hendes sociale og familiære situation og stiller hende i en position, hvor hun ikke ved, hvor hun hører til i samfundet og må kæmpe med at acceptere og tillære en ny rolle. Alt i alt er dette en vej ud i hjemløshed, som en del af de interviewede kvinder deler, med et komplekst samspil af forskellige risikofaktorer og begivenheder, der leder frem til hjemløsheden.

4.2.4 Fra hr. og fru Danmark til hjemløs

I dette afsnit tager vi udgangspunkt i et eksempel, hvor en social begivenhed har en afgørende betydning i det forløb, der leder frem til den aktuelle hjemløshedssituation. Denne kvindes historie starter med et helt normalt liv med et ægteskab som "hr. og fru Danmark", som hun selv karakteriserer det, men hvor en social begivenhed leder til, at hendes liv forandrer sig fuldstændigt:

Interviewer: Men så lad os snakke lidt om, hvordan du er endt her.

Kvinde: Jamen, det er egentlig en lidt længere historie. Det er også derfor, at jeg ikke ville have, at Markus (hendes søn) skulle med, fordi det egentlig startede med hans far. Vi har egentlig været sådan et helt almindeligt ægtepar, hvor alting bare var hr. og fru Danmark. Der var ikke noget, men så blev Markus' far arbejdsløs, og så røg han simpelthen ned i sådan en psykisk spiral, hvor han blev fuldstændig umulig at være sammen med og kørte psykisk terror på os og alle mulige ting, og så endte det med, at ... altså jeg er sådan en type, også via mit arbejde, jeg har altid haft arbejde, jeg har ikke været på overførselsindkomst og sådan nogle ting. Jeg har også arbejde nu. Jeg er sådan én, der fikser ting, ikke. Jeg er meget handlingsorienteret, så på et tidspunkt var det sådan, at han har også slået nogle af mine de store drenge. Jeg har to voksne børn, som han lærte at kende, da de var [i start skolealderen], og så på et tidspunkt blev Markus' far så træls, at jeg kunne ikke forsvare hverken over for mig selv eller over for mine børn at blive. Så uden at han vidste det, så gik jeg ud og fandt en anden lejlighed, og så var vi væk på 3 uger. (Kvinde, 50 år)

Her ser vi, hvordan et ægtepar påvirkes af den sociale begivenhed, at manden mister sit job og ryger ned i 'en psykisk spiral', der ender med at lede til fysisk og psykisk vold. I denne beskrivelse lægger kvinden i høj grad vægt på at blive opfattet som en handlingsorienteret, arbejdsom kvinde, hvorfor de nuværende begivenheder bliver præsenteret som et atypisk scenarie i hendes ellers almindelige liv. Hendes udfordringer fortsætter dog, da hun efterfølgende møder en anden mand:

Kvinde: Og så var jeg så uheldig, at ham, jeg lærte at kende efter Markus' far, han smed os faktisk ud, og det er derfor, vi endte her.

Interviewer: Han smed jer ud?

Kvinde: Han var sådan. Ja, jeg ved det sgu ikke. Men nogle mennesker, når man lærer dem at kende og bliver kæresten med dem, uden at bo sammen, så ser man én side af dem, men når man så flytter sammen med dem, så ser man en anden. Og jeg vidste godt, at han havde siddet i fængsel og sådan noget. Det kan folk komme af mange årsager, og det var egentlig ikke fordi, jeg på den måde dømte ham, fordi jeg har sådan aldrig været på kanten af samfundet eller kendt nogen, der har siddet i fængsel eller været misbrugere eller noget, men ham jeg så flyttede sammen med, han har haft hele sit liv i underverdenen i [navn på by]. Og det endte faktisk med, at da vi så flyttede sammen, at så finder man ud af alt, hvad der foregår under overfladen. [...] Men han endte så med at tro, at jeg var ham utro, men det var jeg overhovedet ikke, men så når han først havde fået en idé, er det bare sådan, at verden ser ud. Så sagde han bare, at han var pisse ligeglad med, hvor vi endte henne, og så skulle vi bare ud til den næste første [Kvinde begynder at græde igen]. Og hver eneste dag ... Han vidste godt, at han ikke kunne knække mig, for jeg kunne stå og skændes med ham med sådan et stykke fra min næse, og jeg brød ikke sammen, vel. Men når jeg så var på arbejde, så sendte han alle mulige sms'er og kørte på mig og påstod, at vores ting stod nede på gaden, når vi kom hjem og alt muligt. Og det var megahårdt. Så endte jeg heldigvis med at åbne op over for en tilfældig ... en dreng, Markus går i klasse med. Hans far har været her, fordi han er blevet familiesammenført, og så sagde han, at han syntes, jeg skulle ringe herop, og så var jeg bare pisseheldig, at jeg lige ringer på et tidspunkt og kommer til en snak, hvor der bliver en lejlighed ledig, fordi ellers skulle vi have boet på en sofa hos en veninde i en helt anden by, indtil vi havde fået noget. (Kvinde, 50 år)

I denne beskrivelse italesætter hun sig selv som én, der aldrig har været "på kanten af samfundet" og ikke har associeret sig med hverken det kriminelle miljø eller misbrugsmiljøet, hvorfor mødet med den anden side af den nye kæreste overraskede hende. Hun endte med at skulle flytte fra den nye kæreste, hvorefter hun stod i en hjemløshedssituation og måtte søge ophold på en § 110-boform, hvor hun befinder sig på interviewtidspunktet. Det vigtige her er, at denne historie viser en vej ind i hjemløshed fra et helt andet perspektiv, hvor kvinden som følge af forskellige sociale begivenheder ender i en hjemløshedssituation. Der er i interviewmaterialet flere af sådanne eksempler på kvinder, der kommer fra en forholdsvis almindelig tilværelse, men pga. forskellige sociale begivenheder – der typisk involverer en skilsmisse – ender med pludseligt ikke at have et sted at bo. Denne kvinde var således et eksempel på en hjemløshedssituation, der var opstået efter forholdsvis nylige sociale begivenheder, og hvor hjemløsheden således ikke trækker spor tilbage til et langvarigt marginaliseringsforløb gennem barndommen eller det tidligere voksenliv. Selvom det er et mindre antal eksempler, der er i interviewmaterialet på sådanne mere nylige forløb, er eksemplet med til at vise den variation og mangfoldighed, der også kan være i vejene ud i et hjemløshedsforløb.

4.3 Kvindernes oplevelser af forskellige hjemløshedssituationer

Mens vi i de foregående afsnit fik et indblik i den variation og i mange tilfælde høje grad af kompleksitet, der er i de livsomstændigheder og livsforløb, der leder frem til en hjemløshedssituation, vil vi i det følgende afsnit mere specifikt se på kvindernes oplevelse af selve hjemløshedssituationen. Her sonderer vi mellem tre hovedtyper af hjemløshedssituationer, nemlig situationen som henholdsvis sofasover, gadesover eller med ophold på et herberg. Selvom hovedparten af kvinderne på selve interviewtidspunktet befinder sig på forskellige midlertidige boformer og overnatningstilbud, har langt de fleste af kvinderne også i kortere eller længere perioder overnattet hos familie, venner og bekendte. Derimod er det kun en mindre del af de kvinder, vi har interviewet, der på et tidspunkt i deres forløb har overnattet på gaden. Som nævnt befinder de fleste af kvinderne sig på interviewtidspunktet på de midlertidige tilbud som herberger og natvarmestuer. Der er også nogle af kvinderne, som opholder sig på familieorienterede tilbud, der primært er henvendt til hjemløse kvinder og familier med børn. Den sidstnævnte gruppe vil vi behandle særskilt i rapportens kapitel 6. I de følgende afsnit ser vi således nærmere på kvindernes oplevelser og erfaringer med henholdsvis at være sofasurfer, at overnatte på gaden og at benytte herberger og lignende midlertidige overnatningstilbud.

4.3.1 Sofasurfing – ”Hvor skal jeg sove i nat?”

Mange af kvinderne bruger deres netværk og sofasurfer, så længe de kan for at undgå andre alternativer som at henvende sig på et herberg eller at skulle sove på gaden. En kvinde, som nu bor på herberg, endte som hjemløs på grund af en kæreste, som var voldelig over for hende. Da hun flygtede fra ham, brugte hun sit netværk for ikke at skulle overnatte på gaden. Hun fortæller:

Kvinde: Så flyttede jeg så, så sov jeg hos nogle veninder og nogle venner og sådan noget her i [navn på by] rundt omkring. Duttelut, indtil der er en kammerat, der så siger til mig: "[kvindenavn], skal du ikke låne mit værelse?". "Jo tak, det vil jeg da gerne". Det er jo frygteligt, når man går en hel dag: Hvor skal jeg sove i nat? Hvor skal jeg sove i nat? Ik'? Så er der endelig en, der siger: "At du må godt sove her i nat". "Ej, hvor fedt". Fuck, hvor skal jeg sove i morgen? Du får aldrig ro inde i hovedet. Du kan ikke sove en hel lang nat, du får ikke regelmæssig mad, man taber sig, man bliver usund, man bliver, man bruger alt for mange penge, man kommer til at skyldte en masse penge væk, og det er frygteligt, det er frygteligt dyrt at leve sådan der, ik'. Du kan jo ikke fylde op i køleskabet, vel, så du er nødt til købe en eller andet færdigret eller et eller andet. Og det koster sgu dyrt, fordi du ikke har nogen steder at gå hen og lave det. Så det er sgu nederen. Det er ikke, det er ikke, det skal man ikke. [...] Og så er det, at jeg så får den her c.o. adresse herovre, og der har jeg så boet i et år. Han ville ikke have, at jeg var der, men jeg måtte godt på papiret bo der og sådan noget. Fordi han ville hjælpe mig til og måske bedre og kunne få en lejlighed. Men det har ikke en skid at sige.

Interviewer: Så du måtte ikke sove der alligevel?

Kvinde: Nej, han ville ikke så gerne have, at jeg var der. Men altså, jeg måtte godt ha' mine ting op hos ham og sådan noget, ik'? Så, men i et helt år, det er et år siden nu faktisk, boede jeg hos ham. Og så, og så kom jeg hen til en veninde at være, fordi han havde trukket kniv. Så ville jeg jo ikke være der, vel. Og så sov jeg så hos en veninde igen, og hun boede så lige skråt nedenfor. Så gik der noget tid der, så blev vi egentlig lidt gode venner igen, ham og jeg. Altså, jeg har kendt ham, siden vi var børn. Han blev stresset over et eller andet, det må han selv ligge og rode med. Det er lige meget. Vi er gode venner

igen. Men så var jeg, men så skulle jeg hjælpe ham med at lave venindens lejlighed i stand. Og så fandeme, om hendes kæreste ikke voldtog mig, ik'? (Kvinde, 45 år)

Denne kvinde har en turbulent historie, hvor hun sover hos venner og må have sin adresse hos en ven, som egentlig ikke vil have, at hun overnatter der. Hun forklarer, hvor stressende det er at sofa-surfe på denne måde, hvor man ikke ved, om man har taget over hovedet for natten eller den næste nat, samtidig med at det er dyrt, idet hverdagslige ting som at lave mad og have mad i køleskabet bliver umuligt. Herudover udsætter hun sig selv for en særlig risiko ved at sofa-surfe, hvor hun til sidst udsættes for en voldtægt af en venindes kæreste. Hun fortæller også om, hvor ydmygende det er at skulle spørge sine venner om at få lov til at sove hos dem en nat:

Interviewer: Lige en lille ting til det her med sofa, sofasurfing, stadig lang tid, kan du ikke bare forklare mig lidt – hvordan føles det? Altså sådan at skulle det?

Kvinde: Det er da det mest utrygge, nedværdigende, ydmygende, der findes altså. Det der, man skal stå med hatten i hånden og sige, selvom det er ens venner: "Må jeg gerne sove her?". Det er virkelig ydmygende. Virkelig, virkelig, virkelig, puha, man skal æde en kamel. For et eller andet sted, så, jeg har altid været den, jeg klarer mig selv, jeg kan selv, I skal slet ikke hjælpe, jeg spørger heller ikke om hjælp, for det kan jeg godt finde ud af selv, og det her – der er ingen problemer. Og så lige pludselig at stå der: "Uh, må jeg gerne sove her i nat?", det er så nederen. "Må jeg godt tage en mad?". Det er så nederen. Ad, det er en rigtig, rigtig, rigtig dårlig selvfølelse, man får, puha. Så det har været – og så er det jo stressende samtidig, fordi så, for som jeg sagde før, så får man lov at sove et sted i dag: Nej, hvor er det dejligt. Hvor skal jeg sove i morgen? Du når ikke engang at tænke tanken færdig, fedt nok, du har jo slet ikke ro, ever. Din mave er jo et stort kaos, dit hoved er et stort kaos, hvad skal jeg i morgen? Nå men, fedt, jeg må være her i dag, og sådan noget. Men man glemmer lidt også at sætte pris på, at man så har et sted at sove i dag, fordi man allerede stresser over i morgen, ik'. Og i overmorgen og i overmorgen og i overmorgen. Og sådan noget, og sådan er det bare hver dag. Og: Hvordan får jeg noget at spise? Jeg har heller ikke nogen penge og sådan noget. Det er virkelig ydmygende. Det er virkelig en rigtig dårlig selvfølelse at ha', det er det. (Kvinde, 45 år)

Kvinden illustrerer her, hvordan sofasurfing er en kaotisk situation at stå i både fysisk og psykisk på grund af stress og følelser af nedværdigelse, ydmygelse, utryghed og bekymring for, hvor man skal sove den næste nat. Mange af kvinderne beskriver generelt denne følelse af, at sofasurfing er en stressende situation. En leder på et socialt tilbud fortæller, hvordan sofasurfing også er meget belastende for kvindernes sociale netværk:

Men jeg tror, mange af de kvinder, vi har, de har været forbi venner og bekendte og brugt det netværk, de nu engang havde, og måske slidt det lidt tyndt. Altså her, det er sidste instans, altså. (Leder, socialt tilbud)

Det samme udtrykker en medarbejder på et andet tilbud, som mener, at deres tilbud bruges som en sidste udvej for at passe på det netværk, man har tilbage:

Altså, der er rigtig mange, der siger "Nu kunne jeg altså ikke slide mere på mit netværk", fordi det ville de gerne passe på. Og det var så det, der gjorde, at de kom her. Og det er jo rigtig godt, at de kan komme her, så de ikke mister det sidste netværk, de har.

Selvom sofasurfing betragtes af kvinderne selv som en måde at undgå andre alternativer på, såsom

at sove på gaden, natvarmestue eller herberg, er dette også en kompleks og belastende situation at stå i. Ifølge citaterne påvirker sofasurfing som hjemløshedssituation kvindernes fysiske såvel som psykiske helbred samt slider på det oftest sparsomme sociale netværk og udsætter kvinderne for følelser af utryghed, nedværd, ydmygelse og stress. Mens sofasurfing således ofte ender med at slide kvindernes netværk ned, kan kvindernes mulighed for at finde overnatningsmuligheder i deres netværk dog også ses som en ressource hos kvinderne. Det beskrives i flere tilfælde af personalet på tilbuddene. En leder på et socialt tilbud beskriver således, hvordan kvindernes evne til at trække på deres netværk også kan opfattes som en positiv ting, der i nogle tilfælde kan gøre, at kvinden faktisk kan komme videre uden hjælp fra systemet:

Jeg synes, det er helt vildt interessant [...], det som vi så kalder sofasurfere, og er de hjemløse, eller er de ikke, fordi hvis man kan klare sig i en periode med sit netværk og så komme videre derfra og kommer ud i bolig, så kan man sige, så er problemet jo ikke så stort. Det er jo mere, hvis man, nu har man slidt på sit netværk, så nu kan de ikke mere, og man er ikke selv i stand til at skaffe sig en bolig, så er det et problem. Så det er jo, man kan sige, så længe man er hos sit netværk og det kan være, det også er en god ressource, det kan godt være en kvinde, der er ved at blive skilt, at det er godt, hun er hos sin veninde og bor på sofaen, så det, ja, det er godt. (Leder af § 110-boform).

I denne optik opleves kvindernes evne til at gøre brug af deres netværk som en styrke, der i nogle tilfælde kan betyde, at de ikke i helt samme omfang som mænd når derud, hvor de har behov for hjælp fra systemet. Der er her tale om en kønsspecifik ressource hos kvinderne, som er dygtige til at aktivere deres netværk, selvom det samtidig er forbundet med skam og ydmygelse over at skulle bede om hjælp fra venner og familie i en kaotisk situation. Således er sofasurfing og brugen af netværk både en positiv ressource hos kvinderne, men er samtidig med til at forlænge kvindernes hjemløshedssperiode og bidrage til, at de undlader at tage kontakt til myndigheder og søge om hjælp, indtil netværket er tyndslidt eller udtømt. Paradoksalt nok kan netværket, som i første omgang således fremtræder som en ressource for kvinderne, dermed også være med til at forlænge den tid, der går, før end de kommer i kontakt med de sociale tilbud og begynder at få hjælp til at håndtere deres situation.

4.3.2 At sove i det offentlige rum

Generelt prøver kvinderne for alt i verden at undgå at skulle sove på gaden og bruger alle andre muligheder, de har, som at sove hos venner og bekendte, før det at sove på gaden bliver aktuelt. Dog er det ikke alle, der kan undgå det. En kvinde fortæller, hvordan hun for en del år siden kom til Danmark for at arbejde på et hotel, hvor alt umiddelbart virkede til at gå rigtig godt. Hun havde tidligere boet i Danmark med en voldelig kæreste, som hun flyttede fra, og brugte et år tilbage i sit hjemland. På interviewtidspunktet har hun permanent ophold i Danmark og modtager dagpenge. For 5 år siden lejede hun en lejlighed af en bekendt, som hun havde lavet en kontrakt med på sit og udlejerens modersmål. Problemerne opstår, da hun bliver gravid efter en voldtægt og bliver frarådet at få foretaget en abort. Den fremmedsprogede lejekontrakt bliver ikke betragtet som lovmæssig, og hun bliver smidt ud af lejligheden grundet graviditeten, hvorved hendes hjemløshedssituation begynder. Her fortæller hun om sin oplevelse med at overnatte på en togstation med en nyfødt baby om vinteren, fordi hun ikke vidste, hvor hun ellers skulle henvende sig:

Kvinde: So you can imagine, you are at the station sitting with a baby sleeping, because she thinks she was sleeping of love, I was with two boobs like this, full of milk like a cow, and you know many people around, it was cold because it was in the winter.

Interviewer: It was in the winter?

Kvinde: She was born in [måned]. So you know: How you can feel?

Interviewer: And nobody helped, like no other people?

Kvinde: You know, I didn't look like somebody who needs help, because I don't want, I mean, no. I don't want help. Something have to happen, and I didn't look like someone who needs help. I was dressed, let's say like this with a normal jacket, or whatever, but no. So if you see me sitting over there you would never ... actually the police guys they were: "Hi hi".

Interviewer: They didn't really realize?

Kvinde: No, but they came back and they saw me there still and with the trains going in and out and in and out, and then "What are you doing here?". And that is when I start crying [grådlyde].

Interviewer: Were they nice?

Kvinde: Yeah of course, all police guys are nice. I mean, if they see a woman with a kid at least they are nice.

Interviewer: But you didn't like staying at the police station when ...

Kvinde: Yeah, but I was just sitting there on the chair, I was not sleeping or anything, I was just saying to them, that I'll fight or whatever, I didn't tell them that I did not have a place.

Interviewer: But why not?

Kvinde: I do not know. It's like I tried, don't even say I was raped because I don't know, I was so ashamed, I was scared, I don't know! You know when that stuff happens you do not know what to do. I thought that I was a strong person, if that should happen I would concur a knife and kill them, but you do not do anything. (Kvinde, 35 år)

Her ser vi, hvordan hun skjuler sin hjemløshed på stationen gennem både påklædning og adfærd, fordi det er skamfuldt for hende at ende i denne situation. Hun beskriver en følelse af afmagt, når man pludselig ender på gaden og ikke har et sted at overnatte. Hun overnatter dog kun en enkelt nat på togstationen. Det gælder for de fleste af de kvinder, vi har interviewet, som har erfaring med at overnatte i det offentlige rum, at de har tilbragt en enkelt eller et par nætter i det offentlige rum, før de har fundet en anden løsning. Her er et par eksempler:

Eksempel 1:

Kvinde: Jeg sov i, jeg sov nede foran politistationen, indtil jeg blev smidt væk. Så gik jeg op i [navn på park] og sov.

Interviewer: Okay. Fordi det var sådan en politistation, der kunne man i hvert fald være.

Kvinde: Ja, der tænkte jeg, det må være trygt at sove der.

Interviewer: Det må være sikkert at sove der, ja.

Kvinde: Men det måtte man ikke.

Interviewer: Nej.

Kvinde: Så sov jeg så oppe i [navn på park]. Forfærdeligt. (Kvinde, 55 år)

Eksempel 2:

Interviewer: Nej, men det er da ikke skægt, at man ikke har noget sted at bo, og man skal sove ude foran rådhuset.

Kvinde: Så jeg gik med min indkøbsvogn og skærmede af, da jeg lagde mig på bænken, så jeg sådan nærmest lå i læ, og så lå jeg på bænken med min dyne og min pude.

Interviewer: Hvor lang tid måtte du så overnatte der?

Kvinde: En nat. (Kvinde, 49 år)

Her ser vi, at det typisk er enkeltstående tilfælde, at man sover udenfor, og det opleves som noget, der er yderst ubehageligt. Som det første eksempel beskriver, leder kvinderne efter trygge steder, som fx i nærheden af en politistation, og hvis det ikke lykkes, søges der efter grønne områder. Man leder således efter et sted, hvor man kan føle sig så tryk som muligt. Det er dog som nævnt kun få af kvinderne, vi har interviewet, som har haft oplevelser med at sove i det offentlige rum, hvilket ifølge nogle af kvinderne skyldes, at de simpelthen ikke tør at sove ude. En kvinde fortæller:

Interviewer: Og du havde ikke sovet ude?

Kvinde: Nej, det har jeg aldrig gjort.

Interviewer: Det har du aldrig gjort.

Kvinde: Det ville jeg aldrig turde [griner].

Interviewer: Ja, fordi det ville være farligt?

Kvinde: Ja, det tror jeg virkelig, der er nogle, de sover sådan. Ja, der er nogle, der sover ude, ikke. Altså, der er også én, der boede her, der er kommet her i årevis, der hedder Dora, hun har sovet i [navn på park]. Det ville jeg aldrig turde. Altså, jeg ville aldrig, jeg ville simpelthen bare ikke turde. (Kvinde, 50 år)

Dét, at man ikke tør at sove på gaden, skyldes i høj grad et spørgsmål om sikkerhed, som vi ser i de foregående interviewuddrag. I tråd med dette fremhæver en anden kvinde, at det er noget andet at være kvinde i det gadehjemløse miljø end at være mand:

Kvinde: [...] Og det er også mere hårdt for os at være på gaden end mænd.

Interviewer: Hvorfor?

Kvinde: Fordi vi er kvinder. Så.

Interviewer: Så opfører man sig anderledes over for jer?

Kvinde: Nej, men vi er måske lidt mere sårbare, altså, nu hører man også om mange, der er blevet voldtaget og sådan noget der. Det er jo ikke noget, mænd bliver jo ikke voldtaget sådan der. Så altså, jeg ved ikke hvorfor, jeg tror bare, det er. (Kvinde, 40 år)

Her fremhæves den risiko, man udsætter sig selv for som kvinde på gaden, hvorved der drages skel mellem hjemløse kvinder og hjemløse mænd. Det er en meget væsentlig grund til, at kvinderne forsøger at undgå at sove på gaden.

Der er også nogle enkelte af kvinderne, som ofte har overnattet på gaden, selvom dette er væsentligt sjældnere. En kvinde fortæller, hvordan hun har tilbragt mange nætter uden for, hvis ikke hun kunne overnatte hos venner eller kæreste:

Interviewer: Hvor har du sådan ellers været i løbet af de her 3 år?

Kvinde: Jeg har jo også sovet på trappeopgange, jeg har sovet på bænke, jeg har sovet, hvor jeg kunne nærmest få lov til at sove i fred. Også ligesom her fx, hvor der er nogle grønne områder. Og ligge sådan inde i busken, så man ikke lægger så meget mærke til mig, ikke. Og så har jeg sovet hos min kæreste og mine venner, og hvor der nu ellers er mulighed for at kunne sove.

Interviewer: Så i alle de faktisk næsten 3 år, 2 år og 10 måneder. Kan du fortælle mig lidt om, hvordan det er, altså, sådan hvordan det er at bevæge sig rundt i det dér gademiljø?

Kvinde: Det er ret frustrerende, meget frustrerende. Hvor skal du sove henne i nat? Og det er meget, ja, altså, jeg ved ikke, om det er meget ... det er bare meget mærkeligt at have alle de dér tanker i hovedet: Hvor skal jeg sove henne i nat? Hvad skal jeg foretage mig? (Kvinde, 37 år)

Ifølge kvinden er tilværelsen på gaden stressende og frustrerende, fordi man bekymrer sig om, hvor man skal sove i nat og næste nat. Samtidig er det vigtigt for hende at finde et sted, hvor andre ikke lægger mærke til hende. Samme erfaring kendetegner en anden kvinde, som også har mange oplevelser med at sove på gaden. Denne kvinde opholder sig nu på en boform og har før været i en situation som skiftevis sofasurfer og gadehjemløs i cirka 4 år. Hun fortæller:

Interviewer: Jeg kunne godt tænke mig lige høre kort om, altså nu har du boet på gaden, hvad er det for et miljø, er det svært at finde et sted at sove?

Kvinde: Ja, det kan det godt være, hvis man ikke vil stå ansigt til ansigt med den ydmygelse, det kan være, når der kommer folk, så kan det godt være svært at finde et sted, synes jeg. Men altså, jeg har jo sovet mange gange i lader og i skove, altså i forhold til før, når jeg var bange for at gå, når det blev mørkt, så i dag, der har jeg gået i gamle huse, når det blev mørkt. Jeg er overhovedet ikke bange mere. Så på den måde, så har jeg lært meget, men ... men ja, det kan godt være svært at finde et sted, hvis man gerne vil være lidt i fred, fordi der er mennesker alle steder efterhånden jo. Altså, og så du må jo heller ikke ligge og sove, de skal nok sørge for at smide en væk jo.

Interviewer: Ja, hvis der kommer nogen. Har du oplevet det – at politiet har smidt dig væk?

Kvinde. Nej, det har jeg ikke. Jeg tænkte mere på sådan nogen byggepladser. Der er jo mange steder, der er private steder, det er jo privat mange steder, der er rundt omkring i

dag. Selv nede på havnen, hvor det er det foregår, så mange af de der grundstykker, der er tilbage, det er jo privat, altså, så altså. Så ja, det kan godt være svært. (Kvinde, 40 år)

Citatet beskriver, hvordan det at finde et sted at sove også handler om at slippe for den ydmygelse, der følger med, såfremt man bliver lagt mærke til. Til gengæld kan det være svært at finde sådanne steder, fordi mange steder i det offentlige rum er privat ejendom. Denne kvindes oplevelser med at sove på gaden har samtidig forandret hendes forhold til tryghed, på den måde, at hun ikke længere er bange for at gå rundt, når det er mørkt, og hun taler ligefrem om oplevelserne som en læringsproces. Det viser, hvordan der sker en tilpasning til at kunne leve og overleve under de vanskelige forhold, som gadehjemløsheden indebærer.

Gadehjemløsheden handler dog ikke kun om at overnatte på gaden. Ligesom sofasurfing udgør en kompleks problematik med fysiske, psykiske og sociale udfordringer, er det at sove på gaden også udfordrende i forhold til mange hverdagslige praksisser. Her fortæller en kvinde, hvordan hun tilpassede sig til situationen som gadesover:

Kvinde: [...] Jamen, ved du hva', det var først, da jeg kom herind [boform] igen, at jeg begyndte med datoer igen. Datoer og år og sådan noget der, det var helt væk for mig, for jeg brugte det ikke jo.

Interviewer: Næh, det er faktisk lidt interessant, er det fordi ...

Kvinde: Ja jamen, jeg kunne ikke engang huske, hvad det var for et år og dato, der er jeg slet ikke, fordi det var ikke noget, jeg brugte jo.

Interviewer: Ej, hvor spændende.

Kvinde: Ja, og sådan noget som ur, det, klokken det kan jeg sådan se på, på vejret. Fordi man lærer det simpelthen at kende hvordan, med lyde og lys og alt det der.

Interviewer: Er det rigtigt? Hvor interessant, altså, så du kan simpelthen kende, hvad tid det er på solen?

Kvinde: Ja, sådan plus minus, så kan jeg klokken. Jeg har ikke brugt ur i mange år. (Kvinde, 40 år)

Ligesom den forrige kvinde omtaler denne kvinde også gadesovningen som 'læring' og altså som en proces, hvor man lærer lyde og lys at kende. Denne kvinde tilpassede sit hverdagsliv til gadehjemløsheden på et så praktisk niveau, at hun kunne orientere sig i tid efter lyde og sollys. Den gadehjemløse situation rækker således ind i helt almindelige hverdagslige ting som at bruge ur og kalender, hvortil man tilpasser sig efter omstændighederne. Det resulterer i, at man er nødt til at genlære disse praktiske ting, når man først træder ind i en ny situation, som denne kvinde gør på boformen, hvor hun opholder sig på interviewtidspunktet. Gadehjemløshed viser sig således at være en situation, som mange undgår og helst kun tilbringer en enkelt nat i, da der frygtes for ens personlige sikkerhed. Såfremt man skulle overnatte flere gange på gaden, søger man hen til steder, hvor man ikke bliver lagt mærke til – både på grund af risikoen og følelsen af ydmygelse.

4.3.3 Herberg – at "få lidt ro i kroppen"

De fleste af de kvinder, vi har interviewet, bor på interviewtidspunktet på et herberg, som både kan være tilbud kun for kvinder eller blandede tilbud for både hjemløse mænd og kvinder. Det skal dog

understreges, at der på landsplan kun er ganske få § 110-boformer, der kun er henvendt til kvinder. En kvinde har været hjemløs cirka 2 år og har primært boet på to forskellige herberger, hvor det første herberg var blandet med både mænd og kvinder, mens det herberg, hvor hun opholder sig på interviewtidspunktet, kun er for kvinder. Hun fortæller om forskellen på de to herbergsmiljøer:

Kvinde: [...] Så det er jo lige ved at være 2 år, jeg har boet på herberg.

Interviewer: Yes, og så er du her, ja, så er du her på [navn på herberg].

Kvinde: Ja, og det er bedre. Det er et meget bedre sted, altså så metaforisk som jeg siger det, så er det meget mere lyst her. Jeg synes, det er et 'god forsaken place' det andet, hvor det meget sådan tomt og dødt derude.

Interviewer: Prøv lige at fortælle mig lidt mere om, hvordan det var at være derude [det første herberg].

Kvinde: Jamen, det er jo det der med, at man oplever folk komme og gå meget, og de er enormt medtaget mange af dem, der kommer derude, hvor at jeg kan se altså, at her er der mere lys, og der er mere liv i folk. Der er ikke så meget, der ikke, det kan godt være, at folk bruger på deres værelse og sådan noget, det ved jeg selvfølgelig ikke noget om, om de gør, men jeg kan se på folk, at de er mere oppe, de er mere lyse, og de ka' mere end folk ude på [navn på første herberg], så det egner sig bedre til mig det her sted end [navn på første herberg] gør. Det gør det helt sikkert, altså kun det kan jeg sige på den korte tid, jeg har været her. (Kvinde, 39 år)

Her fortæller kvinden meget metaforisk, hvordan det herberg, hun opholder sig på på interviewtidspunktet, føles lyst og levende, hvorimod det første herberg, hun opholdt sig på, følte tomt og dødt. Her understreges vigtigheden i, at det tilbud, man er på, passer til ens situation og tilstand. I et andet tilfælde forklarer en kvinde om sin oplevelse med at være på henholdsvis et krisecenter og et herberg. Efter at være flygtet fra sin kæreste befinder hun sig på krisecenter, hvor hun slet ikke kan se sig selv, selvom stedet i og for sig er godt. Hun beskriver:

Og det var faktisk ham psykologen, som så havde ringet ud til [navn på tilbud], og der var heldigvis en plads, så jeg kunne flytte ind nogenlunde lige med det samme ... Det var jo så kun for voldsramte kvinder, og børn. Og det var, det var en meget, meget, meget stor mundfuld. Der var jo aldrig noget ro. Altså, vi havde hver vores værelse med et lille tekøkken og badeværelse. Og så var der, man måtte gerne have overnattende gæster og sådan noget, så længe det var kvinder. Man måtte også gerne have besøg, så længe det var kvinder. Og så skulle man selvfølgelig også, hvis man var ude af huset sige, at man ikke var der, med brandhalløj. Det var et dejligt, dejligt sted at være, men det var, det var, det kunne jeg sgu ikke finde ud af. Jeg har været, jeg har arbejdet hele mit liv, ik'. Jeg har haft et sted at bo hele mit liv. Jeg har haft [pruster lidt] sunde omgangskredse og sådan noget, ik'. Og så lige pludselig at være på et kvindeceter for voldsramte kvinder, hvor jeg fuldstændig blev isoleret som i et fængsel, ik'. Så fik jeg angst. Og så gik det bare støt ned ad bakke. Men jeg kunne ikke være, jeg kunne ikke være der. Det var ikke mig, jeg så inde i det her spejl. (Kvinde, 45 år)

Selvom stedet i sig selv er i orden, kan man føle, at det er som et fængsel, hvis man ikke kan se sig selv på stedet. Kvinden beskriver her to sider af sig selv som på det tidspunkt er uforenelige – det ene som en arbejdsom kvinde med bolig og på den anden side en voldsramt hjemløs kvinde på et

krisecenter. Dette viser også, at snitfladen mellem krisecenter og hjemløseboformer kan være udfordrende. Det er ikke alle kvinder, der har oplevet vold i nære relationer, der kan se sig selv på et krisecenter. Omvendt ser vi i det samlede interviewmateriale også eksempler på kvinder, der pga. et misbrugsproblem netop ikke har kunnet få ophold på et krisecenter, selvom de primært har en problematik med partnervold, og i stedet må henvende sig på en § 110-boform.

I interviewene beskriver kvinderne både de udfordringer og vanskelige følelser, der kan være forbundet med et ophold på herberg, men også den lettelse, der kan være forbundet med at have fået et opholdssted. En kvinde fortæller, hvordan hun føler en stigmatisering ved at skulle fortælle, at hun bor på herberg, fordi den samfundsmæssige opfattelse af en kvinde, der bor på et herberg, er, at der er noget galt med én:

Kommer man ud og ska' ha' et job, fx: "Nej, hvor er det godt", og man kan se på folk, altså, at nej og hold nu fest og sådan noget, hun egner sig sgu godt til det her og sådan noget: "Hvor bor du henne?". "Jeg bor på herberg". "Nå". Øjnene skifter lige på stedet, og man kan bare se, synes jeg, at: "Nåå, hvad fejler du?". Lige på stedet, det ændrer sig bare sådan der. Det er så vildt. [...] Og sådan er det jo også ude på gaden og sådan noget. Altså, jeg kan godt lide at være her. Jeg synes, at det er et fedt sted. Jeg synes, det er et fedt sammenhold. Jeg synes, det er nogle fede pædagoger og sådan noget, der er her, og de gør mange ting for os. Og de laver mindfulness og sådan noget, så man kan få lidt ro i kroppen, ik'. Og de laver udflugter, og de laver noget Nada [red.: øreakupunktur] og sådan noget. Så de gør mange ting, men altså, der er meget af det der praktiske, som jeg synes, at man godt må få lidt mere hjælp til. (Kvinde, 45 år)

Som vi ser her, fremhæver kvinden, at mens hun selv oplever stedet som et godt sted at være, står dette i modsætning til, hvordan hun oplever andre folks reaktioner på, at hun bor på et herberg. Hun oplever således den stigmatisering, der kan være forbundet med at fortælle, at man opholder sig på et herberg, men hun afviser dog samtidig stigmatiseringen og beskriver, hvordan hun oplever, at herberget kan give ro over tilværelsen og yde en nødvendig hjælp. I den sammenhæng skal det særligt fremhæves, at den pågældende kvinde befinder sig på et tilbud, som kun er henvendt til hjemløse kvinder. Denne ro over tilværelsen, der kan opstå ved at komme ind på en boform, er også noget, som flere af de andre kvinder refererer til. En kvinde fremhæver, hvordan simple fysiske rammer og dét at kunne sige, at man bor et sted, giver en ro:

[...] selvom det ikke er en rigtig bolig det her, så formår jeg trods alt alligevel og finde et sted eller i hvert fald med hjælp og så have fundet et sted og så, og så, øh, jamen, det, altså jeg er lidt ligesom mange af de andre almindelige mennesker, altså. Jeg kan trods alt sige, når folk spørger: "Hvor bor du", jeg behøves ikke at sige andet, selvom mit, det er jo ikke min lejlighed, det er jo bare mit værelse, men jeg kan bare nøjes med at sige i [Navnet på byen], og det betyder rigtig meget. Altså. Det betyder rigtig meget. For før, der skulle jeg jo lyve, altså, jeg løj jo. Jeg sagde ikke bare, at jeg bor på gaden, altså jeg. Så det betyder rigtig meget. Og det der med, at så er det ved at være aften, og nu har man et sted, man kan tage hen. Altså, at man kan have en dejlig ren seng, at der er en seng ... og det er ens egen seng, man har, og det dufter af ens egen, og det er ikke, altså, man bestemmer selv, hvordan man vil have det. (Kvinde, 40 år)

Her ser vi, hvordan egen seng og selvbestemmelse over de fysiske rammer opleves som vigtigt. Samtidig fremhæves det også som vigtigt at kunne sige til andre, at man bor et sted, således at man ikke er nødsaget til at finde på alternative forklaringer og historier. Kvinden her uddyber også, hvordan hun på herberget også får hjælp i sin 'sag':

Kvinde: Altså, det har jeg, jeg har jo min sagsansvarlige her, som der ..., jamen, hun er bare fantastisk altså, og, hjulpet mig med rigtig mange ting og ... også sådan på min alder og rigtig frisk på, altså, og meget sådan, ikke dømmende på nogen måder overhovedet, og det skal de selvfølgelig heller ikke være, men det, men det er jo nemmere sagt end gjort jo, men altså hun er fantastisk, så hun har så ordnet det med kommunen, der har været. Så nej, det har jeg faktisk ikke haft, egentlig selv, direkte. Altså.

Interviewer: Hvad er det, hun gør, der gør hende så fantastisk?

Kvinde: Jamen, hun hjælper mig, altså, og jeg kan være ærlig over for hende, altså hun ... og sådan, hun holder lidt igen, hun kan godt mærke på mig, når ... at nu er det for meget for mig, hun trækker sig sådan lidt tilbage, det er hun rigtig god til. [...] hun er god til at hjælpe mig afsted, og der, hun, hun skal nok sørge for, at tingene bliver ordnet, altså. Og så ... Ja, hun er bare, altså ... hende er jeg glad ved. (Kvinde, 40 år)

Her ser vi, at de professionelle rolle også har en stor betydning i oplevelsen af opholdet på boformen. Det, der er vigtigt, er i høj grad, om man føler sig hjulpet, støttet og lyttet til. Det er også vigtigt, at de professionelle tilpasser hjælpen efter kvindens behov, og at der er en vis fleksibilitet i, hvornår man skubber på, og hvornår man trækker sig tilbage. Selvom ophold på en hjemløseboform kan give en vis ro over tilværelsen, bliver der af andre kvinder også peget på, at opholdet kan være hårdt psykisk og udfordrende fysisk. En kvinde fortæller:

Interviewer: Ja. Vil du fortælle mig lidt om hvordan, altså hvad du synes om at være her. Du sagde, at det var fysisk og psykisk hårdt, men hvordan?

Kvinde: Altså psykisk, det er, fordi man ser så mange tilflyttere, og det er ud og ind ikke og der, og så er man jo mange kvinder. Der kan komme gnidninger og kulturer og sådan noget ikke, men ellers så må jeg indrømme, det er et pragtfuldt sted at være, jeg tror ikke man kan få et bedre herberg. Jeg tror ærligt talt, at personalet er 'UG' og det hele, og vi kan altid få hjælp og støtte, og altså jo, der er en god stemning her også, ikke, og de tager sig godt af os, men altså selvfølgelig, du er aldrig dig selv vel, og det kan være du aldrig kan gå ind og sige: nu er jeg mig selv. Der er hele tiden mennesker omkring dig, og det kan være hårdt, altså at man ikke er sig selv nogensinde.

Interviewer: I kan sidde inde på jeres værelser eller?

Kvinde: Jo, men det er jo stadig 10 kvadratmeter, altså det er. Det er altså hårdt jo, og man skal dele bad, og der er mange ting, men man skal jo være glad i stedet frem for gaden ikke, altså det kunne jeg jo lige så godt have endt med, ikke. Så jo, altså, det er jo godt, at vi har de her herberger ikke, jeg ved så også godt, at jeg måske er en af de lidt heldigere stillet end mange af de andre, der har mistet børn og ting og sager pga. forskellige situationer, ikke. Og ja, så det, jo. (Kvinde, 61 år)

I denne fortælling tillægges de fysiske rammer en problematisk værdi, grundet små værelser og dét at skulle dele bad. Andre kvinder oplever en udfordring omkring renligheden på stedet:

Der er nogle gange problemer med renligheden og sådan noget med køkken. Det er jo fælles, så du kan ikke forvente, at det er rent hele tiden ligesom i dit eget. Toiletter og sådan noget. Men vi holder det så rent som muligt. (Kvinde, 34 år)

Renlighed på toiletter og køkkener kan for kvinderne således virke som en udfordring ved at bo på herberg. Den anden udfordring, der påpeges i citatet fra den 61-årige kvinde, er, at det kan være psykisk hårdt, at man ikke har muligheden for at være sig selv, men altid er omgivet af andre mennesker. Hun fortæller om den psykiske belastning ved at bo på herberg:

Interviewer: Okay, så det er mere sådan det, at tilværelsen på et herberg er hård frem for stedet, altså.

Kvinde: Ja jo, det er jo, du bliver egentlig frataget din egen identitet, for du er jo under opsyn, og du er hele tiden sammen med mennesker, og der er hele tiden nogen omkring dig, altså det kan godt være svært, specielt i min alder ikke, altså og så ligesom nogle gange skulle stå skoleret, det er hårdt, det synes jeg. (Kvinde, 61 år)

Kvinden beskriver her, at det, der er psykisk hårdt, er at være voksen, men under opsyn. Det er en følelse, der også beskrives af en af de andre kvinder, som både er glad for herberget, men samtidig også føler sig udfordret af de regler og den kontrol, hun også forbinder med stedet:

Det var meget overvældende lige i starten at skulle sådan indordne sig på en måde eller få mange retningslinjer at vide. Jeg havde bare brug for at sove og lige falde til, men det er gået stille og roligt. (Kvinde, 40 år)

På trods af de udfordringer, der kan være forbundet med et ophold på en boform, er det samtidig tydeligt, at mange af kvinderne oplever boformen som en mindre stressende situation, end da de var sofasovere. Opholdet på boformen beskrives ved muligheden for at få støtte, hjælp fra professionelle og ro over tilværelsen ved at have noget selvbestemmelse over fysiske rammer, som man kan vende tilbage til for natten. På den anden side indebærer opholdet på en boform også nogle udfordringer for kvinderne, som spænder fra det *psykiske*, i og med at det kan være hårdt at være omgivet af mennesker hele tiden og at skulle indrette sig efter stedets regler, og det *fysiske*, fx i forhold til at man kun har et lille værelse, eller der kan være udfordringer med renlighed i forhold til medbeboere, ligesom der er den stigmatisering, kvinderne kan opleve udadtil i forhold til at skulle sige til andre, at man bor på et herberg.

4.4 Sammenfatning

I dette kapitel har vi afdækket de mange forskellige veje ud i hjemløshed, der viser sig blandt de interviewede kvinder. Det er tydeligt, hvordan hjemløsheden som oftest opstår i et samspil med komplekse sociale og helbredsrelaterede problemer, hvor forskellige sårbarheder og risikofaktorer, som psykiske lidelser og misbrugsproblemer, gensidigt forstærker hinanden. For mange af kvinderne er der tale om langvarige marginaliseringsprocesser, der for en dels vedkommende har rod helt tilbage i barndommen og ungdommen, fx gennem en opvækst i en udsat familie eller ved, at kvindernes psykiske lidelser bryder igennem i ungdomsårene. For andre er hjemløsheden en konsekvens af en marginaliseringsproces senere i voksenlivet, fx pga. en angstlidelse, en depression eller et alkoholmisbrug, ligesom forskellige sociale begivenheder som en skilsmisse eller et tab af job og forsørgelsesgrundlag også ofte spiller ind i den proces, der leder frem til en hjemløshedssituation. Mange af kvinderne har tidligere været i bolig, men har mistet boligen, enten ved en udsættelse, hvilket særligt er tilfældet for en del af de meget udsatte kvinder med psykiske lidelser og misbrugsproblemer, mens tab af boligen for andre af kvinderne hænger sammen med en skilsmisse eller samlivsophør.

Vi har i kapitlet benyttet fire ret typiske borgercases som eksempler til at illustrere variationen og kompleksiteten i de forskellige hjemløshedsforløb på tværs af det samlede interviewmateriale. Det første eksempel repræsenterer de liv, som allerede fra barndommen har været i en socialt udsat position og tidligt kommer ud i en marginaliseringsproces, der varer ved igennem livet. Det er livshistorier, der er præget af rodløshed, psykisk ustabilitet og følelser af eksklusion fra samfundet.

Det andet eksempel repræsenterer de kvinder, som bærer en psykisk sårbarhed, som i løbet af livet forstærkes af vanskelige sociale begivenheder og gør, at livssituationen bliver uhåndterbar, hvorved hjemløsheden indtræffer som en manifestation og konsekvens af livets kompleksitet. Sårbarheden udspringer ofte af, at psykiske lidelser bryder igennem i ungdomsårene eller det tidlige voksenliv. Det er også karakteristisk, at et marginaliseringsforløb og hjemløshed knyttet til sådanne psykosociale sårbarheder kan opstå selv med en forholdsvis ressourcestærk familiebaggrund, hvilket er udtryk for, at psykiske lidelser og sårbarheder rammer på tværs af sociale lag.

Det tredje eksempel sætter fokus på kompleksiteten i at have en psykisk lidelse i samspil med et misbrugsproblem, ligesom disse forløb også ofte præges af mange andre sociale og helbredsrelevante udfordringer. For disse hjemløse kvinder med 'dobbelt diagnose' er der generelt tale om en ret kompleks social udsathed.

Den sidste historie repræsenterer de kvinder, som umiddelbart kommer fra almindelige liv med 'mand og børn', men kommer ud i hjemløsheden grundet en social begivenhed, som i interviewmaterialet ofte er skilsmisse eller vold fra mand eller kæreste. I disse liv er der typisk ikke tale om lange marginaliseringsforløb, der trækker spor tilbage til barndommen, men om problematikker, der opstår undervejs i voksenlivet.

I kapitlet har vi også belyst de hovedtyper af hjemløshedssituationer, som kvinderne befinder sig i, når hjemløsheden bliver en realitet. Fælles for mange af kvindernes fortællinger er, at det kan være svært for dem at opsøge hjælp, når man indser, at man står i en situation, man ikke selv kan håndtere. Langt hovedparten af kvinderne har i en lang periode, forud for at vi træffer dem på de forskellige sociale tilbud, overnattet midlertidigt rundt omkring hos familie og venner, så længe det har været muligt. Kvinderne benytter sig således først og fremmest af deres sociale relationer, hvilket ofte ender i en opslidning af deres i forvejen ofte sparsomme sociale netværk. At sofasurfe viser sig at være en situation, hvor man oplever stress, kaos, følelser af ydmygelse, utryghed og nedværdigelse, samt i nogle tilfælde sætter sig selv i risiko for seksuelle overgreb. Samtidig vidner kvindernes erfaringer med sofasurfing om, at langt de fleste af dem er i besiddelse af gode relationelle kompetencer, som bringes i spil, når de oplever at stå uden tag over hovedet. Dette beretter om, at det netværk, der opslides gennem sofasurfingen, altså har eksisteret, men der har trods alt været et netværk inden for rækkevidde, som er aktiveret og anvendt. Kvindernes evne til at gøre brug af deres netværk med henblik på at skaffe overnatningsmuligheder må derfor også fremhæves som en betydelig ressource, som knytter sig særligt til kvinders evne til at opbygge og fastholde sociale relationer, og som i nogle tilfælde kan betyde, at de klarer sig uden hjælp fra systemet. Således er sofasurfing og brugen af netværk både en positiv ressource, mens der samtidig kan argumenteres for, at kvindernes evne til at hente hjælp i deres netværk paradoksalt nok også er med til at trække deres sociale deroute i langdrag og gøre dem usynlige for de sociale hjælpesystemer (Löfstrand & Quilgars, 2016).

De fleste af kvinderne har gjort alt, hvad de kunne for at undgå at skulle sove på gaden, da det opfattes meget usikkert og utrygt. De forholdsvis få af kvinderne, der har oplevelser med at overnatte på gaden, har som oftest kun overnattet en enkelt nat ude, og de beskriver oplevelsen som meget

ubehagelig. De ganske få af kvinderne, der har flere eller mange oplevelser med at sove ude, beskriver, hvordan de udvikler måder at holde sig skjult på og lærer at tilpasse sig til gadehjemløsheden, alt imens situationen stadig opfattes som meget stressende.

Den sidste type af hjemløshedssituation, som kvinderne beskriver, er ophold på de midlertidige overnatningstilbud som herberger og natvarmestuer. Det er primært på sådanne tilbud, at vi har fået kontakt med de kvinder, der har deltaget i undersøgelsen, og kvinderne opholder sig således typisk på disse tilbud på interviewtidspunktet. En del af interviewpersonerne beskriver opholdet på en hjemløseboform som den mest rolige form for hjemløshedssituation, de har oplevet indtil nu. Det gælder ikke mindst nogle af de kvinder, vi har interviewet på de tilbud, der særskilt er henvendt til hjemløse kvinder, men det gælder ligeledes også en del af de kvinder, vi har interviewet på de blandede tilbud, der både er henvendt til kvinder og mænd. Omvendt beskriver kvinder på begge typer af tilbud dog også de udfordringer, der kan være forbundet med at bo på boformerne. Det gælder fx de psykiske udfordringer ved den uro, der også kan være på stederne, og ved at være omgivet af mennesker hele tiden, de sociale udfordringer ved den stigmatisering, kvinderne oplever fra andre mennesker, hvis de fortæller, at de bor på herberg, samt udfordringer ved de fysiske rammer, som fx de ofte meget små værelser, og til tider også udfordringer med renlighed og oprydning, i forhold til at man bor mange udsatte borgere sammen på herbergerne. Det sidste hører vi mest om fra de kvinder, der bor på herberger, hvor der også bor mænd.

5 Kvindernes profil og udsathedsfaktorer

I dette kapitel tegner vi et billede af de hjemløse kvinders sociale profil og af den sociale udsathed, der beskrives i interviewene. Disse beskrivelser bygger både på kvindernes egne fortællinger om deres livssituation og på de karakteristiske, som medarbejderne på de sociale tilbud giver af deres brugergruppe. Undervejs i kapitlet holder vi også den profil af kvinderne, der tegner sig i interviewene, op imod de kvantitative opgørelser af udsathed- og risikofaktorer fra den seneste kortlægning af hjemløshed. I kapitlet beskriver vi kvindernes psykosociale og helbredsmæssige situation, ligesom vi også ser på forhold omkring beskæftigelse og forsørgelse og på kvindernes etniske baggrund, idet nogle af de kvinder, vi har interviewet, har etnisk minoritetsbaggrund. Endelig ser vi også på de særlige problematikker, der knytter sig til at være hjemløs som kvinde, herunder erfaringer med seksuelle overgreb og den fysiske sikkerhed.

5.1 Hjemløsheden som en del af en kompleks social udsathed

Kortlægningerne af hjemløshed viser, at en høj andel af de kvinder, der rammes af hjemløshed, har alvorlige helbredsmæssige og sociale problemer. Et af de mest fremtrædende mønstre er, at flertallet af de hjemløse kvinder har psykiske lidelser, hvilket kendetegner 61 pct. ved den seneste kortlægning fra 2017, mens 42 pct. af de hjemløse kvinder har et misbrugsproblem. I alt var det 78 pct. af kvinderne, der enten havde en psykisk lidelse eller misbrugsproblemer, og 27 pct. blev registreret med begge dele (Benjaminsen, 2017, s. 71-75). Kortlægningerne viser samtidig, at også andre risikofaktorer er væsentlige årsager til hjemløsheden. Eksempelvis angives en skilsmisse som en væsentlig årsag til hjemløsheden for 25 pct. af de hjemløse kvinder ved den seneste kortlægning, mens en udsættelse fra boligen nævnes for 15 pct. (Benjaminsen, 2017, s. 79).

Billedet af, at der ofte er tale om et samspil mellem mange forskellige udsathedsfaktorer, gennemfindes i mange af de kvalitative interview med kvinderne. Det er særligt fremtrædende, at en stor del af de kvinder, vi har talt med, kæmper med psykiske lidelser, ligesom der også er en del af kvinderne, der fortæller om misbrugsproblemer. En del af kvinderne, særligt de midaldrende og lidt ældre kvinder, beretter om fysiske sygdomme, herunder også følgevirkninger og komplikationer efter mange års alkohol- eller stofmisbrug. På den måde hænger hjemløsheden ofte sammen med sociale og helbredsmæssige problemer på mange forskellige livsområder.

Interviewene med både de hjemløse kvinder og medarbejderne på tilbuddene viser dog også, at der er en variation i graden af udsathed. Der er en betydelig del af kvinderne, der kan karakteriseres som meget udsatte, mens der også er nogle, der har en mere moderat grad af udsathed. Eksempelvis er der enkelte af de interviewede kvinder, der fortsat har en tilknytning til arbejdsmarkedet, samtidig med at de befinder sig i en hjemløshedssituation. En leder på et af tilbuddene, vi har besøgt, giver en samlet karakteristik af målgruppen af hjemløse kvinder på det pågældende tilbud, hvor hun netop skelner mellem dem med komplekse problemer og dem, hvor det er en mere nylig krise, der har ført dem ud i hjemløshed:

Leder: Det er rigtig meget sådan en kompleks ting, at kvinderne, der bor her, har flere forskellige tunge problematikker. Altså, det er sådan et mønster i deres liv. Så er der nogle få, som måske er kommet i en krise, sådan i, altså i den sidste del af deres liv, at der er sket et eller andet, som de ikke helt kan håndtere, men ellers før har fungeret fint, og nu har brug for hjælp.

Interviewer: Hvad kan det fx være, hvis det er sådan noget, hvor der ikke har været en eller anden eller langt tilbagegående udsathedsproblematik, og det er sådan et eller andet mere akut eller nyligt, hvad er det så?

Leder: Det kan være sygdom eller skilsmisse. Altså, folk reagerer meget forskelligt i kriser, altså. Altså, fx det her med skilsmisser, hvis det er, at man har, at det meget er den ene part, der har taget sig af økonomien, og så står man lige pludseligt med det og er i krise selv. Og kan ikke måske selv finde ud af selv at være i krise, samtidig med at børnene også er i krise. Og de er det på hver deres forskellige måder. De bliver måske sygemeldt fra arbejde samtidig med, så den dér deroute, som sker for nogle, at jamen, så bliver de sygemeldt med stress og bliver måske fyret eller kan ikke passe deres arbejde længere, og så står de bare lige pludselig i en helt anden situation, altså. Har ikke råd til den bil, de har købt, som de er afhængige af også for at kunne køre børnene afsted i skole og fritidsordning, så det sådan, det hele hænger sammen. Det kan føles sådan som dominobrikker, der bare er væltet for pågældende. Ellers så sygdom som sagt, altså, hvor det er også det her med ikke måske at kunne passe sit arbejde og lige pludseligt være i en anden situation. Sådan samrende for dem, der bliver indskrevet her, det er netværk, altså det manglende netværk, det er dårlige netværk. Altså, dårligt på den måde, som at de måske ikke bringer familien noget godt, men at de, ja, kræver mere, end de giver. (...) Det kan være alt muligt. Det kan være, at man ikke har, altså at, ikke har så meget familie eller måske kun har én forælder tilbage, og som er dårlig psykisk, eller som er misbrugende, eller som bor i et andet land eller altså, det kan sådan være meget forskelligt, hvad det er. Men typisk har de meget, hvad skal man sige, begrænsede netværk. De fleste af dem, der bor her, det er sådan min påstand uden at have undersøgt det, der har de færreste en god kontakt til deres forældre. Måske har de ingen kontakt eller også så er det en, ja, hvor de måske skal passe på deres forældre.

Interviewer: Så der er gerne noget historik eller sådan noget, noget opvækstmønster eller sådan et eller andet også?

Leder: Ja, vi plejer sådan at forklare det for andre på den måde at sige, jamen, hvis man sådan tænker på sig selv eller folk, man kender i sin bekendtskabskreds, hvor mange man ville kunne gå til, hvis man virkelig ikke havde noget sted at være, altså, som bare ville kunne låne én en sofa for en nat eller en uge eller et eller andet. Det dér med at tænke sig, at der bare ingen er. (Leder, socialt tilbud)

Som vi allerede har beskrevet i kapitel 4 om vejene ud i hjemløshed, hænger hjemløsheden således ofte sammen med en kompleks social marginalisering, hvor mange forskellige faktorer og hændelser spiller sammen. I det følgende vil vi gå mere i dybden med de enkelte aspekter og risikofaktorer, belyst gennem det kvalitative interviewmateriale. Mange af de temaer, som lederen opridser i citatet, herunder psykiske lidelser og manglende netværk, vil i det følgende blive beskrevet i dybden både ud fra kvindernes egne fortællinger samt medarbejderinterviewene. I dette afsnit om kvindernes profil søger vi i højere grad en dybdegående og nuanceret forståelse af kvindernes problematikker end et deskriptivt overblik over kvinderne i undersøgelsen, og vi opfordrer derfor læseren til at læse de fulde citater, der indgår i dette afsnit.

5.2 Psykiske lidelser

Det er meget fremtrædende i interviewene, at mange af de kvinder, vi har interviewet, har psykiske lidelser og psykiske problemer. Det er et billede, der også svarer til den profil, der tegner sig af kvinder i hjemløshed ud fra de nationale kortlægninger af hjemløshed. Ifølge den seneste kortlægning fra 2017 er det som tidligere nævnt 61 pct. af de hjemløse kvinder, der har en psykisk lidelse, mens det til sammenligning gælder 50 pct. af de hjemløse mænd (Benjaminsen, 2017). Samtidig viser kortlægningerne også, at andelen med psykiske lidelser blandt de hjemløse borgere generelt er steget gennem de senere år – både blandt kvinder og mænd. Ved kortlægningen i 2009 var det således en noget lavere andel på henholdsvis 39 pct. af de hjemløse kvinder og 37 pct. af de hjemløse mænd, der havde en psykisk lidelse. Sammenholdt med den generelle stigning i hjemløsheden tyder tallene fra kortlægningerne på, at der over de senere år generelt er sket en stigning i antallet af kvinder med psykiske lidelser, der kommer ud i en hjemløshedssituation.

I interviewene er der mange af kvinderne, der beretter om, at de lider af angst, depressioner eller post-traumatisk stress, ligesom der er også nogle af de kvinder, vi har talt med, som har svære psykiske lidelser som skizofreni eller bipolar lidelse. Billedet af, at hele spektret af psykiske lidelser er repræsenteret, beskrives også af medarbejderne på de sociale tilbud, der melder om, at mange af deres brugere har angst, depressioner og traumer generelt, ligesom de også ser kvinder med spiseforstyrrelser og en del kvinder med alvorlige psykiske lidelser som skizofreni, bipolar lidelse og borderline personlighedsforstyrrelse.

I borgerinterviewene fortæller en del af kvinderne selv om deres psykiske lidelser, og hvordan det påvirker dem i deres hverdag. Eksempelvis fortæller en kvinde med skizofreni, der for kort tid siden er blevet indskrevet på en boform for hjemløse om, hvordan hun hører stemmer, og hvordan det påvirker hendes dagligdag:

Jamen, jeg står rimelig tidligt op, og så er det sådan – dagen er lang, synes jeg. Og det føles meget som om, at der gået længere tid, end der er, fordi at – det er måske, fordi der alligevel sker meget oppe i mit hoved, jeg hører stemmer. Så jeg har været indlagt to måneder på psykiatrisk afdeling, næsten 2 måneder, kort før jeg kom her. Så kom – så blev jeg udskrevet en uge før tid, og så kom jeg så herud, landede jeg herude. Undskyld, jeg sagde torsdag, men det var fredag, fredag i sidste uge. Så jeg er faktisk rimelig ny herude, på det her herberg. Men jeg er ikke ny i herbergs-regi, fordi jeg jo kommer fra [anden boform], ik'. Så dagene er lange, og det føles tit som om, at der er gået meget længere tid, og det er fordi, der er mig og mine stemmer. Det er ikke kun mig, så jeg tror, at det føles som om, at der er længere – altså, at en dag føles nogle gange som en uge, fordi jeg har de her stemmer med mig, ik'. Så det føles som om, at der foregår meget, selvom der ikke foregår noget. (Kvinde, 34 år)

Som det fremgår af eksemplet, er kvinden blevet indskrevet på en boform for hjemløse efter at være blevet udskrevet fra et ophold på en psykiatrisk afdeling. Der er i interviewmaterialet flere eksempler på kvinder, som er blevet udskrevet til hjemløshed efter ophold på psykiatriske afdelinger, og ifølge personalet på nogle af de tilbud, vi har besøgt, er det da også en problematik, man relativt tit støder på. Et andet eksempel er denne kvinde med bipolar lidelse, som fortæller, hvordan hun efter en udskrivning fra psykiatrien genoptog gamle mønstre:

Interviewer: Okay. Hvor kendte du det sted [herberget] fra?

Kvinde: Jamen, jeg fik det at vide af min mentor, fordi at jeg blev lidt sendt hjem uden noget, så jeg var fuld af angst.

Interviewer: Fra hvad?

Kvinde: Fra psykiatrisk afdeling. Hvad hedder det, med ny diagnose og en skræmmende historie. Så jeg var bange for alting jo, hvilket resulterede i, at jeg hurtigt røg ud i det gamle mønster med at være vågen hele tiden og finde projekter, jeg skulle løse, ik'. (Kvinde, 36 år)

Eksemplerne viser, at det stadig er almindeligt, at kvinder (og mænd) med psykiske lidelser, som står uden bolig, udskrives til hjemløseboformer fra de psykiatriske afdelinger, til trods for at der rundt i landet har været fokus på at skabe 'gode udskrivelser'. På den måde skal betydningen af de forskellige risikofaktorer, som psykisk sygdom, også ses i forhold til den støtte og hjælp – eller mangel på samme – som de udsatte kvinder får i resten af velfærdssystemet, både i det sociale system og behandlingssektoren. Det ser vi nærmere på i kapitel 8, hvor vi ser på samspelet mellem indsatsen på hjemløseområdet og det øvrige velfærdssystem.

Kvinderne beskriver også, hvordan de har oplevet behandlingsforløb, medicinering og generelt dét at leve med psykiske lidelser. Selvom mange af kvinderne har et stort behov for psykiatrisk hjælp og behandling, er det kun få, der modtager andet end medicinsk behandling med psykofarmaka. En del af de kvinder, der beretter om psykiske lidelser, fortæller ofte om flere problematikker eller diagnoser og lider fx både af angst, ADHD og depression. Eksempelvis fortæller en yngre kvinde, hvordan hendes psykiske symptomer vekselvirker og forstærker hinanden:

Lige præcis, men altså, jeg er jo nødt til at finde ud af, hvad jeg skal bruge af hjælp. Fordi så har man depression, så har man angst, så bliver man endnu mere ked af det, så kan man ikke tage bussen. Der er også mange andre, der også har angst, og i stedet for at sætte sig ned og hyle, så virker det [for mig] som sådan en katalysator af uro inden i, og man kan ikke sove, man kan ikke æde, man kan ikke en skid, før det er væk. [...] Og sådan kan jeg have det rigtig mange dage. Der sker et eller andet. Det er ubehageligt, det er ikke rart. Jeg skal fikse det. Men fordi man har det der angst, så er man [kognitivt] dårligere stillet. Så jeg har fundet ud af, at angsten er min fjende nr. ét [griner]. (Kvinde, 31 år)

Denne kvinde, der også fortæller, at hun er bipolar, har haft udfordringer med behandlingsforløb, fordi kompleksiteten i hendes psykiske problematikker har gjort det svært at finde det rette tilbud og den rette behandling. Efter mange års mere eller mindre mislykkede eller afbrudte behandlingsforløb i psykiatrien har hun nu fået en henvisning til en psykiater med speciale i angst, da hun selv er kommet til den erkendelse, at angsten er vigtigst at få tøjlet, før hun kan rette fokus på sine andre udfordringer. Flere af kvinderne fortæller i forlængelse heraf, hvordan de har haft svært ved at navigere i psykiatrien, og at de nogle gange føler sig 'tabt i systemet':

Fordi ja, enten, det er ikke så godt at være for velfungerende, det er heller ikke for godt at være for syg. Så der fik jeg, ja, her i februar, midten af februar tror jeg, fik jeg muligheden for igen at komme ud på [hospitalet]. Det havde taget sin tid, de syltede mig lidt. Smed mig lidt – de ville ikke rigtig – ja, de smed mig sådan lidt frem og tilbage i det der system. Og nu, jeg fik lovning på, at jeg fik et års behandling, men ... Eller cirka tror jeg, men så, har de så valgt og afslutte mig, fordi jeg mener, at jeg er mere skizofren, end jeg er spiseforstyrret. Så nu står jeg uden hjælp og ... på nær [herberget], ikke. Og jeg ved ikke mht. kommunen, jeg har ikke rigtig hørt. Altså, de har ikke rigtig vendt tilbage mht. den VUM [voksenudredning]. (Kvinde, 44 år)

Kvinden, der både har lidt af skizofreni og spiseforstyrrelse, føler sig 'sylvet', kastet rundt mellem forskellige systemer og er generelt frustreret over ikke at være blevet ordentligt udredt i en alder af

44 år. Denne oplevelse af at 'falde mellem to stole' går igen hos flere af kvinderne. Ud over at flere kvinder fortæller, at de ikke oplever at være blevet tilstrækkeligt udredt, beretter nogle af kvinderne også om en oplevelse af at være blevet fejldiagnosticeret. Eksempelvis fortæller denne kvinde, hvordan hun ikke kan genkende sig selv i den diagnose, hun er blevet stillet, nemlig borderline personlighedsforstyrrelse:

Jamen, altså, hvis der er en eller anden psykiater, som finder på at give en forkert diagnose, som de har gjort med mig. Fordi al den historie med [anonymiseret] og sådan noget, det er garanteret bare noget, jeg fortæller. Det er garanteret bare løgn. Ergo er jeg borderline, men jeg har aldrig skåret i mig selv, jeg har aldrig været destruktiv. Men er der én, der finder på at sige sådan noget, så har det dominoeffekt. Den ene brik vælter den anden, og så er der en hel række læger, som kan finde på at lægge oveni. (Kvinde, 57 år)

Flere af de kvinder, der har været i kontakt med psykiatrien, giver udtryk for en generel mistillid til lægerne og til behandlingen. Denne mistillid (og i nogle tilfælde manglende sygdomserkendelse) har i enkelte tilfælde resulteret i, at kvinderne modarbejder eller modsætter sig medicinering eller øvrig behandling. I andre tilfælde skyldes modvilligheden, at kvinderne ikke oplever, at medicinen virker hensigtsmæssigt, eller at de ikke befinder sig i de 'rette omgivelser' til at komme i bedring. Denne kvinde fortæller, hvorfor hun ikke ønsker at blive øget i medicin, men snarere ønsker fred og ro og faste rammer:

Interviewer: Kan du lige ridse op, hvad det er, du tænker, der er aktuelle diagnoser lige nu?

Kvinde: Angst og ADHD og måske også en del stress, fordi pludselig begyndte jeg at tabe mit hår og få væske i kroppen og var svimmel i 5 dage. Jeg havde det kraftedeme som om, at jeg gik på en gyngende båd, hvor jeg lå mere ned, end jeg stod op. Opkast 3 dage, hvor jeg brækkede mig, uden nogen som helst forklaring. Og så ville de gerne øge mig i medicin inde på [anonymiseret behandlingstilbud]. Så sagde jeg, at sådan nogle piller ikke virker noget som helst, før jeg har fået en lejlighed. 30 dages fred og ro, uden drama. Og så ser vi lige, hvad jeg selv kan. For hvad er hvad? Du kan jo ikke bare medicinere det hele jo.

Interviewer: Og så sagde du bipolar også?

Kvinde: Ja, bipolar er jo det, sygdommen hedder, men jeg ... Jeg har rigtig meget hypermani hele tiden ... Men det er jo også skide skægt altså, så længe det er lidt under kontrol. Og der får jeg en masse lithium for det jo. Der er nogle ret hårde bivirkninger. (Kvinde, 31 år)

Kvinden vurderer altså, at behandlingen og medicineringen først kommer til at virke, når hun befinder sig i rolige omgivelser, nemlig egen lejlighed. Nogle af kvinderne fortæller også, hvordan det kaotiske liv på gaden eller på herberger forværrer deres psykiske tilstand. Kvinder, der ikke forbinder psykiske lidelser eller udfordringer som en del af årsagen til hjemløsheden, fortæller altså, hvordan de har udviklet stress, angst eller depression efter den nye situation, særligt fordi fremtiden fremstår uvis og usikker. Psykiske lidelser og problematikker fremstår hermed centrale både for processen ledende op til hjemløsheden samt for tiden i hjemløshed. Størstedelen af kvinderne i denne undersøgelse har hermed haft psykiske lidelser tæt inde på livet i varierende grad og har i de fleste tilfælde været i eller er fortsat i (medicinsk) behandling, sideløbende med at de befinder sig i en hjemløshedssituation.

5.3 Alkohol- og stofmisbrug

I seneste kortlægning af hjemløshed blev 42 pct. af de hjemløse kvinder opgjort til at have et misbrugsproblem, og for 27 pct. af hele gruppen af hjemløse kvinder er misbruget overlappende med en psykisk lidelse. En del af kvinderne, vi har interviewet, fortæller om rusmiddelproblematikker, og en del har fortsat et aktivt alkohol- eller stofmisbrug. Rusmiddelproblemerne fylder dog generelt relativt mindre i forhold til problemerne med psykiske lidelser. Vi skulle i højere grad spørge aktivt ind til kvindernes alkohol- og stofmisbrug, før det blev bragt på banen af kvinderne selv. I interviewene fortæller flere af kvinderne ikke desto mindre om et forbrug eller misbrug af alkohol eller hash, der har haft konsekvenser for deres liv og i en del tilfælde også for, at de er kommet ud i en hjemløshedssituation. Der er også nogle af kvinderne, der fortæller om misbrug af hårdere stoffer såsom kokain og amfetamin. Særligt de lidt ældre kvinder, vi har interviewet på natvarmestuer eller § 110-boformer, beretter om et aktivt alkoholmisbrug.

Kvinderne fortæller både om deres rusmiddelbrug gennem hele livet, herunder hvordan rusmiddelbruget kan have influeret og været medvirkende til, at de i dag er uden bolig, samt hvordan nogle i deres nuværende boligløse situation tyer til alkohol eller stoffer, hvis hverdagen bliver for tyngende. Disse oplevelser med både sporadisk og problematisk brug af rusmidler vil blive beskrevet i det følgende.

For det første beskriver enkelte, hvordan et alkoholmisbrug har været medvirkende til, at hverdagen, økonomien og boligen falder fra hinanden. En kvinde fortæller eksempelvis, hvordan et eskalerende alkoholmisbrug omstyrtede hendes ellers stabile hverdag som SOSU assistent:

Og så, da vi når der til juletid, kan jeg godt mærke, at jeg ikke når at blive ædru. Jeg har altid haft den regel, hvor jeg har sagt, at jeg ikke tager alkohol med på arbejde. Men det var jeg simpelthen fysisk nødt til, for ellers var jeg blevet syg. Jeg havde kun en 4-timers vagt, hvor jeg skulle sidde i en sofa og holde øje med én, men der havde jeg samtidig hældt sådan en lille én ned i noget æblemost. Samme dag skrev jeg lidt med min veninde: Kan du ikke køre mig på alkoholambulatoriet i morgen? Jeg kan ikke det her. Og der var jeg rigtig skidt. Jeg havde et blodtryk på over 200 og en alkoholpromille på 1,7, og jeg var abstinent og stod og snakkede med ham. Han kiggede bare på mig og sagde: "Det kan jeg ikke tage ansvar for det her, du skal indlægges". Og jeg lå faktisk en uge i koma, på skadestuen på [hospital]. Medicinsk koma, fordi de skulle have mig til at sove, pga. abstinenserne. Så voldsomt. SOSU assistent, to jobs og en lejlighed i [bynavn]. Pludselig så har du dobbeltdiagnose, er indlagt og på bistand. Wauw. (Kvinde, 33 år)

Indlæggelsen som følge af alkoholforgiftningen var startskuddet på, at denne kvinde mistede sit job og sin bolig, og andre kvinder forklarer på lignende vis, at et overforbrug af alkohol gjorde det svært at holde på både job og bolig. Disse kvinder har ofte været i forskellige behandlingsforløb, både dagbehandling og døgnbehandling, men alkoholmisbruget har været vedvarende. Andre kvinder fortæller derimod, hvordan et problematisk forbrug af alkohol først har taget fart i hjemløsetilværelsen. Eksempelvis fortæller en af kvinderne, hvordan hendes alkoholmisbrug er 'trappet op', siden hun mistede sin bolig:

Interviewer: Kan du fortælle mig lidt om hvordan, altså hvor længe har du drukket alkohol, og hvordan kom du ud i det?

Kvinde: Altså, jeg kom ind i det, fordi jeg fik en angstdiagnose, ik', og så en skilsmisse. Og så har jeg haft det meget fint, men når jeg bliver lidt deprimeret, kan jeg godt begynde at drikke lidt for meget, ik'. Og så har jeg holdt pause og været på antabus, og hvad ved

jeg, og så når man sidder i en situation som her nu, så er det altså nemt lige at "nå nå, åh øv", og så – og det derfor, det skal jeg ikke, fordi så det har taget lidt overhånd her, som sagt, og så starter jeg i dag med denne nye behandling med alkohol, ik'.

Interviewer: Så du begyndte først at drikke igen, fra du havde mistet din bolig?

Kvinde: Altså, i sådan perioder har jeg drukket, ja. Ja, periodisk ja. Men nu kan jeg godt mærke, det trapper op, fordi man: Årh, sker der ikke snart noget? Og økonomien og du ved, der er så mange ting, du så nemt bare sådan lige ik', når man er her – men det kunne jeg måske også gøre, hvis jeg sad i en lejlighed, det ved jeg ikke. Men altså, jeg håber selvfølgelig også bare, at det at få et job vil hjælpe mig ud af det, så man ikke bare sidder her og keder sig hver dag. (Kvinde, 52 år)

Kvinden forklarer først sit alkoholmisbrug med henvisning til sin angst og en hård skilsmisse og dernæst med henvisning til den kedsomhed og meningsløshed, hun oplever i hverdagen som hjemløs. Selvom hun har udsigt til en ny form for behandling, føler hun snarere, at dét at få et job ville kunne fjerne kedsomheden og derigennem reducere alkoholmisbruget. En del af kvinderne med et aktivt alkoholmisbrug forklarer således deres misbrug ud fra den kedsomhed, ensomhed og stilstand de oplever præger deres situation:

Når jeg går derude, jeg er ensom, så jeg sidder derude, jeg er ensom. Så lige pludselig, åh, lad mig få en øl. Jeg vil ikke have en øl, jeg har ingen smag for alkohol, men hvad ellers? Jeg er alene, jeg har ingen [...], så tager jeg en øl. Lige nu jeg har alkohol i mit system, men hvorfor? Fordi jeg er sur. (...) Jeg kan ikke lide alkohol, men pga. min situation, jeg kan lige pludselig: Åh, for helvede med det, jeg er ligeglad, lad mig tage (en til). Og jeg er alene, jeg er ensom, jeg har ingen money, jeg har ingen kæreste, jeg har intet. Jeg er helt alene, fint. Så jeg går derude i dejligt vejr, så jeg sidder dér. Lad mig tage en drink. (Kvinde, 50 år)

Fordi altså, når, hmm, når tingene er meget, meget svært for mig, så drikker jeg det væk, og så drikker jeg måske i en uge, eller et eller andet [...] Eller også så drikker jeg i 2 dage, eller en dag, eller hver anden dag, eller et eller andet, for at – fordi der er for meget i mit hoved. Og jeg ved, at det virker. Jeg ved, det virker, jeg skal bare drikke, indtil jeg ikke kan mærke mine ben mere. Så falder jeg i søvn, og så har jeg det egentlig, så tænker jeg i hvert fald ikke på, hvor skidt jeg har det de næste 2 dage, fordi så har jeg tømmermænd. Så skal jeg pleje dem. Og så efter to dage, så kan jeg godt drikke igen, fordi så begynder det at myldre rundt inde i hovedet på mig: Og hvad skal der ske med mig? Og hvor skal jeg hen og sådan noget. (Kvinde, 52 år)

Hvor den første kvinde i høj grad bruger alkohol til at dulme ensomheden, bruger den anden kvinde alkoholen til at håndtere, fjerne og lindre den meningsløshed og uvished, der præger hjemløshedssituationen. Disse kvinder føler hermed, at de har brug for alkohol for at cope med den ensomhed og det tankemylder, som præger dem i hverdagen. Rusmiddelbruget og hjemløshedssituationen aftegner hermed et billede af en ond cirkel, hvor misbruget kan virke fastholdende for den boligløse situation, men hvor hjemløsheden også kan eskalere rusmiddelbruget. Flere af lederne fortæller også, hvordan de oplever ensomheden og manglen på netværk som central for mange hjemløse kvinders problematiske rusmiddelbrug:

Leder: Der var én, der fortalte mig, hun er lige kommet i substitutionsbehandling, og så siger hun: "Hvad synes du om det?". Og så siger jeg: "Jeg synes, det er rigtig godt, min skat, jeg synes eddermame, det er modigt, at du prøver at holde dig fra det. Fordi du er

så ung og". Og så siger hun: "Det er sjovt, fordi I synes alle sammen, at det er så godt, at jeg har frivilligt gået med til min substitutionsbehandling", og hun er også sexarbejder, "jeg er bare så ensom. For alle mine venner, de står oppe ved stofindtagelsesrummet. Jeg går bare ned og henter min medicin, og så går jeg rundt for mig selv alene, for jeg har jo mistet alle mine venner pga. mit misbrug". Så det er så vigtigt, at man også tænker hele det dér efterværn ind og det sociale omkring det. Og det gør jo bare, at der er nogle af de kvinder, de falder tilbage til deres misbrug. (Leder, socialt tilbud)

Ensomhed og mangel på netværk opfattes hermed både af de fagprofessionelle og af borgerne selv som en af de primære årsager til misbruget, samt at kvinder kan opleve tilbagefald til misbrug. En anden fremtrædende forklaring på rusmiddelbruget er rusmidlernes lindring af psykiske problemer. En del af de kvinder, der fortæller om et årelangt misbrug af rusmidler, forbinder misbruget med psykiske lidelser, hvor rusmidlet indtages som en form for selvmedicinering. En af kvinderne forklarer samspillet mellem de psykiske problemer og rusmidlerne:

Interviewer: Ja, og du kaldte det også selvmedicinering?

Kvinde: Ja, det er det jo også, ik'. Altså jeg kunne jo finde på at tage hvad som helst, samtidig med at jeg drak alkohol, ik'. Og jeg har det stadigvæk sådan, at hvis der er et eller andet, der bliver for svært, så drikker jeg en flaske vodka eller noget på én gang, og så ryger jeg noget tjald og noget – og jeg kan ikke sove om natten alligevel, på trods af at jeg får min kuk-kuk-pille, det er en, jeg skal tage hver dag.

Interviewer: Hvad er det for noget?

Kvinde: Lykkepille, ja.

Interviewer: Sådan noget antidepressiv?

Kvinde: Ja, mod angst, ik'. Og så får jeg noget, der tager angst nu og her. Og sådan en tager jeg måske også, når jeg skal sove, på trods af at jeg har drukket en flaske vodka og røget en masse joints og sådan noget, så skal der altså lige en sovepille til før, at jeg kan sove alligevel og sådan noget. (Kvinde, 46 år)

Ofte består denne selvmedicinering i en blanding af psykofarmaka, alkohol og illegale rusmidler. Blandt andet bruges rusmidlerne som selvmedicinering, når kvinderne ikke ønsker at tage den medicin, de har fået ordineret, eller hvis de ikke er tilfredse med den behandling, de har modtaget i behandlingspsykiatrien. Der er således en del af kvinderne, der har 'dobbelt diagnoser', det vil sige, at de har misbrugsproblemer samtidig med psykiske lidelser.

Det problematiske forbrug af alkohol kan medføre store konsekvenser for kvindernes fysiske helbred, og selvom flere af kvinderne har været eller er på antabus, fortæller enkelte af kvinderne, hvordan de forsøger at omgå antabussens effekt:

Kvinde: For jeg drikker jo på antabus, jeg er fuldkommen ligeglad og sådan noget. Det smadrer så mine organer.

Interviewer: Bliver du ikke dårlig af det, hvis du er på antabus samtidig?

Kvinde: Jeg ved ikke, nej, det gør jeg ikke. Nej, jeg kender jo tricksene for fa'en. Altså. Man kan alt muligt. Altså, hvis man har fået – jeg havde en veninde, hun fik dobbelt portion to gange om ugen, ik', og hun gik direkte ned og drak bajer bagefter.

Interviewer: Hvordan kan man det?

Kvinde: Det kan man, hvis man lige går forbi apoteket og køber allergipiller og så tager en 4-5 stykker af dem, så slår det antabussen ned. Så kan du drikke, indtil du spiser, og så bliver du syg. Så det ved jeg også. Du kan også bare gøre det, at du går ud og drikker dobbelt op på snaps, bare kyler det ned og så tømmer en øl lige efter, så har du også smadret det der antabus – indtil du spiser første gang. Så det kan man sagtens. Man kan sagtens drikke på antabus, men det er ikke at anbefale, for du ødelægger jo både lever, nyrer, hjerte, alt er på overarbejde.

Interviewer: Okay, og det har du gjort?

Kvinde: Ja. (Kvinde, 52 år)

Nogle af de interviewede kvinder har således et ret massivt, problematisk blandingsmisbrug og oplever fysiske og/eller psykiske følgeskader heraf. Særligt nogle af de ældre kvinder oplever som resultat af et længerevarende alkoholmisbrug (og i nogle tilfælde skadelig brug af antabus) en særligt forringet sundhedstilstand, hvorimod nogle af de yngre kvinder i højere grad har erfaringer med hashmisbrug og brug af stoffer som kokain og amfetamin, men har endnu ikke oplevet alvorlige fysiske følgevirkninger. Konsekvenserne for kvindernes fysiske helbred og deres generelle helbredssituation vil blive uddybet i det efterfølgende afsnit.

En problematik, vi også finder i materialet, der omhandler kvinder med et aktivt stof- eller alkoholmisbrug, er, at særligt krisecentrene ikke tillader et aktivt misbrug eller udadreagerende adfærd på tilbuddene, herunder indtagelse af alkohol og/eller illegale stoffer. Som beskrevet i metodeafsnittet har vi også foretaget interview på krisecentre for at belyse snitfladeproblematikken mellem hjemløseområdet og krisecentrene for de udsatte kvinder. En leder på et krisecenter forklarer eksempelvis:

Leder: Når vi afviser nogen, når vi når til at have dem til en samtale, hvor vi skal snakke om, om de er målgruppen, så er det ofte misbrug eller manglende lyst til at samarbejde, altså.

Interviewer: Hvorfor vil I ikke – hvorfor er det sådan på den måde på [krisecentret]?

Leder: Det er hensynet til børnene. Både de børn, der er i den familie, og andre børn her. Og det er det samme med udadreagerende adfærd. Altså, man kan sige, at dem, der bor her, kommer tit fra – måske har set mor og far skændtes eller være i noget turbulent, inden de kommer her, og er super-sensitive mange af børnene ift., hvad sker der, og bliver der råbt inde ved siden af osv., så der skal bare – der skal være ro, altså. (Leder, socialt tilbud)

Kvinder, der har oplevet en voldsproblematik i parforholdet, og som samtidig oplever misbrugsproblematikker, kan således som oftest ikke befinde sig på krisecentrene af hensyn til, at der bor kvinder med børn på centrene. De misbrugende kvinder kan som følge heraf være nødsaget til at opsøge § 110-boformer eller natvarmestuer, og hvad der umiddelbart starter som en voldsproblematik kan

hermed blive til en hjemløshedspromatik. En leder på et kvindeherberg under § 110 (serviceloven) forklarer, hvordan en del af deres målgruppe består af kvinder, der ikke har været 'egnet' til et § 109-tilbud (krisecenter):

Interviewer: Mener du så, at psykiske lidelser hører under den bredspektrede, sociale problemstilling?

Leder: Ja, ja, der kommer også kvinder, som ikke nødvendigvis er psykisk (påfaldende) eller har en psykisk lidelse, men måske er en kvinde, der har været udsat for overgreb og vold som barn, og den historie følger hende også i en voksen alder. Og måske ikke er egnet til en § 109, som er et klassisk krisecenter. Hvis hun har et, nogle kvinder udvikler et misbrug for at kunne være i den vold, de er i.

Interviewer: Selvfølgelig.

Leder: Og det gør, at de ikke, simpelthen ikke kan blive visiteret til krisecenter, fordi der har man også børn. Så det kunne være sådan noget dér også. (Leder, socialt tilbud)

Problematikken består således i, at kvinder, der oplever vold og krisecenterrelaterede problematikker, men samtidig har et aktivt misbrug eller udadreagerende adfærd, ikke kan rummes på de steder, der er specialiserede i at håndtere voldstraumer, og som kan give fred og ro til at bearbejde de psykiske mén. I stedet er de henvist til hjemløsetilbud, hvor aktivt misbrug og bredspektrede, sociale problemstillinger accepteres, og hvor hverken traumer efter vold eller stof-/alkoholmisbruget nødvendigvis håndteres. Disse forhold vil blive udfoldet og uddybet i kapitel 8, som vender tilbage til denne snitflade mellem de hjemløshed- og krisecenterrelaterede problematikker.

5.4 Fysiske helbredsproblemer og hygiejne

Ifølge kortlægningen af hjemløshed er der 21 pct. af de hjemløse kvinder, der har fysisk sygdom, og blandt de 50-59-årige hjemløse kvinder er denne andel på 36 pct., og 39 pct. blandt dem på 60 år og derover (Benjaminsen, 2017, s. 70). I dette afsnit beskriver vi de fysiske helbredsproblemer blandt de hjemløse kvinder, som de viser sig både ud fra borgerinterviewene og ud fra medarbejdernes vurderinger og erfaringer. Størstedelen af kvinderne oplever (endnu) ikke fysiske helbredsproblemer, om end flere nævner dårlig ryg eller knæ som følge af opslidende arbejde såsom rengøring. Der er også enkelte af kvinderne, der fortæller, at de har HIV eller hepatitis C. Ydermere oplever særligt nogle af de lidt ældre kvinder alvorlige fysiske problemer, herunder følgevirkninger af alkoholmisbrug eller blodpropper. En medarbejder på et herberg beretter om denne problematik:

Der er jo de her ældre kvinder, der er misbrugere. Nu kan jeg så lige tage de to, vi lige har haft. Der synes jeg jo, at de helbredsmæssigt begynder at – den ene har fået noget med synet og udslæt, og den anden noget KOL. Der kommer jo nogle helbredsmæssige ting til, med det misbrug, de har haft. Det kan vi jo tydeligt se, at de kan ikke de ting, som de nok har kunnet. De kommer jo fra – den ene havde været selvstændig, og den anden har også haft noget arbejdsliv, men de har haft misbrug med gennem hele deres liv, og børn har de også begge to, men de har simpelthen haft misbrug med gennem hele livet. Den ene var omkring 60 år, og den anden var omkring 50-55. Og det er ikke lykkedes for nogen af dem at komme af med deres misbrug. De er heller ikke lykkedes med de planer, man har med netværk og sådan noget. Det lykkes ikke. Misbruget, det overskygger det. De har haft det i så mange år, at de ikke kan finde ud af at leve uden den der flaske vodka. (Medarbejder, socialt tilbud)

Flere af lederne på boformerne beretter, at der kommer flere og flere kvinder hos dem med fysiske og somatiske problemstillinger, såsom sukkersyge, kræft, sklerose eller gigt. En af lederne fortæller, hvorfor kvinder med somatiske lidelser, der ikke er herbergernes målgruppe, ender på et § 110-tilbud:

Leder: Lige nu har vi en, som har stomi, der har mange mavesmerter osv., og som faktisk er inde og ude af hospitalet hele tiden, som vi vurderer er for plejkrævende, men vi sætter dem jo ikke på gaden, så nu prøver vi at se, om vi kan få sagsbehandleren ind, eller om vi kan få hjemmesygeplejerske til hende. Og det er nok en generel udfordring på 110, i hvert fald det, vi ser her, hvor vi får rigtig mange kvinder, hvor vi kan se, at det er ikke vores målgruppe, men hvor de ikke har noget andet sted at være. Og så får vi dem ind, og så viser det sig, at der er mange komplekse problemstillinger.

Interviewer: Og også på det somatiske?

Leder: Også på det somatiske, ja. Altså, der er nogle ting der giver sig selv, vi kan ikke have gangbesværede osv., fordi vi har travlt. (Leder, socialt tilbud)

At (ældre) kvinder med somatiske lidelser og komplekse problemstillinger ikke har 'andre steder at være' skaber hermed store udfordringer for herbergerne, som derfor forsøger at inddrage det øvrige sociale system (fx hjemmesygeplejen), men det er generelt en stor udfordring for herbergerne, at de til tider står med plejkrævende beboere, hvilket herbergerne generelt ikke er udrustet til, hverken personalemæssigt eller i forhold til de fysiske faciliteter.

5.4.1 Hygiejne og fysisk fremtræden

Derudover finder vi i borgerinterviewene, at hygiejne generelt er meget vigtigt for mange af de hjemløse kvinder. Dette er en pointe, der også er kommet frem i andre undersøgelser af hjemløse eller udsatte kvinder (Maini-Thorsen, 2018; Rådet for Socialt Udsatte, 2016a). Maini-Thorsen (2018) beskriver fx, hvordan det betød enormt meget for de hjemløse kvinder i hendes undersøgelse at kunne yde 'egenomsorg' og tage sig af sig selv. På lignende vis klager flere af kvinderne i denne undersøgelse – og særligt dem, der i længere perioder bor på hjemløseboformerne – over at skulle bo i 'andre folks rod og skidt' og beretter, hvordan de forsøger at håndtere deres personlige hygiejne ved fx at have indgået aftaler med de andre beboere om toiletrengøring og kutymmer. Dette gælder især for kvinderne med børn på familieinstitutionerne, som er ekstra opmærksomme på at holde fællesarealer og toiletter rene. At den personlige hygiejne og det fysiske helbred er meget vigtigt for flere af kvinderne, fremgår særligt tydeligt i følgende citat, hvor en kvinde fortæller om sine målsætninger for den kommende periode:

Interviewer: Det er i hvert fald boligen, der er først?

Kvinde: Ja, det er den, jeg har først.

Interviewer: Førsteprioritet.

Kvinde: Altså, og mine tænder, ikke. Det er mine tænder, jeg allerførst tænker på lige nu. Altså, jeg tænker bare på, at jeg har ikke lyst til at ende ligesom min ven, hvor han har gebis heroppe. [...] Jeg har lige været oppe hos tandlægen og få sådan et anslag, eller hvad det hedder, så må vi se, hvordan ens tænder er. Det synes jeg faktisk, de er rigtig gode til, til at hjælpe med at søge om sådan nogle ting. [...] Ja, og så kan jeg få noget tilskud. Og så skal jeg måske betale et eller andet beløb selv. Så det synes jeg faktisk er rigtig fint. Det giver i hvert fald lidt mere gejsten, så man har lyst til at gå til tandlægen,

og man har lyst til at komme ud og få et job fx, ikke. [...] De betyder rigtig meget for mig. Altså, også ens personlighed. Og sådan noget med hvor god man er til hygiejnen, men har du bare nogle pæne tænder, går du i noget pænt tøj, ligner ikke sådan én, der er totalt bumset, der er bare totalt beskidt hele tiden. Jeg synes bare også – hygiejnen har også meget med personligheden at gøre, altså. Generelt. Men det er tænderne først, og så kommer boligen, og så kommer jobbet, og så kommer det andet, sådan. Ja. Også fordi jeg har et meget firkantet, alting skal være på bestemte tider eller gøre nogle bestemte den dag eller lave en plan over det. (Kvinde, 39 år)

Kvinden forklarer således, hvordan udseendet hænger tæt sammen med ens selvopfattelse, hvorfor hun finder det nødvendigt at få ordnet tænder og bibeholde sit udseende, før de andre ting (job og bolig) kan følge efter. Et fokus på et 'rent og flot ydre', og i det hele taget hygiejne, kan tolkes som et forsøg på ikke at fremstå stigmatiseret og ikke mindst at leve op til samfundets kønnede forventninger, som selvsagt også pålægges kvinder i hjemløshed.

Kvindernes fokus på hygiejne og deres fysiske fremtræden kan anskues som et udtryk for en 'almindelig' funktionsevne, og det ville således være forfejlet at antage, at kvinderne ikke magter eller er optaget af selvpleje og hygiejne. Hygiejnefokusset kan desuden relateres til et udenlandsk studie, der viser, at stofmisbrugende kvinder yder modstand til 'junkie' identiteten ved at holde deres stofindtagelsessteder rene og i det hele taget er optaget af at præsentere sig selv som 'rene' og 'ansvarlige' (Malins, Fitzgerald & Threadgold, 2006). På samme måde kan det tænkes, at kvinderne i vores undersøgelse fokuserer på renlighed og selvpleje for at skabe et selvbillede, der står i modsætning til de stereotype forestillinger om, hvordan 'hjemløse' tager sig ud, nemlig forhultede, beskidte og ildelugtende. Denne opretholdelse af en renskuret facade har konsekvenser for kvinderne, som vil blive uddybet i afsnit 5.11, der ligeledes diskuterer denne kønsrelaterede problematik.

5.5 Beskæftigelse, forsørgelse og økonomi

Vi har også interviewet kvinderne om deres tidligere og nuværende jobs og uddannelsesforløb. Størstedelen af kvinderne i undersøgelsen er på offentlig forsørgelse, herunder en stor del på kontanthjælp og uddannelseshjælp, ligesom der også er nogle af kvinderne, der er på SU. Et fåtal modtager førtidspension eller sygedagpenge. Kun en mindre del af kvinderne er i arbejde, som fx rengøringsjobs, mens nogle af kvinderne på offentlig forsørgelse sælger Hus Forbi eller samler flasker til at supplere de offentlige ydelser (flere er fx ramt af kontanthjælpsloftet eller 225-timers reglen). Enkelte af kvinderne nævner også kriminelle aktiviteter, hvor det primært drejer sig om fx at stjæle fra grønthandlere og andre småtyverier. Flere af kvinderne har imidlertid tidligere haft et arbejde, blandt andet som SOSU assistenter, tjenere eller pædagogmedhjælpere, hvorimod andre beretter, at de aldrig har haft et arbejde. Mange af kvinderne fortæller også, at de har været i forskellige ressourceforløb, kursus og praktikker gennem jobcentret, og særligt kvinderne med indvandrerbaggrund har været igennem adskillige job- og uddannelsesrettede forløb (herunder sprogskole, praktik og løntilskud). Størstedelen af kvinderne har (ofte afbrudte) uddannelsesforløb bag sig, mens en mindre del af kvinderne er tilknyttet uddannelsesforløb såsom VUC, HF eller CKB (Center for Kompetencer og Brobygning). Dog finder vi også, at flere af dem har taget orlov fra deres studie eller uddannelsesforløb, fordi tilværelsen som hjemløs skaber store udfordringer for at kunne følge en uddannelse. En medarbejder på et socialt tilbud fortæller om dette frafald:

Interviewer: Er der egentlig mange kvinder her, som aktuelt, lige nu, er under uddannelse?

Medarbejder: Vi har nogle, som er under uddannelse, men så er der også nogle, som falder fra, fordi det simpelthen er for hårdt at opretholde et liv med studie. Prøv lige at forstille dig at skulle sidde herinde ... Når vi åbner, så kommer der 20 kvinder ind ad døren, og så er der aftensmad, og du skal sove inde på et værelse, hvor der ligger 5 andre ... Og du skal altså bare læse fransk, eller at du skal skrive din bachelor ... det kan man ikke, altså ... Så rigtig mange af de kvinder – vi har også en kvinde her nu, som har taget orlov fra sit studie, fordi det er simpelthen for svært. Og det forstår jeg virkelig godt. (Medarbejder, socialt tilbud)

Mange af kvinderne fortæller ligeledes, at de er påbegyndt uddannelser, men har måtte afbryde, fordi det blev for overvældende, forvirrende eller stressende. En af mødrene på en familieinstitution fortæller fx, at hun kun tager et par fag om året på HF, fordi det er for hårdt for hende at tage en fuld HF med tre børn. En anden kvinde forklarer her, hvorfor hun blev nødt til at stoppe på sin uddannelse til SOSU-assistent:

Og så har jeg, så gik jeg i gang med en uddannelse her efter min døgnbehandling, som SOSU-hjælper. Og så begyndte jeg også på uddannelsen, det har jeg faktisk gjort to gange, men jeg har ikke fået gjort den færdig. Og jeg kan heller ikke få taget mig sammen til at gøre den færdig. Fordi jeg synes simpelthen – den tager så godt nok kun 13 måneder, ikke, men det er stadigvæk sådan lidt forvirrende, fordi så er du 3 måneder på skole, så 3 måneder praktik, 3 måneder og sådan bliver det ved, ikke. Og det var meget de dér opgaver, og det kunne jeg slet ikke ... for meget af det forstod jeg ikke, og meget af det kunne jeg ikke læse, så jeg sad bare i klassen: Hvad skal jeg lave, ik'? (Kvinde, 41 år)

En del af kvinderne beskriver, at de har oplevet problemer med deres uddannelsesforløb, fordi de ikke kan fokusere på undervisningen, blandt andet pga. psykiske mén, traumer eller stress. Hvad angår de yngre hjemløse kvinder, finder vi også nogle, der er tilknyttet uddannelsesklargørende forløb. Disse yngre kvinder har ofte haft svært ved skolen i en meget tidlig alder og er i nogle tilfælde droppet ud af skolen inden 9. klasses eksamen:

Interviewer: Hvordan kan det være, at du ikke har gået i skole?

Kvinde: Det er, fordi jeg havde mange problemer derhjemme, og i skolen havde jeg også problemer. Da jeg var lille, blev jeg mobbet, så ... jeg kan ikke huske, da jeg var barn, da jeg gik i klassen. Så blev jeg lidt ældre, så skiftede jeg skole, så fik jeg veninder, der var lidt mere ligesom mig, fordi i starten, så gik jeg på en skole, hvor alle kom fra gode store familier og alt sådan noget der. Jeg skilte mig meget ud i hvert fald. Og så skifter jeg skole, hvor jeg fik flere veninder, der havde det lidt ligesom mig, og ik' kunne [med deres forældre] derhjemme, så vi pjækkede bare hver dag og var sammen. (Kvinde, 21 år)

Disse yngre kvinder har i flere tilfælde meget lav motivation for at færdiggøre en uddannelse og er i højere grad motiveret for at finde et arbejde og 'komme i gang' ad den vej. Dog har de ofte en aftale med jobcentret om, at de først skal i gang med planlægning og jobsøgning, når der er kommet ro på, og de har fået fast bolig. De yngre kvinder efterspørger tilbud, som ikke stresser dem, og som tager hensyn til deres situation og problemstillinger. Derfor passer tilbud såsom CKB (Center for Kompetencer og Brobygning) bedre til denne gruppe end fx aktiveringsforløb på jobcentret, hvilket forklares af en af de unge hjemløse:

Jeg er på noget, der hedder CKB. Center for Kompetencer og Brobygning. Jeg er blevet flyttet derover via jobcentret, og det er et sted, de kan visitere én til, hvis man har andre udfordringer end bare arbejdsløshed. [...] Det er et sindssygt godt sted, fordi der tager

de virkelig hensyn til, at man har nogle andre problemer end bare arbejdsløshed, og de lytter enormt meget på én, hvad man kan klare, og hvad man ikke kan klare. Men oppe på jobcentrene, altså de rigtige, ih guder! Der er det nærmest lige meget, om du mangler begge ben og begge arme og har PTSD, så skal du møde op på jobcenter og blive jobvurderet eller jobafklaret, eller hvad det hedder. Og de vil gerne have dig ud i noget, og det handler ikke så meget om, hvilke problemer du har. Det handler mere om, du skal ud i noget, fordi det siger lovgivningen. Jeg ville ønske, at de ville lytte mere til dem, der kom derop. [...] Og hvis de presser dem endnu mere, så bliver de endnu mere syge med stress og hurra. Altså, hvis de ville lytte meget mere til, hvad den enkelte har brug for og behov for og sige. Jeg vil sindssygt gerne arbejde, men prøv at se på mig, og hør, hvad jeg har været igennem. Så kan det jo ikke nytte noget. (Kvinde, 24 år)

Det er ikke kun de unge, der har haft negative erfaringer med aktivering og jobprøvning. Nogle af de ældre kvinder er også meget kritiske over for jobcentret, fordi de gentagne gange er blevet sendt i arbejdsprøvning i jobs, der ikke passer til dem, fx fysisk krævende jobs til kvinder med dårlig ryg. Nogle af disse kvinder ønsker derfor at modtage førtidspension og er i gang med at blive udredt til dette. Når jobcentret på denne måde har mødt disse kvinder alene med et beskæftigelsesfokus kan kvinderne forblive 'usynlige' med den kompleksitet af udfordringer, de står med. Gennemgående for kvinder i alle aldre er dog, at de først kan overskue at lægge job- og uddannelsesplaner, når der er kommet ro på, og de har fået en fast base, selvom de ofte allerede selv oplever at være motiverede for at få et arbejde:

Interviewer: Okay, men hvad så med kontakt i forhold til jobcenter og sådan noget? Er der, i forhold til sådan job og beskæftigelse og sådan noget, er der nogen der?

Kvinde: Ja, vi har, vi har lidt. Ja, vi har aftalt sådan, at jeg finder en, min bolig, jeg ved ikke, hvor jeg kommer til at bo, og så efter det, så finder jeg så ud af, finder vi ud af, hvad jeg skal lave. [...] Der har også været nogle gange, hvor jeg sådan har følt mig klar til og lave noget, fordi det er bare kedeligt. Det er kedeligt at sidde hjemme, ikke. Men så kunne jeg også bare mærke: Nej, det kan jeg ikke. Jeg skal finde min bolig først og så ... (Kvinde, 39 år)

Flere af kvinderne fortæller således, hvordan de er blevet 'fritaget' eller 'fredet' fra jobsøgningen, men at de håber at kunne finde et arbejde, når de enten er kommet i fast bolig og/eller kommet i bedring i forhold til psykiske og sociale problemstillinger. Mens størstedelen ikke har lagt konkrete planer, er der nogle af kvinderne, der drømmer om at blive fx fysioterapeut, køkkenmedhjælper, pædagogisk assistent, fitnessinstruktør eller turistguide. Især kvinder med børn er opsat på at finde et job, hvor man kun arbejder i dagtimerne, og nogle af dem har tidligere måttet opgive jobs i restaurationsbranchen eller rengøring. Mange har dog haft svært ved at finde arbejde på trods af en selvoplevet høj motivation, og navnlig kvinder med etnisk minoritetsbaggrund har haft store udfordringer på jobmarkedet, grundet sprogbarrierer og mangel på netværk. Det er en generel oplevelse blandt mange af kvinderne, at de har svære udsigter mht. jobs i fremtiden:

At finde et arbejde bliver min drivkilde for at komme ud herfra, det er der ingen tvivl om. Men det er jo heller ikke så nemt i dag. Jeg er vagtuddannet, og det er kun deltidsjob, og det er et sted mellem 90 og 120 timers [om måneden] stillinger, de tilbyder, og det er ikke nok. Det kommer jeg ikke videre af – det bliver selvfølgelig mere end integrationsydelse, den er jeg med på, men det bliver ikke nok til, at jeg ville kunne forsvare at sidde i en lejlighed her i København i hvert fald. Og jeg har ikke lyst til at flytte på Labøh, som jeg kalder det for, det er nede på Lolland [griner]. (Kvinde, 49 år)

Selvom mange er håbefulde i forhold til at finde jobs i fremtiden, er håbefuldheden ofte også blandet med en vis skepsis og vantrø på, at det kan lykkes at finde et passende og meningsfuldt job. De beskriver det ofte som 'hårdt' eller 'svært' at søge jobs og har været gennem mange nedslående og demotiverende oplevelser i jobsøgningsprocesser. Et andet fællestræk for mange af kvinderne er, at de, frem for at tænke længere ud i fremtiden, fokuserer på det her og nu, de befinder sig i. Nogle af kvinderne nævner fx, at de har fravalgt uddannelse til fordel for ufaglært arbejde, enten for hurtigere at kunne tjene nogle penge og få råd til en husleje eller for at imødekomme kravene fra 225-timers reglen. Generelt kan det siges, at kvinderne, vi har snakket med, er meget bekymrede for deres nuværende og fremtidige økonomi, og flere opremser regnestykker, der ser 'sorte' ud, fx denne kvinde, hvis integrationsydelse den kommende måned bliver sat ned:

4.500 tror jeg, at jeg kommer til at få udbetalt. Det kan du ikke – hvor vil du finde noget som helst sted at bo sådan cirka? Og også kunne leve. Det kan ikke lade sig gøre. [...] Ja, så havde jeg haft råd til huslejen, men så havde jeg ikke haft råd til meget andet, vel? [griner]. Så det kræver helt klart en eller anden form for job, det gør det, for mit vedkommende i hvert fald. (Kvinde, 43 år)

Ud over denne universelle bekymring over økonomi og forsørgelse finder vi også enkelte kvinder, hvor disse bekymringer er den primære problematik, eftersom deres hjemløshed hænger tæt sammen med gæld og alvorlige, økonomiske problemer. Nogle skylder eksempelvis flere hundrede tusinder efter en svær skilsmisse og et dårligt hussalg, andre skylder huslejer hos forskellige boligselskaber eller venner og bekendte, mens en enkelt har opbygget en gæld som følge af spilleafhængighed. En kvinde beskriver eksempelvis, hvordan økonomien kuldsejlede efter en konfliktfuld skilsmisse:

Kvinde: Jamen, så gik jeg på arbejde og havde jo i hvert fald i begyndelsen, da vi gik fra hinanden, en dialog med nogle banker, om de ikke kunne hjælpe, men de var alle sammen fuldstændig iskolde og sagde: "Hvis vi ikke ved, hvor meget gæld der bliver på jeres hus, så kan du ikke låne en krone". Og så ryger man ud i nogle af de der strakslån og alt muligt, fordi jeg betalte dobbelt husleje i over 4 år og skulle finde et indskud til en ny lejlighed og skulle etablere mig og alt muligt. Så på den måde – det kan man jo ikke gøre på en almindelig løn, vel. Det kan jo ikke lade sig gøre.

Interviewer: Og blev huset så solgt med underskud?

Kvinde: Ja. Jeg tror, det har kostet mig 600.000 at gå fra ham, ikke. Så det er så dem, jeg betaler af på nu. Og derfor kan jeg jo ikke bo i [bynavn] på almindelig vis. Der er jo masser af lejligheder til leje, men 60-80.000 for at komme ind, og 11.000 i husleje om måneden. Det kan jeg jo på inden måde hoste op med. (Kvinde, 48 år)

Kvinder med store gældsbeløb er ofte meget taknemlige for den ro og fred og ikke mindst tid, de får på tilbuddene, som kan hjælpe dem til at komme 'oven vande' igen. Gæld og økonomiske problemer er generelt meget udbredt blandt kvinderne. Flere af kvinderne har taget kviklån, foretaget impuls-køb eller andre tvivlsomme økonomiske valg. Der eksisterer ofte et stort rod i kvindernes økonomi, som bærer præg af en 'her-og-nu' økonomisk tankegang. Opsummerende kan det siges, at kvindernes oplevelser med job- og uddannelsesforløb ofte har været kaotiske og nedslående, og at der eksisterer et stort virvar omkring deres private økonomi, som det kan være svært eller stressende for dem at forholde sig til.

5.6 Netværk og ensomhed

Hvad skal jeg lave derude, når jeg er alene? Jeg er alene, jeg har ingen venner, jeg har ingen mand, jeg har ingen kæreste. Når jeg går derude, jeg er ensom. Så jeg sidder derude, jeg er ensom. (Kvinde, 55 år)

Ensomhed og manglende netværk er meget dominerende for gruppen af kvinder, der har deltaget i undersøgelsen. Størstedelen af kvinderne har meget sparsomt eller intet netværk og oplever at føle sig ensomme og uden venner og socialt netværk til at dele deres situation med og omgås i hverdagen:

Interviewer: Og hvordan er forholdet til sådan – jeg tænker dine venner eller andre?

Kvinde: Jeg har ingen venner, jeg er simpelthen fuldstændig alene i verden. (Kvinde, 41 år)

Mange af dem forklarer, at deres hjemløshed og generelle udsathed med fx misbrug samt psykiske problematikker har betydet, at de har mistet kontakten til venner og familie, og derfor står de nu alene i deres hjemløshedssituation. En medarbejder beskriver kvindernes ensomhed:

Der er så mange af dem, som fortæller, at de er ensomme. Og det er sådan noget, der gør ondt i ens hjerte, fordi så kan man jo komme her på arbejde og være nok så omsorgsfuld og social, men det kan bare ikke tage ensomheden fra dig. (Medarbejder, socialt tilbud)

Men jeg tror, at kendetegnet for mange af de her mennesker er også, at de ikke har noget netværk. Så de har ikke nogen til at gribe dem, og hvis de har, så har de brugt det rigtig meget, så der er ikke så meget at hente. [...] Der er ikke nogen, der siger "hey, jeg kan se, at det her er ved at skride for dig. Jeg napper dig lige, og så løser vi det her". (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderne på tilbuddene beskriver, at når kvinden vælger at opsøge et herberg, så er det ofte et udtryk for, at der ikke er flere ressourcer i hendes netværk at trække på, og at de relationer, hun har, er tyndslidte, efter at hun har overnattet hos dem eller på anden måde fået hjælp fra dem. Ligeså har netværket og familien også ofte karakter af udsathed, og det er derfor ikke holdbart for hende at bo hos dem. Når tilbuddenes medarbejdere indledningsvist taler med kvinderne om, hvorfor de henvender sig og søger indskrivning, er det ofte et tegn på, at alle muligheder i hendes netværk er brugt op, og hun ikke har andre muligheder:

Altså, når man sådan spørger: "Hvad er det, der bringer dig ligesom i den her eller har bragt dig i den her situation, hvor du har brug for at være her?", når vi skal vurdere, om de skal indskrives. Så er det jo tit det, de fortæller, det er fx, at de har boet hos en veninde, som bor i en lille etværelses med sine egne børn. Og der kan jeg ikke have adresse, så mister hun sin ydelse, eller hun er også presset, og der kan jeg ikke blive ved med at være. Og det er også tit, nogle gange henvendelserne, de går på, at "jamen, jeg bor hos min mor, eller jeg bor hos en veninde, men det er ikke holdbart. Jeg kan ikke blive ved med at være der". [...] Altså, det kan være, at én, som siger: "Jeg bor hos min far, men han ryger hash, og hans venner, som også gør, de kommer dagligt, og kommunen synes ikke, det er et ordentligt sted, jeg kan være sammen med mine børn". (Leder, socialt tilbud)

Som beskrevet i afsnittet om rusmiddelbrug er ensomheden ofte forbundet med at have fravalgt venner og netværk, som selv er præget af social udsathed, såsom fx stof- og alkoholmisbrug, psykiske problemstillinger eller dårlig økonomi, hvorfor disse relationer ikke er brugbare som hjælp og støtte i den vanskelige situation, som kvinderne befinder sig i. To af medarbejdere beskriver dette i følgende citater:

Man kan sige, at deres netværk enten er af en kaliber, som ikke rigtig tåler at blive bibeholdt eller simpelthen er for sårbart til at kunne støtte op om noget som helst, altså det kan godt være, at intentionen er der, men det bliver ikke rigtig til så meget. (Leder, socialt tilbud)

Sådan samlende for dem, der bliver indskrevet her, det er netværk, altså det manglende netværk, det er dårlige netværk. Altså, dårligt på den måde, som at de måske ikke bringer familien noget godt, men at de – ja, kræver mere, end de giver. (Leder, socialt tilbud)

Medarbejderne beskriver her, at de netværk, kvinderne har omkring sig, ikke er givtige i forhold til at tilføre noget positivt til kvindernes vanskelige situation. Flere af kvinderne beskriver selv, at det sparsomme netværk, de har, er andre kvinder eller mænd, som selv er udsatte og belastede af forskellige problematikker, hvorfor de ikke kan forvente hjælp og støtte fra disse relationer, som selv skal tage hånd om deres egne problemer. Desuden har kvinderne meget sjældent en god kontakt til forældre eller eventuel øvrig familie. En medarbejder forklarer dette med, at nogle familier kan have svært ved at rumme kvindernes psykiske lidelser og derfor har afskåret kontakten. En anden leder fortæller om den dårlige eller manglende kontakt med forældrene:

Det kan være, at man ikke har, altså at, ikke har så meget familie eller måske kun har én forælder tilbage, og som er dårlig psykisk, eller som er misbrugende, eller som bor i et andet land eller altså, det kan sådan være meget forskelligt, hvad det er. Men typisk har de meget, hvad skal man sige, begrænsede netværk. De fleste af dem, der bor her, det er sådan min påstand uden at have undersøgt det, der har de færreste en god kontakt til deres forældre. Måske har de ingen kontakt eller også så er det en, ja, hvor de måske skal passe på deres forældre. (Leder, socialt tilbud)

Lederen oplever således, at kvinderne enten har ingen eller en 'skadelig' relation til deres forældre, hvor forældrene ikke optræder som en ressource, men snarere som en belastning i kvindernes liv. Ydermere beretter kvinderne ofte om oplevelsen af svigt og afvisninger fra de få venner, de har at trække på:

Jeg har en bedste veninde, som har svigtet mig også, så jeg er lige holdt op med at kontakte hende, og du ved ... Så jeg har ikke så mange forbindelser. Jeg har kun min mor faktisk i øjeblikket. Jeg har meget få venner. De bor også langt væk i udlandet og sådan. Så har jeg ikke noget netværk rigtig. (Kvinde, 29 år)

En anden kvinde beretter også om, at har mistet kontakten til en god veninde, som selv har oplevet hjemløshed, men som ikke hjalp hende, da hun selv stod i vanskeligheder og måtte flytte:

Det undrer mig, for hun burde være den, der allermest forstår mig, og hun var min bedste veninde gennem 10-20 år, men det var hende, der holdt tilbage og svigtede mig ... Jeg bebrejder hende ikke. [...] Det er bare fordi, at hun lovede mig nogle ting, men hun hjalp mig ikke. På det tidspunkt, hvor hun var blevet sendt ud og ikke havde nogen bolig, var jeg der for hende. Jeg var der for hende. Jeg hjalp hende med flytningen og alt muligt. Passede hendes barn og sådan noget. Men da det var min situation, så nægtede ... Hun

vendte ryggen til mig og sådan noget. Det ..., ja. Det er noget så forfærdeligt. Men jeg gider ikke tale mere om det. (Kvinde, 31 år)

Ligesom oplevelsen af svigt fra deres netværk og venner er der også flere af kvinderne, der fortæller, at de har måttet opgive en del af eller hele deres netværk, fordi netværket ikke udgør en positiv ressource i forhold til at komme ud af hjemløshed og på længere sigt tage hånd om deres sociale problematikker. Det er ofte et dilemma for mange af kvinderne at skulle fravælge en del af deres ellers sparsomme netværk, fordi de godt ved, at disse relationer ikke er brugbare til at skabe stabilitet og normalitet i deres liv. Ønsket om at danne relationer med mennesker, som ikke selv er udsatte, og som kan udgøre en positiv ressource og støtte dem i deres vej ud af hjemløshed og måske ud af et misbrug, italesættes af flere af kvinderne.

Ofte har kvinderne heller ikke lyst til at danne nye relationer i de miljøer, de færdes i, inklusive de andre kvinder og mænd, de møder på herbergerne. En kvinde forklarer det således, da hun spørges til, hvorfor hun ikke opsøger de aktivitetstilbud, som findes på herberget:

Jamen, de har masser af ting, man kan lave her. Der er strikkeaftener og hyggeaftener og gåture og alle de dér ting, ikke. Men så er det igen, så skal jeg igen ind at være venner og veninder med folk, som faktisk har nogle problemer, jeg ikke har lyst til at have med videre. Du ved, jeg har ikke lyst til at skabe de her forbindelser til de andre, som har de samme problemer som mig [...] Så jeg trækker mig lidt fra det dér og tænker: Arh, det gider jeg sgu ikke lige. Jeg skal ikke rodes ud i mere. (Kvinde, 31 år)

Kvinden beskriver, at tiden på boformen, hvor hun bor med sit lille barn, ofte er lang og dagene ensomme og kedelige. Alligevel ønsker hun ikke at deltage i de sociale aktiviteter, som boformen tilbyder, fordi de andre kvinder, som bor der, også har forskellige problemer at døje med, og derfor er det ikke relationer, som ifølge kvinden er værd at investere i på sigt. De andre beboere kan ikke tilføre den normalitet og 'almindelige' hverdag, som hun ønsker skal være en del af hendes eget og hendes barns tilværelse i fremtiden, og derfor vælger hun ensomheden over nye relationer, mens hun bor på boformen. Andre skubber eksisterende netværk fra sig eller inddrager dem i hvert fald ikke i deres udsatte situation, fordi de skammer sig over at være hjemløse:

Interviewer: Fortæller du dine venner, at du kommer på [herberg]?

Kvinde: [Nervøs latter] Nej, det er sådan lidt hemmeligt. Altså, der er nogle venner, der ved det. De tætte ved det godt. Min søster ved det. Ja, men.

Interviewer: Hvorfor fortæller du det ikke? Eller det kan jeg vel regne ud, det er vel fordi, du ikke er stolt over det? Eller hvad?

Kvinde: Ja, altså, ja, der er noget ... Det er sådan lidt svært for mig sådan at sige, at jeg – det er måske også fordi, at jeg altid er opdraget til, at man skal have styr på tingene og sådan noget. Det er bare svært for mig. (Kvinde, 45 år)

Ud over at have et begrænset netværk oplever mange af kvinderne således, at de står helt alene med deres hjemløshed, samt at de ikke har lyst til at bede om hjælp, fordi det er for skamfuldt at indrømme over for andre, at man ikke har 'styr på tingene'. Dette gælder både over for venner og familie, men også, som vi senere vil komme ind på, over for det sociale system, hvor kvinderne kan være længere om at 'række ud' og søge hjælp, fordi skammen over ikke at leve op til egne og andres forventninger holder dem tilbage.

At ensomheden er så omfattende og udbredt hos mange af kvinderne, kan tyde på, at der eksisterer et stort relationelt og socialt behov, som ikke opfyldes. Det tyder således på, at kvinderne tidligere har haft stærke sociale relationer, som de ikke længere har. Ensomheden afspejler således et tab. På paradoksalt vis vidner dette om en kønsspecifik ressource, nemlig at de faktisk *har* haft et netværk, og at de også tidligere har kunnet trække på dette netværk, hvilket fremgår tydeligst i kvindernes fortællinger om sofasurfing. Kvinderne besidder således som udgangspunkt nogle potentielle relationelle og emotionelle ressourcer, som der med fordel også kan fokuseres på i de sociale indsatser i forhold til at bygge videre på – og genopbygge – kvindernes sociale og emotionelle ressourcer og kompetencer.

5.7 Kvinder med etnisk minoritetsbaggrund

Særligt i de store byer er der også en del af de hjemløse kvinder, der har etnisk minoritetsbaggrund. På et af tilbuddene beskrives det eksempelvis, at en betydelig del af kvinderne har enten thailandsk eller somalisk baggrund. En del af kvinderne har været gennem et samlivsophør, for de thailandske kvinder typisk med en dansk mand, men ligesom blandt de hjemløse kvinder med dansk baggrund er der også en del af de hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, der er enlige socialt udsatte kvinder. To medarbejdere på en § 110-boform i en storby beskriver den sammensatte gruppe af kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, der også tæller andre etniske grupper:

Medarbejder 1: Vi har virkelig haft mange thai-kvinder. Sindssygt mange

Medarbejder 2: Thai-kvinder, som har været gift med en dansk mand, og der er lidt vold, og der er lidt dit og dat.

Medarbejder 1: Det er mange thai og somaliske kvinder vi har, ikke.

Medarbejder 2: Ja, det er det.

Interviewer: Er det så nogen, der bryder med manden og så kommer her med børn?

Medarbejder 1: Nej, eller det kan det være, men vi har faktisk haft en del af sådan nogen der, altså de har jo et ret godt netværk i deres etniske miljø, og så er der faktisk nogle af de her kvinder, som ikke har en mand, som så cykler rundt til en masse familier, hvor de ligesom bor. Og så bliver de ligesom bare boende der.

Medarbejder 2: Det er de enlige.

Medarbejder 1: Enlige kvinder, som ligesom ikke er gift eller ikke har været det. Og så cykler de ligesom rundt i de der familier, og så på et eller andet tidspunkt, så er der ikke flere familier, man kan bo hos, og så kan de ende her, ikke.

Medarbejder 2: Virkelig dårligt integrerede kvinder. Som ofte ikke er i arbejde, ikke er i afklaringsforløb eller ressourceforløb.

Medarbejder 1: Og ikke taler dansk. Og måske er syge.

Interviewer: Psykisk eller somatisk?

Medarbejder 1: Gigt eller det kan også være psykisk.

Medarbejder 2: Der er meget, altså inden for den der boldgade, der hedder alt det der med fibromyalgi og øh ...

Medarbejder 1: Tuberkulose i knoglerne, det er der mange somaliere, der har.

Interviewer: Hvad med andre nationaliteter, er der noget, I oplever, der er sådan?

Medarbejder 1: Totalt blandet.

Medarbejder 2: Ja, så er det Afrika, Mellemøsten, Thailand og lidt Grønland.

Andre medarbejdere beskriver også, hvordan de ser en del fra de øvrige nordiske lande (primært Sverige), som søger til København pga. den mere lempelige/liberale stofpolitik. Som indikeret i ovenstående citat beskriver ledere og medarbejdere en ekstra sårbarhed og udsathed blandt kvinder med etnisk minoritetsbaggrund. En medarbejder uddyber denne sårbarhed:

Medarbejder: I alle kulturer, ja det er nemlig mange former. Og jeg tror, at der, hvor de udenlandske kvinder er ekstra sårbare i forhold til de danske kvinder, det er den her – det er sproget og forståelsen af det sociale system. At hvis man er meget isoleret, og man har fået det billede af sin mand, nu eksmand, at altså for det første, at man ikke har haft sin egen nem-id og konto og ikke helt ved, hvad man får i penge osv., så har man meget at skulle lære. Samtidig med sproget, når man ikke sådan helt forstår, hvad det helt er, der foregår omkring én, så er man selvfølgelig nemmere at isolere. Og når man ikke ved, hvad er en kommune, altså, hvis det nu er noget, man er blevet truet med, at "hvis du brokker dig mere, hvis du går til politiet, så er det dig, der ryger ud, så kommer du i fængsel", altså. Så går der længere, før de henvender sig. (Medarbejder, socialt tilbud)

Ifølge medarbejderne er det altså særligt manglende systemkendskab og sprogbarrierer, som kendetegner disse kvinders 'ekstra' udsathed, samt at en del af kvinderne har været isoleret i hjemmet. Hvad angår de unge kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, indgår vold eller social kontrol ofte i forklaringen på, at de er flygtet fra familien, hvilket både nævnes af flere medarbejdere, samt af de unge kvinder med indvandrerbaggrund i undersøgelsen. Der er dog også interne forskelle i ressourcer blandt kvinderne med etnisk minoritetsbaggrund (både i forhold til sprog, netværk og systemkendskab). En leder på en § 110-boform forklarer disse interne forskelle:

Leder: Jeg vil sige sådan dem, som vi har typisk repræsenteret, det er grønlændere, somaliere og folk fra Mellemøsten, altså Iran, Irak, Syrien, Afghanistan. Og igen altså, det er forskellige problematikker. Altså, i forhold til Grønland, det er jo meget det her med, altså, der ikke er det samme sociale system. Kontanthjælpen er højere i Danmark, pensionen er højere. I Grønland er der ikke nogen institutioner til hjemløse og ja, så er det måske dér, hvor man bruger de sidste penge til en enkeltbillet og så tager til Danmark, fordi så er der lidt mere hjælp at hente dér. Og det kan være godt eller skidt. Og så er der den her voldsproblematik og det isolerende. Og jeg synes, vi ser det her både hos folk, som er fx fra Mellemøsten eller fra Somalia, hvor mænd kan isolere kvinder. Og det sker også for danskere, altså det har måske bare udtryk i noget andet. [...] Så jeg synes, de er meget komplekse, synes jeg, de problemer, som alle kommer med her, og der er ikke noget, altså – jo der er selvfølgelig noget, der også er kulturelt betinget, men det er jo meget mere betinget af den person, man er, fordi uanset hvad for et land, vi snakker om, så er der jo også forskel på høj og lav [...] Men om man er uddannet, eller om man ikke er, eller hvor lang tid, man har gået i skole. Og hvad har ens forældre lært én osv.,

altså, der er jo kæmpe forskelle. Sådan et land som Somalia, der er der jo meget stor forskel på land og by. (Leder, socialt tilbud)

Der er hermed forskelle mellem de hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund både på tværs af alder, uddannelsesniveau og nationalitet. Selvom størstedelen af medarbejderne peger på den manglende systemkontakt og -kendskab samt de sproglige barrierer, er det dermed vanskeligt at konkludere, hvorvidt der eksisterer nogle 'fælles' sociale problemstillinger på tværs af denne sammensatte gruppe af kvinder med etnisk minoritetsbaggrund. Desuden kan det diskuteres, om det er meningsfuldt at opfatte denne gruppe af hjemløse kvinder som væsentligt forskellige fra de etnisk danske kvinder, da der ud over de sproglige barrierer hos indvandrerkvinderne også i mange tilfælde er tale om ensartede problemstillinger og hjemløshedsårsager. En medarbejder sætter spørgsmålstegn ved netop dette:

Medarbejder: Der er de helt unge, hvor jeg vil sige, der er rigtig meget æresrelateret, tilpasning af kulturer, der er sådan helt klassiske. Dem er der også nogle af, men de kvinder, som kommer, det er en eller anden form for social deroute, og det kan også godt være det familierelaterede, men sådan er det også for de etnisk danske kvinder, at man bruger sit netværk op. Hvis du spurgte mig sådan på stående fod, om det var kulturelt, om der var kulturel forskel på, hvilke sociale problemstillinger, man kom med, så ...

Interviewer: Så ville det være meget lidt.

Medarbejder: Så vil jeg sige meget lidt. Fordi den klassiske – du ender ikke på natcafé, som de fleste kvinder er her, så er det fordi, de har prøvet alt. Og der er rigtig mange kvinder, som skammer sig over at være her uanset etnicitet. (Medarbejder, socialt tilbud)

Der er således også store lighedspunkter mellem etnisk danske kvinder og kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, blandt andet dét, at de har 'prøvet alt' og brugt deres netværk op, inden de havner på tilbuddene. Et fællestræk, som dog lader til at være en endnu større udfordring for kvinder med dårlige dansk kundskaber, er jobsøgning:

Kvinde (gennem tolk): Jeg har lavet rigtig, rigtig mange ansøgninger. Jobansøgninger til plejehjem, vuggestue, børnehave og skoler og arbejder som rengøringsassistent. Jeg vil gerne arbejde rigtig meget. Jeg vil ikke bare sidde her og få økonomisk hjælp af kommunen.

Interviewer: Er det jobcentret, der hjælper dig med det, eller er det noget, du selv står for?

Kvinde (gennem tolk): Jeg har en vejleder, der er meget, meget sød. Altså, han siger til mig, at hver syvende dag skal jeg lave fire ansøgninger og samle dem og så sende dem til forskellige steder, og jeg har en ansøgning, hvor jeg kan sende, altså flere gange. Og min søsters søn, han er dansker, og han taler flot dansk, så han har hjulpet mig med at lave ansøgningen.

Interviewer: Ja, det var godt at høre.

Kvinde (gennem tolk): Jeg er hjælpsom, og jeg vil gerne hjælpe også, altså i virkeligheden hjælper jeg de gamle danskere, hvis jeg ser dem på gaden, hvis de kommer til at falde eller sådan, og jeg er ikke sådan et sløvt menneske. Jeg har energi, og jeg vil gerne arbejde. (Kvinde, 38 år)

Mange af kvinderne med etnisk minoritetsbaggrund er således meget motiverede og ivrige efter at finde et arbejde, men har store udfordringer med sprogbarrierer på arbejdsmarkedet. Kvinderne fortæller, at de bruger rigtig meget tid og energi på at søge arbejde, men at de får sjældent svar i jobsøgningsprocesser. Dette har for nogle ført til, at de har opgivet jobsøgningen og i stedet fokuserer på uddannelse:

Kvinde: Ja, jeg får SU.

Interviewer: Og inden da, der arbejdede du ikke, da du stadig var sammen med din eksmand?

Kvinde: Nej, nej, nej. Dengang jeg var sammen med ham, han sagde til mig: "Du skal lave noget". Derfor jeg gik til børnehaver og søgte om et job, men det er svær.

Interviewer: Ja, det er er svært.

Kvinde: Der er nogen, der er heldige, der er nogen, der ikke heldige. Jeg har prøvet mange gange. Så jeg gav op. Jeg sagde: jeg skal til VUC. (Kvinde, 46 år)

Vi finder således både lighedspunkter og forskelle mellem hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund og de etnisk danske kvinder samt store interne forskelle blandt kvinder fra forskellige lande. En særlig problematik, der knytter sig til kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, lader dog til at være svagt systemkendskab og sproglige udfordringer, som har store konsekvenser for deres muligheder for at navigere i det til tider komplekse velfærdssystem, ligesom det også udgør en ekstra barriere i forhold til at søge arbejde.

5.8 Udsathed blandt hjemløse transpersoner

Enkelte af tilbuddene beskriver også, at de oplever en tilgang af transpersoner, som søger husly og plads på de skærmede kvindetilbud. I den forbindelse har medarbejderne på et af tilbuddene stået over for nye problematikker i forhold til indskrivning og målgruppedefinitioner. Det skyldes blandt andet, at indskrivning ofte foregår gennem CPR-systemet, hvormed en person, der er født med mandlige køns karakteristika med et ulige CPR-nummer, derfor ikke kan indskrives på kvindekrisecentre eller kvindeherbergerne, med mindre man har fået det ændret. På et af de sociale tilbud, der kun er henvendt til kvinder, lader man transpersonens identitet og selvopfattelse afgøre, om vedkommende kan indskrives og er velkommen på tilbuddet:

Leder: Så har vi også transkønnede kvinder og for os, det er sådan lidt forskelligt. Nogle insisterer, eller, nogle ønsker, at de transkønnede kvinder har skiftet cpr-nr. til et kvinde-cpr-nr., og det er ikke et krav, vi har her. Ligesom vi gør med alle kvinder, har vi den første samtale med dem for at se, om de er målgruppe. Og hvis de ikke er målgruppe, så skal vi finde det egnede sted til dem. De skal ikke være her, hvis ikke de er vores målgruppe. Men vi tager kvinder ind, som ikke har et kvindeligt cpr-nr. Det er vi ikke så mange, der gør.

Interviewer: Men som er kvinder.

Leder: Som ser sig selv som en kvinde, ja. Og føler sig selv som en kvinde. Så kan det godt være, at du måske godt kan se, at vedkommende er født som en mand, men det er følelsen og ...

Interviewer: Deres identitet ...

Leder: Identiteten, der har en afgørelse for, om det er en kvindemålgruppe eller ej. (Leder, socialt tilbud)

Samme tilbud forklarer også, at de både tager imod transkvinder og transmænd. En medarbejder har fx oplevet, at hun var ved at afvise en kvinde, fordi hun troede, at personen var en mand, men som blot var midt i kønsskifteprocessen fra kvinde til mand. Omvendt oplever de på dette tilbud også, at kvinder, der før er blevet identificeret som mænd, har opsøgt deres tilbud, hvilket skabte overvejelser i forhold til de andre kvinder på tilbuddet:

Medarbejder: Vi tager en snak med dem, ik'. Der er meget sådan ... altså de fleste, vi har haft, er jo ... altså vi har haft en, der klæder sig som en kvinde og tager hormoner og er ved at gro bryster, men stadig har de mandlige kønsdele, ik'.

Interviewer: Og i har også haft danske kvinder, eller er det så mest udenlandske?

Medarbejder: Ja, vi har også haft danske kvinder. Og så stod vi fx også i en situation med én, der havde langt hår og gik i kvindetøj osv., men ikke havde råd og muligheden til de hormoner. Og den unge lignede jo mere en mand. Men de andre [kvinder], var vi jo også spændte på. For vi kan jo ikke afvise nogen, for hvis hun føler sig som en kvinde, men bare ikke har de samme muligheder som de andre, så kan vi jo ikke afvise hende. Men de andre tog det meget fint.

Tilbuddet ønsker således ikke at ekskludere personer, der er midt i en kønsskifteproces, eller som ikke har haft mulighed for at påbegynde denne proces. Begge tilbud, der har haft transpersoner indskrevet, beskriver, hvordan de øvrige kvinder på tilbuddene har været meget rummelige og respektfulde, og at de konflikter, der har været, ikke adskiller sig fra de konflikter, de normalt ser blandt kvinderne.

Derudover beskriver et af tilbuddene nogle særlige udfordringer for de LGBT-personer, der kommer fra Østeuropa og andre lande, og som vedrører risikoen for ensomhed, og at de kommer ind i stofmiljøer:

Medarbejder: Så fx har vi ... haft en ung, transkønnet kvinde fra [østeuropæisk land], som gerne vil skabe sig et liv i [by]... Det er svært at finde jobs ... Så bliver hun meget hurtigt bekendt med stoffer. Stofmiljøet. Som jo bor – som er lige rundt om hjørnet. Det er jo det der push'n'pull-factor, ik'. [...] og det er det hårde ved det her arbejde, synes jeg. Når man ser, selve sådan bevægelsen – fordi, der er der en plads til hende, ikke. Det er en virkelig hård plads, men så er hun en del af et fællesskab. Og det vil alle jo gerne være en del af ... det er min erfaring. Folk vil gerne være en del af noget socialt. Selvom alternativerne kan være rigtig hårde, så er det bedre end ikke at være en del af noget socialt. Være en del af et stofmiljø er bedre end ikke at være en del af noget socialt. Så kan man sige, at dem, der så holder sig ude af det, som ikke netop har det her misbrug. De er meget ensomme [...] Det tror jeg også, at mange af dem, som har et stofmisbrug, også er, men de er alligevel en del af noget. Og det, som jeg synes, der mangler rigtig meget – folk vælger nogle rigtig hårde alternativer ... eller jeg ved ikke, om de vælger ... altså ender ud i nogen ... fordi det er bedre end ingenting. (Medarbejder, socialt tilbud)

Når der ikke eksisterer andre muligheder for fællesskaber eller sociale relationer, ender nogle – i dette tilfælde en transkønnet kvinde fra Østeuropa – i nogle hårde stofmiljøer, udelukkende fordi de

kan 'tilbyde en plads'. Denne hastige indslusningsmekanisme i sociale miljøer 'på kanten af samfundet' kan tyde på, at der ikke har været et forebyggelsesmæssigt fokus på hjemløse transpersoners udsathed – indvandrere såvel som etnisk danske. En af medarbejderne på et skærmet kvindetilbud bemærker også, at der først for nyligt er kommet mere fokus på transpersoner, og at man førhen simpelthen ikke har vidst, hvilket tilbud man skulle henvise til:

Interviewer: Er det noget, I oplever sådan mere hyppigt?

Medarbejder: Nej, men vi har oplevet, at der er blevet mere fokus på dem, for man har ikke vidst, hvor man skulle gøre af dem. Men dem, vi har mødt af eksterne samarbejdspartnere, har været sådan: "Gud, er det muligt, at de kan komme her?". Så jeg tror, det er noget nyt, at de tænker sådan.

Interviewer: Nåh, at så tænker de, at det er rart, at de kan sende dem herhen.

Medarbejder: Netop. Også fordi, altså nu kender vi jo kun hende, men som jeg kunne forstå på hendes forhistorie, så har hun været ret udsat, netop i de blandede – ja, hvor det både er mænd og kvinder. Så hun er jo kommet inde på [natvarmestue], og så har hun nærmest ikke sovet i rigtig mange år, fordi hun har været så utryg. Og så kom hun herud. (Medarbejder, socialt tilbud)

Det kunne således tyde på, at der kan være problemer i kun at tilbyde transpersoner plads på blandede hjemløsetilbud, samt at der generelt har hersket forvirring og inkonsistens på de skærmede kvindetilbud om, hvordan de skal håndtere, tage imod og hjælpe hjemløse transpersoner. Det skal dog også understreges, at der er tale om en lille gruppe af personer i det samlede billede på tilbuddene.

5.9 Overgreb og vold

I interviewene med kvinderne kom det også frem, at rigtig mange har levet med vold og i voldelige forhold, både før de blev boligløse og i tiden som hjemløse. Nogle af kvinderne fortæller, at de har oplevet voldtægt, og at de stadig går rundt med traumer fra disse overgreb. Nogle af kvinderne har endda oplevet overgreb gennem hele livet, først i barndommen og senere i voksenlivet af kærester, venner eller fremmede. Denne kvinde, som bor på et § 110-tilbud, fortæller, hvordan overgreb har været en del af hendes liv helt fra barndommen:

Ja, men det tror jeg faktisk også, nu vi også er inde på det, jeg ser også en del kvinder, der har været udsat for overgreb af en eller anden art. Og ja, da jeg var 6 år, så blev jeg – var der en venindes bror, der udsatte mig for et seksuelt overgreb. Så det, ja – så på en måde, så var det en gave, at min ekskæreste voldtog mig, fordi så blev jeg nødt til at kigge på de ting, som havde været til grund for det. Ikke fordi, jeg ville [ikke] ønske det for min værste fjende, det har været rigtig svært at komme igennem det. Og samtidig også så blive smidt ud af det her sted, så jeg havde det rigtig, rigtig skidt, men det har jo gjort – det har også være en gave til sådan at se, at hov, her er der noget, som – jeg bliver jo åbenbart ved med at tiltrække mænd i mit liv, som udsætter mig for overgreb. (Kvinde, 43 år)

Mange af kvinderne håndterer og bearbejder således seksuelle og voldelige overgreb i deres dagligdag, og nogle fortæller også, at de har udviklet PTSD fra oplevelserne. Ud over at håndtere fortidens traumer fortæller nogle af kvinderne også om en voldelig og risikofyldt dagligdag som hjemløs kvinde. Selvom mange af kvinderne ikke har været gadesovere, fortæller flere, at de kan føle sig

utrygge på nogle af hjemløsetilbuddene, fx ved indgangen eller i området omkring. Det sociale miljø på herbergerne bliver af nogle omtalt som 'hårdt' og 'ubehageligt', og nogle af kvinderne har haft oplevelser med voldelige overgreb i og omkring tilbuddene. Det er dog ikke nødvendigvis altid kun mænd, der kan optræde voldeligt, da flere af kvinderne også melder om voldsepisoder med andre kvinder:

Interviewer: Ja, hvad betyder det at føle sig tryk? Eller sådan, du sagde det andet sted.

Kvinde: Jamen, det betyder jo alt, ikke. Fordi når du bliver utryk, og når du er syg samtidig, så er det jo forfærdeligt. Altså, man blev jo tilbudt masser af stoffer inde på [herberget] fx, ikke. Og prostitution og sådan noget. Det var rigtig ubehageligt, syntes jeg.

Interviewer: Ja, så der har du oplevet sådan at være utryk eller?

Kvinde: Ja, bange. De sloges også. Faktisk så kom jeg – på [herberget], der blev jeg overfaldet af en afrikaner.

Interviewer: Nå. En kvinde?

Kvinde: Ja. Og så – hun kastede to barstole efter mig. Så blev vi smidt ud begge to.

Interviewer: Så måtte I ikke komme der mere?

Kvinde: Så måtte jeg sove på gaden.

[...]

Interviewer: Ja, det må ikke have været rart.

Kvinde: Det var det heller ikke. Og så slet ikke, når jeg ikke havde gjort noget, altså. Jeg kom bare gående, og så gik hun amok. (Kvinde, 52 år)

Flere af kvinderne fortæller, hvordan de har været ude for voldelige, ubehagelige eller truende episoder som hjemløse og endda, at hjemløsheden kan provokere andre til at udøve vold. En ung kvinde på 20 år, som første gang var hjemløs som 14-15-årig, fortæller her, hvordan det var at være ung, kvinde og hjemløs:

Interviewer: Kunne jeg få dig til at fortælle lidt om, hvis du har haft sådan nogle lidt dårlige oplevelser, mens du har været på gaden, hvor du har været hjemløs, eller hvad man skal kalde det? Mere for at vi ligesom også kan få dokumenteret, hvad man bliver udsat for som sådan en ung pige.

Kvinde: Jamen, jeg var så lille, at jeg lod ting ske, som i dag ville jeg måske ikke lade det ske. Såsom fyre, der bare siger: "Ja, du skal med mig", og jeg var bare: "Ja, okay". Men dengang tænkte jeg ikke over det, som jeg gør nu, vel.

Interviewer: Nej, det er klart.

Kvinde: Men det var – altså dengang syntes jeg ikke, det var ubehageligt, men når jeg kigger tilbage på mig selv, så synes jeg, at det er synd for mig, men det var meget sådan noget med [...] altså, vi var bare ikke noget værd, og sådan behandlede de os også, dem vi var sammen med, fordi vi var jo bare nogen to små piger, der – det var mig og min veninde, vi stak af sammen hjemmefra, så det var mig og hende. Vi boede hos hendes

venner og i tog og busser og kom tit op og slås med folk, fordi ... tit drenge faktisk, fordi jeg ved ikke, når de ser en pige være sådan, ikke have noget hjem, og være sådan lidt, drak og alt det der, så ser de meget ned på en og så – ja, jeg ved ik', de ville bare gerne tæske os. Det var ikke engang, fordi vi var flabet på den måde. Men jeg har aldrig sådan fået tæsk-tæsk, men jeg har været oppe og slås, da jeg var lille.

Interviewer: Hvad så, hvis de tog jer med hjem?

Kvinde: Jamen, så skulle vi have sex med dem. Altså, når vi drak med de her fyre, så var der en af pigerne, der skulle have sex med dem, og sådan var det bare. Og det vidste vi godt. Vi havde også, vi var gode til sådan at sige: Nå, men hvem kan du lide, tager du ham, så tager jeg ham. (Kvinde, 20 år)

Kvinden beretter altså både om situationer, hvor hun måske mod sin vilje er taget hjem med fyre, fordi hun bare "lod ting ske"; hvordan hende og hendes veninde kom op og slås og har oplevet vold, når de sov i busser og toge, fordi de "bare ikke var noget værd"; samt hvordan de deltog i, hvad der umiddelbart lyder som gråzoneprostitution, fordi "sådan var det bare". Selvom hun beskriver oplevelserne og beslutningerne som 'bevidste', ser hun dem i dag i nyt lys og erkender den tvang og de overgreb, der lå i oplevelserne. Andre kvinder beskriver på samme vis oplevelser af, at mænd har været voldelige mod dem i kraft af deres sårbare situation som hjemløse:

Kvinde: Men så viste det sig, at han opfattede mig og nogle situationer anderledes, end de var, hvorefter han begyndte at blive nærmest, jeg kunne se på hans øjne og hans kropssprog og det hele, at jeg skulle overhovedet ikke bevæge mig en millimeter. Fordi han hankede fast i mig og ruskede mig og rystede mig så kraftigt og smed mig ind i muren og holdt fast. Og jeg kunne se, at hvis jeg bare havde bevæget mig en lillebitte smule, så havde jeg måske fået knækket nakken eller sådan et eller andet. Han rystede mig meget kraftigt. Så jeg besluttede næste morgen, lige så snart jeg overhovedet vågnede, fordi jeg syntes, det var sent at rende ud på gader og stræder midt om natten, så jeg smuttede hen til [krisecenter], men de havde ikke plads [...] Han kan mærke, at når jeg er hjemløs, så kan han næsten sige og gøre, hvad han vil, ikke. Og han har såret mig, og jeg har været under angreb. Fysisk, psykisk og det hele fra morgen til aften næsten. (Kvinde, 57 år)

Dette citat illustrerer både, hvilke voldsomme episoder mange af kvinderne har bag sig, samt en kerneproblematik, som vedrører hjemløse kvinder og oplevelser med vold – nemlig, at de mest udsatte kvinder ikke kan benytte krisecentrene. Flere af kvinderne beretter således om oplevelser om at have opsøgt krisecentre, men er blevet afvist, enten grundet pladsmangel, eller fordi kvinden har haft misbrugsproblemer, som der – som nævnt i afsnittet om kvindernes alkohol- og stofmisbrug – ikke kan rummes på krisecentrene. En medarbejder på et herberg uddyber og præciserer i følgende citat, hvor omfattende voldsproblematikker er for mange af de hjemløse kvinder:

Medarbejder: Og så får vi rigtig mange kvinder, som burde være på krisecenter. Det synes jeg, vi har vildt mange af. Som i rigtig mange kvinder, der har været udsat for overgreb. Der har været udsat for vold. For kidnapning. For mishandling. Men som ikke kan komme på krisecenter, fordi de har et misbrug eller psykiske lidelser. Fordi det må de ikke tage imod. Og vi får også en del kvinder, som er blevet smidt ud fra krisecentre pga. misbrug eller psykisk sygdom. Og det er sådan noget, jeg virkelig synes mangler. Et krisecenter for kvinder med sociale problemer. Altså, jeg har oplevet flere gange på en vagt, at vi har fået en kvinde ind, som har været indespærret i en lejlighed og er blevet

misbrugt og mishandlet, men som ikke kunne komme på et krisecenter, fordi hun er stofbruger.

Interviewer: Er det typisk partnervold eller?

Medarbejder: Det har været nogle, som kommer i stofmiljøer, og som er blevet indespærret af en anden stofbruger ... altså nej. Ikke partnervold i de situationer, som jeg har oplevet. Men ja, der er også rigtig meget partnervold. Altså hende, du ser derhenne, hun er blevet skåret i armen med et sværd af sin kæreste. De er så ikke sammen længere [...] og ja. Rigtig mange kvinder, som er blevet udsat af vold fra kæresten eller fra andre.

Interviewer: Så sådan nogle voldsproblematikker, hvor de så ikke kan komme på de traditionelle krisecentre, fordi de har [...], det er interessant, at I oplever, at I også skal rumme den målgruppe.

Medarbejder: Ja, altså simpelthen kvinder i krisesituationer. Og det kan jo også være med til, tænker jeg, at beholde folk i hjemløsheden. Altså de gange, jeg har oplevet det, der har jeg set et dyk, ikke, hvor deres misbrug så blev endnu mere massivt, fordi de selvmedicinerer sig selv. Og så er det sådan noget med, at de bliver tilbudt psykologtimer på et eller andet hospital, hvor det ikke ... der møder man ikke kvinden der, hvor hun er. Der siger man: "Jamen, hvis du skal have den hjælp, så skal du komme herhen og få hjælpen". (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen efterspørger således krisecentre til socialt udsatte kvinder, da de oplever, at mange kvinder er i så store krisesituationer, at de almindelige herberger ikke kan matche kvindernes behov. Desuden har hun erfaret, at nogle kvinder kommer dybere ind i udsathed ved, at kvindernes stof- eller alkoholmisbrug bliver endnu mere massivt, fordi de ikke bliver tilbudt den rette hjælp. Voldelige og seksuelle overgreb er hermed en væsentlig problematik for mange hjemløse kvinder, som sjældent har været i passende eller virksomme behandlingsforløb for traumerne og de psykiske mén fra oplevelserne.

5.10 Prostitution og gråzone-problematikker

Ingen af de kvinder, vi har interviewet, har selv omtalt prostitutionserfaring. Eftersom emnet er enormt tabubelagt, har vi i stedet i interviewene med medarbejderne og lederne på de sociale tilbud spurgt ind til deres andenhånds-erfaringer med kvinder med prostitutionserfaring, og hvilke problematikker der knytter sig til disse kvinder. Medarbejderne er generelt meget kritiske over for de forhold, som kvinder, der sælger seksuelle ydelser, arbejder og lever under, særligt i forhold til den samfundsmæssige stigmatisering. En medarbejder udtaler eksempelvis, hvordan salg af seksuelle ydelser bør opfattes som et samfundsmæssigt problem snarere end som kvindernes individuelle problem:

Der er nemlig forskel, fordi at der er nogle kvinder, som sælger sex for bare at få lidt ro, netop for at få lov til at ligge i en seng og få et bad. Den type kvinder er der, og jeg synes, det er problematisk – jeg synes ikke, kvinderne har et problem. Jeg synes, vi som samfund har et problem, at man presser et menneske derud, at de er nødt til at sælge seksuelle ydelser for at få lidt ro omkring sig. Så er der stofbrugere, de sælger seksuelle ydelser, og det gør de jo – de fortæller det jo åbenlyst. Sofasoveren er ikke så åben omkring det, hvor de sexarbejdere, som er stofbrugere, de siger til os: "I skal vække mig kl. 16.00, eller I skal vække mig kl. 15.00, jeg bliver nødt til at lave nogle penge, for ellers

får jeg abstinenser". Og det synes jeg også er et problem. Jeg synes, det er rigtigt ærgerligt, at vi ikke har et system, der kan udlevere stoffer til dem, der er så hårdt ramte. (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen vurderer altså, at kvinder i nogle tilfælde tyer til gråzoneprostitution i form af sofa-surfing hos mandlige bekendtskaber 'for at få lidt ro omkring sig', mens fx stofmisbrugere i højere grad er åbne om deres prostitution, som hænger tæt sammen med behovet for at skaffe penge til næste fix. Det var tydeligt i interviewene med medarbejderne på tilbud, hvor der har været kvinder med prostitutionserfaring, at der eksisterer en meget ikke-fordømmende og af-stigmatiserende tilgang til kvindernes salg af seksuelle ydelser. En medarbejder forklarer blandt andet, hvordan hun mener, at man ikke bør opfatte prostitution som dét, der er problemet, men at man snarere også ofte kan anskue salg af sex eller sex i bytte for overnatning som en overlevelsesstrategi i forhold til de andre problemer, kvinderne oplever. Nogle af lederne fortalte desuden, at de ikke har overblik over, hvor mange der rent faktisk er involveret i prostitution eller 'gråzoneprostitution' blandt kvinderne på deres tilbud, netop fordi det er så tabubelagt og skamfuldt:

Interviewer: Hvad med sådan enten regulær prostitution eller sådan lidt mere gråzoneprostitution? Altså, hvor mange kommer med sådan en problematik her? Eller er det.

Leder: Ja, spørgsmålet er, hvor meget vi ved, fordi det er jo noget, der sådan er tabubelagt og skamfuldt, og som man ikke snakker om, medmindre man er meget åben, eller vi opdager eller fornemmer eller sådan spørger ind til. Så ikke så mange, vil jeg sige, men det er jo svært at vide. Det kan også være, det ligger tidligere i deres liv. Jeg tror, det er mere det dér, det her med det grænseløse. Bare være grænseløs i forhold til at passe på sig selv, om det er at give sine penge ud til nogle, som man ikke skulle gøre, eller sin krop eller sine følelser eller altså, det med bare ikke at kunne finde ud af at passe på sig selv. Eller hvad er rimeligt, jeg siger ja eller nej til, altså. Som [navn] fortalte om i går, som bare synes, hun blev nødt til at lægge krop til, når hendes kæreste er sexafhængig. "Fordi at ellers går han jo bare ud og finder en anden", synes hun. Det her med hendes eget billede af, at jamen, "jeg har jo ikke andre muligheder". Altså. (Leder, socialt tilbud)

Lederen fortæller også, at nogle af kvindernes salg af seksuelle ydelser hænger sammen med, at flere af disse kvinder har svært ved at 'passe på sig selv' og vurdere, hvad der er rimeligt, fordi de ikke oplever, at de har andre muligheder. En af de yngre kvinder fortæller ligeledes om det her med at føle, at man ikke har andre muligheder, og at hun derfor overvejede sugardating:

Kvinde: [...] og noget, der også er skræmmende. Jeg overvejede faktisk prostitution, men jeg gjorde det heldigvis ikke.

Interviewer: Hvornår har du overvejet det?

Kvinde: Det var måske 5 måneder siden.

Interviewer: Sådan, seriøst?

Kvinde: Sådan seriøst overvejede jeg det. Ikke sådan. Der var sådan en masse sugerdating oppe i medierne, men så gjorde jeg det ikke. Heldigvis ikke.

Interviewer: Hvad er det med sugardating?

Kvinde: Fordi det er jo også lidt ... en lille smule... Jeg gjorde det jo ikke for at møde en, fordi jeg synes, det er spændende [at have en] at tale med. Det var jo for at få penge.

Interviewer: Nåh, på den måde.

Kvinde: Jeg var bare villig til næsten: hvad skal jeg gøre for at få 1.000 kr.? Det gjorde jeg heldigvis ikke. Ej, det er faktisk skræmmende at tænke på.

Interviewer: Men mødtes du med en eller?

Kvinde: Jeg lavede en aftale med en, men jeg kunne ikke, for det var sådan en bil og sådan noget – det var helt ... Også sådan med billeder og sådan noget. Jeg fandt heldigvis et, hvor man ikke kunne se, det var mig ... amen, det var bare ... ja, det bryder jeg mig ikke om.

Interviewer: Så du er blevet bange for, hvad der kunne være sket?

Kvinde: Ja, hvert fald den gang ... det er bare sådan, at man finder de der lappeløsninger, og så betyder det lige pludseligt ikke så meget, om man stjæler, eller man går ind på ...

Interviewer: På sugardating.

Kvinde: Ja. Det er også lige meget ... man er også meget i sin egen verden. Og så, hvis jeg møder nogen, jeg kender, så sådan "gud ja", kan de se på mig, at jeg ...

Interviewer: Ja, så du vil ikke have, at de skal se, at du ikke har noget sted at bo?

Kvinde: Ja. (Kvinde, 25 år)

På den måde er det tydeligt, at prostitution og særligt gråzone-prostitution er et tema for nogle af de kvinder, der kommer ud i en hjemløshedssituation. Her kan der særligt rettes opmærksomhed på den form for gråzone-prostitution, der kan opstå knyttet til kvindernes forsøg på at skaffe et sted at sove. Det vil vi diskutere yderligere i det efterfølgende afsnit om de kønsspecifikke problematikker, der er knyttet til hjemløsheden.

5.11 En kønnet problematik?

I dette afsnit vil vi opsummere og diskutere, hvad der kan siges at udgøre særlige udfordringer for kvinder i hjemløshed, og hvordan nogle af problematikkerne muligvis adskiller sig fra problematikkerne hos hjemløse mænd. Generelt afspejler fundene i denne undersøgelse de seneste kvantitative opgørelser over hjemløshed, blandt andet ved at psykiske lidelser fylder mere end fx misbrugsproblemer hos de hjemløse kvinder. Desuden har en del af kvinderne oplevet vold og seksuelle overgreb både før og under hjemløsheden. Netværk og mangel derpå lader desuden til at være et særligt og centralt tema for kvinderne, som i høj grad fremhæver sociale relationer i deres hjemløshedsforklaringer samt i beskrivelser af hverdagen som hjemløs. Vi har desuden spurgt medarbejderne på de sociale tilbud, om de opfatter nogle særlige problematikker for kvindelige hjemløse, som ikke gør sig gældende i ligeså høj grad for mandlige hjemløse. For det første nævner flere medarbejdere, at kvinderne i højere grad end mændene har 'opslidt' deres netværk, inden de op søger hjemløsetilbuddene. At det således virker til, at sofasurfing og brug af netværk er en mere hyppig forløber for kvindernes hjemløshed:

Interviewer: Du sagde det her med, at kvinderne bruger deres muligheder op for at sove hos andre, det var ikke helt sådan, du formulerede det. Kan du prøve at forklare det lidt mere?

Leder: Jamen, når jeg taler med nogen – der er ikke noget dokumentation for det her, det er bare min erfaring eller det, jeg har erfaret herfra – så har de sovet hos en veninde eller hos deres forældre, og ”jeg skal lige, jeg har lige en udfordring, indtil jeg lige får den her lejlighed”. Så har de måske været der 2 måneder, og så begynder folk jo at rykke lidt på det, og så går de videre til næste. Og på et eller andet tidspunkt, så begynder man – du kan ikke gå tilbage til dem, du har sovet hos, selvom det er et år siden og sige: ”Det kiksede med den lejlighed, det blev sgu ikke til noget alligevel”. Det kan man gøre, men på et eller andet tidspunkt, så smuldrer det her for én. Og så ender kvinderne her. (Leder, socialt tilbud)

Ifølge mange af medarbejderne ser de altså ofte, at kvinderne i længere perioder bor hos venner og familie, indtil de har brugt samtlige muligheder op, hvorimod nogle af mændene måske hurtigere ender som gadesover eller på herberger. En medarbejder på et §110-tilbud påpeger også, at der kan være tale om, at flere unge kvinder giver seksuelle ydelser for overnatning og sofasurfing end unge mænd:

[...] de unge hjemløse fx, dem, der ikke har børn. Når man snakker om, hvad gør de unge piger og de unge mænd, unge kvinder, unge mænd. Der er måske forskel i, hvad de gør, og det her med sofasurfere og – ligger der seksuelle ydelser i det mere for kvinderne end for mændene? Og sådan på den måde tror jeg, at der kunne være noget andet. (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen har oplevet flere indikationer på, at nogle af de hjemløse kvinder har 'betalt' for overnatning hos mandlige venner og bekendte med seksuelle ydelser i perioden, op til de kontaktede tilbuddet. Som nævnt tidligere af en anden medarbejder kan dette skyldes, at de unge kvinder bliver 'presset så langt ud', at de ser sig nødsaget til at udviske grænserne mellem sofasurfing og gråzoneprostitution bare for at få et bad, lidt ro og nattesøvn. På denne måde kan der være 'længere til hjælpen', og det kan tænkes, at nogle kvinder er længere tid om at opsøge hjemløsetilbud end mænd, fordi de forsøger at strække sofasurfingen så længe som muligt. Hermed forbliver kvindernes sårbarhed og udsathed skjult, hvilket også kan medføre, at de ikke bliver tilbudt den rette hjælp:

At gå på jobcenteret fx, og så kigger de på den givne kvinde, og hun ser tjekket ud, hun ligner en, der har styr på det, og det er lidt pinligt at sige: ”Hey, jeg er hjemløs, og jeg har faktisk en psykisk sygdom, og jeg kan overhovedet ikke opretholde et 37-timers job”. Men det er pinligt, så man siger: ”Ja ja, jeg kan godt arbejde”. [...] Og så bliver de fejlmatched, får ikke den rigtige hjælp, så jeg tror også, at den måde, de tager sig ud på, og den måde, de prøver at skjule deres sårbarheder, gør, at der i hvert fald er længere vej til hjælpen, når man netop har de der, ”vi har et kvarter at tale i, fortæl om dit liv” [red.: knipser med fingrene for at understrege, at det skal gå tjept til samtalerne i jobcentrene]. (Medarbejder, socialt tilbud)

I mange af borgerinterviewene forklarer kvinderne også selv, hvordan de oplevede det som skamfuldt og pinligt at stå uden bolig og i det hele taget at have brug for hjælp. Som medarbejderen nævner, kan denne pinlighed medføre, at de forsøger at skjule deres sårbarheder og egentlige behov for hjælp. Denne medarbejder uddyber senere i interviewet kvindernes behov for at opretholde facaden og se 'tjekkede' ud:

Medarbejder: De ligner en million. Der er nogle af dem, der kan man sagtens se det [...] Og så er de så også rigtig udsatte. Mange kvinder holder på sig selv, og man går ud på gaden, og man ville aldrig gætte, at de kom ud fra [kvindeherberget] af.

Interviewer: Hvordan kan de det? Hvordan kan de vedligeholde sig selv på den måde?

Medarbejder: Fordi de prioriterer det. Fordi det er så vigtigt for dem. Fordi jeg tror, at man har puttet en masse ind i rollen som kvinde først og fremmest. En kvinde skal se godt ud. En kvinde skal tage sig godt ud, hun skal dufte godt, hun skal have makeup, og hun skal holde på sig selv. Hun skal kunne klare en masse, hun skal kunne holde et hjem, hun skal være en god mor over for sine børn. Der er alle de her kønsrolleting, som er blevet stoppet ned i halsen på os. Altid ... Og det er selvfølgelig mindre nu end tilbage i tiden, men det hænger bare ved, alle de der sociale konstruktioner, man har påduttet kvinder. Og den hænger bare ved. Altså, de skammer sig bare mere, når de ikke kan holde et hjem. Når de ikke har kunne formå at være, igen i gåseøjne, gode mødre over for deres børn. Hvis de har haft en fødselsdepression, det er et tabu, det taler vi ikke om. Man kan ikke sige, at man ikke kan lide sit barn, eller at man ikke magter det. Så det er alle de facader, man skal opretholde, og så også skammen i at være endt sådan et sted her. Altså, de vil helst ikke have en nettopose. Hvis de skal have en pose, så skal det være fra Irma eller Lagkagehuset eller sådan. Sådan er det for nogen. De vil ikke se hjemløse ud, så det er også derfor, at de er svære at spotte i gadebilledet ... Og det kan også være en af grundene til, at de ikke får den rigtige hjælp, netop det der med at opretholde facaden. (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen oplever således, at skammen over at være blevet hjemløs nogle gange kan være større for kvinder end for mænd, hvorfor kvinderne netop forsøger at skjule hjemløsheden både i mødet med det sociale system og i gadebilledet. Citatet peger desuden tilbage på kvindernes behov for at opretholde den personlige hygiejne, som vi var inde på i afsnittet om deres fysiske helbred. Dét at se velplejet, ren og nyvasket ud som hjemløs kvinde kan hermed også hænge sammen med behovet for at fremstå feminin og leve op til kønnede forventninger. Denne facade kan dog tænkes netop at have konsekvenser for den hjælp, de får, fordi udsathedens kan forblive usynlig i længere tid eller i hvert fald midlertidigt 'maskeret'. Mange af medarbejderne delte disse opfattelser og knyttede dem i flere tilfælde til et narrativ om, at 'kvinder krakelerer indefra', hvorimod 'mænd krakelerer udefra', som er en pointe, der stammer fra en rapport udgivet af Rådet for Socialt Udsatte (2016a). Narrativet beskriver, hvordan kvinderne i forsøget på at tøjle og skjule et indre kaos før eller siden 'eksploderer' eller bryder sammen (Rådet for Socialt Udsatte, 2016a, s. 36). I nogle tilfælde arbejder tilbuddene endda med pædagogiske strategier, der tager udgangspunkt i netop dette narrativ:

Medarbejder: [...] (vi) snakkede om, at kvinder krakelerer indefra. De holder på deres facade. Nu er jeg også på [mandetilbud], har den daglige gang dér, jeg ser mændene, de begynder at pisse i bukserne på dag to. De krakelerer udefra. Og der er bare forskel på mænd og kvinder. Og de [kvinderne] holder på sig selv, de er så ærekære, de er så stolte, og det er virkelig grænseoverskridende for nogle at bede om at få den her hjælp, de har brug for. Og det er også derfor, at vi bare skal fuldstændig gå ydmygt til den her opgave og sige til dem: "Prøv at høre, det er menneskeligt, det kan ske for alle. Den her situation, du sidder i, kunne ske for mig, hvis jeg var uheldig. Så det handler ikke kun om dig, og du skal ikke hele tiden pege fingre ad dig selv. Selvfølgelig er der nogle ting, som du skal overveje nøje i din fremtid, men nu prøver vi at rette op på det her". Så bare det at kunne få dem ind på et værelse, på et herbergsværelse, er jo et kæmpeskridt.

Interviewer: Hvis de bærer, hvad skal man sige, på deres afsavn eller hvad vi nu skal kalde det, længere og dygtigere, kunne man næsten sige, end mændene, så må det jo også betyde, at de er mere udsatte, når de så rent faktisk opsøger et herberg, ikke. End mændene.

Medarbejder: Ja, det er min vurdering i hvert fald. (Medarbejder, socialt tilbud)

Det er udbredt blandt mange af medarbejderne på de sociale tilbud, at de genkender denne 'kvindelige' og 'indvendige' krakelering og sociale deroute, hvor der ikke er ligeså synlige reaktioner på den udsatte livssituation som hos mænd. En leder uddyber denne 'eksplosive effekt', de i højere grad ser hos kvinderne:

Interviewer: Er der forskel på drenge og piger?

Leder: Ja, der er meget, meget stor forskel.

Interviewer: Hvordan det?

Leder: Rigtig stor forskel. Altså det, jeg tror bare, man må erkende, at det er bare hårdere at være pige og være på gaden. Og det, jeg oplever, og jeg ved ikke, om jeg har ret, men det, jeg oplever, er, at drengene, de er udadreagerende – de kan godt lige gå ud og råbe, eller hvad det hedder. Og pigerne, de tager det ind, og lige pludselig, så krakelerer det hele, ikke. Så vi oplever oftest, at det er pigerne, der har brug for psykiatrisk hjælp. Og ryger i psykoser, og ja.

Interviewer: Men det er også et billede, som jeg kan genkende. Markant stor forskel faktisk, imellem drenge og piger, imellem mænd og kvinder, som lever i hjemløshed. Men hvordan kan det være?

Leder: Jeg tror bare, drenge er bedre til at reagere og få det ud, og de er stærkere rent fysisk. De kan bedre overleve på en eller anden måde på gaden. Hvor pigerne bare rigtig rigtig hurtigt ryger ud i at skulle ligge numse til at få en sofa, eller du ved. Altså de der grænser bliver hurtigere overskredet for en pige, det er sværere for en pige. Altså du kan ikke ligge en pige ude i en park en nat, uden der sker noget voldsomt, eller du ved. Og jeg tror bare det der som kvinde eller pige, så tager man de her ting ind og går med det i længere tid, hvor til sidst, så eksploderer man. Altså, så kan man ikke mere.

Interviewer: Er det, hvad de fortæller? Jeres piger?

Leder: Ja, og det er det, vi oplever. Dem jeg ligesom har måttet få hjælp til, som er blevet hentet af ambulancer, det har været piger, som er røget ind i en psykose simpelthen, og som har villet skade sig selv, fordi de bare ikke har kunnet håndtere det mere, ikke. (Leder, socialt tilbud)

Dog kan det diskuteres, om denne distinktion mellem mandlig (udvendig) og kvindelig (indvendig) oplevelse af hjemløshed ikke er blevet lidt for skarpt stillet op. I foregående afsnit har vi redegjort for de komplekse og mangeartede årsager til hjemløsheden, samt hvor varierende udsathedsfaktorerne slår igennem hos kvinderne. Det ville derfor være en forsimpning at konkludere, at 'kvinder krakelerer indefra', når man kigger på den samlede empiri i vores undersøgelse. Desuden kan det siges, at narrativet om, at kvinder krakelerer indefra, ansvarliggør kvinderne for deres hjemløshedssituation,

fordi det ved at centrere sig om kvindens 'indre kaos' fjerner fokus fra de komplekse eksklusionsmekanismer, kvinderne møder i samfundet og i det sociale system. Derved opstår der en risiko for mulige overfortolkninger og simplificeringer ved at reducere forståelsen af kvinders hjemløshed gennem dette narrativ. Dermed ikke sagt, at disse kønsspecifikke problematikker ikke er gyldige eller værd at være opmærksomme på. Kvindernes skamfølelser og modvillighed til at opsøge hjælp er en alvorlig problematik, der bør tages højde for i tilbuddene til og arbejdet med kvindelige hjemløse og udsatte. Samtidig skal det fremhæves, at det er selve den akutte hjemløshedssituation og den usikkerhed og utryghed, der følger med, som netop fremkalder og forstærker mange af de særlige udfordringer og risici, som hjemløsheden er forbundet med for kvinderne. En kønsspecifik optik risikerer derved også at fjerne fokus fra de mekanismer af mere strukturel og samfundsmæssig karakter, som også – i samspil med de individuelle sårbarhedsfaktorer – er med til at skabe og opretholde hjemløsheden. Det gælder fx betydningen af boligmangel og eksklusion fra arbejdsmarkedet, som er strukturelle eksklusionsfaktorer, der gør sig gældende for både udsatte kvinder og mænd.

5.12 Sammenfatning

Hjemløsheden blandt kvinder bør forstås som del af en kompleks social udsathed, hvor der ofte er tale om et samspil mellem mange forskellige udsathedsfaktorer. I dette afsnit har vi beskrevet disse faktorer adskilt, men problematikkerne overlapper ofte, og disse 'dobbelte' lag af udfordringer gør sig gældende for en stor del af kvinderne. Nogle af kvinderne oplever dog en mere moderat udsathed. Desuden kan det siges, at ved at præsentere og gennemgå kvindernes problemer og udsathedsfaktorer én for én risikerer man at miste blikket for de ressourcer og styrker, kvinderne også besidder. I tråd med Maini-Thorsen (2018) og Lövstrand & Quilgars (2016) vil vi derfor understrege, at kvinderne ikke skal forstås som 'svage ofre', der slet ikke har nogen kontrol over egen situation og oplevede problematikker. Det er nemlig sjældent tilfældet, og vi mødte også en stor viljestyrke og agens hos mange af kvinderne, vi interviewede, og ikke mindst mødte vi håb og ønsker for fremtiden. Ikke desto mindre beskriver kvinderne de udfordringer, de møder og konfronteres med i deres hverdag, hvilket i høj grad relaterer sig til de udsathedsfaktorer, vi har gennemgået i kapitlet.

For det første er psykiske lidelser og problemer meget udbredt blandt de hjemløse kvinder, og det fylder rigtig meget for mange af kvinderne. Ud over at de psykiske lidelser skaber udfordringer i hverdagen, oplever mange kvinder også udfordringer i forhold til psykiatrisk behandling. Det er kun få, der modtager andet end medicinsk behandling, og mange beskriver en mistillid til den behandling, de har fået, ligesom nogle af kvinderne føler sig fejlagnosticeret. En del af kvinderne mener, at de først kan bearbejde lidelserne og arbejde mod rehabilitering, når de kommer i fast bolig og trygge rammer. Den akutte hjemløshedssituation forværrer således i mange tilfælde de eksisterende psykiske problemer og er også grobund for nye psykiske problemer fx den udtalte følelse af stress, som mange af kvinderne giver udtryk for.

Vi finder også, at en del af kvinderne anvender alkohol eller andre rusmidler, der således er udbredt blandt kvinderne, men ikke i ligeså høj grad som de psykiske problematikker. Samtidig beskriver en del af kvinderne deres rusmiddelbrug som selvmedicinering i forhold til deres psykiske problemer. Rusmidler har betydning både for processerne ledende op til hjemløshed samt for tiden i hjemløshed, hvor flere kvinder drikker alkohol eller bruger andre rusmidler for at dæmpe og dulme den ensomhed, kedsomhed, stilstand og meningsløshed, som nogle af dem oplever præger hjemløsheden og deres livssituation generelt.

En særlig problematik for misbrugende kvinder er, at de afvises fra krisecentre, hvormed kvinder med rusmiddelproblematikker, der også oplever voldsproblematikker, ikke kan få den fornødne

hjælp til senfølger eller traumer fra overgrebene. Dette fremstår som et ekko på Järvinens undersøgelse fra 90'erne, der viste, at kvinder med misbrug eller psykiske lidelser befandt sig lavest i institutionernes hierarki (Järvinen, 1993, s. 116). På samme vis henvises kvinder med overlappende volds- og misbrugsproblematikker i dag til de tilbud, som har færrest ressourcer til at behandle problematikkerne, såsom akuttilbud og andre lavtærskeltilbud, der ikke er specialiserede i voldstraumer eller har dette som fokus (Järvinen, 1993, s. 119). Nogle af kvinderne er blevet afvist fra krisecentre, og mange af medarbejderne på herbergerne beskriver, at de ind i mellem tager imod kvinder, der burde have været på krisecentre og modtage mere målrettet hjælp til senfølger fra de voldelige overgreb. Der efterspørges således af både kvinder og medarbejdere krisecentre, der særligt er målrettet socialt udsatte kvinder med misbrugsproblemer, der ikke kan opholde sig på de almindelige krisecentre, hvor der er kvinder med børn. Som kapitlet også viser, er erfaringer med vold og overgreb udbredt blandt de hjemløse kvinder, hvor flere beretter om PTSD eller angst som følge af overgrebene.

Vi har også beskrevet kvindernes fysiske helbred, ensomhedsproblematikker og beskæftigelsessituation. Særligt nogle af de ældre kvinder oplever helbredsproblematikker, nogle af dem som følge af et årelangt alkohol- eller stofmisbrug. Medarbejderne på hjemløseboformerne opridser desuden en problematik om, at de oplever flere og flere somatisk syge og plejkrævende beboere, som disse tilbud ikke er rustet til. Derudover fandt vi en omfattende opmærksomhed blandt kvinderne på personlig hygiejne og renlighed (se også Maini-Thorsen, 2018). Dette fokus kan forstås som et forsøg på at leve op til kønnede forventninger samt som modstand til stigmatisering og stereotype forestillinger om hjemløshed (Malins, Fitzgerald & Threadgold, 2006). Denne måde at 'maskere' den hjemløses situation ser vi også i andre sammenhænge, nemlig ved at kvinderne ikke inddrager deres netværk i deres hjemløshedssituation pga. følelser som skam og pinlighed. Omvendt har mange af kvinderne undgået at henvende sig på herbergerne så længe som muligt ved at bo på sofaer hos venner, bekendte og familie og har dermed ofte 'slidt' deres netværk op (Pleace m.fl., 2008; Shinn m.fl., 1998). På denne måde kan de hjemløse kvinders hjemløshed forblive eller holdes skjult (Löfstrand & Quilgars, 2016, s. 60). Ensomhed og mangel på netværk præger derfor mange af de hjemløse kvinders situation. Mange af kvinderne ønsker heller ikke at danne nye relationer på de sociale tilbud og tager også ofte afstand til eksisterende netværk, fordi de ønsker relationer, der i højere grad kan give dem fornemmelser af stabilitet eller normalitet. Denne søgen efter stabilitet ser vi også i kvindernes ønsker for fremtidig beskæftigelse, hvor en del er meget motiveret for at få et job, men føler sig nedslåede og bekymrede over udsigterne. Det er forskelligt, hvordan kvinderne forsøger sig selv, og selvom størstedelen modtager offentlig forsørgelse, er enkelte også i beskæftigelse eller i uddannelsesforløb. Særligt nogle af de yngre kvinder har måttet afbryde uddannelser, dels pga. deres psykiske lidelser, men også fordi hjemløsheden skaber store udfordringer med at fastholde tilknytningen til uddannelsen. Kvindernes erfaringer med aktivering og jobprøvning har primært været negative, og jobsøgning opfattes generelt som en meget prøvende, ydmygende og udmattende proces, særligt af kvinder med etnisk minoritetsbaggrund og sprogbarrierer.

Ydermere har vi opridset problematikker for nogle specifikke grupper, nemlig hjemløse transkvinder og hjemløse kvinder med etnisk minoritetsbaggrund samt hjemløse kvinder med prostitutionserfaring. Prostitution bliver primært omtalt af medarbejderne, som generelt har en meget af-stigmatiserende tilgang til problematikken. Dog finder vi ét eksempel på en kvinde, der overvejede og næsten begav sig ud i sugardating. Ligesom Watson (2011) konstaterer, beskriver medarbejderne også, at en del (yngre) kvinder tyer til sofasurfing, hvor seksuelle ydelser indgår, blot for at få lidt ro og et varmt bad.

Hjemløse transkvinder fremstår som en ny udfordring på hjemløsetilbuddene, hvilket til tider skaber forvirring og inkonsistens i tilbuddene imellem i forhold til visitation og hensyn til de andre kvinder på tilbuddet. Desuden har medarbejdere observeret en tendens til, at transkvinder indsluses i nogle meget hårde stofmiljøer, fordi de ikke opdages 'i tide' eller bliver tilbudt den rette hjælp eller indsats.

Der knytter sig nogle særlige problematikker til kvinder med etnisk minoritetsbaggrund. For det første vurderer mange af medarbejderne, at størstedelen af de udenlandske kvinder på tilbuddene er der pga. voldsproblematikker, samlivsophør eller forliste familiesammenføringer. For det andet identificeres en ekstra udsathed blandt nogle af disse kvinder i form af manglende eller dårligt systemkendskab og sprogbarrierer. I et intersektionelt perspektiv oplever disse kvinder således overlappende problematikker, som gør det endnu sværere og udfordrende for dem at trænge igennem på både job- og boligmarkedet (Edgar m.fl., 2004; Mostowska & Sheridan, 2016).

Afslutningsvist har vi diskuteret og opridset de kønsspecifikke problematikker, som både kvinderne og medarbejderne beskriver. Herunder nævnes både omfanget af psykiske lidelser, omfattende oplevelser med vold og overgreb, mangel på netværk og det generelle fokus på sociale relationer (se Järvinen, 1993, s. 74), kvindernes og særligt de unge kvinders erfaringer med (seksuel) sofasurfing, kvindernes fokus på det ydre og renlighed, samt den afledte skjulte hjemløshed og ofte lange periode uden formel hjælp fra de sociale tilbud. Disse aspekter bliver også blandt mange af medarbejderne forbundet til narrativet om, at 'kvinder krakelerer indefra og ud', hvorimod 'mænd krakelerer udefra og ind', og dette narrativ afspejles endda i det pædagogiske arbejde med kvinderne på nogle af tilbuddene. Selvom det er vigtigt at være opmærksom på og bevidst om de førnævnte kønsspecifikke problematikker, er der dog også ved en alt for skarp opdeling og opstilling af et modsætningsforhold mellem mandlig og kvindelig hjemløshed en risiko for både kønsstereotypificering (Maini-Thorsen, 2018) og en risiko for at miste blikket for de komplekse og i høj grad også strukturelle faktorer, der præger og forårsager både mænds og kvinders hjemløshed (Mayock & Sheridan, 2012; Shinn, 2011).

6 Hjemløse mødre og familierettede tilbud

Over halvdelen af kvinderne i denne undersøgelse er mødre. De har enten børn, som de har daglig omsorg for, eller også har de børn, som er anbragt eller bor hos øvrig familie, eller voksne børn, som er flyttet hjemmefra, og som de ofte har sparsom kontakt til. Dette kapitel handler om kvindernes relation til deres børn, hvad enten børnene er en del af deres hverdag som hjemløs eller ej. Kapitlet giver også en beskrivelse af, hvordan kvinder med børn ender i hjemløshed, herunder hvordan de ofte forsøger at klare sig med deres sparsomme netværk, inden de tager imod hjælp fra boformer og andre tilbud som en sidste mulighed. Vi beskriver også den hjælp og støtte, de får på de tilbud, der er særligt indrettet til at tage imod hjemløse kvinder med børn, samt hvordan de hjælpes videre efter et ophold på disse tilbud, og hvilke barrierer og muligheder de har for at komme ud i en bolig og (gen)etablere en hverdag sammen med børnene. Kapitlet beskriver således det svære og i nogle tilfælde forliste moderskab, som udfordres af kvindernes psykosociale, praktiske og økonomiske udfordringer i livet som hjemløs, der gør det vanskeligt at leve op til rollen som mor, mens der også sættes fokus på moderskabet som en kønnet og ofte overset ressource hos kvinder i hjemløshed (Maini-Thorsen, 2018; Rådet for Socialt Udsatte, 2016a; Savage, 2016).

6.1 Børn og moderskab som hjemløs kvinde

Mange af kvinderne i denne undersøgelse er mødre. Moderskabet spiller for mange af kvinderne en stor rolle i deres liv og deres situation, hvad enten de bor sammen med deres børn på et af de få familierettede tilbud, eller børnene af forskellige årsager er anbragt eller bor hos barnets far eller øvrig familie. Uanset om der er tale om kvinder, som bor med deres børn på et familietilbud, kvinder, der har fået anbragt eller tvangsfjernet deres børn, eller kvinder med voksne børn spiller moderskabet som hjemløs og relationen til børnene og deres trivsel en meget stor rolle for de interviewede kvinder. Historier om svigt, skam, skyldfølelse, afmagt og daglig kamp med at få en kaotisk hverdag i bolig- eller hjemløshed til at hænge sammen er en gennemgående fortælling blandt kvinderne.

En stor del af kvinderne i undersøgelsen har børn, som de ikke bor sammen med, idet børnene er anbragt hos plejefamilie eller på institution. Det ses hyppigt, at børnene aktuelt er anbragt eller har været det i en del af kvindernes liv:

De fleste af dem, der har været her [på boformen], har haft børnene anbragt. En enkelt, hvor det er faren, der har børnene, men ellers er de anbragt uden for hjemmet. Det er det, der typisk er. (Leder, socialt tilbud)

En del af de ældre kvinder i undersøgelsen har voksne børn, som nu har deres eget liv. Nogle af disse kvinder har en nær relation til deres voksne børn, mens andre helt eller delvist har mistet kontakten med børnene grundet en årelang problematisk relation mellem mor og barn, hvor børnene ofte i deres voksen- eller teenageliv har brudt kontakten med en mor, som har eller har haft misbrugsproblemer eller svære psykiske problematikker og derfor ikke har været i stand til at fastholde en nær relation til børnene. Medarbejderne på de tilbud, vi har besøgt, beskriver mødrenes relation til deres børn som dårlig, og for rigtig mange af kvinderne et børnene et sårbart emne:

Der er nogle, der så ser deres børn, og andre, der ikke ser deres børn, og det er sådan et meget, meget ømt punkt. Børnene. (Medarbejder, socialt tilbud)

[Relationen til børnene] er typisk meget, meget dårlig [...]. De ser dem ikke. Men de er i deres bevidsthed, og de snakker om dem. (Medarbejder, socialt tilbud)

Vi møder også en del kvinder, der har mindre børn, som er anbragt og i nogle tilfælde er tvangsfjernet grundet kvindens rusmiddelbrug, psykiske problematikker eller andre sociale udfordringer, som gør det vanskeligt at tage sig af et barn. At have forladt sit barn, er uden tvivl noget, der forbindes med skam og skyld, og som er et meget ømtåleligt emne for kvinderne. At have børn, som ikke er i ens liv, og som man ikke kan tage sig af, er gældende for mange af kvinderne, og for nogle af dem er det så sårbart, at de ikke ønsker at tale om det, mens andre søger støtte i at dele deres savn af børnene med personalet på tilbuddene. En medarbejder beskriver:

Kvinder, som har fået tvangsfjernet deres børn ... Det er bare sårbart. Igen, den der moderrolle, som de både selv påtager sig og får påduttet og føler ... Der er så mange følelser i det ikke at kunne sørge for sine børn, eller ikke har kunnet sørge for sit barn, og sørge for, at der ikke sker noget med dem i denne her onde verden. Det er så svært, at der er nogle, som ikke kan eller vil tale om det. Hvis vi adspørger dem, om de har børn, så siger de: 'Ja', og så ikke mere. Så er der nogle, som rigtig gerne vil tale om det og vise billeder og fortælle, hvor gamle de var, hvad deres første ord var, hvor meget man savner dem, har brug for at græde og har brug for at blive anerkendt i, hvor svært det må være ikke at have sine børn hos sig. (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen beskriver her den mislykkede 'moderrolle', som kvinderne tilskrives af samfundet, og som de ikke magter og ikke har kunnet leve op til grundet deres udsathed og kaotiske livssituation, hvorfor de i en lang periode ikke har kunnet drage ordentlig omsorg for barnet. Netop dette stigma om at være en utilstrækkelig og mislykket mor knytter sig særligt til hjemløse kvinder med børn (Savage, 2016). Mange af kvinderne oplever, at de foruden skam over deres situation som hjemløs også skal håndtere et stigma, der handler om skylden og skammen over at være en dårlig og utilstrækkelig mor, som enten har måttet opgive sine børn, eller over de praktiske, økonomiske og omsorgsmæssige afsavn, der er forbundet med ikke at kunne give sine børn en almindelig hverdag, fordi man lever uden en fast bolig. Dette stigma er særlig bundet til hjemløse kvinder med anbragte børn, idet de rammes af samfundets kønsnormative forventninger om at skulle varetage moder- og omsorgsrollen som kvinde, hvorfor kvindernes hjemløsesituation med manglende evner eller mulighed for at drage omsorg for deres børn udfordrer en stereotypisk femininitets- og moderskabsforståelse (Mina-Coull & Tartinville, 2001).

Dette stigma gør børnene til et sårbart og skamfuldt emne for kvinderne at tale om. Flere af de interviewede medarbejdere forklarer, hvordan børn er et meget ømt emne, som det er meget svært for mange af kvinderne overhovedet at tale om. I flere af interviewene oplever vi også, at kvinderne ikke ønsker at tale om børnene og helst undgår at komme ind på emnet. Dette er fx tilfældet for en yngre kvinde, der blot flygtigt nævner sin graviditet, men derefter antyder, at hendes datter er 'en anden historie', som hun ikke ønsker at uddybe i interviewet:

Interviewer: Du sagde, inden du blev gravid?

Kvinde: Ja.

Interviewer: Har du fået barn?

Kvinde: Ja, jeg har et barn. En lille pige.

Interviewer: Hvor er hun henne?

Kvinde: Det er en længere historie. Det er en anden historie. (Kvinde, 29 år)

Især tvangsfjernelser er sårbare og til tider skamfulde emner for mange af kvinderne. I et af interviewene fortæller en yngre kvinde, som vi møder under hendes tredje ophold på herberg, om den dag, hendes søn blev fjernet fra hende:

Interviewer: Og hvad med din søn – er det i orden, at jeg spørger lidt til ham?

Kvinde: Ja.

Interviewer: Hvor bor – han bor i plejefamilie nu, sagde du?

Kvinde: Han bor i plejefamilie i [bynavn], og det har han gjort i 5 år nu.

Interviewer: Okay. Vil du fortælle, hvorfor han blev anbragt?

Kvinde: Ja, det blev, han blev tvangsfjernet ... Ja, og jeg var på krisecentret sammen med ham [sønnen]. Og så kom de to fra kommunen, det var familieafdelingen og så en anden en, og de sagde til mig, at enten blev det, altså det blev tvangsfjernet, hvis det var, at jeg valgte og tage [barnets navn] og så flytte med ham, ikke. Og så var der en anden mulighed – det kan jeg ikke huske. Og så, og så, ja, men jeg blev helt blank. Jeg kunne ikke høre, hvad de sagde eller ...

Interviewer: Nej, det var voldsomt?

Kvinde: Ja, det var virkelig voldsomt. Og jeg gik i helt panik, faktisk. Sådan, hvornår er det? Hvornår kommer de og tager min søn? Og gør jeg nu noget forkert, eller?

[...]

Kvinde: Og så skulle jeg så vinke farvel til [barnets navn]. Og han havde ... og jeg tror bare, at [barnets navn] havde opfattet, at så kommer mor igen og henter mig ligesom i børnehave-agtig. Ja, og da, og jeg var bare sådan helt væk, sådan helt grædefærdig, og der havde jeg faktisk lidt min første tanke om, at nu begår jeg selvmord. Nu er det bare slut, alt. (Kvinde, 30 år)

Omsorgen og empatien for børnene ligger dybt i mange af kvinderne, også selvom de ikke nødvendigvis har en stærk relation til eller aktuel kontakt med deres børn på interviewtidspunktet. Den yngre kvinde i næste citat fik tvangsfjernet sin søn tidligt som følge af psykiske problemer. Hun har nu overvåget samvær med sit barn hver anden uge sammen med en støtteperson og har erkendt, at hun på grund af sine mange psykosociale udfordringer ikke kommer til at blive den mor for ham, som hun tidligere ønskede:

Interviewer: Har du gjort dig tanker om at skulle have ham [sønnen] hjem på et tidspunkt?

Kvinde: Nej, faktisk, nej ikke. [...] fordi jeg har sluppet den der tanke med, at han skal hjem til mig, for det er han slet ikke klar til. Han har den der frygt, altså den der, han får flashbacks, når bare tanken er, at han skal komme og enten besøge mig, så han får de der tilbagefald. Så det vil jeg slet ikke udsætte ham for. (Kvinde, 30 år)

Kvinden her er afklaret omkring, at hun ikke kommer til at få sin søn hjem igen og har indstillet sig på, at hendes rolle som mor bliver en anden, end hun måske havde forventet tidligere i livet. Hun

beskriver, at hun har indset, at sønnen har bedst af at være anbragt hos nogen, der kan tage sig bedre af ham.

Omvendt er der flere af kvinderne, som ikke har opgivet håbet om at genetablere kontakten til deres børn og genoprette den moderrolle, som et kaotisk liv i hjemløshed har frarøvet dem. Flere af kvinderne har ønsker om at blive forenet med deres børn senere i livet, når de kommer ud af hjemløsheden og får en bolig. For en del af kvinderne med anbragte børn eller børn, som bor hos deres far eller hos anden familie, og som de har sparsom kontakt med, gælder det således, at de ofte nærer et stort ønske om at genetablere kontakten til børnene efter et kaotisk og ustabil liv. Det gælder også gruppen af lidt ældre kvinder, som har haft mangeårigt misbrug, og som derfor har mistet kontakten til børnene, men som nu har taget hånd om misbruget og nu håber på, at børnene har lyst til at genopbygge relationen.

Kvinden i citatet nedenfor er tidligere alkoholmisbruger og drømmer om at få en bedre relation til sine tre store børn, især den yngste datter, som hun føler, at hun har svigtet. Hun beskriver, at hun arbejder på at genvinde datterens tillid til, at hun kan knytte sig til sin mor igen efter mange års misbrug og svigt:

Jeg har vendt skuden den anden vej. Nu er jeg endelig blevet den mor, som de har manglet. Jeg kan ikke få de år tilbage, som jeg har mistet, men nu kan jeg så være der for dem. Og det tror [navn på datter] jo heller ikke på, på 17 år, "mor, jeg tror ikke på dig, at det er rigtigt, det her". Det er det. Jeg er der. Og det har taget længe, før hun turde at knytte sig til mig igen. (Kvinde, 51 år)

At kunne genetablere kontakten til sine børn er for flere af kvinderne en stor motivation for at arbejde med deres vanskelige situation, fx komme ud af misbrug. Empatien og ansvarligheden for børnene udgør derfor også en ressource hos kvinderne i forhold til at arbejde med deres situation og opsøge hjælp og behandling. Mødre i hjemløshed med anbragte børn er således i besiddelse af det, der kaldes 'omsorgskapital', der kan anvendes som en positiv ressource i relation til erkendelse af og arbejdet med deres livssituation (Savage, 2016). Dette illustreres i citatet ovenfor, hvor kvinden beskriver, at hun aktivt har 'vendt skuden den anden vej' for at kunne blive den mor, som hun har længtes efter at være for sine børn.

6.2 Vejen ud i hjemløshed for kvinder med børn

Vejene ud i hjemløshed for kvinder med børn og familie er ofte komplekse og præget af både individuelle og strukturelle faktorer (Dries m.fl., 2016). I denne undersøgelse ser vi først og fremmest mange eksempler på, at en skilsmisse eller samlivsbrud har været første skridt på vejen ud i en usikker boligsituation, der i kombination med andre udsathedsfaktorer på sigt udvikler sig til hjemløshed. Partnervold og overgreb mod mor og barn, efterfulgt af brud eller flugt fra hjemmet, ses også som eksempler på kvindernes vej ud i hjemløshed. Men skilsmisse eller brud med en partner som følge af fysisk eller psykisk vold i hjemmet er ikke de eneste årsager til mødrenes hjemløshed, som vi ser i denne undersøgelse. Vi ser også eksempler på, at graviditet og fødsel kan betyde, at kvinderne må forlade en usikker boligform og således oplever at stå uden tag over hovedet med et spædbarn på armen.

6.2.1 Samlivsbrud og vold

En medarbejder på et familietilbud beskriver, hvordan en stor del af de familier, de modtager, har etnisk minoritetsbaggrund, som samtidig er ramt af vold:

Interviewer: Er der mange med anden etnisk herkomst end dansk?

Medarbejder: Lige nu er der i hvert fald, ja.

Interviewer: Hvad vil mange sige?

Medarbejder: Jamen, mange vil sige 60-70 pct. [...] jeg tror, vi i den tid, jeg har været her, har haft nogle stykker, hvor de er kommet herop på familiesammenføringer, hvor det ikke har fungeret, og det tror jeg sådan er den mest afgørende ting for, at vi har mange med anden etnisk baggrund. Det er forliste familiesammenføringer. Og typisk er det igen, fordi der har været noget vold ... (Medarbejder, socialt tilbud)

Meget ofte er hjemløsheden for disse kvinder forårsaget af samlivsbrud og i mange tilfælde også af partnervold. Især mange af de etniske minoritetskvinder med børn beretter om at være flygtet fra voldelige forhold med mænd, og som de i flere tilfælde tidligere er blevet familiesammenført med. Kvinden i citatet nedenfor er flygtet flere gange fra sin mand sammen med sine børn. Vi møder hende på et familietilbud, hvor hun er flyttet ind fra et krisecenter, hvor hun har opholdt sig længe, idet kommunen ikke har kunnet finde en passende bolig til hende:

Interviewer: Hvorfor er du så på [familietilbud] nu?

Kvinde: Der var så mange trusler fra ham der eksmanden. Han pressede mig virkelig, virkelig meget. Til sidst måtte jeg give op. Jeg gad ikke det der liv mere.

Interviewer: Har din mand været voldelig over for dig?

Kvinde: Alle mulige ting. Han slår. Han giver stadig trusler til mig og min familie, som bor langt væk her fra landet.

Interviewer: Også stadigvæk nu?

Kvinde: Stadigvæk faktisk. [...], han lokker mig hele vejen til Danmark. [...] Så slår han mig. Slår børnene, og så råber han "Lad vær" med at åbne det der vindue eller døren. Nu skal du blive bag den".

Interviewer: Så du skulle isoleres?

Kvinde: Det var et fængsel ... Ved du hvad, alle de penge, økonomi, fra kommunen til mig og mine børn. Han samler alle de der penge, plus at han arbejder sort. Så for alle de der penge kunne han købe hus eller bil eller et eller andet i [mellemøstligt land]. Så han sender alle de der sorte penge til [land] og presser os derhjemme.

[...]

Kvinde: Jeg er stadigvæk bange for ham. Truslerne virkelig. Jeg har også en familie, jeg skal passe på. Som mor, selvom jeg bor i Danmark, kan jeg ikke mærke, at jeg har frihed. Han er stadig en trussel for mig, så det gør virkelig meget ondt. (Kvinde, 37 år)

Kvinden beretter om, hvordan hun måtte flygte fra en voldelig mand efter flere år med vold, trusler og isolation. Bekymringer om, hvordan hun og børnene skal klare sig, og frygt for, at eksmanden vil opsøge dem, præger hendes fortælling. Disse hårde historier om vold og flugt sammen med børnene hører vi fra flere kvinder, både blandt kvinderne med etnisk minoritetsbaggrund og også blandt

de etnisk danske kvinder, hvor flere af kvinderne, vi har interviewet, er flygtet eller flyttet fra voldelige partnere. Flere af kvinderne på familieinstitutionerne har derfor også oplevet at bo på krisecenter og nogle af dem flere gange. Nogle af dem er flyttet direkte ind på familietilbud fra et krisecenter, mens andre har overnattet hos veninder eller familie, inden de flytter på familietilbud, selvom de har væsentlige traumer at skulle bearbejde efter vold og overgreb mod sig selv og i nogle tilfælde også mod deres børn. Vi oplever således en snitflade til krisecentermålgruppen i denne undersøgelse, hvor en stor del af de kvinder, vi møder på familieinstitutionerne, har en krisecenterlignende problematik i bagagen, når de opholder sig på boformen (Long, 2015), hvilket vil blive uddybet i kapitel 8.

6.2.2 Økonomiske problemer

Når kvinderne står i en kaotisk situation som efter et samlivsbrud, spiller også deres ofte vanskelige økonomiske situation ind på, at de ikke kan skaffe sig en ny bolig. Som eksempel på en mors komplekse vej ud i hjemløshed, som omhandler både brud med en voldelig partner og efterfølgende økonomiske vanskeligheder, ses historien nedenfor. Kvinden her har et godt betalt job og bor sammen med sin kæreste sammen med sin søn fra et tidligere forhold. Hun har dog en meget stor gæld fra et hussalg i forbindelse med sit tidligere forhold, men eftersom både hendes mand og hun selv har job, og hun betaler af på sin gæld, kan hun godt klare sig økonomisk. Den nye kæreste udsætter hende dog for psykisk vold og trusler, og på et tidspunkt bliver det for meget for hende, og hun vælger at flytte med sin søn:

Fra at være en helt almindelig familie, hvor vi begge går på arbejde, og alt bare fungerer. I løbet af nogle år, så kan alt altså bare sådan, via tilfældigheder, bryde sammen, ikke. Og så ender man her [på familietilbud]. (Kvinde, 49 år)

Kvinden fortæller, at hun i en periode forsøgte at finde en ny bolig til hende og sønnen, så de kunne forlade kæresten, men grundet en stor gæld var det umuligt for hende at betale et indskud til private udlejere:

Der er jo masser af lejligheder til leje, men 60-80.000 for at komme ind og 11.000 i husleje om måneden. Det kan jeg jo på inden måde hoste op med. Så derfor var vi så af alle mulige underlige omveje pisse heldige at komme herop [på familie herberget]. For så får man en ro inden i. Vi kan lukke vores dør. Der er ikke nogen, der kan smide os ud, og så må vi så se, hvornår kommunen kan hjælpe med en lejlighed. Men vi kan jo være her op til 2 år, så det er jo ikke vigtigt, hvornår det sker. Bare det, at der er kommet lidt ro på. (Kvinde, 49 år)

Kvinden beskriver, hvordan hun ikke oplever sig selv som udsat, men som en mor med et 'almindeligt' liv, som på et tidspunkt kører af sporet. Psykisk vold og en usikker økonomisk situation som følge af gæld betyder, at hun står uden boligmuligheder for hende og hendes søn. Hun ser sig derfor nødsaget til at tage kontakt til familieboformen. Hun beskriver i følgende citat, hvordan hun tænker, at alle mødre faktisk kan rammes af en sådan situation:

Det trækker sindssygt hårdt på én psykisk, fordi man ikke kan komme af med det der lortehus og ikke vil ende med den der gæld, som jeg også er endt i, men så kan man trods alt trække vejret fri, og skal ikke se på ham der, eller hvad der nu var, ikke. Det kan jo være utroskab. Alt muligt. Det behøver jo ikke at være én, der går psykisk ned, vel. Der tror jeg, der er rigtig mange, der synes, det er flovt og ikke vil tale om det og pakker ind, og så bliver det måske endnu hårdere, fordi man ikke får det sagt til nogen. Og det er jo bare sådan nogle helt almindelige ligesom mig. (Kvinde, 49 år)

6.2.3 Graviditet og fødsel

Det er også tydeligt, hvordan moderskabet for mange af kvinderne både har gjort deres boligsituation meget mere udsat og skrøbelig, og i nogle tilfælde har en fødsel eller en graviditet været enten en direkte eller medvirkende årsag til, at de ender i hjemløshed. Denne yngre kvinde møder vi, da hun bor på familietilbuddet for anden gang. Første gang flyttede hun ind på tilbuddet, efter at hendes kæreste smed hende ud af hans lejlighed, mens hun ventede deres barn:

Første gang, der hvor jeg fik hjælp på grund af, at min kæreste tvang mig ud, mens jeg var højgravid, der var jeg også til psykolog på det tidspunkt, fordi min jordemoder var bange for, at jeg fik alt det der stress [...], og de [tilbuddet] har også arbejdet sammen her og hospitalet dengang. [...] Det var en kontaktperson fra hospitalet, hvor de hjalp med den sårbarhed, graviditet, og når man mister bolig. Sådan noget. Og så ... Hvad var det nu. Og så fødte jeg min datter. Så boede jeg på hospitalet i en uges tid. Så flyttede jeg hjem til min mor, og jeg kommer ud fra hospitalet og venter hos min mor i 2 uger, fordi jeg fik jo at vide i forvejen, at jeg skulle bo her [på tilbuddet], men jeg fik en bestemt dato, jeg kunne flytte ind. Det var så 2 uger efter, at jeg havde født min pige. Nej! En uge på hospitalet og 2 uger hos min mor. Så hun var 3 uger, da hun kom her. 3 uger gammel. (Kvinde, 31 år)

Kvinden i citatet beskriver den smertelige situation, hvor hun står med et nyfødt barn og må flytte ind hos sin mor som eneste udvej, hvorefter hun tilbydes en plads på en familieinstitution. Graviditet og fødsel betyder, at kvinden ikke kun står alene med hjemløsheden, men også skal sikre en passende bolig til hende og barnet, hvilket er en for stor udfordring, når hun også har psykiske problemer efter fødslen. Foruden det, at kvindens samliv med en kæreste ophører, bliver også hendes moderskab til en udfordring, der gør, at kvinden står uden bolig og ikke har andre muligheder end at bo hos sin mor eller at flytte ind på familietilbuddet med sin nyfødte datter.

6.3 Tilbud til familier og enlige mødre i hjemløshed

Kun forholdsvis få af landets § 110-boformer er henvendt til hjemløse kvinder og familier med børn. Det gælder nogle få familieorienterede boformer samt nogle af de københavnske kvindekrisecentre, der både har en § 109- og § 110-funktion. På langt hovedparten af landets hjemløseboformer er ophold for børn under 18 år derimod ikke tilladt. Det er således kun i få af landets større byer, at der er egentlige familierettede tilbud til hjemløse kvinder og familier med børn. I den sammenhæng skal det også tages i betragtning, at kommunerne i vid udstrækning bruger andre muligheder for at skaffe boliger til hjemløse kvinder og familier med børn. I en af landets større kommuner beskriver forvaltningsmedarbejderne således, hvordan de hjemløse familier har 'topprioritet' i den kommunale boliganvisning, og at man 'gør, hvad man kan' for at skaffe boliger til disse familier. I en anden kommune fortæller en forvaltningsmedarbejder, hvordan kommunen har råderet over nogle kommunale boliger, og hvordan kommunen henviser hjemløse kvinder og familier med børn til disse boliger, når der er en bolig ledig. Særligt i de større byer mærkes bolig manglen dog også, hvad angår mulighederne for at skaffe boliger til hjemløse kvinder og familier med børn, idet der ofte er en betydelig ventetid på at få en bolig gennem den kommunale boliganvisning. I denne periode vil de hjemløse kvinder og familier med børn typisk være henvist til at benytte de forholdsvis få familieorienterede tilbud, og på flere af tilbuddene meldes der om et stigende pres på pladserne.

Karakteristisk for kvinder og mødre i hjemløshed er, sammenlignet med mænd i hjemløshed, at de i højere grad og i længere tid opholder sig i ustabile boligformer såsom overnatning hos venner og familie, inden de tager kontakt til herberg og andre tilbud (Dries m.fl., 2016). Typisk søger disse

kvinder hjælp i deres netværk af venner og familie i en længere periode, inden de, typisk når alle andre muligheder er udtømt, tager kontakt til myndigheder eller direkte til boformerne. Dette er ofte sidste udvej, som først benyttes, når netværket ikke længere kan hjælpe, og eneste alternativ er gaden. En leder af et familietilbud beskriver, at de familier, der opsøger tilbuddet, i de allerfleste tilfælde faktisk ingen andre muligheder har. Deres netværk er slidt op, og typisk har de allerede overnattet hos venner, familie og andre mulige steder, inden de kontakter en boform:

Før de [kvinderne] kommer hertil, når man har et barn, så er man jo, jamen [...], så har man måske noget netværk, som man prøver at være ved, og så kan det være, det er holdbart, og det kan også være, at det ikke er. Og dem, vi ser, er jo der, hvor det ikke er. [...] Altså, de [kvinderne] prøver måske at være lidt ved deres forældre, de prøver måske at være lidt ved nogle venner, og det er for uholdbart, det er for turbulent, eller der er nogle, der er misbrugende dér, ja. (Leder, socialt tilbud)

Når kvinderne med børn kontakter de familierettede tilbud, er der fokus på at afdække familiens problem og hurtigt afklare, om de har udtømt alle muligheder for overnatning, før de indskrives.

6.3.1 Børnenes trivsel

På de familierettede tilbud beskrives det, at man først og fremmest arbejder på at sikre børnenes trivsel og støtte forældrene i at tilgodese børnenes behov, som måske har lidt afsavn efter en periode i hjemløshed:

Det her med at være i krise og ikke have et grundlag, der ligesom er et solidt grundlag, altså boligmessigt, økonomisk, socialt osv., det er dét, der ligesom er udfordringen i forhold til børnenes behov. Og det er jo også derfor, det er dét, vi tager udgangspunkt i, fordi det ligesom er børnene, der skal trives. Eller det er deres interesser, vi ligesom sætter over forældrenes i første omgang. (Leder, socialt tilbud)

Det er ofte flere komplekse og sammenvævede problematikker, som familierne kommer med, når de søger hjælp. Det kan være, at familien er i krise efter voldelige episoder i hjemmet, det kan være økonomiske problemer, eller det kan være, at selve boligløsheden er årsagen til, at de møder op, men ofte viser sig der sig andre komplekse og sociale problematikker, når personalet på tilbuddene taler med kvinden og familien. Lederen fra et familietilbud beskriver de mange og forskelligartede problematikker, de oplever, at kvinderne kommer med, når de foretager indskrivningssamtaler med kvinderne:

Nogle gange, så er det økonomien, der er måske de lidt lavthængende frugter, eller det er et boligproblem, som måske nemt kan løses, men hvis ikke det andet også bliver løst, så bliver det, så er det for sårbart. Altså, det her med at sætte ind, kan man sige, der, hvor det giver mening, altså. Der er både noget, som er det lange, seje træk. Der er nogle, der kommer her, der har kæmpe gæld og de aner ikke engang, hvor meget, de har ikke åbnet breve i e-boks eller noget som helst i lang tid, og så er det jo bare det med at få et overblik over det. Det er dét, man kan starte. Andre, det er jo, jamen, der kan det jo være det ene lån, de har, at få det afdrag sat ned, sådan at de ligesom kan leve. Der er sådan stor forskel. Men jeg tror, det er det med, det er ligesom sådan et garnnøgle, der er spundet ind. Jeg tror, det er sådan, man kan se det, at dem, der kommer hertil, de har bare sådan en kompleksitet af, altså både, at det er store problemer, og det er mange problemer eller flere problemer i hvert fald, så det ene ikke løser sig uden det andet. Og de har mistet overblikket, at de ikke kan selv. (Leder, socialt tilbud)

På tilbuddene særligt rettet mod hjemløse familier og mødre lægges der vægt på at afklare og afdække familiens problematik, men der arbejdes også på at støtte kvinderne i relationen til børnene, mens de bor på tilbuddet, for at de kan klare sig, når de en dag flytter ud. Det betyder, at en stor del af arbejdet er at observere samspillet mellem mor og børn og have opmærksomhed på, om barnet trives:

Vi griber ind altså sådan på den måde, at vi banker på, hvis vi kan høre inde i en lejlighed, at det lyder sådan voldsomt og bliver ved. Hvis det er et lille barn, som bliver ved med at græde, altså, [utydeligt], hvordan er det lige, at barnet græder? Lyder det sådan lidt, lyder det af meget, og kan man høre en mor også, der lige sådan beroliger lidt, uden at det er ikke fordi, vi sådan står med øret på døren, men man kan godt sådan lige fornemme, hvad er det lige. Eller de store børn, lyder det som om, de er ved at komme op at slås. Det her med bare at banke på og sige: Er der noget, vi lige kan hjælpe med? Og snakke med familierne, efterhånden som vi lærer dem at kende, og sige: Jamen, er der noget, vi kan gøre i de her situationer? Vi skal heller ikke tage over. (Leder, socialt tilbud)

Ifølge medarbejderne kan der være en vanskelig balancegang mellem at forsøge at klæde familien godt på til at kunne klare sig efter opholdet, men samtidig også handle på det, hvis personalet oplever, at familien er så udfordret, eller morens forældre er så dårlig, at de ser sig nødsaget til at underrette kommunen for at sikre barnets trivsel:

Altså, vi laver en del underretninger, og det er den, man kan sige, det er en af de vigtigste ting i forhold til samarbejde med forvaltning, som vi laver. Og vi gør meget ud af dem, kan man sige, på den måde, at vi ved, at det er ord, der bliver taget, der bliver taget alvorligt, og som bliver handlet på, så de skal også være, hvad skal man sige, de skal være godt skrevet, og de skal være korrekte, og vi prøver selvfølgelig også at snakke med forældrene selv. (Leder, socialt tilbud)

Der er nogle, de har været under familieafdelingen i mange år, og de er kendt rigtig godt og er velbeskrevet, og der er lavet § 50-undersøgelser, og børnehaven kender dem godt. Og så er der nogle, som kommer og altså, første gang, de ser deres familiesagsbehandlere, er her til samarbejdsrunde eller et eller andet i forbindelse med indskrivning, hvor de henvender sig til familieafdelingen, fordi de er boligløse. Så det er meget forskelligt. Og nogle gange er det jo også familierådgiveren, som beder om altså, i samarbejde altså med familien, altså siger: Prøv at høre, det her, det vil vi gerne have, at der lige bliver holdt øje med eller bliver kigget på, bliver observeret og bliver beskrevet, og andre kan vi sige, der er ikke noget bekymring overhovedet. (Leder, socialt tilbud)

Lederen beskriver samarbejdet med familieafdelingen i kommunen, hvor man på tilbuddet ind i mellem oplever at modtage familier, som allerede er kendte i kommunen, og som de af familieafdelingen bliver bedt om at holde ekstra øje med af hensyn til børnene.

6.3.2 Støtte og omsorg til at være mor

Kvinderne selv er generelt glade for den hjælp og støtte, de får på de familieorienterede tilbud, vi har besøgt. Ofte beskriver de, at de oplever enormt stor hjælp med at genetablere en god hverdag for dem selv og deres børn gennem kontakten til personalet, som hjælper og støtter dem i forskellige situationer i hverdagen:

Min kontaktperson her fra, hun er virkelig fantastisk, hun har hjulpet mig rigtig meget og har været inde ved mig, altså dagligt i starten og ellers så, jamen, altså, når jeg havde behov for det, og så har vi stået og snakket over en opvask eller ryddet op eller et eller

andet, fordi jeg har problemer med det praktiske tit. Men det har bare været rigtig godt, jeg har været helt vildt glad for at være her og er det stadigvæk. Min kontaktperson, hun er jo også bare fantastisk med min søn, hun og de leger, når hun er ovre og besøge mig, og hvis han er hjemme og sådan noget. (Kvinde, 27 år)

En medarbejder fremhæver den tætte kontakt mellem personale og familien, der kan give familien en følelse af at blive hjulpet, støttet og lyttet til:

Jeg synes, og som jeg også hører fra beboerne, noget af det, som [navn på herberg] kan, det er det her med at have tid til at sætte sig ned og have tid til faktisk at fordybe sig i de her familier og helt reelt give dem en følelse af, at man gerne vil hjælpe dem, for det er jo det, vi er her for, men det er ikke altid det, de oplever, når de har været rundt på offentlige steder. Så er det tit med lidt mere fart på, og der er blevet sat en halv time af. Ja. Og jeg tænker, at det er noget af det, som mange beboere siger til os. At det er noget, at det [navn på tilbud] kan. Det her med at være til rådighed og have tid til beboeren [...] det giver både dem en følelse af at være hjulpet, og faktisk rigtig gerne vil have os med videre til udslusningen, når de flytter herfra, fordi de føler sig hørt og lyttet til og ja, helt sikkert hjulpet. (Medarbejder, socialt tilbud)

Kvinderne beskriver ofte tiden, inden de flyttede ind på familietilbuddet som nogle meget kaotiske forløb. Nogle af dem har sammen med deres børn opholdt sig en kort periode på krisecenter, hvor nogle af dem direkte har henvendt sig, mens andre først er flyttet ind hos familie eller netværk, men hvo de ikke har kunnet opholde sig længere, hvorefter de har taget kontakt til boformen. Det opleves positivt af kvinderne at flytte ind og få den fornødne ro efter en kaotisk periode uden hverdag og struktur:

Interviewer: Kan du så mærke en forskel på, hvordan du har det sammen med børnene, og hvordan du har det med dig selv?

Kvinde: Ja, jeg har sådan mere fokus nu. Jeg stresser ikke så meget, som jeg gjorde dengang. Sådan en negativ stemning hele tiden. Jeg tror også, at børnene kan mærke det. Jeg skal også tænke på mine børn. Ikke på mig selv. Det er heller ikke særlig sundt for børnene. (Kvinde, 27 år)

Kvindernes beskrivelser vidner om, at tilbuddene formår at give familien ro og stabile rammer samt pædagogisk vejledning, der støtter kvinderne i at tage hånd om det måske forsømte moderskab, der har lidt under perioden i hjemløshed. Af medarbejderne beskrives det som en svær balancegang at vise familien omsorg og tilbyde hjælp og vejledning, samtidig med at der er opmærksomhed mod at respektere familiens grænser og privatliv, mens de bor på tilbuddet.

Noget af det, som jeg ofte tænker, der gør, at der gør hele det her arbejde rigtig meget værd for hele institutionen, det er jo simpelthen den der oplevelse af nogle familier, der har været her i en periode, som selvfølgelig kan være trætte af det, men hvor er der mange kvinder, der kommer tilbage og er næsten pinligt taknemmelige over den støtte, de har fået undervejs i forhold til at blive set og lyttet til, og vi har jo lavet underretninger, eller det er ikke mig, men kontaktpersonerne har nogle gange lavet underretninger, og alligevel har kvinderne formået at have et rigtig godt samarbejde med deres kontaktperson. (Medarbejder, socialt tilbud)

En medarbejder beskriver her, hvordan de ofte oplever, at familierne kan blive trætte af at have medarbejderne omkring sig, mens de bor på tilbuddet, men når kvinderne flytter derfra, er de taknemmelige, og støtten har været meningsfuld for dem. Der er således en oplevelse af, at mødrene gennem tilbuddenes hjælp og tilgang støttes i moderskabet, som styrkes og genvindes under opholdet.

6.3.3 Bekymring for børnene

For nogle af kvinderne er det dog ikke uden overvejelser og bekymringer at flytte ind på boformen. En kvinde fortæller, hvordan hendes forestillinger om at flytte ind på et familietilbud var præget af fordomme om misbrug og psykisk sygdom og af den alvorlige situationen, som hun befandt sig i, da hun tog kontakt til stedet:

Det var så dejligt at komme herop til den visitationssamtale. Vi sad faktisk her, og de forklarede om stedet, og det havde ikke noget med misbrug og psykisk sygdom at gøre. Der var slet ikke nogen, der var misbrugere her. Og igen, det er ikke for at dømmе, men det er bare, når man har en søn. Altså, hvis det var mig selv, så ville det bare være noget helt andet, men når man har et barn, så bliver tingene bare meget mere alvorlige altså. [...] Jeg vidste ikke, om det var psykisk syge kvinder, og jeg vidste ikke noget, og hvordan skulle jeg være der med min søn? Så jeg var hurtig til at lave skræmmebilleder. Jeg tror bare, jeg var meget skræmt, og sådan: Hvordan kunne det ramme mig? Jeg boede her, og så igen med min eks. Kunne han bruge det mod mig? At jeg var en psykisk syg person eller én, der ikke kunne klare sig selv eller sådan noget. (Kvinde, 36 år)

Mange af kvinderne er også bekymrede for, hvordan børnene har det, mens de opholder sig på tilbuddet. Bekymringerne går ofte på, at børnene lider under, at de ikke har en stabil hverdag med faste rutiner, som kvinderne håber på at kunne give deres børn, når de en dag flytter ud i egen bolig. Flere af mødrene beskriver, hvordan det at skulle flytte ind på en boform føles ambivalent, fordi det både er forbundet med glæde og taknemmelighed over endelig at få tag over hovedet og trygge rammer, samtidig med at opholdet på boformen er forbundet med frygt for ikke at kunne give børnene en stabil tilværelse blandet med fordomme om at bo på en boform og frygt for at tilføre sig selv og sit barn stigma ved at bo på en boform:

Men altså, jeg havde ikke nogen mulighed. Det var det her eller gaden. Selvfølgelig ville det ikke blive gaden [...] men jeg havde det bare sådan: 'åh, skulle til at kontakte herberger'. Og jeg syntes, det var sådan lidt ekstremt. Man har sådan nogle billeder [...]. Man ser noget for sig [...] at det er alkoholikere og stiknarkomaner. Det er ikke for at dømmе dem eller noget, men med et barn. Hvis det var mig selv så. Det er, når der er et lille barn. Hvad barnet oplever. (Kvinde, 39 år)

Frygten går også på, at børnene belastes af den midlertidige og ustabile boligsituation, og at de bliver påvirket af kvindens egen sorg og følelser over at være nødsaget til at søge hjælp på en boform:

Jamen, jeg er så lykkelig for, at min søn, han er så stærk, og at vi så, på hans niveau, forklarer. Altså både beskytte ham og forklare ham ... Altså prøve at gøre det lidt til et eventyr. Da han boede her; det er ligesom et hotel. Vi er ligesom på hotel nu, og han syntes, det var meget spændende. [...] Det kan godt være, at jeg kommer til at lyde som sådan en frelst engel. Altså sådan noget med at holde tingene adskilt, men det har bare nogle gange ligget mig så meget på sinde, ikke at han skulle opleve alle de her voksenalfølelser. Så når han er blevet lagt i seng, så er det så, at jeg har snakket med veninder og har grædt, altså når han så sover. Så er jeg ligesom kommet af med det. (Kvinde, 39 år)

Kvinde forklarer, hvordan hun har fortalt sin lille søn, at de bor på hotel og digtet historier for ham som afledning til den midlertidige og ustabile hverdag, som tilværelsen på en boform for mange af kvinderne samtidig repræsenterer. Mens mange af kvinderne med børn er glade og taknemmelige for den hjælp, de modtager, længes de samtidig efter stabilitet og muligheden for at etablere en almindelig hverdag i en bolig med ro, og som ikke er midlertidig:

Det der med den stabilitet. Den der ro. At her skal vi blive, her er dit værelse, her er vores bolig. Det er det, jeg glæder mig så meget til. (Kvinde, 36 år)

En anden kvinde beskriver, at hun savner at have sine egne ting på boformen:

Altså, det skal siges på den måde, at det er ikke, fordi jeg ikke har det godt her, for det har jeg, og som jeg siger, vi får det bedste ud af det. Og ja, det er en krisesituation, og det er en periode. Men det kan også være en rigtig lang periode. Altså lang, lang, lang. Jeg har en kollega, der har boet sådan et sted her 16 måneder med fire børn. Det håber jeg ved Gud ikke, at jeg kommer til, fordi så, ja, så er det ikke sjovt. [...] man vil gerne have sit eget og være under sit eget tag. Sine egne ting, det betyder jo alverdens at have sine egne ting, alverdens. Sin egen seng, ja. Det er bare vigtigt at have sine egne ting, selvom man er her på et herberg, og det er for en periode, men det kan også være lange perioder, altså. (Kvinde, 29 år)

En problematik, vi også støder på, er at bo som familie på en boform, hvor der også kan indskrives enlige mænd og kvinder, hvilket er tilfældet på et af de tilbud, vi har besøgt, idet familierne har andre behov end de enlige mænd og kvinder. Det kan være krav til renlighed, ro og rutiner, som imødekommes forskelligt, afhængig om beboerne har børn eller ej. Kvinden fra citatet oven for fortæller, at det kan være svært for beboere uden børn at følge de regler, der er på boformen. Her oplever hun et fællesskab med de andre kvinder med børn omkring at følge de regler, der er på boformen, idet beboere uden børn ikke har samme behov:

Og så har jeg lært nogle at kende herude. Sådan nogle piger, som også har mistet bolig, og som bor her et stykke tid før mig, og vi har også lavet sådan en aftale om, at hvis vi holder reglerne og det der for at gøre det nemmere for os, fordi vi har små børn. [...] Men der er også nogle stadigvæk, som er skide ligeglade med alt det der, du ved. De regler, fordi vi har børn, og de har ikke nogle børn, tror jeg. (Kvinde, 29 år)

En anden kvinde udtrykker bekymring over at bo sammen med mænd på familieboformen, idet hun er bekymret for sit barns sikkerhed:

Kvinder med børn burde have andre steder for sig selv [...] Også for sikkerhedens skyld, og man skal ikke gå rundt og holde øje hele tiden. Hvis man lige skal på toilet 2 minutter, hvis man så efterlader barnet derude og lege, og så lige pludselig. Ja ... Men der er jo personale derude, der hjælper dig. Der er jo nogle, der holder øje hele tiden. Man kan altid gå ind sige "Jeg skal lige på toilet, kan i ikke holde øje med pigen 2 sekunder. Hun leger i stuen" eller et eller andet. Det kan man godt. De er her altid, men det er bare, du ved, mændene, de kommer jo også mange steder fra. Der er også nogle udlændinge. Som sagt, der er rigtig mange forskellige mennesker, der bor her. Det eneste, jeg er bekymret for, det er min piges sikkerhed. Børns sikkerhed. Jeg tror også godt, nogle mødre vil tænke det samme som mig, hvis vi bor sammen som her. (Kvinde, 32 år)

For langt de fleste kvinder gælder det dog, at de sætter stor pris på den hjælp og støtte, de får under opholdet til at være en bedre mor for deres børn, end de har kunnet magte i den ofte usikre og

kaotiske periode op til indskrivningen. På boformen er der ofte tid til at finde ro og fordybelse til at genfinde moderrollen, der som beskrevet er et meget vigtigt element i tilværelsen som hjemløs kvinde med børn.

Børnene fylder ikke kun meget på de tilbud, hvor kvinderne kan bo sammen med deres børn. Også på tilbud, som ikke modtager familier, hvor der bor kvinder, som har anbragte eller voksne børn, er der sat fokus på at støtte kvinderne i at være mødre, samtidig med at de tager hånd om deres udsathed og andre problematikker. Tilbuddene prøver at hjælpe med at facilitere samvær og skabe kontakt med børnene, hvis kvinderne ønsker det. Igen er dette dog en ofte smertefuld proces, hvor der skal tages hånd om det svigt, som kvinderne ofte føler, at de har pådraget deres børn ved ikke at være en god mor.

Leder: Vi snakkede også om det i forhold til, da vi skulle lave vores gæsterum dernede for at imødekomme, at man kunne have gæster, både mænd eller kvinder, og der drøftede vi jo også det der med børn, fordi nogen har jo et behov for at se deres børn, og nogen skal jo tage langt væk for at være sammen med sine børn, men hvor vi netop talte om, at det er ikke et ansvar, vi har lyst til at påtage os.

Medarbejder: Vi vil gerne være med til at være på faciliteter udefra, det kan jo godt være en, der siger, jamen, jeg vil rigtig gerne ses med mit barn, og det kunne også være en, der kommer og siger, at jeg vil gerne have, at en af jer er med og fortæller, hvor er det, mor er. Altså, det vil vi jo rigtig gerne, bare ikke på matriklen.

Leder: Og der er jo også nogle muligheder gennem Røde Kors, hvor de kan lave forskellige aktiviteter, som de får betalt med børn, men at stå med et ansvar, med at en mor skulle have samvær med sit barn og være helt påvirket, så kommer der lige pludselig noget andet ind over, hvor vi så skal lave en vurdering af, at det ikke kan fungere, så nej. (Leder og medarbejder, socialt tilbud)

En medarbejder beskriver, hvordan de forsøger at støtte kvinderne i at have kontakt til børnene, selvom det kan være meget smertefuldt:

Interviewer: Er der nogle særlige ting, som I skal hjælpe dem med. Altså, dem som har børn i forhold til andre?

Medarbejder: Altså, hvis de ønsker at få hjælp til det, så ja. At etablere kontakten til børnene ... Nogle har overvåget samvær med deres børn, nogle har brug for støtte til at møde til de samtaler eller at få sat det på benene eller møder i [del af forvaltning]... Generelt, så prøver vi at hjælpe alt, hvad vi kan til at etablere en kontakt til børnene. Der er også nogle af kvinderne, som slet ikke vil have en kontakt, fordi de mener, at det er et større svigt at have kontakten og være så lidt i deres børns liv. Også det er for smertefuldt kun at være så lidt altså rent personlig, at de: 'Okay, jeg ser mit barn en gang om måneden, og jeg ved, at han har massive problemer, og jeg kan ikke få lov til at være der'. (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen beskriver her, at nogle af kvinderne endda afviser at have kontakt, fordi de frygter at pådrage børnene et endnu større svigt, end de allerede har gjort ved at skulle forsøge at være i deres liv igen. Citatet beskriver således, hvordan kvinderne ofte balancerer mellem ansvarlighed og empati for deres børn, samtidig med at de skal håndtere savn af børnene og den smerte og afmagt, der er forbundet med et forlist moderskab.

6.4 Bolig og efterværn for kvinder med børn

På familieinstitutionerne arbejdes der som nævnt med at styrke relationen mellem mor og barn, mens familien bor på institutionen, samt at klæde familien godt på til tiden efter, at de flytter ud, med henblik på at de kan klare sig uden at skulle ende i boligproblemer eller andre sociale problemer igen. En del af dette arbejde handler således også om at støtte familien i at søge bolig:

Det med boligen ligger jo over alt. Det er jo ligesom basis for der, hvor man ligesom er. Og også altså for ens netværk og skole osv. Så det ligger jo, tænker jeg, som en rød tråd i alt det, vi laver. Det her med, at man ligesom skal ud og finde en bolig. Man skal spare op til en bolig, mens man er der, og de her ting, [...] Det hænger også rigtigt meget sammen med, hvordan de ligesom vil klare sig, når de kommer ud herfra, altså. At de ligesom, der skal være en balance og gerne inden, de flytter herfra, så de kommer godt ud. (Leder, socialt tilbud)

Lederen beskriver, at deres arbejde er at gøre familien bæredygtig i forhold til at kunne klare sig i egne rammer, når de flytter ud. Derfor støttes de under opholdet til at etablere rutiner og struktur på hverdagen, som de kan tage med sig ud i egen bolig, når de flytter, ligesom de støtter familien i at søge bolig. Mange af familierne har sociale problemer i et omfang, som betyder, at de i mange tilfælde kan opskrives på kommunens akutliste, mens andre er for velfungerende og henvises til at søge bolig selv i de almene boligselskaber eller hos private udlejere.

At komme i egen bolig efter et længere ophold på en boform beskrives af langt de fleste af kvinderne med en længsel og glæde efter at genetablere en tilværelse i egne og mere faste rammer. Samtidig er overgangen til egen bolig også noget, de bekymrer sig om, idet der er mange tanker forbundet med at skulle kunne klare sig selv som familie. Opholdet på tilbuddet har for mange af mødrene skabt den fornødne ro og struktur efter en ofte kaotisk periode, hvorfor det kan føles overvældende og skræmmende at skulle undvære de rutiner, relationer og rammer, som boformen har udgjort. Vi har talt med flere mødre, som har boet på samme tilbud ad flere omgange, eller som har haft ophold på flere forskellige tilbud. Ofte er de efter et ophold flyttet ud i egen bolig, hvor flere har fået støtte fra deres kontaktperson, fra familietilbuddet eller fra andre instanser i kommunen som fx bostøtte eller støtte fra familieafdelingen. Men efter en periode kommer nogle af dem tilbage for at søge støtte på tilbuddet igen, hvis hverdagen i egen bolig bliver for uoverskuelig for familien af enten praktiske, økonomiske eller psykosociale årsager.

Eksemplet nedenfor er fra en yngre kvinde med en datter, som vi møder, da hun bor på familietilbuddet for anden gang. Første gang hun boede der, opholdt hun sig der nogle måneder med sin nyfødte datter, hvorefter hun fik tildelt en lejebolig af kommunen, som hun flyttede ind i. Hun oplevede dog overgangen til sin egen bolig som meget stressende og kaotisk, idet hun stadig var meget psykisk sårbar, da hun flyttede ud:

Jamen, den første gang [jeg flyttede ud] var det frygteligt, fordi jeg havde også min lille baby, og jeg anede intet om, hvilken vej jeg skulle gå på det tidspunkt. Jeg mister arbejde, og nu skal jeg passe babyen, og jeg er også på kontanthjælp der. Ja. Det var forvirrende faktisk. Meget, meget stressende. Faktisk havde jeg også depression der, men så tænkte jeg, at jeg kan ikke blive ved med det der, jeg har en lille én, jeg skal passe. [...] Så fik jeg hjælp af dem med bolig og sådan noget der [...] Men det var stress den første gang. Meget stress, fordi jeg har ingenting den første gang. Jeg har ingen møbler, ingen penge og jeg har ingenting, plus at jeg har en lille baby. Så endnu mere stress, fordi jeg er bekymret for hendes [datterens] fremtid også. (Kvinde, 31 år)

Kvinden valgte efter et stykke tid at tage kontakt til familietilbuddet igen, fordi hun grundet psykiske udfordringer ikke magtede hverdagen med et lille barn alene i sin bolig. Den unge kvindes historie om en vanskelig og mislykket overgang til et nyt liv i egen bolig er ikke enestående. Vi møder flere eksempler på, at familierne efter et stykke tid henvender sig til tilbuddet igen, fordi de har svært ved at få hverdagen til at hænge sammen, og fordi de har brug for den støtte, omsorg og kontakt, de kender fra deres tidligere ophold på familietilbuddet. I nogle tilfælde flytter de ind igen for en periode, og i andre tilfælde finder man andre løsninger, hvor familien forbliver i boligen. Det kunne være ekstra støtte fra kommunen i overgangen, hvor familien hjælpes og aflastes til at få stabilitet og ro til igen at klare hverdagen. En leder af et familietilbud beskriver, at det langt fra er ualmindeligt, at især de psykisk sårbare kvinder med mindre børn efter et stykke tid kontakter dem for at få lov at flytte ind igen. På familietilbuddet oplever man, at det kan skyldes både økonomiske og praktiske udfordringer i hverdagen som enlig mor samt savnet af omsorg, faste rutiner og den daglige kontakt og støtte fra personalet. Også dårlig økonomi, psykisk sårbarhed, manglende netværk og ensomhed anskues som årsager til, at tilbuddene oplever, at flere af deres tidligere beboere har svært ved at slippe kontakten til stedet, og at nogle i sidste ende klarer sig for dårligt og flytter ind igen for en periode. En leder beskriver, hvordan de indimellem oplever, at det går for hurtigt med at få familierne ud i egen bolig, fordi der kan være et pres fra kommunen på at mindske perioden for ophold på familietilbuddene:

Men det er jo det dér med, nå, men 'så er det bare ud i almindelig bolig', fordi det så er billigere i en boligforeningslejlighed et eller andet tilfældigt sted og så uden støtte. Og så kan det jo så være, at det bliver dyrere i den sidste ende, ikke. Altså, der tænker jeg, at der er meget sådan måske kassetænkning, og at det sådan er symbolpolitik også [...] jeg synes virkelig, det er skidt.

Overgangen til at flytte i egen bolig efter et ophold på tilbuddene er potentielt svær og sårbar, ikke kun for de hjemløse mødre, men for alle de hjemløse kvinder, vi møder. Fra kommunerne og tilbuddene er der dog i særdeleshed fokus på overgangen for de hjemløse kvinder med børn af hensyn til børnenes trivsel:

Jamen, altså en del af de her børn kommer jo fra familier, hvor der har været kaos, og der har ofte også været vold. Mange af dem har været forbi krisecenteret. Så det her med at få noget stabilt og få skabt den her trygge og rolige base, det er jo. Altså, det er jo noget, som andre børn ikke lige oplever til hverdag, så derfor tænker jeg, at de har endnu mere brug for, at det bliver trygt og rart, og at man kan stole på voksne, og voksne er ikke sådan nogen, der slår og råber ad hinanden. (Medarbejder, socialt tilbud)

Derfor har mange af familietilbuddene fokus på at skabe en tryk overgang til egen bolig, og flere steder arbejdes der med forskellige modeller for efterforsorg af mere eller mindre formel karakter. På de familietilbud, som medvirker i undersøgelsen, har kvinderne mulighed for at få besøg af familiens kontaktperson et mindre antal gange efter udflytningen. Desuden vil kvinderne, hvis personalet vurderer, at de vil profitere af det, blive tildelt en bostøttemedarbejder eller kontaktperson af kommunen, som kan følge familien ud i boligen i en periode efter udflytningen. Her ser vi blandt andet eksempler på, at kommunen køber bostøttefunktionen hos familietilbuddets ansatte, således at familien kan følges af den kontaktperson, de allerede kender fra deres tid på tilbuddet. Familien kan derved have kontakt til en medarbejder, som de har tillid til, og som har et nøje kendskab til deres udfordringer og problematikker.

Som beskrevet handler en stor del af arbejdet på familietilbuddet om at klæde familien godt på til tiden efter, at de er flyttet ud, og at skabe nogle bæredygtige rutiner og mønstre for familien. En leder beskriver det som 'hjælp til selvhjælp':

Det er den store balance i det arbejde, vi laver, det er, at det er hjælp til selvhjælp. At vi ligesom skal have nogle familier ud, som er bæredygtige, og som kan klare sig selv bedre, end da de flyttede ind. (Leder, socialt tilbud)

Herunder er der selvfølgelig fokus på boligsøgning og på at finde bolig, men der er fra medarbejdernes side også opmærksomhed på at afdække, hvilken form for støtte og efterforsorg, familien vil have gavn af efter udflytningen. Hele tiden er der en balance og hensyntagen til barnets og familiens generelle trivsel i vurderingen af, hvad der gavner familien bedst på det givne tidspunkt.

På enkelte af tilbuddene har man mulighed for at skabe en tryk overgang for familierne ved at benytte nogle boliger, som tilbuddet råder over. Et af familietilbuddene, vi har besøgt, har tilknyttet egne udslusningsboliger, der ligger i forlængelse af tilbuddet, som familierne kan flytte over i og bo i op til 2 år, inden de skal videre ud i egen bolig. Her skal man kunne klare en stor del af hverdagen selv, og der er ikke ligeså tæt kontakt til personalet. Ifølge personalet er udslusningsboligerne en god base for at træne at bo for sig selv som familie, uden at det føles institutionelt, og samtidig er der mulighed for at tage kontakt til personalet, hvis mødrene føler behov for støtte. Udslusningstilbuddet omtales positivt af både personalet og mødrene selv:

Og nogle, de synes, at puha, ude i byen, det er alt for langt væk fra noget personale. De synes, det er så dejligt, de lige kan gå herover. (Leder, socialt tilbud)

En ung kvinde, som vi møder, da hun bor i én af udslusningsboligerne, fortæller, at hun efter sin søns fødsel fik meget støtte fra tilbuddet. Hun fik således tilstrækkelig struktur og ro på både praktiske og mentale udfordringer i dagligdagen til, at hun kort efter blev tilbudt at flytte over i én af familietilbuddets udslusningsboliger:

Efterhånden så fik jeg lidt mere styr på strukturen i hjemmet og på min egen struktur oppe i hovedet og sådan noget, så det var sådan det, der ligesom gjorde, at jeg kunne komme derover, at der ligesom var styr på nogle ting. [...] Det her, at komme hen fra [tilbuddets navn], altså det betyder jo altså, at i min graviditet har jeg haft det rigtig, rigtig godt og er virkelig blomstret op, og så efter jeg fik min søn, så blev det vurderet, at så kunne jeg komme hen i udslusningslejligheden, der er [navn på udslusningsboligerne], så det var jo bare et rigtig stort skridt og komme derhen, fordi der var jo ikke altså bemanding på kan man sige 24/7, der er selvfølgelig herovre, men så det er godt at have den der, hvad hedder det, mulighed for at der er noget personale herovre [på institutionen], men ellers så er man jo bare meget sig selv derovre. (Kvinde, socialt tilbud)

Kvinden beskriver det som et stort skridt for hende at flytte ud i udslusningsboligerne. Dét at få en tryk ramme i en udslusningsbolig, hvor hun og sønnen kan være sig selv uden personale og fagpersoner omkring sig døgnet rundt, har betydet, at hun har skullet klare flere praktiske og hverdagsrelaterede ting i hjemmet selv. Hun oplever dog, at dette har været en positiv udfordring, idet det kunne foregå i en tryk ramme med mulighed for at få kontakt til og støtte fra personale, hvis hun følte behovet:

Det er rigtig rart, fordi at så, min søn og jeg, vi klarer det fint, og vi har det godt, men altså, jeg har stadig mange problemer og problematikker, men det går – det går rigtig godt med min dreng og ja, så det, det er rigtig godt. (Kvinde, 38 år)

Det er dog ikke alle familier, der har økonomisk råderum til at flytte ud i institutionens udslusningsboliger. En mor på SU, som bor på familietilbuddet med sine to børn, fortæller, at hun vil hellere finde en lejlighed ude i byen, fordi udslusningsboligerne er for dyre for hende. Generelt spiller økonomien en stor og ofte afgørende rolle for, hvilken type bolig familierne kan flytte videre til, og også for hvornår de kan flytte. Mange af de mødre, som bor med deres børn på et familietilbud, står skrevet op på kommunens akutliste, hvor de tildeles en bolig inden for meget kortere tid end gennem de almindelige ventelister hos de almene boligselskaber. Typisk vil kommunen prioritere at anvise familier til akutbolig før enlige hjemløse af hensyn til børnenes og familiens generelle trivsel, men der kan dog stadig være betydelig ventetid på akutboliger for familier, især i de større byer. Alternativet bliver for en stor del af familierne at flytte til andre byer enten i nærheden af eller langt fra institutionen. Når kvinderne flytter ud af boformen, opstår således en problematik omkring, hvor og i hvilken form for bolig familierne kan bosætte sig, som tager højde for, at børnenes hverdagsliv og trivsel tilgodeses. Det er et stort dilemma for mange af kvinderne, at det ofte ikke er muligt at få en bolig i det område eller den by, de har befundet sig i under opholdet på tilbuddet, også fordi flytningen til en ny bolig i mange tilfælde vil betyde et skift i børnenes skolegang, relationer og kammerater.

Kvinden i citatet nedenfor har søgt bolig i samme by som tilbuddet, hun bor på. Men det er en større by med et stort pres på lejeboligsituationen, hvorfor familien er blevet tilbudt en lejlighed, der ligger halvanden time med bus fra børnenes skole og familiens sparsomme netværk:

Børnene er virkelig meget under pres. De har skiftet skole flere gange. Og bolig igen. Jeg tror ikke, det er sidste gang faktisk. Altså børnene har flere gange sagt til mig: "Mor, hvorfor skal vi konstant flytte adresse og skole. Hvornår er det, vi får et stabilt liv?", Men mor kan ikke svare rigtig, hvornår det er. (Kvinde, 36 år)

Også kvinder med anbragte eller ikke hjemmeboende børn ønsker at bo tæt på børnene, hvilket ikke altid er muligt. Medarbejderne på nogle af de tilbud, hvor der ikke bor familier, men hvor der opholder sig mange kvinder, som har anbragte børn, beskriver, at de ofte bruger meget tid på at tale med kvinderne om savnet af børnene og håbet om, at børnene en dag kan komme til at bo hos dem igen. Dette gør medarbejderne både for at gøre kvinden bevidst om sin situation og for at skabe realistiske forventninger i forhold til boligsøgning hos kvinden. En medarbejder beskriver, at mange af kvinderne med anbragte børn ønsker at søge en større bolig i håbet om, at børnene en dag kan bo hos dem:

Det kan være svært for dem at erkende den – det er i hvert fald min oplevelse – at det kan være svært for dem at erkende den situation, de er i, med at børnene ikke ... Altså, hvis de har nogle børn, som de har fået taget fra dem, det er typisk ved tvang, der oplever jeg, at det typisk kan være svært for dem at erkende, at det her er realiteten. "Du kommer ikke til at se dine børn, de er taget væk fra dig, og det er de af en grund". Der oplever jeg egentlig, at der er flere af dem, der sidder fast i det og ikke kan komme videre og har den her drøm om, jeg skal have en bolig, og der skal være plads til mine børn. "Det giver ikke nogen mening, at du får en bolig til 10.000 kroner, fordi du får ikke dine børn hjem".

[...] Og det er nemlig rigtigt, for man kan sige, at når man har børn, så er det jo ofte familieafdelingen, der går ind og forholder sig til, om der kan blive tilbudt en akut bolig, og der har vi jo haft nogle kvinder, der konsekvent siger nej til mindre og billigere boliger, som er det eneste, de har råd til, fordi at de vil have den her lejlighed, hvor børnene kan være der. Og de har fået afgørelsen, de er tvangsfjernet: "De kommer ikke hjem, det kommer ikke til at ske, vi vil ikke give dig den bolig", det er et dilemma, som er rigtigt svært. For de har jo deres dagligdag herude, så det er jo herude, reaktionerne kommer,

og de skal have det forklaret og ikke kan forstå det og vil gerne have hjælp til og få myndigheden til at forstå, at det skal være sådan her. (Medarbejder, socialt tilbud)

Ønsker og forventninger om bolig fylder således meget både for kvinderne, der bor sammen med deres børn på borformerne, samt for kvinderne med anbragte børn, som i håbet om at få hjemgivet deres børn til tider har urealistiske forventninger til den kommende boligs pris og placering.

6.5 Sammenfatning

En stor del af kvinderne, der er interviewet til undersøgelsen, er mødre. Mange af dem er endt i hjemløshed efter skilsmisse eller samlivsbrud, i mange tilfælde som følge af psykisk eller fysisk partnervold. Kvinderne har opholdt sig hos netværk eller på krisecenter, inden de tager kontakt til et af de få familierettede tilbud. For stort set alle gælder det, at de har forsøgt at klare sig med hjælp fra netværk og venner i en periode, inden de har taget kontakt til tilbuddene.

Moderskabet og relationen til børnene, eller manglen derpå, fylder naturligvis meget for kvinderne. I kapitlet har vi beskrevet de mange forskellige problematikker og emotionelle udfordringer, der knytter sig til at være mor, samtidig med at man også oplever at stå i en ustabil, sårbar og skamfuld situation som hjemløs. Dette gælder både de kvinder, der har børn med sig ud i hjemløsheden og derfor skal værne om børnenes trivsel og drage daglig omsorg for dem i en kaotisk hverdag som hjemløs familie. Men det gør sig også gældende for de kvinder, der har fået anbragt deres børn enten frivilligt eller mod deres vilje, som følge af svigt eller mangel på omsorgsevne i forbindelse med misbrug, svære psykiske lidelser eller anden svær social udsathed. Ligeså møder vi ældre kvinder, der har mistet kontakten til deres voksne børn, hvor håbet om en dag at genetablere den tabte relation til børnene og at genvinde deres tillid fylder meget i hverdagen.

Moderskabet hos de hjemløse kvinder er ofte forbundet med skam, afmagt og skyldfølelse over ikke at have været den mor, som de selv og samfundet har forventet af dem. Særligt de kvinder, som har fået anbragt eller tvangsfjernet deres børn, påføres et stigma, der handler om, at de foruden det at være hjemløse og socialt udsatte også anses som utilstrækkelige eller mislykkede mødre (Savage, 2016). Dette stigma er forbundet med skyld og skam over ikke at kunne leve op til moderrollen samt en følelse af afmagt over ikke at kunne give sine børn en almindelig hverdag, fordi man lever uden fast bolig. Dette stigma er i særdeleshed bundet til hjemløse kvinder med anbragte børn, idet de rammes af samfundets kønsnormative forventninger om at skulle varetage moder- og omsorgsrollen som kvinde, hvorfor kvindernes hjemløsesituation med manglende evner eller muligheder for at drage tilstrækkelig omsorg for deres børn udfordrer en stereotypisk femininitets- og moderskabsforståelse af kvinden som omsorgsgiver og med hjemmet som domæne (Mina-Coull & Tartinville, 2001). Denne kønsspecifikke forestilling betyder, at mødre i hjemløshed til stadighed opfattes som en 'anomal', og at deres moderskab ikke anerkendes tilstrækkeligt af samfundet og af de tilbud, der skal hjælpe dem (Löfstrand & Quilgars, 2016; Passaro, 1996). Stigmaet rammer dog også de mødre, der har børnene med sig i hjemløsheden. Flere af kvinderne udtrykker frygt for, at børnene lider sociale, praktiske og økonomiske afsavn, og ofte opleves opholdet på familieboformen ambivalent, idet bekymring for børnenes trivsel og skam over at være nødsaget til at tage imod hjælp blandes med taknemmelighed over den hjælp, ro og stabilitet, som tilbuddet og dets medarbejdere har givet familien.

Både de familierettede boformer og de øvrige boformer forsøger at arbejde med og støtte mødrene i omsorg for børnene. Her arbejder medarbejderne på at støtte kvinderne i at drage omsorg for børnene og danne basis for en god relation mellem mor og barn, som kan gavne familien, når de flytter ud i egen bolig, ligesom man samarbejder med andre myndigheder, fx familieafdelingen i kommunen, i de tilfælde, hvor moderskabet er udfordret, og barnets trivsel er i fokus og observeres

af personalet. De kvinder, som har anbragte børn, støttes i at genopbygge en tabt relation til børnene ved at facilitere samvær og have løbende samtaler med kvinderne om deres følelser og problemstillinger vedrørende børnene. Ønsket om at drage omsorg for sine børn må også anses som en kønnet og ofte overset ressource hos kvinder i hjemløshed (Maini-Thorsen, 2018; Rådet for Socialt Udsatte, 2015; Savage, 2016). Mange af kvinderne nærer netop et stort ønske om at genetablere eller fastholde relationen til deres børn, hvorfor empatien og ansvarligheden for børnene derfor også udgør en ressource hos kvinderne i forhold til at motivere dem til at opsøge hjælp og behandling. Samtidig med at mødre i hjemløshed bærer en kønnet sårbarhed i moderskabet, er de omvendt også i besiddelse af den form for emotionel og relationel kapital, der kaldes 'omsorgskapital', og som kan anvendes som en positiv ressource i relation til erkendelse af og arbejdet med at ændre deres livssituation (Savage, 2016).

Udfordringerne med boligsøgning præger også de hjemløse mødre og familier. Ofte kan de indstilles til kommunens akutliste, således at de ikke skal vente på en bolig i de almene boligselskaber, men flere af familierne, især i de større byer, oplever, at det er meget vanskeligt at finde bolig tæt på børnenes skole og netværk. Dette er for mange af kvinderne en stor bekymring, idet overgangen til at flytte ud i egen bolig i sig selv er meget sårbar og skrøbelig for familierne. Derfor arbejdes der også særlig målrettet på familietilbuddene med at sikre en tryk og stabil overgang til bolig, når familierne flytter ud. For de fleste familier kan de gode rutiner og omsorg og støtte fra personalet på stedet give dem en bæredygtig tilværelse efter udflytningen. Vi møder dog også kvinder, som har oplevet, at de måtte flytte tilbage til tilbuddet efter noget tid, fordi hverdagen i egen bolig bliver for uoverkommelig, og de atter har brug for den omsorg og støtte, de kender fra de mere stabile rammer på familietilbuddene. Det understreger, hvordan langt de fleste af kvinderne og familierne fortsat har brug for social støtte, når de flytter videre fra familietilbuddet og ud i egen bolig.

Kapitlet viser også, hvordan vejene ind i hjemløshed for kvinder med børn og familie ofte er komplekse og præget af både individuelle og strukturelle faktorer (Dries m.fl., 2016). Skilsmisse eller samlivsbrud er ofte første skridt på vejen ud i en usikker boligsituation, der i kombination med andre udsathedsfaktorer på sigt udvikler sig til hjemløshed. Partnervold og overgreb mod mor og barn, efterfulgt af brud eller flugt fra hjemmet, ses også som hyppige eksempler på kvindernes vej ud i hjemløshed. Vi oplever således en snitflade til krisecenterproblematikken, hvor en stor del af de kvinder, vi møder på familieinstitutionerne, har en krisecenterlignende problematik i bagagen, når de opholder sig på boformen (Long, 2015), hvilket vil blive uddybet i rapportens kapitel 8.

7 Unge kvinder i hjemløshed

Gennem de senere år er der sket en kraftig stigning i antallet af hjemløse unge på landsplan. Denne udvikling er sket både blandt unge kvinder og mænd. Ved den seneste kortlægning i 2017 blev der i alt registreret 612 hjemløse unge kvinder mellem 18 og 29 år, hvilket var en stigning på 102 pct. siden kortlægningen i 2009, hvor der blev registreret 303 unge kvinder i hjemløshed i samme aldersgruppe. Det betyder, at mere end hver tredje kvinde, der blev registreret som hjemløs ved kortlægningen i 2017, var en ung mellem 18 og 29 år.

I dette kapitel vil vi fokusere på de unge kvinder, der har deltaget i vores undersøgelse. Vi har interviewet i alt 16 kvinder, som er mellem 18-29 år. De unge kvinder har vidt forskellige sociale baggrunde, ligesom deres hjemløshedssituationer også er meget varierende. De unge kvinders hjemløshed har ofte været over 2 år, og nogle af dem har allerede været inde og ude af hjemløshed flere gange. Kun få af de unge har erfaringer med at gadesove, hvorimod langt størstedelen har erfaringer med at sofasurfe. Det mest gennemgående fællestræk blandt de yngre hjemløse kvinder er, at de oplever psykiske problemer eller lidelser og beretter både om fx borderline, angst, depressioner og ADHD. Nogle af de unge kvinder har eller har tidligere haft problemer med rusmidler og har også været i forskellige behandlingsforløb for enten alkohol- eller stofmisbrug. Der er dog også en del af de unge kvinder, der primært har en psykiatrisk problematik, og som ikke har misbrugsproblemer. Nogle af de unge kvinder har etnisk minoritetsbaggrund, og flere af disse kvinder befinder sig på familieorienterede tilbud, fordi de har børn, eller fordi de har oplevet voldsproblematikker. I dette kapitel fokuserer vi primært på unge kvinder, der ikke befinder sig på disse familieinstitutioner, men på øvrige hjemløsetilbud. Det er unge kvinder, der blandt andet opholder sig på boformer og natcaféer, ligesom vi også har mødt nogle af de unge på et værested.

I det første afsnit ser vi på, hvordan de interviewede medarbejdere generelt karakteriserer målgruppen af hjemløse unge kvinder. Derefter beskriver vi to forskellige grupper af hjemløse unge kvinder med hver sin profil, som både identificeres af medarbejderne på tilbuddene, og som vi også genkender i interviewene med de unge kvinder selv. Den første gruppe er hjemløse unge kvinder, der har en høj grad af kompleksitet i udsathed typisk med samtidigt stofmisbrug og en psykisk lidelse, mens den anden gruppe primært er karakteriseret ved at være psykisk sårbare og skrøbelige unge kvinder, der derimod ikke har et misbrugsproblem. I det sidste afsnit ser vi på tværs af gruppen af unge kvinder i hjemløshed og beskriver udfordringer og indsatsbehov blandt de hjemløse unge kvinder generelt.

7.1 Målgruppen af unge kvinder i hjemløshed

På de sociale tilbud beretter mange af lederne og medarbejderne om en forandring blandt de hjemløse unge, der opsøger dem. De oplever i stigende grad en gruppe af unge hjemløse kvinder, som har meget komplekse sociale problemer. En leder på en boform fortæller:

Altså, man kan sige, måske har det været sådan, at her på herberget var de kvinder, vi fik ind, i højere grad præget af angstproblemstillinger eller social angst eller lignende. Det er en helt anden gruppe, vi har fået fat i, fordi det er jo aktivt misbrugende unge kvinder. Selvfølgelig også med angst og noget af det samme. Men det er jo kvinder, som ikke typisk ville søge på et herberg. De har slet ikke den oplevelse af, at de hører til. [...] Og som slet ikke er klar til at bo for sig selv, og som måske også skal udredes for, om de er klar til at bo for sig selv. (Leder, socialt tilbud)

Lederen oplever således, at de unge kvinder, de får kontakt til, ofte er præget af både et aktivt misbrug samt angst eller andre psykiske lidelser. Andre ledere fortæller også, at de oplever, at mange af de hjemløse unge i dag ikke 'kun' mangler bolig, men besidder nogle meget komplekse og overlappende problematikker:

Når jeg tænker tilbage sådan 5-10 år, så synes jeg, at det er meget det samme. Man kan sige, at vi oplever flere – men det ved jeg er over hele linjen – flere unge, som ikke står kun og mangler bolig, men er i nogle rigtig komplicerede situationer. Og det er tidligere anbragte unge, som ikke har noget netværk, og som har alt muligt med i bagagen, og som simpelthen ikke kan finde vej i deres liv. Som har prøvet alt muligt og er endt i gæld, altså simpelthen endt dernede, hvor de ikke kan komme op igen. [...] ja, så vi har nok flere unge, end vi havde for 10 år siden. (Leder, socialt tilbud)

Hjemløsetilbuddene oplever således tydeligt den generelle stigning i antallet af hjemløse unge, og de beskriver samtidig, hvordan de oplever en stigende problemkompleksitet blandt de unge. Selvom mange af de hjemløse unge kommer fra udsatte familier, er der også en del, der kommer fra 'almindelige hjem', hvor familien ikke nødvendigvis har haft misbrug eller andre psykosociale problemer, men hvor de unge i løbet af ungdomsårene har udviklet en psykisk lidelse. En leder på et socialt tilbud fortæller, at de identificerer to overordnede grupper af unge kvinder, som opsøger tilbuddet:

Interviewer: De piger, som har dansk baggrund, og som derfor ikke har samme tendens til at komme fra en voldsramt familie, hvor kommer de så fra?

Leder: De kommer enten fra almindelige familier eller fra misbrugsfamilier. Døgninstitutioner, ikke. Typisk.

Interviewer: Der er ret stor forskel på, om man kommer fra en velfungerende familie eller en familie med misbrug. Men det ville være de to typiske historier, de har?

Leder: Ja. (Leder, socialt tilbud)

De hjemløse unge kvinder kommer således ifølge lederen ofte enten fra 'almindelige familier' eller fra familier med misbrugsproblemer. Det er et billede, der passer med resultaterne af en registerbaseret undersøgelse af familiebaggrunden blandt hjemløse unge, der har haft ophold på en § 110-boform (Benjaminsen, 2016). Denne undersøgelse identificerede to forskellige grupper set i forhold til de unges familiebaggrund. Cirka halvdelen af de unge brugere af § 110-boformerne kom fra udsatte familier, hvor en stor del af forældrene havde enten psykiske lidelser eller misbrugsproblemer, og hvor mange af forældrene var lavtuddannede og stod uden for arbejdsmarkedet. Denne gruppe af hjemløse unge kom således fra familier, hvor forældrene havde en tydelig udsathedprofil. Den anden halvdel af de hjemløse unge kom derimod fra det, man kunne kalde 'bredere sociale lag', nemlig familier, hvor forældrene ikke havde hverken psykiske lidelser eller misbrugsproblemer, men hvor en stor del af forældrene var i beskæftigelse. Kendetegnende for de unge i den sidstnævnte gruppe var imidlertid, at disse unge havde udviklet psykiske lidelser og for nogles vedkommende også misbrugsproblemer, hvilket formentlig var med til at forklare, at disse unge var kommet ud i hjemløshed.

Blandt de unge kvinder i vores undersøgelse tegner der sig et lignende billede, idet vi kan identificere en gruppe af hjemløse unge kvinder med ret komplekse problemer, og som ofte kommer fra udsatte familier, samtidig med at vi også finder en gruppe af hjemløse unge kvinder, der primært har en psykiatrisk problematik, og som for flere af disse unges vedkommende fortæller, at de kommer fra 'almindelige familier'. Vi vil i det følgende beskrive disse to typer af 'ungeprofiler' blandt de hjemløse unge kvinder og undersøge, hvordan de to grupper adskiller sig fra hinanden. De to ungeprofiler

skal dog samtidig forstås som 'idealtyper', og der findes derfor nuancer og afstikkere, som ikke nødvendigvis kan placeres i de to kategorier. Til hver profil præsenterer vi to borgercases blandt de unge kvinder, som vi går i dybden med, og som illustrerer de unges vilkår og forudsætninger. I det følgende har vi givet de fire unge kvinder opdigtede navne.

7.2 Unge kvinder med komplekse problemer

Den første gruppe af unge kvinder i hjemløshed har meget komplekse sociale problemer. Disse unge kvinder har ofte både psykiske lidelser (fx borderline, ADHD eller depression) samt et stofmisbrug (ofte af hash, kokain eller amfetamin). Denne gruppe af unge har således ofte tidligt oplevet alvorlige sociale problemer og har i flere tilfælde haft et problematisk forbrug af stoffer eller alkohol fra en tidlig alder. I det følgende vil vi give to eksempler på unge kvinder i hjemløshed, som har eller har haft massive sociale problemer, og som kommer fra hjem med komplekse sociale problematikker.

7.2.1 Nauja – mellem misbrug og mistillid

Det første eksempel på en ung, der oplever massive og overlappende sociale problemer er Nauja, som nu bor på et herberg for kvinder. Hun er blot 20 år gammel og har været hjemløs, siden hun var 14 år. Som 14-årig løb hun hjemmefra, fordi moderen, der led af PTSD og andre psykiske problemer, udøvede psykisk vold mod hende. Efter et år som hjemløs, hvor hun boede i "tog og busser og hos fremmede mennesker", anbragte kommunen hende på en efterskole. Her mistrivedes hun dog også og stak derfor af, endnu engang til hjemløshed og sporadisk overnatning hos forskellige familiemedlemmer. Først da hun blev 16 år, kom hun på en institution for unge, hvor hun boede i 2 år. Historien gentog sig dog, da hun fyldte 18 år, hvor hun igen endte i hjemløshed, hvorefter hun har boet "rundt omkring", indtil hun for nyligt fik plads på et herberg for kvinder. Nauja fortæller, at hun nærmest ikke kan huske hjemløshedsperioderne, fordi det hele er blevet 'sløret' af druk og stofmisbrug:

Nauja: Det er meget sløret alt sammen. Jeg kan næsten ikke – altså selvom det alligevel var, fra jeg var 14, til jeg var 17 faktisk, hvor jeg drak hver dag og ...

Interviewer: Og røg og?

Nauja: Ja, og alt det der, så føles det bare som, når jeg tænker tilbage på det, en meget kort periode, altså jeg kan næsten ikke huske – kun klip, små klips, fordi jeg drak virkelig meget hver dag, det var sådan det, vores hverdag gik ud på.

Nauja har både haft et massivt alkohol- og stofmisbrug, der allerede startede i 14-årsalderen. Hun forklarer desuden, at hun fik sine stoffer fra unge fyre, som hun skulle "køre lidt rundt med" og nogle gange kysse med:

Interviewer: Skal du gøre noget for at få det?

Nauja Nej. Altså [...] han er lidt min fyr, sådan jeg ska' ud og køre med ham, jeg ska' bruge tid med ham, være sammen med ham, men det gør mig ik' noget.

Interviewer: Nej nej, det var ikke sådan ment. Det kan jo sagtens fungere fint.

Nauja Ja, men det gør det. Det, jeg føler – hvis jeg føler mig presset til noget, så vælger jeg det fra.

Interviewer: Men du dyrker også sex med ham?

Nauja: Nej.

Interviewer: Nej, det gør du ikke?

Nauja: Nej.

Interviewer: Nej. Så du – så I er bare sammen eller hvad?

Nauja Ja ... Kører ture og kysser og ...

Interviewer: Og sammen med hans venner?

Nauja Ja, og mine veninder.

Citatet viser, at selvom de unge kvinder er meget udsatte, er der også en høj grad af agentskab i de unge kvinders fortællinger og i deres beskrivelser af de strategier, de har anvendt i hjemløsheden (Watson, 2011). Nauja har ikke følt sig tvunget til at kysse med fyren, hun kører rundt med for at få stoffer, og "hvis hun føler sig presset, så vælger hun det fra". De unge kvinder kan således ikke kun ses som 'sårbare ofre' i denne slags situationer og relationer, men også som handlende aktører i deres eget liv og situation. Om sit stofmisbrug fortæller Nauja endvidere, at hun i dag holder sig til alkohol og hash, fordi stofferne ikke har en god virkning på hende. Hun prøver også at stoppe brugen af hash, men oplever udfordringer med det, fordi hun førhen har røget 10-12 joints om dagen. Nauja ønsker imidlertid ikke at modtage behandling eller anden hjælp til at stoppe. Dette skyldes, at hun førhen har haft dårlige oplevelser med kommunalt ansatte og pædagoger. Hun har altså mistet tilliden til 'systemet':

Interviewer: Har du en sagsbehandler her i kommunen?

Nauja: Ikke mere. Da jeg flyttede ud fra [bynavn], der sagde jeg, at "kommunen, det ville jeg ikke være en del af", fordi at jeg i lang tid har følt, at de var imod mig, og de ville ikke hjælpe mig, og jeg fik bare nok af dem. Pædagogerne var ikke gode, de hjalp mig aldrig med noget. Når jeg snakkede med dem, så fortalte hun [kontaktpersonen] ting til min mor bag min ryg og sådan noget. Jeg kunne ikke stole på dem. Private ting, jeg ikke vil have, at min mor skulle vide, og det vidste hun godt.

Interviewer: Såsom?

Nauja: Såsom at jeg røg hash, eller hvornår jeg tog ud i byen og alt sådan noget, hun ik' behøvede at vide.

Interviewer: Så det fortalte hun til din mor?

Nauja: Ja, det gjorde hun.

Interviewer: Så du vil aldrig have en sagsbehandler igen?

Nauja: Det var min kontaktperson. Jo, nu vil jeg gerne, ik' [lille grin]. Jeg vil gerne have efterværn igen, for at få noget hjælp, så jeg kan få min lejlighed og alt sådan noget. Praktisk hjælp.

Hun beskriver således, at hun har mistet tilliden til kommunalt ansatte, fordi hun føler, at de førhen har svigtet hende, og fordi hun føler, at de ikke har været nogen hjælp. I dag vil hun dog gerne modtage efterværn for at modtage praktisk hjælp og hjælp til at finde egen bolig. Naujas fortælling vidner om, hvordan udsatte unge meget tidligt kan opbygge et dårligt forhold og mistillid til det sociale system, samt hvordan et problematisk brug af stoffer kan være en dominerende problematik.

7.2.2 Kaja – mellem institutioner og overgreb

Et andet eksempel på en af disse unge kvinder med komplekse problemer er Kaja. Kaja er 24 år og tidligere hjemløs, eftersom hun 2 måneder inden interviewtidspunktet blev tilbudt egen bolig gennem kommunen. Hun forklarer her, hvordan hun som 15-årig blev flyttet fra en efterskole til en institution, og hvordan hun efter udskrivelse derfra som 18-årig blev hjemløs:

Kaja: Og som 15-årig, der tænker du bare, "hvorfor skal jeg vælge – jeg vil væk herfra [efterskolen], hvorfor skal jeg være hos jer". Jeg var meget udadreagerende. [...] Har været på forskellige institutioner, og så har jeg faktisk været hjemløs i to et halvt år. Inden jeg fik den lejlighed, jeg sidder i i dag. Jeg er gået igennem rigtig mange ting – jeg blev jo seksuelt overgrebet, desværre, som 17-årig. Som jo også nogle gange har præget mig, da jeg var hjemløs og var på gaden. Det var rigtig ubehageligt. Man var bange, og man turde ikke at sove, og det hele var jo bare et stort rod ikke. [...] Jeg er blevet flyttet fra institution til institution til institution. Jeg ved godt, at jeg måske ikke har været et specielt nemt barn, men alligevel, så tænker jeg også: Nu hvor jeg sidder her, hvis jeg måske havde været udredt for diagnoser, fra da jeg var 14-15 år gammel, så havde jeg måske haft det anderledes i dag. Nu hvor jeg har fået angst, det der hedder generaliseret angst. Og jeg har også været nede, de sidste 2 år, med 3-4 depressioner, samtidig med at jeg har stress oveni.

Interviewer: Og i de to og et halvt år, der har du været på gaden?

Kaja: Jeg har været på gaden. Altså gader og stræder. Prøvet at komme lidt ind til folk, jeg godt kunne lide, og høre, om de måske havde en sofa, jeg lige kunne ligge på.

Interviewer: Venner?

Kaja: Venner og bekendte.

Kajas historie giver indblik i det problemkompleks, vi finder hos de unge kvinder med komplekse problemer, fordi hun netop både har oplevet massive psykiske problemer, stofmisbrug, problemer i hjemmet og på institutioner samt seksuelle overgreb. Disse komplekse problematikker medførte også, at hun følte sig enormt utryk og stresset som hjemløs, da traumerne fra overgrebet gjorde det svært at overnatte på både herbergerne og på gaden.

Kajas eksempel er imidlertid også interessant, fordi hun har modtaget hjælp og faktisk nu for ganske nylig er kommet i egen bolig, hvor hun får bostøtte fra kommunen, ligesom hun nu også får angstmedicin, som hjælper hende til at have en stabil hverdag. Kaja er et eksempel på en ung, der har modtaget den såkaldte Housing First-indsats i en kommune, der har arbejdet ud fra denne tilgang. I denne indsats har der været fokus på at tilbyde hjemløse unge et permanent tilbud om egen bolig, samtidig med at der bliver givet social bostøtte efter de evidensbaserede bostøttemetoder CTI eller ICM (Rambøll & VIVE, 2018).

7.2.3 Fællestræk for unge kvinder med komplekse problemer

Kaja og Nauja er typiske eksempler på unge kvinder, som kommer fra familier, der er meget socialt belastede, og som selv har udviklet meget komplekse sociale problemstillinger i løbet af ungdommen. Denne gruppe af unge lider under psykiske problemer, samtidigt problematisk rusmiddelbrug, dårlige familierelationer, oplevelser af svigt i kontakten med det sociale system og også ofte traumer fra seksuelle overgreb. En leder af et socialt tilbud beskriver desuden de 'typiske' familieforhold i gruppen af hjemløse unge kvinder med komplekse problemer:

Leder: Ja, jeg synes, de fleste faktisk kendetegner sig ved at være fra et misbrugshjem.

Interviewer: Hvordan er deres forhold så til deres familier der?

Leder: Dårligt.

[...]

Interviewer: Tror du, at noget af årsagen til, at de er blevet hjemløse, kan findes i forholdet til deres familie?

Leder: Ja, det tror jeg.

Interviewer: Hvorfor?

Leder: Jamen altså, det kan jo være – det man ikke har lært hjemmefra, det kan være, at mor er røget ud af lejligheden flere gange med børnene, fordi hun har drukket pengene op, eller et eller andet. At man ikke har lært de der helt basale ting, tænker jeg.

Interviewer: Som er naturligt, hvis det er en dysfunktionel familie, du vokser op i?

Leder: Ja, og så er man lige kommet til at bruge pengene på noget andet end huslejen, og så ryger man ud. (Leder, socialt tilbud)

Kvinderne i denne gruppe kommer således ofte fra misbrugshjem og er vokset op med alkoholisme eller stofmisbrug i familien. Mange af dem har været anbragt eller har boet på forskellige institutioner gennem deres opvækst. Lederen beskriver denne gruppe som 'institutionsbørn', som hun oplever har store problemer med selvstændighed og 'basale' livsfærdigheder, fordi de unge har været vant til, at pædagogerne tog sig af dem og ordnede praktiske ting for dem.

De unge kvinder har desuden haft udfordringer med kontinuitet i det sociale system, de har typisk været anbragt på flere institutioner, og de har derfor haft en meget bred systemkontakt, der inkluderer både mentorer, kontaktpersoner, jobrådgivere, socialpædagoger og andre voksne. Disse kontakthaver og tilbud har dog sjældent haft held med at 'trænge igennem' til kvinderne, som er meget skeptiske og mistroiske over for systemet, fordi de føler, at systemet har svigtet dem gennem barndommen og ungdomsårene. En leder på et familietilbud uddyber i det følgende sine oplevelser med unge mødre, der også selv har været anbragt som børn:

Leder: Altså, de fleste af dem [de unge kvinder], vi har, de er jo så unge mødre, men det er dem her, som selv har været anbragt, og hvor der ligesom er et system, der slipper dem, når de er 18 år. Og der har jeg oplevet både her og der, hvor jeg var før, at familieafdelingen siger: "Jamen, vi har prøvet at spørge om noget efterværn, men det takkede

hun nej til. Altså, det ville hun ikke". Og kommunerne er bare glade for at slippe for den byrde, når de så bliver 18 år.

Interviewer: Ja, fordi de skifter forvaltning typisk eller afdeling?

Leder: Ja, altså det her med, at den mulighed for efterværn bare ikke bliver brugt, fordi at når man er 18 år, og man bare vil væk fra pædagoger osv. Og samtidig, at kommunerne gerne vil slippe dem af økonomiske grunde og praktiske sikkert også, så er der bare ikke nogen, der ligesom søger noget dér. Og det, synes jeg, er smadder ærgerligt. Fordi jeg synes, at lovgivningsmæssigt er der nogle mulige løsninger i hvert fald, og de bliver bare ikke brugt. Og så det med netværk igen. Altså, det her med unge – hvis man er 18 år og bliver gravid og ellers er fra en ressourcestærk familie, så vil det måske være der, man bliver boende hos mor og far og bliver taget sig af og bliver hjulpet dér, ikke. Men der er også dem, hvor det er for svært, hvor de ikke kan bo hos dem, ikke kan være hos dem. Så det er dét, jeg sådan tænker. Det er det skrøbelige netværk igen og så efterværnssystemet, der bare ikke fungerer. (Leder, socialt tilbud)

Lederen har altså oplevet, at der er store udfordringer for unge kvinder, der selv har været anbragt, og som ikke har villet tage imod fx efterværn, og som samtidig har et meget sparsomt netværk. Både Nauja og Kaja er eksempler på unge kvinder, som er blevet 'tabt' eller 'sluppet' af systemet, da de fyldte 18. Problematikken forstærkes imidlertid af, at de unge i overgangen til voksenlivet gerne 'vil væk' fra systemet og pædagoger. I afsnit 7.5 vil vi gå mere i dybden med de unge kvinders udfordringer med de forskellige sociale tilbud, men først vil vi præsentere den anden typiske 'profil' blandt unge hjemløse kvinder, nemlig de psykisk sårbare.

7.3 Psykisk sårbare unge kvinder

Denne gruppe af unge kvinder, som vi navngiver *psykisk sårbare*, har ikke i samme grad som forrige gruppe adskillige og overlappende sociale problemer, men har derimod ofte psykiske lidelser og 'lettere' sociale problemer. Eksempelvis er det sjældent, at disse piger har misbrugsproblemer, og den psykiske lidelse er derfor deres primære problematik. I denne gruppe, hvor der primært er tale om psykiske udfordringer, finder vi både unge kvinder fra mere udsatte familier, men også unge fra relativt ressourcestærke familier. Således har disse psykisk sårbare piger en mere forskelligartet og sammensat familiebaggrund.

7.3.1 Liva – mellem højskole og handicap

Det er også i denne gruppe af psykisk sårbare, at vi finder unge, der befinder sig på autismspektret. Et eksempel på en af disse unge er Liva på 24 år, som egentlig kommer fra en relativt ressourcestærk familie, men som følge af sit handicap (Aspergers Syndrom) endte ud i hjemløshed efter et kort og mislykket højskoleophold:

Liva: Der gik en måned, og så tog jeg hjem. Jeg kunne ikke, for at sige det meget kort og præcis, det er det hårdeste, jeg nogensinde har prøvet. Og det kunne jeg ikke gennemføre, og jeg ... jeg tog det måske ikke helt seriøst nok, at jeg havde Asperger. At det indebærer, at man har nogle særlige behov, som de ikke kan opfylde. Så jeg tog hjem og boede der på min fars sofa og tænkte: "Jeg kan sagtens finde noget". Men jeg kunne ikke finde noget, så jeg boede hos venner og bekendte og også nogle, jeg ikke kendte og noget familie. Og til sidst var jeg tvunget til at flytte ned til min mor igen i [bynavn]. Gudhjælpemig.

Det fungerede hverken at bo hos moderen på landet eller faderen, så Liva har boet lidt rundt omkring, indtil hun fandt et herberg for kvinder, hvor hun nu har et værelse. Selvom hun havde problemer med at bo hjemme hos forældrene, som er skilt, beskriver hun sin familie som en 'ganske almindelig kernefamilie':

Liva: Det er vigtigt for mig at sige, at i min familie har der ikke været sociale problemer af nogen art. Der har ikke været misbrugere eller alkoholikere eller – så min hjemløshed skyldes ikke social arv. Og mine sociale problemer skyldes heller ikke social arv. Jeg er fra en ganske almindelig kernefamilie, velfungerende. Med to børn og to voksne, så jeg er ikke kommet fra et eller andet socialt belastet miljø. Det er også vigtigt for mig at sige, fordi det kunne man måske også tænke, at hvis man var hjemløs, så skyldes det [social arv] – det er der sikkert flere, der er, men jeg er i hvert fald ikke kommet fra et eller andet udfordret hjem. Forstår du, hvorfor jeg siger det?

Interviewer: Ja, det gør jeg. Fordi det er der sikkert mange, der tænker eller har fordomme om, at det må være derfor, at man er endt her.

Liva: Hjemløshed kan skyldes mange ting. I bund og grund kom jeg til at tage en beslutning, der ikke var så hensigtsmæssig for mig, men jeg ville det, jeg ville det så meget, men jeg kunne ikke forestille mig, hvordan det var at være på højskole. For jeg havde en helt anden forestilling og havde ikke taget højde for de udfordringer, jeg egentlig har. Jeg var helt forblændet, kan man godt sige. Og det viste sig bare at være en virkelig, virkelig, dårlig, dårlig beslutning at tage afsted, men det vidste jeg først bagefter. Så det kan også være, at man kommer til at tage nogle beslutninger i sit liv, som ikke er særligt gode.

Liva forbinder hermed sin hjemløshed med en relativt tilfældig 'uhensigtsmæssig beslutning' om at tage på højskole, som fik andre problemer til at rulle. Liva gør meget ud af at forklare, at hun ikke minder om andre hjemløse på mange punkter. Hun opfatter sine problemer som 'af en anden art' end fx misbrugende hjemløse og har derfor haft store problemer med at finde hjemløsetilbud, som hun synes passer på hendes profil. Før hun flyttede ind på herberget, havde hun søgt om § 107-botilbud, men fik at vide, at der ikke var nogen pladser og blev derfor henvist til herberger. Det er meget vigtigt for Liva ikke at være et sted, hvor folk er meget udadreagerende, og hun beskriver her hvorfor:

Liva: Og jeg tjekkede dem [herbergerne] alle sammen, tjekkede op på dem alle sammen, og de fleste, for nu at sige det, som det er, huser alkoholikere, stofmisbrugere, svært psykisk syge, og for mig var det vigtigt, at der ikke var noget af det. Fordi det ville jeg slet ikke kunne administrere. Jeg er ikke selv misbruger, jeg er ikke selv psykisk syg. Jeg går i behandling i Distriktpsykiatrien, men det er via psykolog, og det kører fint. Jeg ville ikke komme hjem om aftenen og så støde ind i én, der var væk på kokain, eller der blev råbt og skreget eller – så det var vigtigt. Og jeg var også bange for, at jeg skulle komme til at sove i en køjeseng sammen med 10 andre, der også sov i køjesenge. Det ville jeg heller ikke kunne. Jeg har virkelig brug for at kunne lukke en dør og være alene. Jeg har jo i forvejen ikke haft mit eget værelse i evigheder, så det var virkelig vigtigt for mig.

Disse piger, som primært kæmper med psykiske problemer, har således svært ved at se sig selv på hjemløsetilbud, som har mange stofmisbrugere eller folk med svære psykiske lidelser. De har svært ved at opfatte sig selv som hjemløse og foretrækker betegnelsen 'boligløs', selvom de rent definitivt er hjemløse. Desuden er deres primære årsag til hjemløshed ofte en blanding af en psykisk sårbarhed og et uigennemtrængeligt eller uoverskueligt boligmarked. Selvom disse piger i flere tilfælde kommer fra velfungerende hjem, kan det være, at forældrene enten bor langt væk, at forholdet

til forældrene er blevet anstrengt gennem årene, eller at de unge skammer sig for meget over deres situation til at inddrage forældrene eller den øvrige familie.

7.3.2 Kirsten – mellem depression og skjult hjemløshed

Et andet eksempel på psykisk sårbare unge kvinder er Kirsten på 24 år, som har været hjemløs i over et år. Hun har læst på universitetet, men tog orlov sidste år pga. hjemløsheden. Hun flyttede til en storby som 22-årig, hvor hun boede på 10 forskellige værelser, men blev overvældet og magtede pludselig ikke at bo sammen med andre. Derfor 'valgte' hun at blive hjemløs:

Kirsten: [...] ... så det har nok været selvalgt faktisk. Men også delvist. [...] jeg nåede faktisk lige 2 måneder at bo i et andet bofællesskab. Sådan et fremleje. Og så stoppede det, og så sad jeg inde på det der 'find roommate' og alt sådan noget. og så havde jeg bare ikke lyst til at være nogen steder. Brugte flere penge. Og så – ja, så kunne jeg bare ikke magte at bo nogen steder.

Interviewer: Og så blev du hjemløs?

Kirsten: Og så blev jeg hjemløs, ja. Men ja ... jeg ved godt det lyder sådan lidt ... men det var en ret stor befrielse for mig. Ikke at skulle tage hjem til steder, som jeg ikke sådan havde lyst til at –

Interviewer: Du ikke ville være i?

Kirsten: Ja. Og så er man jo bundet på en måde, hvis man har en høj husleje, man så også skal betale. Og med tid på job og sådan noget. Og så havde jeg ikke længere kræfterne ja. Og så blev det bare et valg nærmest. [...] Jeg tror bare, det er en meget personlig ting for mig, at være hjemløs, også fordi jeg selv har valgt det til, delvis, men også noget, som jeg egentlig blev drevet ud i af min depression og sådan noget ... og også sådan overvældelse af at miste kontakten til mine venner fra gymnasiet fx.

Kirsten har været deprimeret i flere år, og hun har også udviklet stress af de hektiske boligsituationer. Hun havde derfor brug for at 'trække stikket' og har levet som hjemløs og gadesover i et år, inden hun opsøgte et natherberg. Hun er nu i gruppebehandling for sin depression, hvilket hun er rigtig glad for, men derudover har hun ikke modtaget anden hjælp fra det sociale system:

Interviewer: Har du fået noget hjælp fra kommunen, mens du har været hjemløs?

Kirsten: Nej.

Interviewer: Men du har heller ikke opsøgt?

Kirsten: Nej, jeg har ikke opsøgt det.

Interviewer: Så du har heller ikke en sagsbehandler på kommunen?

Kirsten: Nej.

Interviewer: Kunne du tænke dig det?

Kirsten: Hm. Ikke nu.

Interviewer: Er du bange for at blive låst fast?

Kirsten: Ja.

Interviewer: Om alle mulige krav.

Kirsten: Ja. Jeg kan heller ikke lide ... Nej, der er bare noget inde i mig, der siger, at det skal jeg bare ikke. [...] Jeg tror bare ikke, jeg helt kan overskue det, eller jeg har bare ikke lyst. Jeg ved godt, det lyder mærkeligt.

Hun ønsker således ikke hjælp fra kommunen ud over den terapigruppe, hun går i en gang om ugen, og hun regner med, at hun efter dette forløb nok skal få samling på både job, uddannelse og bolig igen. Kirsten opfatter hjemløsheden som 'et stort sidespor' og har ikke lyst – som hun selv siger – til at være hjemløs for evigt, men hun føler, at det er det bedste for hende lige nu. Hun føler således, at hun bare har brug for tid til at håndtere sin depression, før hun kan komme ud i egen bolig igen. Kirsten og flere andre af de psykisk sårbare kvinder ønsker hermed at undgå 'systemet' og holder også hjemløsheden hemmelig og skjult for både familie og venner. Kirsten er desuden et eksempel på, at en del af disse psykisk sårbare piger også kommer fra hjem med konflikter og problemer, selvom forældrene ikke kan karakteriseres som socialt udsatte:

Interviewer: Hvad er din mor egentlig uddannet som?

Kirsten: Hun er uddannet sygeplejerske.

Interviewer: Hvor tit ser du din mor?

Kirsten: Jeg ser hende ikke særlig tit. Ja ... det ved jeg ikke.

Interviewer: Er der sket noget mellem jer?

Kirsten: Ja. Ja.

Interviewer: Dengang du flyttede?

Kirsten: Ja.

Selvom Kirsten ikke har lyst til at komme ind på, hvad der var sket mellem hende og hendes mor, var det tydeligt gennem hele interviewet, at hun har et meget anspændt forhold til sine forældre, hvilket hun også forbinder med udviklingen af depression. Således kan disse unge komme fra familier, der ikke nødvendigvis er udsatte, men som er præget af skilsmisser, konflikter og anspændthed.

7.3.3 Fællestræk for psykisk sårbare unge kvinder

Unge kvinder med psykiske sårbarheder er hermed en mere 'stille' gruppe unge kvinder, som lider under psykiske problemer og handicap, der har gjort det svært for dem fx at bo med andre i deres tidligere boligsituationer. Desuden opfatter de unge kvinder i denne gruppe mere sig selv som boligløse end som hjemløse og kan sjældent identificere sig med andre hjemløse. Flere af disse unge kvinder fortæller, at de kommer fra 'almindelige familier', der ikke har været udsatte eller haft misbrugsproblemer, selvom en del også kommer fra familier med konflikter eller udsathed. En medarbejder beskriver denne gruppe af unge piger som "dem, der befinder sig lidt i grænselandet":

Og for nogle kommer det mere hen ad vejen. De har måske ikke været i plejefamilie og alt det der, men de befinder sig lidt i grænselandet. Det er unge, som stadig studerer, og som på en eller anden måde stadig formår at holde facaderne oppe og har kontakt til familien og sådan noget, men jo mere man lærer dem at kende, kan man høre: Okay, der har været noget galt derhjemme, ikke. Og så er der måske depression, der er angst, der er måske et misbrug, der kan måske være noget hash. Men det er jo i den der gråzone. Det er jo sociale problemer, men det er ikke sådan – der er stadig nogle ting, der fungerer. Det er meget sådan, jeg vil betegne dem ... Og nogle af sofasoverne, ikke. "Ej okay, det er bare lige en periode", og rigtig meget med, at de ikke rigtig fortæller deres netværk om det, fordi de skammer sig jo enormt meget. Lige præcis den gruppe, er der rigtig meget skam. Og det er pinligt, og det er skamfuldt. Både at være hjemløs, men også at – det er jo cirklen ikke ... Der kan være noget depression, som gør, at de ikke kan overskue at have et arbejde ved siden af studiet. Og så er det for meget med det sociale. Og bare hele det med at være ung og alt det, der følger. Og som jo ikke fortæller, at de sover på herberg. Og de fortæller det måske ikke på studiet eller på studiejob. (Medarbejder, socialt tilbud)

Disse kvinders problematikker udvikler sig i højere grad 'hen ad vejen' og er mindre åbenlyse for det sociale system og for de voksne, der er omkring den unge. Dette skyldes, som nævnt tidligere, den skam, som hjemløshedssituationen kan føre med sig. Farrugia (2010, s. 84) har påpeget, at hjemløshed for unge kan blive en 'symbolsk byrde', eftersom hjemløshed forbindes med uansvarlighed og moralsk forfald, og denne byrde kan medføre, at hjemløse unge føler mindreværd, smerte og skam. Som medarbejderen også nævner, er skammen måske endnu mere udpræget blandt de unge kvinder, som er vokset op i en mere velfungerende omgangskreds. Familiebaggrunden i denne gruppe er altså – i modsætning til de unge kvinder med meget komplekse problemstillinger – mere sammensat og forskelligartet. En medarbejder giver her et andet eksempel på en ung, hjemløs kvinde, der ikke kommer med massive problemer hjemmefra:

Hun kom faktisk fra sådan en ret almindelig familie med mange ressourcer. Men hun havde et meget sparsomt netværk. Hun havde noget psykiatri, men efter min opfattelse ikke nogen tung problematik. Men da hun flyttede hjemmefra, boede hun på sådan et opgangsfællesskab for unge med bostøtte til. Det skrev hun sig ud af, af nogle forskellige grunde, og hun ender så med at stå på gaden i sidste ende. Og skal ligesom igennem møllen igen og står nu skrevet op og venter. Så det er bare en problematik, vi er lidt overraskede over at høre. (Medarbejder, socialt tilbud)

Nogle af de unge kvinder har gået på en videregående uddannelse, men har været nødsaget til at afbryde eller sætte pause på uddannelsen, fordi deres psykiske problemer eller deres problemer på boligmarkedet har gjort, at de har 'mistet grebet om tilværelsen'. Der kan således også være tale om meget svære psykiske problemer, som skaber store udfordringer for de unge kvinder. Inden hjemløsheden har de forsøgt at overnatte på sofaer hos venner eller bekendte eller hos forældre, som flere dog har et lidt anstrengt forhold til, eller som de i hvert fald ikke ønsker at inddrage i hjemløshedssituationen. Selvom mange af dem måske godt ville kunne bo i egen bolig (evt. med social støtte), kan de ikke overskue at navigere i boligmarkedet, og flere af kvinderne beskriver, at de har haft store vanskeligheder med at finde en bolig. Her spiller også deres økonomiske situation ind, da de fleste er på de forholdsvist lave ungedelser. De har derved et meget begrænset økonomisk råderum, hvilket kraftigt begrænser boligmulighederne for dem.

7.4 Sofasurfing blandt unge kvinder – kønsspecifik risikofaktor eller ressource?

Ifølge kortlægningerne af hjemløshed er den hyppigst forekommende hjemløshedssituation blandt de unge kvinder (og mænd) at overnatte hos familie, venner og bekendte (Benjaminsen, 2017). Ligeledes fremhæves sofasurfing ifølge forskningslitteraturen som den hyppigste form for ungdomshjemløshed (Farrugia, 2016; McLoughlin, 2013). Forskning har vist, at sofasurfing kan være en måde for de unge at bevare en følelse af 'hjem', samtidig med at de prekære arrangementer og aftaler kan medføre følelser af usikkerhed og ubehag (Farrugia, 2016, s. 114). Vi genkender både usikkerhedsfølelserne samt behovet for stabilitet og hjemlighed blandt de interviewede unge kvinder, der omtaler sofasurfing. I flere af interviewene med de unge kvinder bliver det nævnt, at de har overnattet hos mandlige bekendte eller venner for at undgå at sove på gaden eller opholde sig på hjemløsetilbuddene. En leder opridsrer denne særegne problematik hos de unge kvinder, nemlig at nogle kvinder ender med at betale med deres krop for overnatning hos venner, bekendte eller fremmede mænd:

Interviewer: Det, du siger, det er jo dybest set, at de betaler med deres krop for at kunne være nogle steder, ikke. Og hvornår? Fra hvornår og hos hvem?

Leder: Jamen, det starter jo med, at du bliver smidt ud – det kan være fra et bosted, men det kan sandelig også være fra helt almindelige velfungerende familier. For vi ved jo, at halvdelen kommer fra almindelige familier. Og så har du jo et netværk, som regel begrænset, når du er 18. Men du har nogle venner og familie, du kan bo hos, og når du så har opbrugt den sofa ressource rundt omkring i dit netværk, så er du på gaden. Og det er der, så er der jo alt det her Facebook, Instagram osv., som gør, at de, du ved, finder nogen, som de kan få ly hos, men det koster, ikke.

Interviewer: Ja, ved du sådan lidt om, hvem det er, de finder, de kan få ly hos? Er det nogle bestemte typer af mennesker eller hvordan?

Leder: Altså, det er svært, for jeg har jo ikke kendskab til dem, de finder, men det de siger det er jo tit, du ved, at så har de sovet hos en eller anden mand på en sofa, og de skrev sammen på Facebook, men nu er han blevet for nærgående og sådan, ikke. Så prøver jeg at få dem væk derfra, og det er med det samme, som i: Med det samme. [...] det kan sagtens være en midaldrende.

Interviewer: Som starter med at være venlig?

Leder Ja, sagtens. (Leder, socialt tilbud)

Flere af lederne har en opfattelse af, at mange af de unge kvinder tyer til denne overnatningsform, når de har opbrugt deres andre muligheder. Denne 'modydelse' af sex for overnatning er flere steder blevet fremhævet som et alvorligt, kønsspecifikt problem (Kristensen, 1994; Rådet for Socialt Udsatte, 2016b, s. 62). Lederne og medarbejderne i vores undersøgelse lader desuden til at være meget opmærksomme på de risici, de unge kvinder, de mistænker for at give denne modydelse, bliver udsat for, herunder uønskede seksuelle tilnærmelser og overgreb. På denne måde kan de unge kvinders sofasurfing opfattes som en kønsspecifik risikofaktor. Omvendt og på paradoksvis vis kan sofasurfingen også opfattes som en ressource, de unge kvinder trækker på i hjemløshedssituationen. Watson (2011, 2018) påpeger eksempelvis, at mange unge kvinder, der benytter sig af

'overlevelsessex', er vælgende aktører, der handler strategisk, når de anvender denne overnatningsform. At udveksle seksuelle ydelser for overnatning kan altså også ses som en overlevelsesstrategi, hvor kvinderne forsøger at undgå gadehjemløshed og de risici, der følger med (Watson, 2011). I interviewene med de unge kvinder finder vi på lignende vis indikationer på, at de ikke har følt sig som rådvilde ofre i disse situationer, hvor sofasurfingen tværtimod har været en måde at bevare kontrol over en ellers kaotisk dagligdag. De unge kvinders agentskab kan hermed forstås som en måde, hvorpå de forsøger at modvirke de sociale og strukturelle forhold og begrænsninger, som de er underlagt (Farrugia, 2016, s. 141). Dog kan det siges, at de unge kvinder har oplevet, at det blev *nødvendigt* at anvende denne strategi til at opnå 'materielle' goder (herunder gratis overnatning) på baggrund af hjemløshedens udfordringer og vilkår. Sofasurfingen kan altså ofte være et individuelt valg, men er samtidig et valg truffet ud fra nogle vanskelige vilkår og omstændigheder. På denne måde er sofasurfingen blandt unge kvinder langt fra en entydig eller ukompliceret handling og kan siges at udgøre en kønsspecifik problematik, der besidder flere nuancer. Sofasurfing kan altså både være en ressource for de unge kvinder til at håndtere og yde modstand til hjemløshedens vilkår, men udgør samtidig en særlig risikofaktor, fordi sofasurfingen også indeholder risici for grænseoverskridelse, overgreb og uønskede seksuelle tilnærmelser.

7.5 Udfordringer og problematikker for unge hjemløse kvinder

I forhold til de hjemløse unge italesætter de medarbejdere, vi har interviewet på de sociale tilbud, nogle problematikker, som er generelle for både de unge kvinder og mænd.

7.5.1 Overgangen fra børne- til voksenområdet

En helt central problematik er udfordringen med at sikre en ordentlig overgang, når udsatte unge overgår fra børneområdet til voksenområdet, når de fylder 18 år.

Jeg synes jo både for mænd og kvinder – der bør tages lidt mere hånd om de unge, så de ikke ender på forsorgshjem. I forhold til det der med, at de måske bliver afklaret ordentligt, når de går fra barn til voksen. At man måske følger dem noget længere. At man får dem afklaret, i forhold til om de kan bo selv, eller skal de blive ved med at have noget støtte. At man ikke bare ... Jeg hører jo, at mange af dem, nå ja, så skulle de have haft efterværn, men det har de ikke, fordi så rykker de sig måske et andet sted hen, og måske fungerer det ikke helt. Det er lidt som om, at der mangler et eller andet. Det er som om, at man tænker, at når de bliver voksne, så kan de klare sig selv. Og det har de ikke kunnet, mens de var unge, og hvad er det så lige, der gør, at de tænker, at nu kan de selv. Og så tænker jeg også, at man bør sætte lidt tidligere ind. (Medarbejder, socialt tilbud)

Flere af medarbejderne efterspørger forebyggende og opsøgende indsatser til nogle af de mere udsatte eller belastede unge, herunder organisationer, som kan nå unge, der nærer mistillid til eller er trætte af myndighederne:

Medarbejder 1: Det virker jo fuldstændig tåbeligt, at man ikke arbejder med flere forebyggende tilbud. Altså, det virker jo helt noller. Vi har forsøgt gennem flere år at lave sådan et kontaktsted, hvor unge hjemløse kunne henvende sig, så man kunne nå den målgruppe – de ser jo super tjekkede ud, de render jo altid rundt med deres iPhones og ser skide fancy ud de fleste af dem.

Medarbejder 2: Jaja. Og nyvaskede hvide gummisko.

Medarbejder 1: Ja, hele det der. Og så er der bare så mange problemstillinger, og jeg synes, det er ærgerligt, at man ikke kan lade – nu kan det godt lyde, som om det er politisk, men jeg tænker, at det er rigtig vigtigt nogle gange, at det er organisationer eller nogle andre end dem med myndighedsansvar, der prøver at komme i kontakt med de unge, fordi de unge er pissed på myndigheder – de har været anbragt uden for hjemmet, de har haft et utal af myndigheder omkring sig, og så bliver de sluppet der omkring de 18-årsalderen, og så sejler de rundt. Og jeg tror ikke på det kommunale system. De kan ansætte ligeså mange opsøgende – dem, der har myndighedsskilte på ryggen, det er ikke dem, der får fat i dem. Jeg hørte nogle unge på en konference også beskrive, hvad det er, der har ændret noget [for dem] på et tidspunkt, og det er jo opsøgning på et tidspunkt. Altså en organisation, der giver dem noget plads og prøver at bygge bro til det offentlige, bygge noget tillid op, det synes jeg, der mangler. Det der forebyggelsesaspekt, og jeg ved godt, der bliver bon'et penge ud i det, men det kan man altså ikke lige se. (Medarbejdere, socialt tilbud)

De efterspørger således forebyggende og opsøgende tilbud, som ikke nødvendigvis er kommunale, og som derfor bedre kan genopbygge de unges tillid til systemet. Citatet tydeliggør desuden, hvordan flere af medarbejderne nævner problematikken om, at det kommunale system 'slipper' de unge, når de fylder 18 år. En anden udfordring i forhold til de sociale tilbud og særligt gruppen af psykisk sårbare unge er, at mange af de unge selv skjuler sig for det sociale system (som fx Kirsten har gjort), som dermed ikke får mulighed for at tilbyde den nødvendige hjælp. En leder fortæller om denne problematik samt om andre unges oplevelser med at 'støde panden mod en mur':

Interviewer: Når de kommer, er de 18, ikke, og har på en eller anden måde betalt med deres krop for at få husly. Hvorfor har de ikke fået hjælp af det sociale system?

Leder: Jamen, altså mange gange har de jo skjult sig. Det er svært for dem at åbne op på den måde for kommunen. Og mange af dem har jo også stødt panden mod en mur, når de har henvendt sig på kommunen eller andre steder, ikke.

Interviewer: Hvad kunne eksemplet være?

Leder: Jamen, det kunne være, at de er gået op og har sagt: "Jeg bor på gaden og har ikke noget sted at bo, hjælp!", "Ja, men vi kan godt boligindstille dig, men der går måske 2 år". Eller det kan være: "Jeg vil gerne starte på 9. klasse", "Ja, men det kan du godt, men vi har ikke nogen penge". eller: "Ja, men vi har 8 ugers behandlingstid", "Men skolen starter om 14 dage", "Ja, men så må du vente et år". Altså, det er sådan nogle ting, du ved, som kan være barske. [...] Så det er hele tiden den der kamp, og det er der ikke særlig mange unge, der ved noget om, og så står de der alene, du ved. Og så hvis du ikke får noget kontanthjælp, du har ikke noget sted og bo, og du har opbrugt dit netværk, så må du sælge noget hash. Eller tjene nogle penge ved at lægge din krop til. (Leder, socialt tilbud)

De unge kvinder skjuler sig for kommunen, blandt andet fordi de skammer sig, og fordi de har oplevet svigt i kontakten med myndighedspersoner. Problematikken med den 'skjulte hjemløshed' blandt unge kvinder går altså begge veje. Nogle af de unge bliver således 'overset' i overgangen fra børnetil voksenområdet, ligesom de unge selv ikke ønsker at blive 'set' eller sat i kontakt med flere myndighedspersoner. Denne problematik viser sig således på forskellig vis for de to grupper af unge kvinder. Hvor de unge med komplekse problemer har haft tidlig og omfattende kontakt til det sociale system, men i nogle tilfælde er blevet 'sluppet' som 18-årige, har de psykisk sårbare unge sjældent

haft kontakt til andet end psykiatrien, og deres hjemløshed kan hermed forblive skjult fra det sociale system i længere tid. Skjultheden udgør hermed en særlig risici for de psykisk sårbare unge kvinder, fordi deres psykiske og sociale problemer kan vokse sig meget store, inden de får kontakt til tilbudene. De unge med komplekse problemer kan dog også undvige eller opleve store udfordringer i kontakten med systemet, men det skyldes i højere grad den akkumulerede mistillid og en 'træthed' i forhold til myndighedspersoner.

På den måde ligger der i høj grad en udfordring i at skabe en bedre og mere sammenhængende overgang fra børne/ungeområdet til voksenudsatteområdet for de unge, der allerede har været kendt i det sociale system i mange år. For de unge med en mere nylig problematik, og særlig gruppen af psykisk sårbare unge, der ofte ikke har en langvarig historik i det kommunale system, er udfordringen derimod snarere at opspore disse unge tidligt nok til at kunne sætte ind med en forebyggende indsats. Det gælder både tidligt i deres forløb, hvor fx en psykisk lidelse er ved at bryde ud, og det gælder også senere i deres forløb, når de er ved at miste fodfæstet og er på vej ud i hjemløshed. En af de kommunale medarbejdere, vi har talt med, påpeger i den forbindelse, at når først de unge er i en hjemløshedssituation, og særligt når de befinder sig i den skjulte hjemløshed og opholder sig på sofaer rundt omkring, kan det være meget vanskeligt for kommunerne at opspore de unge. Det betyder også, at når kommunens socialafdeling først kommer i kontakt med dem, kan man først på det tidspunkt sætte ind, fx i forhold til at give en kommunal boliganvisning, og hvor der typisk er en betydelig ventetid. I den forbindelse kan der også rettes en opmærksomhed på, at mange af de unge er kontanthjælpsmodtagere, og at det således ofte er jobcentre, der har den primære kontakt med disse unge. I den sammenhæng kan det være hensigtsmæssigt, hvis der på jobcentre er et større fokus på de unges boligsituation og på, om nogle af de unge, som jobcentret er i kontakt med, rent faktisk befinder sig i en hjemløshedssituation.

7.5.2 Økonomi og betalingsevne

Mange af de hjemløse unge kvinder har også en vanskelig økonomisk situation. De er dårlige til at håndtere deres økonomi og har et stort behov for overhovedet at lære, hvad økonomi er. Langt de fleste af de hjemløse unge kvinder er på kontanthjælp, og de fleste modtager den forholdsvis lave ydelse for unge (uddannelseshjælp). Derudover er det ret almindeligt, at de udsatte unge har gæld, herunder til tider også narkogæld, og at de har hurtige lån – kviklån – til høje renter. Som en medarbejder på et ungetilbud beskriver, er de unge 'fremmedgjorte' i forhold til deres økonomi – "pengene kommer blot fra kommunen" – som medarbejderen udtrykker det, og de unges dårlige økonomi og manglende evne til at håndtere den er med til yderligere at destabilisere deres situation.

I forlængelse af den dårlige økonomiske situation beskriver medarbejderne også, hvordan boligmarkedet fremstår som en væsentlig medvirkende årsag til, at mange unge kvinder (og mænd) er hjemløse, da det er meget vanskeligt for de unge at skaffe en bolig, som de kan betale på den lave ungedelse:

Interviewer: Siger de unge selv noget om, hvorfor [der kommer flere unge hjemløse]?

Leder: Altså ja, der er jo ikke nogen betalelige boliger til dem, det er jo en meget væsentlig grund til, at de også er på gaden. Det er der jo ikke. Der findes ikke nogen. Det er jo virkelig, virkelig svært. Og så er det også svært at være helt almindelig ung og være på gaden og stå og ikke have en bolig. Og hvis du så ikke har et misbrug eller en psykisk lidelse, så er du helt lost, så er der ikke særlig meget hjælp. Altså du bliver faktisk tit afvist, hvis du ikke har en lidelse eller et misbrug.

Interviewer: Fordi så kan du bare finde et sted at bo?

Leder Ja, så må du selv ud ...

Interviewer: Men det har du ikke råd til?

Leder Ja, eller også må du flytte til Nordjylland. (Leder, socialt tilbud)

Særligt nogle af de psykisk sårbare unge kunne formentlig godt bo i egen bolig, hvis de fik muligheden, men har grundet manglen på billige boliger og manglende psykisk overskud ikke kunnet finde et sted at bo. Problemerne på boligmarkedet forstærkes desuden af, at de fleste unge kvinder er på de lave ungeydelselser eller SU, som betyder, at de unge har en meget lav betalingsevne i forhold til at finde en bolig:

Den anden knast er jo helt klart, at fx for de unge, at de er på ungeydelselser – det er helt vanvittigt. [...] Men det er et kæmpe problem. Det er et megastort problem, for du skal rigtig langt væk. Det kan godt være, du skal til Haslev eller Rødby, men det pres, man har lagt politisk på de her ydelser, gør det endnu sværere, simpelthen. (Medarbejder, socialt tilbud)

Udfordringer med dårlig økonomi, lav betalingsevne og boligmangel er dog ikke kønsspecifikke udfordringer, men problematikker, der kan antages at gælde mange unge hjemløse uanset køn.

7.5.3 Mangel på permanente løsninger

En anden central problematik, der italesættes i medarbejderinterviewene, er udfordringer med at finde de rette botilbud til dem blandt de hjemløse unge kvinder, som har brug for et længerevarende botilbud. Dette gælder særligt de unge kvinder med komplekse problemstillinger, hvor mange bosteder ikke vil tage imod unge, hvis de har misbrug. En leder på et herberg forklarer eksempelvis, at det ville hjælpe mange af de unge med et problematisk rusmiddelbrug at komme på botilbud, men at botilbuddene ikke vil tage imod dem. Mange af medarbejderne vurderer, at størstedelen af de unge har meget svært ved at finde permanente eller holdbare løsninger, hvilket vi også finder i interviewene med de unge kvinder. En af de unge kvinder fortæller eksempelvis, hvordan hun løb hjemmefra som 16-årig for at slippe væk fra sin alkoholiske mor, hvorefter hun har boet i forskellige, men midlertidige, tilbud såsom unge-bofællesskaber, kortvarigt med en kæreste og senere i egen lejlighed, som hun dog måtte opgive, fordi hun mistede sit job og ikke havde råd til at blive:

Kvinde: Og [jeg] boede der i nogle måneder, og så mistede jeg det ene arbejde, så der kunne jeg ikke bo. Fordi der var for dyr husleje. Så flyttede jeg hjem til min mor igen. Men så skete der det, at hun blev syg og fik kræft. Og så tænkte jeg, at det kunne jeg ikke overskue. Så jeg ringede til [kommunal enhed], faktisk, og sagde, at jeg gerne ville have noget hjælp. Og så sagde hun, at jeg kunne komme op på [værestedet], og jeg vidste jo ikke hvad [værestedet] på det tidspunkt var, men min veninde her fra, hun viste mig det. Og der var filmen knækket, og derfra igennem fik jeg hjælp. Og Birgit fra [den kommunale enhed] tog sig af mig og fandt så desværre [herberget], hvor jeg så har boet, og som desværre var et rigtigt lortested. Jeg har ikke boet på selve herberget, men jeg boede i en lejlighed, de havde ved siden af. Jeg tror, vi boede fire piger. Men det kan også være hårdt, når alle fire piger har hvert sit behov, og hver har sine problemer. (Kvinde, 27 år)

Lige efter moderens død var den unge kvinde deprimeret og følte ikke, at hun på daværende tidspunkt kunne klare sig i egen bolig, men så snart moderen var begravet, følte hun en lettelse, og hun kunne 'begynde at rejse sig igen'. Efter et udfordrende og nedslidende år på en §110-boform flyttede hun til et botilbud for udsatte unge, hvor hun blev tilknyttet en kontaktperson og fagligt personale.

Først nu, over 2 år efter at hun blev hjemløs, har hun fået tilbudt bolig gennem kommunens akutliste, selvom hun egentlig har været klar til at bo i egen bolig i en længere periode. Denne unge kvindes historie viser, hvordan unge kvinder, der er psykisk sårbare, kan blive presset ud i hjemløshed af begivenheder såsom dødsfald, bristede forhold eller afbrudte uddannelses-/jobforløb, fordi manglen på billige boliger i særligt de større byer er så ekstrem, og fordi de unge kvinder pga. deres psykiske tilstand ikke har overskud til at navigere på det regulære boligmarked eller bo hos familie og venner.

Eksemplet viser også, hvordan unge i nogle tilfælde bliver sluset ind i hjemløseboformer, som de ikke føler passer til deres behov. Kvinden i eksemplet oven for boede på §110-herberget i en separat lejlighed med fire andre psykisk belastede kvinder, hvilket skabte grobund for utrygge situationer og mange konflikter kvinderne imellem. Desuden følte hun sig generelt utryg på herberget, hvor der befandt sig mange personer med misbrugsproblematikker. Et central behov, vi finder i vores undersøgelse, er således, at de unge kvinder efterspørger botilbud til unge under 30 år. Flere af de unge kvinder har haft meget svært ved at se sig selv på de eksisterende tilbud og oplever ikke at kunne identificere sig med eller skabe relationer til andre på hjemløseboformerne. En leder på et socialt tilbud fremhæver ligeledes botilbud til unge som et af de mest presserende behov:

Leder: Der mangler helt vildt meget nogle ordentlige bosteder til de unge. Der er rigtig mange herberger, natcafeer osv. Men det er jo [natherberg], det er [herberg], det er [herberg] osv., osv. Og altså det er jo rigtig fint, at de er der, for den målgruppe, men det er jo narkomaner, der kommer der, det er det. Eller misbrugere. Og der hører de unge ikke til. Så det er meget, meget få steder der er, altså der er [ungeherberg], som er et ungeherberg, men der har jeg også hørt, at der er meget misbrug. Og [ungeherberg], men der er også misbrug ikke. Så der er nogle steder, som har været forbeholdt de unge, men det er for hårdt, det er alt for hårdt.

Interviewer: Okay, så hvad hedder det – i det hele taget mangler der tilbud, det er bare sådan det er. Men inden for paletten [af de eksisterende] er der mangel på steder, hvor unge kan bo, og hvor det ikke er så fyldt op med sexarbejde og stofmisbrug og sådan noget, ikke?

Leder: Ja. (Leder, socialt tilbud)

Lederen identificerer således et stort behov for tilbud til unge, hvor der er mere stille og roligt, så de unge ikke oplever den stigmatisering, der kan følge af at opholde sig på steder med meget udsatte borgere, samt at de unge generelt kan føle sig mere trygge. Dette gælder navnlig for unge kvinder, som har oplevet seksuelle overgreb, der oplever en utryghed ved at bo på 'traditionelle', blandede herberger:

Interviewer: Var det skræmmende at ligge i den der store sal [på herberget]? Altså med din historie og din baggrund?

Kvinde: Ja, det var det jo, fordi at jeg var jo både bange for de mennesker, der også lå dernede. Jeg ved ikke, hvad de kunne finde på. Og jeg må også sige, at både [herberg] og også [herberg] for mig er nogle af de værste, du kan sætte dig ind i eller gå ind på, fordi der er så mange af dem, der er så langt ude på stoffer. Og det der faktisk kan skræmme mig helt vildt meget, efter jeg også har været der, på [herberget], har man hørt om, at folk har stukket hinanden med sprøjter, folk har slået hinanden ned. Altså, så bliver man sgu lidt – og der har jeg været. Og har også haft svært ved at trække vejret nogle gange, når jeg skal tænke på det, ikke. Fordi det er jo forfærdeligt. Det jeg jo godt kunne tænke mig også, altså, det er, at politikerne og systemet prøver at tage sig lidt mere

sammen og tænke på, at godt nok, at vi har nogle herberger her i [bynavn], men bliver faktisk nødt til at have nogle til de unge. Imellem 18 og 30. (Kvinde, 24 år)

Nogle af de unge kvinder har således haft dårlige og utrygge oplevelser med de eksisterende hjemløsetilbud og efterspørger derfor tilbud (både midlertidige og permanente), der særligt er rettet mod unge mellem 18-30 år.

7.6 Sammenfatning

Vi har interviewet 16 kvinder mellem 18-29 år, som udgør datagrundlaget for dette kapitel. Flere medarbejdere beskriver, at de har oplevet en forandring i gruppen af unge, hvor de i dag ser flere unge hjemløse kvinder med meget komplekse sociale problemer. Desuden oplever medarbejderne, at de unge kommer fra to typer hjem, nemlig 'misbrugsfamilier/institutioner' eller 'almindelige familier'. Vi finder en tilsvarende opdeling blandt de interviewede unge kvinder og identificerer på den baggrund to grupper af unge kvinder i hjemløshed: *unge kvinder med komplekse problemer* samt *psykisk sårbare unge kvinder*.

De unge kvinder med de komplekse problemer er ofte præget af både psykiske lidelser og stofmisbrugsproblematikker. Denne gruppe af unge kvinder kommer som oftest fra socialt udsatte familier, og en del af dem har en anbringelseshistorik. De har oplevet svigt i det sociale system og nærer ofte mistillid til myndighedspersoner. De unge med psykisk sårbarhed besidder derimod nogle andre problematikker. Disse unge kvinder har psykiske lidelser i forskellig grad, men har derimod ikke en misbrugsproblematik. De identificerer sig sjældent med andre hjemløse og har haft svært ved at finde frem til passende sociale tilbud. Typisk for unge kvinder i denne gruppe er, at de fravælger de hjemløsetilbud, som de oplever som kaotiske, og hvor de ikke føler, at de passer ind. De unge kvinder i denne gruppe har en mere sammensat og forskelligartet familiebaggrund og kommer både fra velfungerende eller mere udsatte hjem.

I kapitlet opridser vi også kønsspecifikke problematikker og udfordringer for de unge kvinder. Sofasurfing er meget udbredt blandt de unge kvinder, og flere af medarbejderne vurderer, at der af og til kan være tale om modydelser i form af seksuelle relationer med dem, som kvinderne overnatter hos. Sofasurfingen (med seksuelle modydelser) kan dog også anskues som en overlevelsesstrategi for de unge piger og som udtryk for, at pigerne forsøger at anvende individuelle strategier på et problem, der også har strukturelle elementer (Watson, 2011). Sex og intime relationer med de bekendte eller fremmede, som pigerne overnatter hos, kan altså være en af de få ressourcer, som pigerne kan trække på i hjemløshedssituationen (Watson, 2011). Nylig forskning af 'overlevelsessex' blandt hjemløse unge kvinder understøtter, at det ikke nødvendigvis kan antages, at pigerne er påtvunget eller passive i disse relationer (Watson, 2018, s. 160). De unge kvinder kan således også selv være vælgende aktører, når de anvender denne overnatningsform, og sofasurfingen kan hermed både opfattes som en kønsspecifik risikofaktor samt som en ressource.

Der er mange af de unge kvinder, der 'skjuler' deres hjemløshed for både venner, familie og det sociale system. Denne skjulthed består både i, at de unge sofasurfer, at de unge udadtil opretholder en facade, samt at de unge kvinder skammer sig for meget over hjemløsheden til at fortælle det til deres nærmeste eller kommunalt ansatte. Dette skaber store udfordringer for myndighederne og sociale indsatser, som får svært ved at opdage de unges hjemløshed i tide, hvilket særligt gælder de psykisk sårbare kvinder, som ikke altid tidligere har været i kontakt med kommunen i forbindelse med deres hjemløshedsforløb. Den sene kontakt kan medføre, at de unges problemer, når de så henvender sig til tilbuddene, har vokset sig meget store.

Medarbejderne opridses også problematikker med de eksisterende sociale tilbud, herunder at mange botilbud ikke vil tage imod unge med problematisk brug af rusmidler, samt at kommunerne 'taber' de unge, når de fylder 18. Denne problematik forstærkes ydermere af, at de unge kvinder også gerne selv vil væk fra det sociale system. En del af de unge nærer en høj mistillid mod systemet, og skjuler sig fra det i lang tid og henvender sig derfor først sent til de sociale tilbud. Dernæst er mange af de hjemløse unge i en vanskelig økonomisk situation. De fleste modtager de lave ungedannelser, samtidig med at de mangler helt basale færdigheder til at håndtere deres økonomi. Boligmanglen og de meget høje huslejer i de større byer er også en stor udfordring for disse unge. De har svært ved at navigere på det regulære boligmarked, ligesom deres begrænsede økonomi reducerer boligtilbuddene væsentligt. I den forbindelse er det også en udfordring, at en del af de unge kvinder først sent i forløbet kommer i kontakt med det kommunale system, hvilket blandt andet betyder, at de først sent skrives op til kommunal anvisning, hvorefter der ofte er en lang ventetid.

Både medarbejderne og de unge selv efterspørger forandringer i de eksisterende sociale tilbud til hjemløse unge. For det første efterspørger medarbejderne forebyggende og opsøgende indsatser til de mere udsatte unge og unge med komplekse problemer, som netop kan tage højde for den mistillid, mange unge nærer mod systemet. For det andet efterspørgeres der over hele linjen flere botilbud til unge under 30 år, hvor nogle også bør kunne rumme unge med komplekse sociale problemer såsom misbrug. Sidst, men ikke mindst, efterspørger både unge og medarbejdere særskilte boformer til hjemløse unge (både kvinder og mænd) under 30 år, fordi de eksisterende tilbud ikke tager højde for sammensætheden og de forskellige behov blandt unge hjemløse. Mange unge har således følt sig utrygge på de eksisterende tilbud, der ofte opleves som kaotiske af de unge, og der efterspørgeres tilbud, der i højere grad er indrettet efter de unges behov. Et dilemma er imidlertid, at særligt en del af de unge i gruppen af psykisk sårbare formentlig ville have mest gavn af at komme i egen bolig med bostøtte, snarere end på institutionelle tilbud, men manglen på boligmuligheder udgør en stor barriere for disse unge, og for at kommunerne kan etablere 'Housing First' orienterede løsninger for disse unge.

8 Velfærdssystemet og de sociale tilbud

I dette kapitel belyser vi velfærdssystemets tilbud og indsatser for kvinder i hjemløshed, og hvilke udfordringer og løsninger der beskrives i interviewmaterialet vedrørende udformningen og indretningen af indsatserne. Når vi ser på velfærdssystemets tilbud og indsatser til kvinder i hjemløshed, er det vigtigt at have øje for, at der både er tilbud, der retter sig mod den akutte hjemløshedssituation, som de midlertidige overnatningstilbud, og indsatser, der er rettet mod at etablere længerevarende løsninger, det vil sige at hjælpe kvinderne videre i egen bolig eller permanente botilbud og dermed ud af hjemløshed igen.

I kapitlet tegner vi først et billede af, hvilke typer af akuttstilbud der findes til kvinder i hjemløshed, herunder tilbud til forskellige dele af målgruppen. Vi ser i den forbindelse også på erfaringerne med de skærmede tilbud til kvinder i forhold til de blandede tilbud og på de forskellige ønsker og behov, der viser sig i interviewmaterialet. Dernæst ser vi på de længerevarende løsninger, hvor særligt udfordringerne med at skaffe boliger til kvinderne efter et ophold på de midlertidige tilbud står centralt. I den sidste del af kapitlet ser vi på de øvrige sociale støttetilbud, der kan hjælpe kvinderne videre ud af hjemløshed, og på samspillet mellem indsatserne på hjemløseområdet og øvrige indsatser i velfærdssystemet.

Spørgsmålet om behovet for de skærmede pladser og særlige tilbud henvendt til hjemløse kvinder handler i høj grad om de særlige behov, der knytter sig til at være i en hjemløshedssituation som kvinde. Imidlertid er der også mange problematikker, som viser sig i interviewene, der ikke særskilt knytter sig til kønsvinklen, men som både vedrører de hjemløse kvinder og mænd. Det gælder særligt udfordringerne med at etablere længerevarende løsninger og barrierer omkring koordination og samarbejde med øvrige indsatser i velfærdssystemet. I kapitlet har vi lagt vægt på at behandle alle de væsentlige problematikker omkring indsatserne, der vedrører de hjemløse kvinder, uanset om disse problematikker har en særskilt kønsvinkel eller generelt vedrører alle hjemløse borgere uanset køn.

8.1 Akuttstilbud og midlertidige opholdstilbud

Ifølge servicelovens § 110 er kommunerne forpligtet til at tilbyde "midlertidigt ophold i boformer til personer med særlige sociale problemer, som ikke har eller ikke kan opholde sig i egen bolig, og som har behov for botilbud og for tilbud om aktiverende støtte, omsorg og efterfølgende hjælp". På landsplan er der mere end 70 § 110-boformer, hvoraf langt hovedparten tilbyder ophold til både hjemløse kvinder og mænd. Der er kun ganske få § 110-boformer, der er henvendt til hjemløse kvinder, samt nogle få § 110-boformer, der primært er henvendt til hjemløse familier, hvoraf hovedparten af brugerne er hjemløse kvinder med børn. På nogle af disse tilbud kan der også bo hjemløse par eller mænd med børn. Derudover er der på enkelte § 110-boformer skærmede afsnit, der særligt er henvendt til hjemløse kvinder. I København har nogle af krisecentrene både krisecenterpladser (serviceloven § 109) til voldsramte kvinder og boformspladser (§ 110) til hjemløse kvinder, mens krisecentrene i resten af landet ikke har denne kombinerede funktion og dermed ikke er en del af tilbudsviften til kvinder, der primært har en hjemløshedssituation. Ud over § 110-boformerne, der findes i næsten alle de store og mellemstore byer, er der også i de større byer en række natvarmestuer og natcaféer, hvor der ligesom på § 110-boformerne er mulighed for akut overnatning.

Som det fremgår af servicelovens definition, er målgruppen for § 110-boformerne afgrænset til personer med særlige sociale problemer. Det er som oftest borgere med psykiske lidelser eller misbrugsproblemer, der generelt udgør en stor andel af de borgere, der rammes af hjemløshed i Danmark. Det betyder samtidig, at hjemløse borgere uden særlige sociale problemer ifølge serviceloven

ikke er berettiget til et ophold på en § 110-boform. Med andre ord betragtes generel boligløshed, som ikke skyldes særlige sociale problemer, ikke som et anliggende for velfærdssystemets indsatser. Som vi har set i kapitel 5, viser langt hovedparten af de hjemløse kvinder i større eller mindre grad tegn på social udsathed, og mange har komplekse psykosociale støttebehov. Ud over service-lovens generelle definition af målgruppe for de midlertidige overnatningstilbud er der også tilbud, hvor der gælder særlige afgrænsninger i målgruppen for det enkelte tilbud. Fx er der tilbud, hvor man ikke må være aktivt misbrugende på stedet. Det gælder ikke mindst på de tilbud, der er henvendt til hjemløse familier med børn, hvor tilstedeværelsen af børnene generelt betyder, at der ikke kan bo personer med fx aktivt misbrug, akutte psykiske lidelser eller udadreagerende adfærd.

I forbindelse med undersøgelsens dataindsamling har vi besøgt en del sociale tilbud på hjemløseområdet – både tilbud, der særligt er henvendt til hjemløse kvinder, og tilbud, der er henvendt til både kvinder og mænd. Af hensyn til anonymiseringen af det følsomme interviewmateriale kan vi ikke gå tættere på, hvilke tilbud vi har besøgt. Det betyder også, at vi ikke kan beskrive tilbudsstrukturen nærmere i de enkelte byer, da det vil føre os for tæt på de enkelte tilbud, særligt hvad angår de forholdsvis få tilbud henvendt til hjemløse kvinder. Det eneste byområde, vi konkret refererer til i analysen, er hovedstadsområdet som helhed. I den forbindelse skal vi også gøre opmærksom på, at i de øvrige store og mellemstore byer er der kun i nogle få byer boformer, der særligt er målrettet hjemløse kvinder, mens tilbuddene i de fleste byer udelukkende er tilbud, der både er henvendt til kvinder og mænd. Som beskrevet i metodeafsnittet har vi besøgt sociale tilbud beliggende i syv forskellige kommuner. På grundlag af undersøgelsens kvalitative interviewmateriale baseret på forholdsvis få kommuner, er det ikke muligt at tegne et generelt billede af tilgængeligheden af tilbud på landsplan eller i bestemte dele af landet. Kapitlets analyser belyser således først og fremmest en række centrale tematikker, der knytter sig til forskellige typer af tilbud og indsatser.

8.2 Skærmede tilbud eller blandede tilbud

Blandt de midlertidige overnatningstilbud til borgere i hjemløshed er der som nævnt kun ret få tilbud, der udelukkende er henvendt til kvinder. Langt hovedparten af tilbuddene er henvendt til både hjemløse kvinder og mænd, og mændene udgør som regel hovedparten af brugerne på disse tilbud. Vi har i interviewene spurgt til behovet for skærmede tilbud til de hjemløse kvinder og mere generelt spurgt til fordele og ulemper ved de forskellige typer af tilbud. Først og fremmest hænger behovet for tilbud, der særligt er målrettet kvinder, sammen med, at miljøet på de blandede tilbud ofte er et mandsdomineret og misbrugspræget miljø, der kan føles hårdt og utrygt for de udsatte kvinder. Eksempelvis fortæller en leder på et socialt tilbud om, hvordan nogle af deres brugere har oplevet seksuelle krænkelser på de blandede natvarmestuer, der både er henvendt til kvinder og mænd:

Interviewer: Mener du, at der er behov for skærmede tilbud til kvinder?

Leder: Ja, det mener jeg bestemt, der er. Kvinder, der fortæller, at de har sovet på natcaféer, hvor der er blandet køn, og som vågner op med en hånd i deres trusse. Det er ikke nødvendigvis trygt og sikkert.

Interviewer: Så primært pga. risikoen for at blive udsat for overgreb?

Leder: Ja, risikoen, dels det, men også at kunne trække sig fra den mandeverden. Og jeg synes jo, at når man har været udsat, som man har været, og man har været sofasover, så er det ikke altid en positiv oplevelse, man har. (Leder, socialt tilbud)

Flere af kvinderne på de kvindetilbud, vi har besøgt, beskriver det hårde miljø, de tidligere har oplevet på de blandede boformer, hvor der både er mænd og kvinder. En kvinde beskriver sin erfaring med et sådant tilbud kort og præcist:

Jeg brød mig ikke om alle de fulde mænd og narkomaner. (Kvinde, 55 år)

På flere af kvindetilbuddene beskriver personalet, at kvindernes behov for skærmede kvindepladser ikke blot hænger sammen med den utryghed og risiko for overgreb, der kan opstå i den akutte nuværende hjemløshedssituation. Det hænger også sammen med, at mange af kvinderne tidligere i deres liv, og for nogles vedkommende allerede i barndommen, har været udsat for seksuelle overgreb og anden grænseoverskridende adfærd, der betyder, at de har en stor utryghed over for mænd og har behov for at være skærmet, at kunne føle sig tryk og have rum til at sætte grænser.

Der er en del af de kvinder, vi har interviewet, der på interviewtidspunktet har ophold på de særlige tilbud for hjemløse kvinder. Mange af kvinderne oplever, at der på de skærmede tilbud er større tryghed, mere ro og mere fokus på sociale og netværksskabende aktiviteter med de andre beboere, end det er tilfældet på tilbud, hvor der også er mænd. En af de kvinder, vi har interviewet, beskriver først et tidligere ophold på et herberg, hvor der både boede mænd og kvinder, og hvor hun oplevede et miljø præget af stofmisbrug og stofsalg:

Der [på det tidligere herberg] var for meget misbrug. Der var alt for mange stoffer, og der florerede alt for mange stoffer, og der var for meget salg og sådan noget, og det skulle jeg ud af. Og det er jeg også ude af, jeg er ude af stofferne, jeg ryger ikke hash, og jeg tager ikke coke mere og sådan noget. Så det var bedre at få mig et andet sted hen, ik'. Hvor der ikke var så meget, eller hvor der ikke var noget misbrug og sådan. Her må man jo gerne misbruge, men man må ikke gøre det inden for. Det må man ikke. Men man må gerne gøre det ude, ik', og komme halvsnaldret hjem – bare man så går ind på sit værelse, ik'. (Kvinde, 39 år)

Senere i samme interview fortæller den samme kvinde, hvordan hun har en helt anden oplevelse af det sted, hun opholder sig nu, som er en boform udelukkende henvendt til hjemløse kvinder. På dette sted føler hun sig langt mere sikker og tryk og føler sig godt taget imod, både af medarbejderne og af de andre kvinder på stedet, selvom hun dog også føler sig lidt 'fejlplaceret', som hun udtrykker det, da de fleste andre beboere på stedet er noget ældre end hende.

De er ældre, jeg er en af de yngste på stedet her, synes jeg. Så igen føler jeg måske mig en lille smule fejlplaceret, men det gør mig ingenting, for de er rigtig søde og har taget godt imod mig, og det er mere, end hvad de gør ude på [navn på tidligere herberg]. Der var jeg altid den, der sagde velkommen til, og så videre. Her er det altså, her der har alle været rigtig venlige og søde til at sige "velkommen til" og "vil du sidde ned" og været meget, meget søde imod mig, helt sikkert. (Kvinde, 39 år)

Det er et ret typisk billede, som vi genfinder blandt de fleste af de kvinder, vi har interviewet på de skærmede tilbud til hjemløse kvinder. Det er dog ikke ensbetydende med, at der ikke kan opstå konflikter og uro på de skærmede kvindetilbud. En kvinde beskriver en nylig episode på et tilbud, der kun er for kvinder:

Vi havde møde der, hvor der sku' være en, hvor der jo egentlig sad to, ligesom for ro og orden og skriver ned, hvad der bliver sagt osv. Men så samtidig med det kommer der en anden kvinde ind, som også er [nationalitet] ligesom hende der, og skriger på [sprog] og bla bla mand, og bliver fjernet med politiets hjælp, ik'. Fordi hun var for højroset og meget

fuld og sådan noget. Og der sker jo sådan nogle ting i sådan et hus altså, og folk er psykisk syge, og folk har borderline, og folk har damp, og folk har dit og dut og dat. Nogle er narkomaner, og jeg er alkoholiker osv. Så der sker jo meget ik', altså, men jeg mangler at se personalet. Jeg mangler at se, at de gør noget. Jeg mangler at se, at de konfliktløser, egentlig. (Kvinde, 45 år)

Også på de skærmede tilbud er mange af kvinderne meget udsatte, og der kan således let opstå konflikter. De udfordringer, der kan opstå på de blandede tilbud, handler både om risikoen for overgreb og grænseoverskridende adfærd fra mændenes side, og om, at der blandt de udsatte mænd og kvinder let kan opstå et konfliktfyldt og seksualiseret miljø, hvor både mændene og kvindernes sårbarheder gensidigt kommer i spil som i nedenstående eksempel, der beskrives af en medarbejder på en boform:

Nu har vi, vi har lige haft sådan en ung kvinde boende med en borderline lidelse og et stort misbrug, ikke. Altså det er også noget med sådan en ung kvinde, som er sådan en lille lækker en, som gerne går rundt i meget lidt tøj, og alle de der mænd bliver jo helt rundt på gulvet og vil være kæresten med hende på skift. Så vil de beskytte hende og bliver forelsket i hende, og der kommer til at køre så mange spil i det her hus omkring hende, og man prøver sådan at få talt med hende om: Prøv og hør, og tag lidt mere tøj på, og du bliver så udsat og ... og hun har jo hele den der borderline adfærd, der også handler om at have brug for opmærksomhed og beskyttelse, ligesom, og at ligge hos nogen. Men det har jo nogle konsekvenser det der, ikke – og så skaber det splid mellem mændene, ikke. Så kom de jo helt op at køre over: Hun havde lovet mig, og nu er hun min kæreste, og nu ligger hun over hos ham. På den måde bliver man udsat, hvis man ikke er god til at sætte grænser, som man jo ikke kan, hvis man har nogle af de der psykiatriske udfordringer. Der har man svært ved at passe på sig selv på den måde. Så det er et eksempel på noget, hvor det måske er mindre heldigt at bo i et miljø med både misbrug og måske overvægt af mænd. Og mange af de, der har været meget svigtede børn, har jo også nogen af de der personlighedsforstyrrelser med sig, og de personligheder de har, som kan gøre det meget svært for dem at sætte grænser for sig selv. Og de skal helst ikke være her. Det er svært for dem at være her, for der er ikke nogen grænser den anden vej. Så en ting er de der mænd, der kan komme op og toppes over stoffer, og sælge ting til hinanden og penge og sådan noget. Så bliver der bare en anden dimension, når der er kvinder, fordi der også er det med seksualitet og det. De har nogle andre ting, de kan handle med. (Medarbejder, socialt tilbud)

I forhold til om de skærmede eller de blandede tilbud er at foretrække for de udsatte kvinder, er det dog ikke et entydigt billede, der tegner sig. På nogle af de blandede tilbud giver både medarbejderne og de kvindelige beboere udtryk for, at det fungerer fint, at der både er kvinder og mænd på tilbuddet. På et af tilbuddene beskriver personalet, at man for nogle år siden etablerede et skærmet afsnit særligt henvendt til kvinder, men at der hurtigt opstod et problem med tomme pladser på dette afsnit, da de fleste kvinder hellere ville bo på de blandede afsnit, hvor der både var kvinder og mænd. En medarbejder beskriver erfaringen med de skærmede kvindepladser:

Folk ville jo ikke bruge dem. Vi havde tomme pladser, da vi havde dem. Folk ville ikke bruge dem, de stod tomme. Vi måtte tvinge de kvinder ind. Jeg ved det ikke, var jeg lige ved at sige, altså. Nogle syntes jo, det var kedeligt. Nogle syntes jo, det var helt vildt dejligt, men altså det dér med det sociale, altså at det var en, jamen, så lukkede de bare mændene ind ad vinduerne. Så blev det sådan noget efterskoleagtigt, vi skulle rende og tjekke: Der må ikke være mænd her på gangen. Altså, det var jo ikke dem, der sådan

bad om at blive skærmet, og det var jo noget, der ligesom kom med hjemløserenormeringen dér, at det skulle vi have. Så hvorfor ville de ikke? Jeg ved jo bare, dem som ikke ville have det, de syntes bare, det var for kedeligt, og de vil hellere bo der, hvor der også var mænd, fordi at der var mere liv, og der kunne de ligesom snakke, og de gad ikke det dér pigefnidder, og mange af de dér kvinder, de kunne heller ikke finde ud af at være veninder, altså. De kunne ikke finde ud af at hygge sig sammen, og skal vi drikke noget the eller, altså det tror jeg sådan skete én gang på den dér gang i de år, vi havde det. Ja. Og igen måske det her med, at jamen, det er måske ikke er en gruppe, der er gode til at passe på sig selv. Hvis ikke man ved, hvad man skal på sådan en gang med kvinder, altså, så er det måske svært, altså. På natpladserne var det sådan, at man sov hver for sig, og det gjorde de også gerne, men det her med, at når man boede der og begyndte at lære naboerne at kende osv., så ville man hellere over på den blandede gang. Så det var helt, altså meget frustrerende syntes jeg som medarbejder på det tidspunkt at skulle afvise folk igen og igen, fordi vi havde tomme pladser, men de skulle ligesom holdes fri til kvinderne og de kvinder, der kom ind, sagde: Du skal ligesom bo på kvindegangen, ikke også, fordi det er ligesom dér, der er plads. Ahhr, det gad de bare ikke. (Medarbejder, socialt tilbud)

På dette tilbud understreger personalet, at det også i høj grad er et spørgsmål om tilgangen på stedet, der understøtter, at det fungerer godt, at der både er kvinder og mænd. På denne boform har man i en del år arbejdet med en recovery-orienteret og borgercentreret tilgang, der ifølge personalet medvirker til at reducere konfliktniveauet og understøtte rummeligheden i tilbuddet. I den forbindelse er der formentlig en betydelig forskel på, om der er tale om lavtærskeltilbud, hvor brugerne sover i åbne rum og på madrasser på gulvet eller senge, der står meget tæt, som på mange natvarmestuer, hvorved det kan være vanskeligere at kontrollere grænseoverskridende adfærd over for kvinderne, eller om der er tale om en boform, hvor hver beboer i mange tilfælde har sit eget værelse, samtidig med at der er en højere personalenormering end på natvarmestuerne. I eksemplet oven for skal det dog også tages i betragtning, at der var tale om et skærmet afsnit på en boform, hvor der samtidig var blandede afsnit til både mænd og kvinder, og at der således ikke var tale om et selvstændigt tilbud udelukkende henvendt til hjemløse kvinder, som det er tilfældet på nogle af de tilbud, vi har besøgt.

De forskellige holdninger til, om de skærmede eller blandede tilbud er at foretrække, genfindes også blandt de hjemløse kvinder. En kvinde, som udelukkende har haft ophold på et tilbud, der kun er henvendt til kvinder, reflekterer over, at hun umiddelbart ville foretrække et tilbud, hvor der både var kvinder og mænd:

Interviewer: Hvordan er din holdning til det her med, at det her jo kun er et herberg for kvinder. Nu sagde du, at der skal flere herberger til. Kun for kvinder eller for blandet, eller hvad er din tanke?

Kvinde: Hmm, ja, nu har jeg aldrig været på blandet. Der er nogle, der foretrækker det, og jeg vil også umiddelbart sige, jeg tror, det ville være nemmere med mænd og kvinder, på en eller anden måde. Kvinder sammen, du ved nogenlunde kvinder, der 'bla bla bla', og nogle gange med mænd, så får man nogle andre dialoger, men der kan selvfølgelig også opstå en masse andet, det ved jeg. Men jeg tror egentlig jo, hvis det var ligesom her, og der også var nogle mænd fx, så tror jeg egentlig, det kunne være meget hyggeligt på en eller anden måde.

Interviewer: Okay, du tror, det ville fungere?

Kvinde: Ja. Altså, men det er jo svært, jeg kan ikke, jeg har ikke prøvet det, så det er lidt svært, og fordi jeg kan ikke, ja. For jeg, jeg tror godt, jeg kunne bo sammen med mænd også altså, det du ved. Der er måske nogle af de unge, der ikke bryder sig om det, og det er jeg også helt med på, hvordan de har det, ik', altså med mændene altså. Der er mange skæbner, ja. (Kvinde, 61 år)

For den enkelte kvinde er det således meget individuelt, om man foretrækker at bo på de skærmede eller de blandede pladser. Ifølge en leder på en boform skal man også være opmærksom på, at kvindernes egne ønsker til, om man ønsker at bo på et skærmet eller blandet afsnit også kan svinge og skifte, endda på kort sigt fx fra den ene uge til den næste, hvilket også kan afhænge af borgerens generelle velbefindende. Hvis en kvinde fx i starten af et forløb har det dårligt, kan der være behov for at være på en skærmet plads, mens et ønske om at være på en blandet afdeling kan opstå efter noget tid. Ikke mindst for de kvinder, der har svært traumatiserede oplevelser bag sig, både i voksenalderen og i barndommen, er det imidlertid afgørende, at de skærmede tilbud og pladser findes, hvis det er, hvad kvinderne selv efterspørger. I den sammenhæng kan det være hensigtsmæssigt, at kvinden har en valgmulighed i forhold til, hvilken type af tilbud hun selv oplever at have behov for. Da der som nævnt kun findes forholdsvis få opholdstilbud, der særligt er målrettet hjemløse kvinder, vil en sådan valgmulighed imidlertid i dag kun findes i begrænset grad de fleste steder i landet.

8.2.1 Kønsaspektet ved personalesammensætningen

I forbindelse med spørgsmålet om de skærmede tilbud peger medarbejderne på flere tilbud på et andet vigtigt aspekt af kønsdimensionen, nemlig hvad angår personalesammensætningen på tilbuddet. Her oplever medarbejderne på nogle af tilbuddene, at det er vigtigt, at der også indgår mænd blandt personalet på de skærmede tilbud, for at vise nogle gode rollemodeller for kvinderne, der ofte har mange dårlige oplevelser med mænd.

Jeg synes, det er vigtigt, også for kvinderne, at kunne have en mandlig pædagog og ikke blive mandeforskrækket. Altså, måske også det her, hvis man kommer fra et voldeligt forhold og steder, hvor det har været misbrug eller noget. Det her med bare at se en anden slags mænd, men ikke nødvendigvis, fordi de kun kender dårlige mænd, og her er gode mænd, men det her med, at man kan være forskellige. (Medarbejder, socialt tilbud)

Ligeledes kan der være et hensyn til at undgå at skabe et kunstigt miljø helt uden mænd, hvilket ikke afspejler den virkelighed, kvinderne skal ud i efter opholdet på tilbuddet:

Jeg synes også, at hvis man skal kigge på det sådan rent fagligt, så kommer man ind et sted, hvor der kun er kvinder, for så er der ikke nogen mænd at være bange for. Nej, men din praktiserende læge er mand og skal lave undersøgelse på dig, og hvad ved jeg. Der er alle mulige andre steder, hvor man ikke kan vælge sådan. Så det er sådan et mærkeligt billede af, at så laver vi en lille boble her, hvor der kun er kvinder, og så er der ikke noget at være bange for. Når du skal ud at bo i en opgang, hvor der jo også er blandet, altså så skal de jo lære det et sted. Altså, og det kan jo lige så godt være her. (Medarbejder, socialt tilbud).

Igen er der dog forskellige opfattelser på de forskellige tilbud. På et af de tilbud, vi har besøgt, er der således kun ansat kvinder, ud fra hensynet til, at mange af brugerne har meget traumatiske hændelser og overgreb bag sig, og at man her vurderer, at det ville være for sårbart for kvinderne, hvis der var mænd ansat.

8.2.2 Behovet for pladser på forskellige typer af tilbud

Ud fra den kvalitative interviewundersøgelse i et mindre antal kommuner kan vi som tidligere nævnt ikke tegne et billede af behovet på landsplan, men der kan rettes opmærksomhed mod, at der i landet som helhed kun findes relativt få tilbud og skærmede pladser, der kun er målrettet hjemløse kvinder, og at disse pladser primært er koncentreret i nogle af de større byer. Når man ser på behovet for skærmede pladser, må man dog også tage den geografiske dimension og omfanget af hjemløsheden i lokalområdet i betragtning. I en mindre provinsby, hvor vi har været på casebesøg, vurderer lederen af den lokale § 110-boform, at der ikke er hverken behov eller grundlag for et særligt opholdstilbud til hjemløse kvinder. I en af de store provinsbyer er det ligeledes vurderingen blandt både de medarbejdere på de sociale tilbud og i den kommunale forvaltning, som vi har talt med, at der ikke i nævneværdig grad er et behov for skærmede kvindepladser på boformerne. I en anden større provinsby, vi har besøgt, eksisterer der derimod allerede et tilbud særligt henvendt til hjemløse kvinder, og på dette tilbud oplever medarbejderne, at de meget udsatte kvinder på stedet i høj grad har brug for det 'helle' i livet, som dette sted kan tilbyde. På den måde hænger de lokale forhold og behov både sammen med omfanget af hjemløsheden lokalt, samtidig med at den eksisterende institutionsstruktur, og hvor godt de forskellige tilbud fungerer, kan være med til at forme oplevelsen af det lokale behov.

Det er generelt et andet billede, der tegner sig i hovedstadsområdet, hvor omkring halvdelen af alle hjemløse kvinder (og mænd) i landet befinder sig. Her er vurderingen på de forskellige tilbud langt overvejende, at der generelt mangler pladser på § 110-boformerne, både skærmede pladser til kvinder og pladser på de øvrige tilbud. Som en medarbejder på en boform i hovedstadsområdet udtrykker det:

Man kunne selvfølgelig godt bruge flere pladser som vores, ikke også, det kan jeg jo se, fordi vi hele tiden har fyldt op og må afvise nogle. (Medarbejder, socialt tilbud)

Der meldes således flere steder om, at personalet ofte må afvise hjemløse borgere, da der ikke er ledige pladser, og at man langt fra altid er i stand til at henvise til ledige pladser andre steder, da der ofte heller ikke er plads på andre boformer i hovedstadsområdet. Der er dog også enkelte undtagelser, da man på et af tilbuddene, vi har besøgt, beretter, at der på interviewtidspunktet er to ledige pladser, som ikke umiddelbart er blevet genbesat, efter at de blev ledige. I dette tilfælde er der dog tale om pladser på et tilbud, hvor man ikke må være aktivt misbrugende. Det er i særlig grad opholdstilbud til de mest udsatte hjemløse kvinder med både psykiske lidelser og samtidigt misbrug, der efterlyses, ligesom der også meldes om, at der særligt mangler tilbud til hjemløse unge kvinder med komplekse støttebehov.

Det skal understreges, at disse vurderinger af pladsbehovet ikke bygger på en egentlig kapacitetsanalyse, men er baseret på det kvalitative interviewmateriale og dermed på en sammenstilling af interviewudsagn på tværs af de tilbud, vi har besøgt. Når personalet på en række tilbud i hovedstadsområdet således vurderer, at der er et kapacitetspres og et behov for flere pladser, hænger det således i høj grad sammen med en oplevelse i dagligdagen af, at tilbuddet ofte er fyldt op, og at man regelmæssigt må afvise hjemløse borgere.

Et væsentligt aspekt af denne problematik er imidlertid, at manglen på ledige pladser også hænger sammen med, at mange borgere må opholde sig meget længe på de eksisterende tilbud, fordi det er vanskeligt at få borgerne videre i egen bolig eller længerevarende botilbud fra de midlertidige tilbud. Det er således svært at skaffe almindelige boliger til den gruppe af beboere på de midlertidige tilbud, som kan flytte ud i egen bolig, og samtidig meldes der også om ventetid til ophold på § 107- og § 108-botilbud efter serviceloven for de borgere, som har behov for et egentligt botilbud efter opholdet på den midlertidige § 110-boform, til trods for at der er tale om behovsbestemte ydelser

ifølge serviceloven. I den sammenhæng viste en analyse af ophold på § 110-boformerne på landsplan, at 23 pct. af brugerne stod for 64 pct. af opholdsdøgnene set over en længere periode (Benjaminsen & Enemark, 2017, s. 75). Undersøgelsen viste også, at i København var andelen af langvarige ophold oppe på 41 pct. af alle ophold og altså dermed næsten dobbelt så høj som på landsplan. De lange ophold er en væsentlig forklaring på, at der opstår kapacitetsproblemer, hvor der ofte ikke er plads til nye beboere. Derved opstår en situation, hvor behovet for midlertidige akutpladser stiger, mens de bagvedliggende årsager i vid udstrækning er strukturelle, og hænger sammen med en generel mangel på permanente boligmuligheder, hvad end borgeren har brug for at flytte i egen bolig eller i et botilbud.

Det skal understreges, at udfordringen omkring kapacitetspres og lange ophold ikke er en særskilt udfordring for de hjemløse kvinder, men både gælder hjemløse kvinder og mænd. Mens kapacitetspresset primært beskrives på tilbuddene i hovedstadsområdet, genfindes problematikken omkring de lange ophold også andre steder i landet. Udfordringen med at etablere de permanente løsninger, der kan hjælpe borgerne videre fra de midlertidige tilbud, beskrives således også på de tilbud, vi har besøgt i de større og mellemstore byer, hvor det særligt er udfordringen med at skaffe boliger, der spiller ind. Der meldes dog i flere byer også om mangel på socialpsykiatriske § 108-botilbud for de borgere med dobbeltdiagnose, der har de mest komplekse støttebehov.

8.2.3 Målgruppe og indskrivningspraksis

På nogle af de midlertidige tilbud oplever medarbejderne, at det stigende kapacitetspres også påvirker indskrivningspraksis på boformerne, ved at der fra nogle kommuners side i stigende omfang stilles spørgsmål ved boformernes vurderinger af, hvem der er målgruppe for tilbuddene, og hvem der dermed kan tilbydes ophold på tilbuddet. Denne problematik skal ses i lyset af, at paragraf 110 i serviceloven som nævnt afgrænser målgruppen for boformer for hjemløse til personer med 'særlige sociale problemer'. Det vil sige, at personer, som er 'boligløse', men ikke har øvrige sociale problemer, ifølge serviceloven ikke er målgruppen for et ophold på en hjemløseboform.

Der rejses i interviewene en problematik omkring, at det i praksis kan være vanskeligt at foretage denne grænsedragning. På en boform, der primært er henvendt til familier med børn, peger medarbejderne på, at de oplever, at der gennem de seneste år er sket en skærpelse i kommunens praksis omkring målgruppen for tilbuddet, således at der skal være tale om sociale problemer af et forholdsvis betydeligt omfang, før et ophold vurderes som berettiget. Det indebærer ifølge medarbejderne, at en mellemgruppe af hjemløse kvinder med børn, som ikke har massive sociale problemer, men snarere har, hvad der kan betegnes som lettere eller moderate sociale problemer, ikke fra kommunens myndighedsafdeling vurderes at være målgruppe for tilbuddet. Medarbejderne oplever imidlertid, at denne 'mellemgruppe' af hjemløse kvinder med børn kan have god gavn af den støtte, som et ophold på tilbuddet kan give, men at det således ikke i samme grad som tidligere er muligt at tilbyde ophold til denne gruppe. Medarbejderne på boformen beskriver problematikken:

Medarbejder 1: Vi har traditionelt set arbejdet med børnefamilierne, hvor vi ikke egentlig har syntes, at man behøver at have en særlig grad af udsathed for at blive indskrevet her, men bare det, at man – det er i hvert fald vores optik på det, at så længe, at en familie eller en mor står med et barn står uden bolig, så er det i sig selv en adgangsbillet hertil. (...) Det er vi blevet udfordret på af det kommunale system i forhold til, om man passer ind i 110-begrebet ikke, som jo handler om, at der skal være tale om andre problemer også. Det er bare for at nævne, at der er blevet rørt ved vores målgruppe, som vi traditionelt har haft indskrevet. Nu er der begyndt at komme spørgsmålstegn nogle gange, hvad det er, der skal arbejdes med, og hvad det er, der skal støttes i den periode.

Noget af det er udmærket at blive mere skarpe på, men det er bare, fordi det har brudt med vores målgruppe, som i mange år et eller andet sted har været den samme, så har vi skullet lægge et andet snit ind nu, hvor det i sig selv, at man er en familie, udløser ikke bare et ophold.

Interviewer: Og det gjorde det lidt mere tidligere?

Medarbejder 2: Ja, det bestemte vi sådan selv. En ting var, at det udløste et ophold her, men igennem tiderne har der også været forskel på hvilke kriterier, og det har måske været lidt usynligt, vi har kunnet indstille til bolig efter. Og der har vi jo stort set altid prøvet at indstille familierne, fordi vi tænker, det er ekstra sårbart for børn, som har været igennem – de har altid været igennem et eller andet, før de kommer her, en skilsmisse eller et eller andet. Så det, har vi synes, var meget, så vi har gerne villet indstille alle familierne selvfølgelig, og der har været meget skiftende krav. Eller kriterier for hvad man kan søge efter, og nu har de lavet kriterierne om igen, så det hedder faktisk, at det er de borgere, som bl.a. har været på herberg, og som har særlige behov for støtte. Så vi skal faktisk også beskrive, hvilket behov for støtte de har ud over herberget, hvis de kom i lejlighed, hvilken form for støtte, de havde der. Så det har ændret noget på vores målgruppe. (Medarbejdere, socialt tilbud)

Når en kommune stiller spørgsmål ved målgruppens afgrænsning, udfordrer det den generelle bestemmelse i lovgivningen om, at det er lederen på en § 110-boform, der alene har bemyndigelsen til at træffe afgørelse om, hvem der indskrives. Selvom det på boformen ovenfor stadig er boformen, der har retten til at vurdere, om familien skal indskrives, har kommunens skærpede holdning en afgørende betydning for boformens praksis, da kommunen har bemyndigelsen til at afgøre, hvem der indstilles til kommunal boliganvisning efter et ophold på boformen. Det er således vanskeligt at få borgerne videre ud i bolig, hvis kommunen ikke vurderer, at borgeren tilhører målgruppen for kommunal boliganvisning ud fra de af kommunen fastsatte kriterier. En medarbejder på et socialt tilbud i en anden kommune, hvor man oplever samme problematik, beskriver ligeledes dette pres på indskrivningspraksis:

Vi har haft en familie inde, hvor man stiller spørgsmålstegn ved – altså det er os selv, der forvalter, hvem der kommer ind – men kommunen stiller spørgsmålstegn ved det ved indskrivningen. Det er socialafdelingen – de får jo en meddelelse om, at der er nogen, der flytter ind. De kender ikke familien i sagen, og man kunne og se, at det var en relativt – ej, det var en velfungerende familie, men vi skønnede, at der var brug for det løft, der kan være i at finde et andet sted til dem, selvom de var meget aktive selv i det. Så har der været nogle møder, hvor man vurderede, at de var for ressourcefulde lige umiddelbart på den vurdering, vi sætter op. (Medarbejder, socialt tilbud)

Det skal i forbindelse med denne problematik også tages i betragtning, at boformerne har ret til at indskrive borgere fra alle kommuner ud fra det såkaldte selvmøderprincip, det vil sige, at en hjemløs borger kan henvende sig på en boform i en hvilken som helst kommune. Det betyder, at det ikke nødvendigvis kun er den kommune, hvor boformen er beliggende, der kan udfordre indskrivningspraksis. Dette pres kan også komme fra andre kommuner, hvorfra der er borgere, der søger ophold på boformen. En medarbejder på et socialt tilbud i en anden kommune beskriver denne problematik:

Nogle gange, så giver det sådan en diskussion med hjemkommunerne, at de gerne vil blande sig i, om folk skal indskrive sig, eller hvor lang tid, de skal bo her. Og det har de ikke ret til, kan man sige. Og det ligner meget lidt andre områder, som kommunerne

arbejder på, hvor de ligesom kan trække deres beboere eller deres borgere hjem og sådan, så det er specielt på den måde, at vi kan have dem indskrevet så længe, vi synes, det giver mening. Altså, vi kan træffe to afgørelser: indskrive og udskrive. (Medarbejder, socialt tilbud)

Dette pres på, hvem der vurderes at være i målgruppe for en indskrivning og et pres for at afvise hjemløse familier med børn uden omfattende sociale problemer, betyder samtidig, at profilen af de familier, der er indskrevet på de familieorienterede tilbud, ændrer sig, således at flere af familierne end tidligere har mere omfattende sociale problemer. Medarbejderne på en boform, der primært er henvendt til hjemløse familier med børn, beskriver denne problematik:

Medarbejder 1: Der er større sociale problemer, altså tidligere tog vi jo de her familier ind, fordi vi tænkte, at det var en social begivenhed i sig selv at stå med et barn og ikke have noget sted at bo. Har man ikke noget sted at være, så tager vi dem ind, også selvom de måske ikke har så mange andre problemer. Fordi bare det der med at få en familie til at hænge sammen ...

Medarbejder 2: Ja, det er jo et socialt problem i sig selv.

Medarbejder 1: Vi kan jo så også se, at dem, der kommer ind nu, har større sociale udfordringer end tidligere, og det er også dem, vi bliver nødt til at tage ind, for at kommunen skal acceptere det.

Medarbejder 2: Men det er også fra den tid, at vi har oplevet, at der er flere, hvor forældrene har været ...

Medarbejder 2: Ja, vi har i hvert fald tidligere sagt, at man skal kunne passe sine børn selv og helt selv stå for alt det omkring børnene, hvor nu der er vi i meget højere grad inde over. Og vi synes også, at socialforvaltningen henviser altså også nogen, hvor de har også ændret, hvem de henviser til os. Også nogle der har større udfordringer, også hvor man godt lige kan få fornemmelsen af, at de gerne vil have, at der kommer nogle fag-øjne på og ser, hvordan fungerer denne her familie egentlig, selvom det jo ikke er en del af vores opgave. (Medarbejdere, socialt tilbud)

Det stigende kapacitetspres og et deraf følgende pres på indskrivningspraksis giver således grund til opmærksomhed på, om der i stigende grad sker en udelukkelse af hjemløse børnefamilier – typisk hjemløse enlige kvinder med børn – ud fra en vurdering om, at familien ikke har tilstrækkeligt omfattende problemer til at komme i betragtning til en plads på en af de boformer, der modtager familier med børn. Det er familier, der ud fra den definition af hjemløshed, der benyttes i kortlægningerne af hjemløshed, befinder sig i en hjemløshedssituation, da kortlægningerne ikke anvender et yderligere kriterie om, at familien også skal have øvrige sociale problemer ud over hjemløsheden for at blive betragtet som værende i en hjemløshedssituation.

Ud over den særlige problematik omkring indskrivningspraksis for mellemgruppen af børnefamilier uden store sociale problemer gør spørgsmålet om afgrænsningen af målgruppen på tilbuddene og vurdering af indskrivningsgrundlaget sig også generelt gældende på boformerne, hvor der løbende sker en vurdering af, hvorvidt kvinderne, der søger ophold, tilhører målgruppen. En medarbejder beskriver, hvordan denne tematik viser sig i den hverdagslige praksis:

Altså, vi kan træffe to afgørelser: indskrive og udskrive. Det er ligesom det. Så det, der kan gøre, kan man sige, at de ikke kan blive indskrevet, at vi vurderer, at de ikke er

målgruppen til, det er, hvis de fx har en bolig, som vi vurderer, at de kan være i. Og det kan være, at en, som er truet af underboen eller uvenner med underboen eller et eller andet, ikke, hvor vi siger: Jamen, er andre ting prøvet? Altså, har du henvendt dig til politiet, har du lavet klage til boligforeningen eller? Hvor man siger, jamen, det ville i hvert fald være kort tid, altså, det skal ligesom løses, for du har en bolig. Og det kan være, jamen, det kan være andre ting. Det kan være nogle, der er angste, altså, det er jo et stort problem i forhold til hjemløshed, det er dem, som ikke kan, som godt nok har en bolig, men som ikke kan være der, fx pga. angst, men simpelthen ikke kan finde ud af at bo i den bolig. Og så kan man sige, så er det måske mere psykiatrisk hjælp, man skal have for at kunne lære at bo i den bolig. Men det er måske sjældnere, at vi når dertil. Når vi afviser nogen, når vi når til at have dem til en samtale, hvor vi skal snakke om, om de er målgruppen, så er det ofte misbrug eller manglende lyst til at samarbejde, altså. Og det skal siges, at hvis der er nogen, der siger: Jamen, jeg mangler bare en bolig, jeg mangler bare tag over hovedet, og det kan I bare give mig, og så skal jeg nok selv finde ud af resten. Så siger vi jo til dem: Jamen, man skal ligesom være indstillet på at få noget hjælp for at bo her. Men vi ved også af erfaring, at når man først sidder her, så er det, fordi man har andre problemer. Så kan det godt være, de ikke kan sætte ord på det eller lige selv kan se sig i den kategori, men så er de målgruppen, hvis det sådan er det. Men det kan mere sådan være specifikt, hvis de sådan siger: Jeg kommer ikke til at være her, jeg skal bare have en adresse og et sted, jeg ligesom kan tage hen, og ellers er jeg afsted. Ved mine veninder og ved min kæreste eller et eller andet, jamen, så giver det ikke mening, at du optager en plads her. (Medarbejder, socialt tilbud)

Selvom problematikken naturligvis er særligt alvorlig, når forældre med børn befinder sig i en hjemløshedssituation, skal det i den forbindelse ikke overses, at også for enlige voksne uden væsentlige øvrige sociale problemer er det en svær situation ikke at have et sted at bo. Det er dog ikke ud fra undersøgelsens kvalitative interviewmateriale muligt nærmere at vurdere omfanget af denne udfordring omkring hjemløse børnefamilier (og enlige), der falder uden for målgruppen for de midlertidige tilbud på hjemløseområdet.

8.3 Snitfladeproblematik mellem krisecentre og boformer

Flere af kvinderne på familieinstitutionerne har oplevet at bo på krisecentre (serviceloven, § 109) og nogle af dem endda ad flere omgange. Nogle af kvinderne er flyttet direkte med deres børn ind på familietilbud fra et krisecenter, mens andre har overnattet hos veninder eller familie, inden de flytter på familietilbud, selvom de har væsentlige traumer at skulle bearbejde efter vold og overgreb mod dem selv og i nogle tilfælde også mod deres børn. Vi oplever således i vores undersøgelse af kvinder i hjemløshed en snitflade til krisecentermålgruppen, hvor en stor del af de kvinder, vi møder på familieinstitutionerne, har en krisecenterlignende problematik, såsom fysisk eller psykisk (partner)vold i bagagen, når de opholder sig på boformen. Dette er ikke en ukendt problematik i den internationale litteratur, hvor der argumenteres for, at der ikke er vandtætte skotter mellem målgruppen af kvinder, der oplever partnervold og kvinder i hjemløshed (Mayock, Bretherton & Baptista, 2016). Som beskrevet i både kapitel 4 og 6 har mange af kvinderne oplevet partnervold, og i mange tilfælde har fysisk og/eller psykisk vold i hjemmet resulteret i, at kvinden har forladt sin partner og sin bolig, hvorfor volden, ofte i kombination med andre former for social udsathed, er medvirkende til kvindens hjemløshedssituation. Partnervold beskrives i litteraturen som en veldokumenteret erfaring blandt kvinder i hjemløshed (Long, 2015; Mayock, Bretherton & Baptista, 2016).

Netop derfor er der god grund til at antage, at der eksisterer et væsentligt overlap mellem målgruppen af kvinder, der opsøger og indskrives på et krisecenter under § 109, og kvinder, der indskrives på en boform eller et familietilbud under § 110. Den juridiske forskel på de to paragraffer er, at § 109 er henvendt til kvinder, der ikke kan opholde sig i deres bolig på grund af partnervold, mens § 110 er henvendt til borgere, der ikke har en bolig eller ikke kan opholde sig i den bolig, de har, på grund af særlige sociale problemer. Derfor burde der principielt være en klar forskel på målgruppen af kvinder, der indskrives på henholdsvis § 109- og § 110-tilbud. På krisecentrene indskrives der kun kvinder, som har været udsat for vold, og hvor den sociale problematik eller udsathed, som vi ser hos kvinderne, indskrevet på § 110-boformerne, ikke nødvendigvis er til stede. Mange af de kvinder, der indskrives på krisecentrene, har dog tit ringe muligheder for at vende tilbage til den bolig, som de er flygtet eller flyttet fra, ofte fordi den voldelige partner er bosiddende i denne, eller fordi de af andre grunde er truede i boligen. Disse kvinder og familier står derfor uden bolig og i mange tilfælde med ringe økonomiske og praktiske muligheder for at finde en ny bolig. Særligt hvis kvinder, foruden volden i hjemmet, også har andre psykiske og sociale udfordringer, såsom psykisk sygdom, stof- eller alkoholproblemer eller økonomiske vanskeligheder, vil disse familiers situation, ud over krisesituationen, være præget af en boligproblematik, der let kan føre til hjemløshed. Et studie fra udlandet finder således, at 38 pct. af mødre, der forlader en partner grundet vold i hjemmet, oplever hjemløshed som resultat (Long, 2015).

Derfor er det relevant at undersøge, hvorvidt der faktisk opleves at være alvorlige boligløsheds- eller hjemløshedsproblematikker blandt kvinder på krisecentertilbud. Som beskrevet i det indledende metodeafsnit har vi inkluderet et kombineret krisecenter og herbergstilbud i undersøgelsen for netop at belyse denne snitfladeproblematik mellem krisecentrene ved at interviewe kvinder og medarbejdere på dette tilbud om deres erfaringer med bolig- og hjemløshedsproblematikker. Den gruppe af kvinder, vi interviewer på § 109-tilbuddet, viser sig at have øvrige sociale eller boligmæssige problematikker foruden kriseproblematikken som følge af volden. En medarbejder beskriver netop, hvordan der ofte enten allerede er en boligproblematik ved indskrivning, eller at den opstår som følge af, at kvinden eller familien ikke kan vende tilbage til boligen eller finde en ny:

Der behøver ikke være en boligproblematik i § 109. Det er der næsten altid, og hvis der ikke er det, så bliver der det, fordi de ikke kan vende tilbage til deres lejlighed. Når vi indskrives under § 109, og der er gået nogle måneder. Og hvis ikke trusselsniveauet forbliver, hvis det løjer af, og det gør det for de fleste ... de giver op. Altså når der er gået nogle måneder, og det ikke har effekt. Hvis de er meget opsøgende og meget aggressive, og det ikke har nogen effekt, så stopper det for langt de fleste. [...] Så på et tidspunkt bliver det en boligproblematik, for så er vi ligesom kommet igennem det andet [voldstraumet] og har fået arbejdet med det, der skulle arbejdes med, og så er det [boligproblematikken] her jo, fordi de ikke har et sted at vende tilbage til. Og boligmarkedet ... Vi er jo i [storbykommune]. Nogle gange ville jeg ønske, at vi var i Slagelse, fordi så kunne man flytte ud igen. Det er sindssygt svært at få et sted at bo. Også når man bor på krisecenter. (Medarbejder, socialt tilbud)

Medarbejderen fremhæver, at når der er gået en periode, og kvinden eller familien har arbejdet med volden, så træder boligproblematikken ofte tydeligt frem, fordi kvinden har ringe muligheder for at skaffe en ny bolig på et presset boligmarked, og fordi det er en stor praktisk og økonomisk udfordring at finde bolig, når man som kvinde eller familie har boet på krisecenter. Dette gælder også, selvom en del af kvinderne tilbydes en plads på kommunens anvisningsliste. I praksis oplever medarbejderne, at problematikkerne blandt de kvinder, som er indskrevet på de to forskellige paragraffer, ikke adskiller sig væsentlig fra hinanden:

Hvis vi sætter dem ved siden af hinanden, altså to kvinder, vi har boende, og den ene er indskrevet under § 109, og den anden er indskrevet under § 110, så kan deres liv ligne hinanden rigtig meget. Og så er der én, der har oplevet vold, og det er selvfølgelig også voldsomt, men alt det der ligger bagved, er måske det, der ender med at fylde noget, og det kan være fuldstændig ens for dem. Der behøver ikke være forskel. (Medarbejder, socialt tilbud)

Eftersom det juridiske grundlag for de to paragraffer adskiller sig ved, at der skal være vold til grund for indskrivning på § 109, vil kvinder i dette tilbud naturligvis have vold som problematik, men det er i mange tilfælde langt fra den eneste sociale problematik, disse kvinder har med sig på krisecenteret. Der kan i mange tilfælde være andre sociale problematikker eller udsathed, såsom psykisk sygdom, økonomiske problemer eller andet, der gør, at disse kvinders situation er præget af bolig- eller hjemløshed i samme grad som kvinder indskrevet på § 110-tilbuddet.

En medarbejder på et af de øvrige §110-familietilbud, som tidligere har været ansat på et krisecenter, beskriver ligeledes, hvordan han oplever, at de to målgrupper og deres problematikker er meget identiske:

Når jeg tænker på min gamle arbejdsplads i [kommune], hvor jeg var på et krisecenter, som i bund og grund stort set er samme målgruppe som her, men er skrevet ind under en anden paragraf ... Det er identiske familier og identiske problemstillinger. (Medarbejder, socialt tilbud)

Der er således god grund til at antage, at der eksisterer en bred snitflade mellem målgruppen af kvinder på § 110-boformerne og kvinder på krisecentertilbuddene og de problematikker, de kommer med. Som beskrevet har nogle af kvinderne, vi har interviewet, erfaring med at bo på krisecenter, før de indskrives på en § 110-boform. Enten har de tidligere i livet boet på krisecenter, eller også flytter de direkte fra krisecenter ind på en § 110-boform, fordi de har øvrige sociale problematikker og derfor ikke umiddelbart kan flytte direkte i egen bolig, eller fordi boligmangel og pres på boligmarkedet gør, at der simpelthen ikke er boliger til dem. Ligesom vi hører det på §110-boformerne er der også ofte lange ventetider på bolig for kvinderne på krisecentrene, hvorfor de enten må vente længe på bolig eller flyttes videre over på en § 110-boform. En leder beskriver, hvordan hun er bekendt med denne praksis både fra hendes eget tilbud, men også fra andre krisecentre, som udskriver kvinderne direkte videre til boformerne:

Jeg ved på [kommunenavn] krisecenter fx. De er rent § 109, men der udskriver de simpelthen folk til et § 110-tilbud efter en 3-4 måneder maks. Men det kan vi jo ikke, fordi vi er jo også et § 110-tilbud. Og der er ligesom ikke nogen til at tage dem [kvinderne]. Der er ikke nogle aftagere.

[...]

Nogle gange kan vi have så lange ophold, at vi rent faktisk godt kan ende i en situation, hvor en § 109-indskrivning, altså en indskrivning på baggrund af volden, kan ændre sig til at blive en § 110. Det vil sige, det er nogle andre sociale problematikker, der kommer til at fylde, fordi voldsproblematikken egentlig er landet, hvis man kan sige det sådan. (Leder, socialt tilbud)

Flere medarbejdere påpeger, at der kan være strategiske fordele i at indskrive en kvinde eller en familie på et § 109-tilbud, fordi der følger bedre ydelser og mere støtte med i form af psykologhjælp, traumebehandling samt bedre efterværn, når man er indskrevet på § 109 sammenlignet med § 110.

Rent lovgivningsmæssigt, så er der nogle andre rettigheder forbundet med at være indskrevet under § 109. Du får psykologtilbud, og du får tilbudt en koordinerende familierådgiver, når du flytter ud. Det får du ikke som 110. Så man kan sige, at det er en bedre pakke, helt enkelt, at få. (Leder, socialt tilbud)

Lederen beskriver i forlængelse heraf, at der ofte ses eksempler på, at krisecentrene ganske enkelt vælger at lade kvinderne være indskrevet på § 109 længere, inden de udskriver dem til § 110, fordi den støtte, de får, er bedre, og når de flytter ud, følger der også bedre efterværn med. Lederen understreger, at det selvfølgelig er individuelt, hvad familien har behov for, men understreger således, at der kan være fordele forbundet med at forblive indskrevet på § 109, fordi de er bedre stillet i forhold til støtte og ydelser end på § 110, selvom mange af kvinderne faktisk har samme støttebehov. Dette vidner om, at der på § 110-boformerne kan savnes nogle af de muligheder, som kvinderne på § 109 med samme problematikker og udfordringer har, fx psykologhjælp og et mere omfattende efterværn.

Vi støder endvidere også på en anden problematik i snitfladen mellem krisecentrene og boformerne, som handler om, at misbrugende kvinder eller kvinder med svære psykiske lidelser, der samtidig oplever vold, ikke kan rummes i de eksisterende krisecentertilbud. Det skyldes, at det ikke er muligt for kvinder med svære psykiske lidelser eller aktivt misbrug at blive indskrevet på krisecentrene af hensyn til, at der bor kvinder med børn, som ikke kan skærmes mod stof- eller alkoholindtagelsen og den til tider afvigende adfærd, der følger heraf. På flere af § 110-boformerne oplever medarbejderne, at boformen må modtage kvinder, som er blevet afvist på eller udskrevet fra et krisecenter som følge af misbrugsproblemer, men hvor der ikke er den rette hjælp og støtte at give på boformen til disse kvinder:

Vi får rigtig mange kvinder, som burde være på krisecenter. Dem synes jeg, vi har vildt mange af. Som rigtig mange kvinder, der har været udsat for overgreb. Der har været udsat for vold. For kidnapning. For mishandling. Men som ikke kan komme på krisecenter, fordi de har et misbrug eller psykiske lidelser, fordi det må de ikke tage imod. Vi får også en del kvinder, som er blevet smidt ud fra krisecentre pga. misbrug eller psykisk sygdom, og det er sådan noget, jeg virkelig synes mangler. Et krisecenter for kvinder med sociale problemer. Altså, jeg har oplevet flere gange på en vagt, at vi har fået en kvinde ind, som har været indespærret i en lejlighed og er blevet misbrugt og mishandlet, men som ikke kunne komme på et krisecenter, fordi hun er stofbruger. (Medarbejder, socialt tilbud)

Afvisningen på krisecentrene af de udsatte kvinder, der er ramt af partnervold, betyder også, at denne gruppe af kvinder udelukkes fra den specialiserede krisehjælp og traumehåndtering, som krisecentrene tilbyder. Det kan ses som et eksempel på, hvordan de mest udsatte misbrugere og psykisk syge borgere ifølge Järvinen ekskluderes fra en række af velfærdssystemets tilbud og er henvist til de tilbud med relativt færrest ressourcer (Järvinen, 1993).

På den måde viser undersøgelsen, at der ikke er nogen klar afgrænsning mellem krisecenterproblematikken og hjemløshedsproblematikken for kvinder, som må forlade deres bolig pga. partnervold. Særligt for de kvinder, som samtidig har en udsathedsproblematik, er der barrierer for at kunne benytte krisecentrene, og disse kvinder må i stedet benytte § 110-tilbud. På 110-tilbuddene er der imidlertid ikke samme specialisering i forhold til at kunne håndtere og støtte kvinderne i forhold til partnervolden, og undersøgelsens resultater indikerer derfor, at der mangler specialiserede tilbud til udsatte kvinder med en partnervoldsproblematik, som på grund af fx misbrugsproblemer ikke kan benytte de almindelige krisecentre.

8.4 Behovet for permanente boligløsninger

Ifølge medarbejderne på de sociale tilbud er der generelt store udfordringer med at kunne etablere en permanent boligløsning til de hjemløse borgere, der befinder sig på de midlertidige opholdstilbud. Det er en problematik, der for så vidt gælder alle hjemløse borgere, både kvinder og mænd.

Særligt i hovedstadsområdet meldes der om store udfordringer med at skaffe boliger til de hjemløse borgere, men også i de andre større byer meldes der om betydelige ventetider på boliger. I mange tilfælde går vejen til en almindelig bolig for hjemløse borgere igennem den kommunale boliganvisning, hvor kommunerne har ret til at anvise op til hver fjerde almene bolig, der bliver ledig til "løsning af påtrængende boligsociale opgaver i kommunen" (almenboligloven § 59). Denne mulighed benyttes langt de fleste kommuner sig af, men der er også kommuner, der ikke, eller kun i begrænset grad, benytter denne mulighed. Det er en politisk beslutning i hver enkelt kommune, om man vil benytte anvisningsretten, ligesom det også er kommunen, der fastsætter kriterierne for, hvem der er målgruppe for at blive anvist til en ledig bolig. Kommunen hæfter for 'tomgangslejen', indtil borgeren flytter ind, og for udgifterne til istandsættelse, når en kommunalt anvist bolig fraflyttes. Det er samtidig en forudsætning, at borgeren kan betale huslejen i boligen, og det er således ikke alle boliger, der stilles til rådighed for kommunal anvisning, der reelt kan benyttes, da en del almene boliger, og særligt de nyere boliger, har en for høj husleje til at kunne betales af målgruppen af hjemløse borgere, der for de flestes vedkommende er på kontanthjælp. Selv når en borger opskrives til en bolig gennem den kommunale boliganvisning, vil der ofte være en betydelig ventetid på, at der bliver en bolig ledig. I de fleste af de kommuner, vi har besøgt, meldes der om ventetider på mellem ½ og 2 år på at få en bolig gennem den kommunale anvisning, dog med enkelte undtagelser, hvor ventetiden er lidt lavere. Ventetiden afhænger dog også af borgerens økonomiske situation, og særligt for unge på de lavere sociale ydelser er ventetiden typisk ret lang.

Det er særligt vanskeligt at skaffe en bolig, hvis en hjemløs borger ikke bliver indstillet til en kommunal anvisning. Det kan være, hvis borgerens psykosociale problemer vurderes at være for 'lette' til at komme i betragtning til en kommunal anvisning ud fra de af kommunen fastsatte kriterier. Det kan omvendt også være, hvis borgerens støttebehov vurderes at være for omfattende, og der snarere er brug for et egentlig botilbud. I det tilfælde, hvor en borger ikke indstilles til kommunal anvisning, vil borgeren være henvist til at skaffe en bolig gennem opskrivning på de almindelige ventelister, hvor ventetiden i nogle byer kan være helt op til 10-20 år. Endelig er der også mulighed for at forsøge at skaffe en bolig gennem det private lejemarked. Særligt i de store byer er huslejeniveauet på det private lejemarked i reglen alt for højt til at være en reel mulighed for de hjemløse borgere, ligesom der kan være en stor udfordring med, at borgere med mærkbare psykosociale problemer fravælges af de private udlejere.

En medarbejder på et socialt tilbud i hovedstadsområdet beskriver den vanskelige opgave med at skaffe boliger til de hjemløse kvinder:

Interviewer: Kan I skaffe boliger til nogen af dem?

Medarbejder: Uh, det er så sjældent.

Interviewer: Det var det farlige spørgsmål?

Medarbejder: Det er så sjældent, men når det så sker, så laver vi en lille dans.

Interviewer: Så I har få kvinder, der får en bolig.

Medarbejder: Ganske få. (Medarbejder, socialt tilbud)

På et andet tilbud beskriver en medarbejder ligeledes problematikken med at skaffe boliger til kvinderne. Ifølge medarbejderen er det særligt vanskeligt at skaffe en bolig, hvis borgeren ikke indstilles til en kommunal anvisning:

Interviewer: Hvordan går det i forhold til at kunne få boliger til dem, der gerne vil videre?

Medarbejder: Hvis ikke de bliver godkendt af kommunen, så er det jo så meget op ad bakke, at du tror, det er løgn.

Interviewer: Ja, og når du siger godkendt af kommunen?

Medarbejder: Jamen, det er jo, at man laver en indstilling, altså beboeren, sagsbehandleren eller os laver en indstilling til at kunne blive godkendt til en kommunalt anvist bolig. Og det er den politik, der bliver skiftet hele tiden. Og det er jo nogen, der kan, altså hvis man har brug for særlig støtte, så kan man komme i betragtning til det. Vi har jo også nogle, hvor vi helt ærligt sidder og tænker: Jamen, de har ikke brug for den støtte, og hvad er det så, der gør, at [kommunenavn] kommune skal give dem den bolig? Alle vil jo bo i [et par kommuner]. Og der er nogen, hvor vi prøver at presse lidt ved at sige, at det er et krav, når man kommer her, at man er aktivt boligsøgende uden for [kommunenavn] kommune. Det er noget af en knast. Så det er ikke særligt tit, men det sker dog, at nogen finder en bolig selv. Og så er det ikke her i kommunen som regel. (Medarbejder, socialt tilbud)

Mens der i interviewene italesættes mange udfordringer og barrierer i forbindelse med at skabe permanente boligløsninger, er der også nogle af de interviewede medarbejdere, der oplever, at der er sket positive ændringer i tilgangen til at skaffe boliger til de hjemløse borgere. Det er tilfældet i en kommune, der har arbejdet med Housing First-tilgangen. Som beskrevet i kapitel 2, lægges der ud fra denne tilgang vægt på tidligst muligt i et indsatsforløb at etablere en permanent boligløsning for borgeren, i kombination med at der gives en intensiv social støtte, når borgeren flytter ind i boligen. På en boform i den pågældende kommune oplever medarbejderne, at der med implementeringen af Housing First-tilgangen er sket et skifte fra, at kommunen ikke tidligere prioriterede de hjemløse borgere til kommunal boliganvisning, til at det nu i højere grad er tilfældet. Medarbejderen påpeger dog også, at de lange ventetider på bolig fortsat er en barriere trods den ændrede anvisningspraksis:

Interviewer: Oplever I, at det er muligt at få boliger til jeres beboere, når de gerne vil ud og skal videre?

Medarbejdere: Ja, det synes jeg. Altså [kommunenavn] kommune borgerne, i starten, blev vores borgere ikke prioriteret på den akutte liste, det bliver de igen, og det har da betydet, at en hel del faktisk har fået bolig. Men altså, der kan godt være lange ventetider, ikke? Men det er ikke sådan, altså den der Housing First-tanke kan man godt mærke begynder sådan at sætte sig lidt rundt omkring, ikke? At kommunerne begynder også at tænke sådan, at man skal have en bolig, og så må man give den støtte, der skal til. Altså nu havde jeg lige møde med en fra kommunen i går om en af vores beboere, og der var det også sådan: Men nu begynder vi at prioritere vores herbergs beboere, det har vi fået at vide, at vi skal. På en anden måde. Så derfor – jeg vil ikke sige, at det, altså man afviser ikke egen bolig til vores brugere. Selvfølgelig vil der altid være den der diskussion med, at man skal kunne bo i en opgang, hvor der bor børn, og mennesker, som man møder på trappen, og man skal kunne være i den sammenhæng der uden at have en adfærd, som ikke er til at forstå for andre – eller som er skræmmende for andre. Og hvis

*der ikke er det, så skal man selvfølgelig finde på noget andet, hvis man ikke kan nå dertil.
(Medarbejder, socialt tilbud)*

I en anden kommune beskriver en kommunal medarbejder, hvordan man i kommunen generelt forsøger at anvende alle tilgængelige muligheder for at skaffe boliger til hjemløse borgere. I denne kommune har man ud over de almene boliger også en del kommunale boliger, som kommunen har den fulde råderet over. Særligt når der er tale om hjemløse kvinder med børn, har det høj prioritet at forsøge at skaffe familien ind i en af de kommunale boliger. I den forbindelse påpeger den kommunale medarbejder, at det også økonomisk kan være lidt lettere at skaffe en bolig til kvinderne med børn end til de enlige kvinder, da kvinderne med børn på grund af forsørgertillægget har mulighed for at betale en større husleje.

Borgerens økonomiske situation har naturligvis en væsentlig betydning for muligheden for at skaffe en bolig, da den ydelse, borgeren modtager, generelt sætter niveauet for borgernes betalingsevne. I den sammenhæng vurderer mange af de medarbejdere, vi har interviewet, at de reduktioner i de sociale ydelser, der er sket gennem de senere år, yderligere vanskeliggør muligheden for at skaffe boliger til borgerne:

Interviewer: Når du tænker sådan tilbage på de sidste sådan 3-5 år, er der noget nyt, I ser? Når du lige sådan tænker, er der nogle trends inden for bolig, der særlig har haft betydning?

Medarbejder: Nå, trends?

Interviewer: Ja, eller sådan, er der noget, hvor I tænker ...

Medarbejder: Ja, kontanthjælpsloftet, det er virkelig noget hø for vores målgruppe.

Interviewer: Det kan I mærke?

Medarbejder: Ja.

Interviewer: At det har gjort en forskel?

Medarbejder: Ja.

Interviewer: Ja.

Medarbejder: Og det gør jo, at det tager længere tid at komme ud i bolig, fordi det er de samme boliger, folk de slås om. De vil være i mindre boliger. De her familier, som måske i forvejen ikke er så godt fungerende, altså, hvis man skal bo mor og fire børn i en treværelses, og de to er teenagebørn. Altså, grundlaget for et godt familieliv, det er bare svært. Og det er ikke fordi, at de behøver at være større og finere, end andre har det, men det bliver i hvert fald meget snævert, det man ligesom så kan komme ud i. Og én ting er, at man er her i længere tid, fordi der bare er længere ventelister, fordi det er de samme boliger, folk vil have, men også bare, at de bliver nødt til at søge noget, som, ja, som ikke er hensigtsmæssigt for, kan man sige, al det arbejde, der lige er lagt i familien, altså. Og jeg synes, ja, idéen altså, tænker jeg, idéen er jo fin nok og altså, kan man sige, dem, som kan arbejde sig ud af eller kan få SU, så de ligesom kommer ud over kontanthjælpsloftet, men for dem, som bare er i en fastlåst situation, og som har rigeligt at kæmpe med ud over, altså, der er jo ikke noget at ...

Interviewer: Der mærker I en forskel også i forhold til deres boligsøgningsproces og sådan noget, det er simpelthen sværere at finde bolig til dem.

Medarbejder: Kæmpe, kæmpe forskel, ja. Udslusningsboliger kan vi ikke tilbyde til alle mere, altså det er svært at finde nogen. (Medarbejder, socialt tilbud)

Det kvalitative interviewmateriale giver ikke mulighed for at belyse den faktiske sammenhæng mellem ændringer i ydelserne (fx kontanthjælpsloftet) og ændringer i boligmulighederne. I eksemplet oven for er der således tale om medarbejdernes oplevelser af, hvilken betydning disse forhold har i praksis for borgerne. Der er også andre samfundsmæssige faktorer, som medarbejderne vurderer har en indvirkning på de udsatte borgers boligmuligheder. Det gælder blandt andet de reguleringsmekanismer, der benyttes i den almene boligsektor, med henblik på at ændre beboersammensætningen i udsatte boligområder, hvor særligt brugen af fleksibel udlejning fremhæves. Flexibel udlejning giver kommuner og boligorganisationer mulighed for lokalt at aftale kriterier, som skal være opfyldt for at kunne leje en bolig i et bestemt boligområde. Et af de mest udbredte kriterier er, at man skal være i beskæftigelse. Medarbejderne påpeger, at det har som en konsekvens, at der er en betydelig del af den almene boligmasse, hvor de hjemløse borgere på sociale ydelser ikke har mulighed for at leje en bolig.

Medarbejder: At komme ind i den almene sektor, altså det er jo bare rigtig, rigtig svært. Og så sker der også det, at det er rigtigt dyrt ...

Interviewer: Ja, at komme ind og finde en bolig.

Medarbejder: Ja. Det mest rædselsfulde [...] det er jo, at der, hvor der er billige boliger, der må man ikke bo på kontanthjælp, fordi nu skal man have fordelt ressourcerne i landet lige. Problemet er bare, du kan ikke betale en lejlighed i [dyr ny bydel] på kontanthjælp. Også de små.

Interviewer: Eller alle mulige andre steder. Nej.

Medarbejder: Ja, det kan man ikke.

Interviewer: Nej, selvfølgelig ikke.

Medarbejder: Det er nærmest umuligt.

Interviewer: Så du bliver egentlig ekskluderet.

Medarbejder: Du bliver simpelthen ekskluderet på forhånd.

Interviewer: Fordi du er på kontanthjælp.

Medarbejder: Du er på kontanthjælp, du når dårligt nok at rejse dig op. Bare det, at nogle af de her kvinder, kvinder, som ikke ønsker at søge kontanthjælp. De ønsker ikke at, de vil ikke være en del af det dér. Så gør det altså arbejdet for os, arbejde med rigtig udsatte mennesker, rigtigt, rigtigt svært. (Medarbejder, socialt tilbud)

Brugen af den fleksible udlejning er et eksempel på, at socialpolitiske tiltag, som har til formål at afhjælpe udfordringer på ét område – som behovet for at styrke beboersammensætningen i de udsatte boligområder – kan have uintenderede virkninger på andre områder i det sociale system, i og

med at det bliver vanskeligere at skaffe boliger til socialt udsatte borgere, og at der dermed er dilemmaer på spil mellem forskellige hensyn. På den måde har også samfundsmæssige, strukturelle faktorer en betydelig indvirkning på de hjemløse kvinders (og mænds) boligmuligheder og dermed på muligheden for at skabe en permanent løsning for den enkelte borger.

8.4.1 Ønsket om bolig og kvindernes oplevelse af den lange ventetid

Mange af de hjemløse kvinder beskriver de store udfordringer med at skaffe et sted at bo og den svære frustration, der følger med. Mange af kvinderne har i starten af deres hjemløshedsforløb haft lange perioder, hvor de har overnattet rundt omkring hos familiemedlemmer, venner og bekendte, så længe det var muligt – ofte med korte og skiftende ophold. En af de interviewede kvinder beskriver den tiltagende frustration og desperation over ikke at kunne finde et sted at bo undervejs i perioden som sofasover og angsten for at ende på gaden:

Interviewer: Altså, da du mistede din bolig, var du bange for at du skulle gå på gaden?

Kvinde: Ja det var jeg, det kan du tro. Og specielt indtil at ... min datter ... altså, nu kunne jeg leje den kælder der, fordi hun var lige flyttet i en anden lejebolig, eller der boede jeg, men jeg begyndte at tænke på, fordi hvor, hvad gør jeg, når ... tiden gik jo de der 4 måneder, jeg boede derude, ik'. Jeg tænkte, hvad gør du, hvis du ikke har noget at bo i. Og da havde jeg slet ikke tænkt herberg. Overhovedet. Jeg tænkte, ringer rundt til venner og 'kender du nogen'. Og kiggede rundt på værelser, de koster fandeme 4-5.000, ik', så det har man heller ikke råd til vel altså. Det er fuldstændig vanvittigt, ik'. Og jeg ... jo, der tænkte jeg: Skal jeg virkelig klare mig på gaden, ej, der må være nogen, der kan hjælpe mig, et eller andet må der ske, jeg skal ikke bo på gaden, altså det, det skal jeg bare ikke vel. (Kvinde, 61 år)

Når mulighederne for at sove på sofaer rundt omkring var udtømte, har kvinderne været nødsaget til at søge ophold på herbergerne. Her har mange af kvinderne på interviewtidspunktet allerede haft lange ophold, for norges vedkommende mere end et år, mens de venter på at kunne få en bolig. En af kvinderne beskriver, hvordan udfordringerne med at få en bolig også fylder meget på herberget:

Interviewer: Hvad er der mest fokus på herinde?

Kvinde: For os alle sammen? Det er bolig, alle sammen. Bolig

Interviewer: Ja?

Kvinde: Ja. Det er os alle, tror jeg. Alle drømmer om at komme væk.

Interviewer: Ja, og også pædagogerne? Hvordan går de til jer? Er de også meget fokuseret på bolig eller er de?

Kvinde: Altså, vi skal selv være opsøgende, men selvfølgelig er de også med ind over og får os ... altså, hjælper os med at komme ind på akutlisten og melder os ind i forskellige boligselskaber og sådan noget. Men vi skal også selv være opsøgende, altså og ringe og rykke og sådan noget, og selv være aktivt søgende måske på boligportaler og sådan noget. Men igen, det er jo så dyre lejligheder, man har jo ikke råd, vel. Nej, så. Men det er tit, de støtter op om dig (...) Altså, du får al den hjælp, du gerne vil have.

Interviewer: Men man skal stadig selv være opsøgende?

Kvinde: Ja, ja, så vidt du kan, er i stand til det. Så ser de jo gerne, vi bliver aktive selv også. (Kvinde, 53 år)

I udsagnet fra kvinden i citatet oven for udtrykkes der noget, som er generelt for næsten alle de hjemløse kvinder, vi har talt med, nemlig at kvinderne selv har et stort ønske om at finde en bolig, og alle de udfordringer, der er forbundet med at finde en bolig, fylder generelt meget i interviewene. En anden af de interviewede kvinder beskriver den følelse af afmagt og umyndiggørelse, der er knyttet til ikke at have sin egen bolig:

Interviewer: Hvis vi snakker sådan lidt om det her med at være uden bolig, altså hvordan er det, hvad er det for nogle følelser, altså hvordan er det at være det?

Kvinde: Det er meget sådan, man føler, at man, altså, man bliver lidt umyndiggjort, synes jeg. Jeg føler mig lidt umyndiggjort ved ikke at have min egen lejlighed og ved ikke ... ved, at de ikke tror på, jeg kan have min egen lejlighed, fordi jeg har kunnet klare både en lille dreng og at passe lejlighed samtidig, ik'.

Interviewer: Hvem er det, der tror, du ikke kan det?

Kvinde: Jamen, altså, det ligesom det hele, det ligesom dem alle sammen rundt omkring mig, synes jeg.

Interviewer: Okay, så alle mennesker?

Kvinde: Nej, ikke alle mennesker, men alle de her instanser, der er rundt om mig.

Interviewer: Hvordan udtrykker de det?

Kvinde: Jamen, det er ligesom ved at lade mig blive på et herberg og ikke have indstillet mig til en bolig endnu og sådan noget, altså det er 2 år på et herberg. Det er alt for lang tid, synes jeg, når det hedder midlertidigt 3 måneder til et halvt år, hedder det sig, så er 2 år altså rigtig lang tid.

Interviewer: Ja, det er det.

Kvinde: Det er det.

Interviewer: Hvis nu du ikke var på herberg, hvad for nogle tilbud ville du så opsøge, eller hvad ville du gå til familie eller?

Kvinde: Jamen, så ville jeg jo, nej, det kan jeg jo ikke, jeg kan jo ikke bo hos min mor. Så der er ikke nogen muligheder, no opportunities, nej, der er ingen muligheder, så derfor er det herberg, så ja, sådan er det bare. (Kvinde, 39 år)

8.5 Behovet for efterværn og social støtte i egen bolig

At kvinderne ønsker sig at få en fast bolig, er dog ikke ensbetydende med, at de ikke også har mange overvejelser og bekymringer for, hvordan det vil være at skulle bo i egen bolig. Selvom det sociale liv på boformen til tider kan føles hektisk og stressende, giver en del af kvinderne udtryk for angsten for ensomheden, når de en dag flytter ud af boformen. Som en af kvinderne udtrykker det:

Kvinde: Altså her (på boformen), der kan man godt være nederen over alle de mennesker, der er her, fordi du har jo aldrig noget privatliv. Du skal være social, hele tiden – især hvis man er ryger, ik'. Det, skal man bare. Ned og se på nogle andre. Man skal ned og hente mad og se nogle andre. Man skal bare alt muligt hele tiden. Hvilket hjælper sådan en som mig, fordi så får jeg lige overvundet den der angst for mennesker, ik'. Og selvom jeg kender dem alle sammen i hele hytten, så er det jo bare nogle gange: Ej, nej nej nej, tænk hvis jeg møder den og den. Ej, slap dog af. Ej, tænk hvis jeg møder den og den og sådan noget. Og der er jo ikke en skid at være bange for, men det er jo min hjerne, der spiller mig et puds. Så bliver jeg inde på mit værelse, så har vi jo et køleskab, og så tager jeg en mad og sådan noget. Men at komme hjem et eller andet sted, og jeg ikke har muligheden for at gå ned til pigerne og så ensomheden: Hvad fanden skal jeg foretage mig? Og man sidder der, altså, hvor lang tid kan det tage og komme i stand med møbler, når jeg ikke har nogen? Så kan jeg sidde der og glo ind i hvide vægge på gulvet [griner]. Ej, så det stresser, og det er angstprovokerende også, det at jeg ikke har nogen møbler og sådan noget. Jeg har ikke nogen seng at sove i. Jeg har, jeg har ingenting jo. Alt er jo smidt ud. Så har jeg mit tøj, ik'. Det kan jeg jo ikke spise eller sove på – jo, det kunne man nok godt. Det er lige meget. Men jo jo, ensomhed hundrede procent, er den, der står øverst, ik'.

Interview: Kender du til nogle tilbud, nogle ting, som kunne hjælpe dig med at bryde den? Eller til at undgå at føle dig ensom? Er der nogle tilbud, eller har de gjort noget herfra?

Kvinde: Nej, men jeg ved, der er et efterværn, ik', men altså, jeg tror ikke, at man taler så meget om det heller, før det ligesom bliver aktuelt. Men jeg er jo typen, der stresser flere dage forinden, at jeg skal et eller andet. (Kvinde, 45 år)

Selvom selve hjemløshedssituationen og udfordringerne med at finde en bolig fylder meget, er det tydeligt, at de psykosociale og helbredsmæssige problemer og manglen på netværk står centralt i kvindernes liv. Det understreger, at hjemløsheden langt fra blot er et boligproblem, men for en stor del af kvinderne er en del af en langvarig social marginalisering på mange livsområder. En medarbejder på et socialt tilbud beskriver, hvordan manglen på bolig blot er ét element i kvindernes komplekse situation:

Medarbejder: At der mangler boliger, ja, det gør der, men det er ikke det, der gør, at man bliver hjemløs. Der er jo også hjemløse, der har bolig, men som ikke kan finde ud af at holde på en bolig. Der er også nogle her, som ville være, hvis de bare fik en bolig første dag i stedet for at komme ind heromkring og få udredt økonomi og få sat ord på nogle af ting, de mønstre, de valg, de tager i livet og har taget indtil nu, så ville de jo bare ende det samme sted igen. Så det er jo ikke bare løst.

Interviewer: Med bolig?

Medarbejder: Med en bolig, altså, nej. (Medarbejder, socialt tilbud)

De psykosociale problemer, som karakteriserer en stor del af de hjemløse kvinder understreger – som kvinden i det forrige citat selv udtrykker det – at hun har brug for 'efterværn', det vil sige en social støtte i hverdagen, når hun en dag flytter ud fra boformen og videre i egen bolig. Det betyder, at der i høj grad er brug for en indsats, der netop kombinerer boligløsningerne med en intensiv social støtte, der er i stand til at imødekomme de komplekse støttebehov.

En del af kvinderne giver i interviewene selv udtryk for, at de oplever at have behov for både en boligløsning og social støtte, når de får en bolig. En kvinde, der har ophold på en § 110-boform, beskriver sit ønske om at få egen lejlighed og social støtte i hverdagen:

Interviewer: Prøv at fortælle mig lidt om den her lejlighed, du drømmer om. Hvad vil fordelene være ved det? Hvordan skal det være?

Kvinde: Jamen, fordelene vil jo være, at jeg havde noget mere plads til at være på, og det vil være mit eget. Det vil give mig noget mere, altså da jeg ville være mig selv på en anden måde, være fri for personale og, altså ikke helt, der vil jo være nogen, der vil komme og hjælpe mig den første tid for at se, hvordan jeg kunne klare at bo i egen bolig, men jeg har jo boet i egen bolig af gange 3, af 3 års varighed i de tre lejligheder, jeg har boet i, så jeg har boet alene i 9 år sådan set af mit liv, så det er ikke fordi, jeg ikke kan, det er bare, fordi det er rigtig længe siden. (Kvinde, 39 år)

En ung kvinde, der opholder sig på en boform, beskriver ligeledes ønsket om at flytte i egen bolig med social støtte:

Interviewer: Og det tænker du ville være fint og okay for dig at komme ud at bo selv med sådan en støtte, sådan en bostøtteperson, eller hvad det hedder?

Kvinde: Ja, det ville da være, det ville da være det allerbedste. Det er jo et dejligt sted, det her, rigtigt, men det er jo ikke et hjem. Folk de tager jo, man ved ikke, hvornår man skal du, man skal jo ud på et eller andet tidspunkt. Det er jo ikke et hjem. Det er et sted, man er midlertidigt, ikke. Så det dér med at have sin egen base og sit hjem ville betyde alt. Det har jeg fundet ud af, at det er meget, meget vigtigt for mig.

Interviewer: Hvorfor er det det?

Kvinde: Det er det dér med tryghed, at man ved, at der er et sted, man altid kan være, som er ens eget. Og som ikke ændrer sig, medmindre man selv gerne vil have det. Jeg er meget en lidt måske en lidt til tider lidt flyvsk person. Lidt spontan, lidt impulsiv og så det dér med at have en base, hvor man totalt selv bestemmer sine rutiner og sådan, det er tryghed. Og det betyder noget for mig, faste rammer. (Kvinde, 23 år)

På hjemløseområdet er der gennem de senere år udviklet en meget omfattende viden og dokumentation om støttemetoder, der er velegnede til at give en tilstrækkelig fleksibel, intensiv og systematisk støtte til hjemløse borgere, der flytter i egen bolig. Disse metoder har været anvendt som en central bestanddel i Housing First-tilgangen, der som tidligere nævnt går ud på at kombinere adgangen til en permanent boligløsning med den intensive sociale støtte, der typisk skal til, for at borgeren kan bo i egen bolig.

De bostøttemetoder, der har været afprøvet som en del af Housing First-indsatsen, er metoderne Critical Time Intervention (CTI), Intensiv Case Management (ICM) og Assertive Community Treatment (ACT). CTI-metoden består af et intensivt, faseopdelt bostøtteforløb gennem 9 måneder, mens ICM-metoden er en intensiv bostøtteindsats rettet mod hjemløse borgere med længerevarende støttebehov. ACT-metoden er baseret på et tværfagligt indsatsteam bestående af både socialpædagoger og en sygeplejerske, psykiater, misbrugsbehandler, socialrådgiver og evt. en jobcentermedarbejder. På nogle af de boformer, vi har besøgt, har man gode erfaringer med at benytte en eller flere af disse evidensbaserede bostøttemetoder. På disse tilbud oplever personalet generelt, at der er bedre muligheder for at støtte borgerne, når de flytter videre i egen bolig. En medarbejder på en

boform, hvor man benytter CTI-metoden, beskriver, hvordan man på boformen kører ret stringent efter CTI-metoden. Medarbejderen fortæller, hvordan hun anvender CTI-metoden, men samtidig også inddrager elementer fra ICM-metoden, når hun skønner, at det er bedst for borgeren:

Vi forsøger at køre et stringent CTI-forløb. Vi kører også rimelig stringent efter de der periodeinddelinger, der er. Men jeg tænker også, at jeg ind imellem laver lidt ICM. Jeg tænker, at det er det, der giver det bedste resultat, fordi hvis det kun var en CTI'er, så har de jo ikke så mange problematikker, tænker jeg. Så kan de mange ting selv. Men jeg tænker, at jeg engang imellem kommer til at køre noget ICM, hvor jeg følger dem lidt mere, end jeg måske burde gøre. Men jeg kan se, at ved at lægge en massiv indsats der i starten, som jo også er meningen, så bliver de mere og mere selvgående til sidst. Det kommer helt naturligt, Og derfor er der nogle gange, hvor jeg hellere vil lægge en styrket indsats, selvom den måske lige går lidt ud over CTI'en, for at være sikker på, at de havner derhenne, hvor de skal, når forløbet er forbi, fordi de skulle helst komme ud til, at de ikke har brug for nogen støtte. Og det ser altså ud til, for dem jeg har kørt et helt forløb igennem med, at det er lykkedes. (...) Det er jo en herlig måde at arbejde på, fordi at man kan se, at der kommer nogle resultater ud af det. Resultaterne ses jo også her, men ikke i samme omfang, som når først de er i en bolig. (Medarbejder, socialt tilbud)

Når vi ser på den sociale og helbredsmæssige profil blandt de hjemløse kvinder, er det karakteristisk, at en stor del af dem har forholdsvis alvorlige psykiske lidelser og problemer, og at mange af kvinderne samtidig har betydelige udfordringer med stof- eller alkoholmisbrug. Derfor vil en betydelig del af kvinderne umiddelbart være i målgruppe for de intensive bostøttemetoder som CTI, ICM og ACT. Set på landsplan er det imidlertid fortsat kun en forholdsvis lav andel af de borgere, der rammes af hjemløshed, der efterfølgende modtager støtte efter disse intensive støttemetoder – CTI, ICM og ACT-metoderne. VIVE-undersøgelsen *Veje ind og ud af hjemløshed* (Benjaminsen & Ene-mark, 2017, s. 110) viste, at i de 27 indsatskommuner, der sammenlagt har været omfattet af indsatsprogrammerne under Hjemløsestrategien og det efterfølgende Implementerings- og Forankringsprojekt, var det i alt 5 pct. af samtlige de borgere, der over en 7-årig periode fra 2009 til 2015 enten havde haft ophold på en § 110-boform eller var blevet registreret i mindst én de nationale kortlægninger af hjemløshed i løbet af denne periode, der havde modtaget en af de bostøttemetoder (CTI, ICM eller ACT) i løbet af perioden. Den forholdsvis lave andel af de hjemløse borgere, der har været omfattet af Housing First-tilgangen og de intensive bostøttemetoder, selv i indsatskommunerne (set under ét), kan hænge sammen med de barrierer for at udbrede indsatsen, der blev identificeret i evalueringerne af indsatsen, hvor både manglen på boliger og kapaciteten i den intensive bostøtte udgjorde væsentlige barrierer for at udbrede Housing First-indsatsen til en større del af målgruppen (Benjaminsen m.fl., 2017; Rambøll & SFI, 2013). Det skal dog understreges, at ikke nødvendigvis alle hjemløse borgere har brug for disse særligt intensive indsatser, men at der også kan være en del, der har modtaget andre sociale og behandlingsmæssige indsatser, som fx den almindelige § 85-bostøtte (serviceloven) eller indsatser i det psykiatriske behandlingssystem eller i misbrugsbehandlingssystemet.

Samtidig med behovet for at kunne tilbyde kvinderne social støtte, hvis de flytter ud i egen bolig, peger medarbejderne på tilbuddene også på behovet for at have differentierede boligløsninger til rådighed. På nogle af tilbuddene er der tilknyttet selvstændige udslusningslejligheder, som kan benyttes til at give kvinderne mulighed for at flytte fra boformen ud i en midlertidig selvstændig bolig, indtil det bliver muligt at skaffe en permanent bolig. I nogle af kommunerne benyttes ligeledes muligheden for at tilbyde en almen bolig som en udslusningsbolig efter almenboliglovens § 63. På en boform for hjemløse familier beskrives det, hvordan brugen af udslusningslejligheder er med til at

skabe flow på boformen og for at skabe et så almindeligt bomiljø som muligt for de kvinder med børn, der har haft ophold på boformen:

Dem, som er ude i byen, altså at det er folks egen bolig, det er den bolig, de kommer ud i, og der kan de jo blive. Så ligesom når de etablerer sig dér, så skal de ikke flytte igen nødvendigvis. Og her oppe [i udslusningslejlighederne tilknyttet stedet], der skal de jo så flytte. Men jeg synes, altså nogle gange er det også, hvor er det, der er plads? Eller hvem er det, vi har indskrevet, når der bliver en plads? Hvem giver det mest mening at placere dér af dem, vi har? Men jeg synes, det for nogle, de synes, vi er alt for tæt på og ser alting, og det er helt klaustrofobisk at bo i huset, og så synes de, det er rart at komme lidt væk op i lejlighederne. Og nogle, de synes, at puha, ude i byen, det er alt for langt væk fra noget personale. De synes, det er så dejligt, de lige kan gå herover. Altså, og for begge, kan man sige, kategorier, der er det fint at være i nærheden, og de kan bruge husets tilbud. Altså, vi prøver fx sådan noget som jul og nytår at sige, at når man først er flyttet ud af huset, så er man ikke med til det. Der er det ligesom meningen, at man skal finde ud af, hvad gør man så, hvis man bare er mor og barn, og man har ikke noget netværk, som vi snakkede om tidligere, hvad gør man så, når det er juleaften? Jamen, det er fint nok, at man kan komme over på [familieinstitutionen], men nu bor man i udslusning og skal ligesom det skridt længere væk og skal ligesom søge udad og finde ud af, hvad er der så nogle muligheder. Kan vi lave vores egen, nye tradition, eller kan man opsøge nogle af de tilbud, der er rundt om i byen. (Medarbejder, socialt tilbud)

På den måde er det væsentligt, at der er en differentieret vifte af bolig- og støttemuligheder, så det er muligt at finde en løsning, som passer til den enkelte kvindes behov.

8.6 Samspillet med det øvrige velfærdssystem

Ud over selve hjemløsheden betyder de komplekse psykosociale støttebehov og mangeårige forløb på offentlig forsørgelse, at kvinderne har været i kontakt med mange forskellige dele af velfærdssystemet. Da de fleste af kvinderne er kontanthjælpsmodtagere, er de fleste i kontakt med jobcenteret, ligesom også der også kan være kontakt med behandlingspsykiatrien, socialpsykiatrien og misbrugsbehandlingen. For de kvinder, der har mindreårige børn, er der også i en del tilfælde forløb med børne- og familieafdelingerne. Den gennemgående oplevelse blandt mange af de kvinder, vi har interviewet, er, at de møder et komplekst velfærdssystem, der ofte føles som en byrde snarere end en hjælp. Der er også mange af kvinderne, der oplever, at de kun har fået en begrænset eller slet ingen hjælp og støtte fra det offentlige velfærdssystem i det ofte lange forløb, der har kendetegnet deres vej ud i hjemløshed. Eksempelvis fortæller en kvinde, at hun ikke oplever at have fået nogen hjælp fra kommunen i de 3 år, hun har været hjemløs, selvom hun gerne ville have haft hjælp:

Interviewer: Mens du har været uden hjem her de sidste 3 år, har du fået, hvilken hjælp har du fået fra kommunen?

Kvinde: Ikke nogen faktisk, ikke nogen hjælp fra kommunen.

Interviewer: Hvad kunne du have brugt?

Kvinde: Jamen, jeg kunne godt have brugt en sagsbehandler til måske og komme ud i noget, altså det er jo fordi, jeg savner min dreng så meget, der ligger en børnehave lige der, jeg kunne faktisk godt tænke mig og komme ud et par timer i sådan noget, ja lidt,

ikke dum-i-arbejde, fordi jeg er jo ikke dum, men jeg kunne faktisk godt tænke mig at komme lidt ud og arbejde.

Interviewer: I en børnehave så?

Kvinde: Ja, i en børnehave, fordi jeg savner min dreng så meget, så kunne det være, man kunne lægge sig lidt over på det, så der har jeg det virkelig sådan: Ej, kunne de ikke skynde sig og gi mig 3-4-5 timer om ugen, hvor jeg kunne komme ud og arbejde i en børnehave, nu hvor jeg ikke ser min dreng. Så kan jeg give al min kærlighed til de her børn, der nu er i børnehaven i stedet for, ik'. Og jeg har arbejdet i børnehave i 3 uger, men så blev jeg smadder syg og forkølet og turde ikke komme tilbage til børnehaven, og jeg tør heller ikke og ryge ud i et 37-timers job nu her, altså. Det skal være på mine kår, sådan. Så det kunne jeg rigtig godt tænke mig at bruge kommunen til. At de lige kunne trylle sådan et frivilligt arbejde frem til mig, hvor jeg kunne komme og gå lidt, som det passede mig, eller arrangere det med dem i børnehaven, at jeg kom mandag 2 timer og så igen onsdag 3 timer eller sådan et eller andet, ik'. (Kvinde, 39 år)

Kvinderne ønsker sig også en mere opsøgende og aktiv indsats fra det kommunale system og oplever særligt, at sagsbehandlerne ofte ikke har ret meget tid til dem:

Kvinde: De kunne måske være mere opsøgende omkring tider, altså de kunne måske være lidt mere opsøgende omkring, at man skulle komme lidt oftere, eller at de måske kom til én. Fordi det godt kan være svært at komme af sted til et møde nogle gange, så de kunne måske være lidt mere opsøgende fra socialkontorets side af. Af en sagsbehandler og en socialrådgiver (at være) jeg synes ikke, de rådgiver særlig meget, og jeg synes ikke, de behandler særlig meget mange sager, og derfor synes jeg ikke, de hverken lever op til at skulle hedde socialrådgiver eller sagsbehandler, fordi de behandler ingen sager, og de rådgiver ikke i noget socialt, så de skulle have en anden titel. Synes jeg. (Kvinde, 39 år)

I forbindelse med oplevelsen af den manglende støtte fra og kontakt med kommunen skal det dog også tages i betragtning, at i den ofte lange periode, hvor kvinderne er sofasovere, kan kontakten med det sociale system være sporadisk. En kommunal medarbejder fortæller i den sammenhæng, at når kvinderne befinder sig i den 'skjulte hjemløshed' som sofasover, kan det være vanskeligt for de kommunale opsøgende indsatser at få øje på dem, særligt hvis kvinderne ikke selv søger hjælp. En særlig udfordring er således, hvordan den forebyggende og opsøgende indsats når ud til de kvinder (og mænd), der lever i skjult hjemløshed.

Oplevelsen af, at velfærdssystemet ofte virker komplekst og trægt, beskrives også af en del af medarbejdere på boformerne, der i høj grad må varetage den koordinerende rolle for borgeren.

Hvis det er familiebehandling, eller hvad det er, så i forhold til det kommunale system, hvor der bare er meget ventetid, og det er trægt at komme igennem, altså. Og det her med, at man har mange sagsbehandlere. Hvem er det lige, man skal snakke med? I sygedagpengeafdelingen har man én og jobcentret og så familieafdeling også, og hvordan spiller det lige sammen? Altså, det der med, man prøver det af, ved jeg også, i [kommune] også med en koordinerende sagsbehandler, som ligesom, det er jo lidt det samme som i sundhedssystemet, det her med, hvis man har med rigtig mange at gøre, så er det jo bare, altså, hvem er det, der har overblikket? Og der ser jeg tit, at når folk flytter ind her, så får vi den dér koordinerende rolle, og det er jo sårbart, når de så flytter herfra igen. Der bliver det meget os, der har overblikket og finder ud af, jamen, det her møde

med dén, der ville det være godt, at lægen også er med, eller hvad det nu kan være. Så det, synes jeg, bliver det dér tunge system, når folk har mange aktører inde over, så tager det altså lang tid. Det tager lang tid at booke et netværksmøde, ikke, man kan nogle gange kun nå et eller to, mens de er indskrevet her, ikke også, altså, hvor hele apparatet er med omkring. (Medarbejder, socialt tilbud)

En medarbejder på en anden boform beskriver behovet for, at der etableres en samlet løsning og plan for hver enkelt borger, frem for at mange forskellige dele af velfærdssystemet bidrager med hver deres plan og mål:

Så har jeg lige lyst til at sige i forhold til det der med samarbejde med kommunen. At overordnet, der synes vi, at vi samarbejder godt, men der er jo ikke nogen tvivl om, at den store udfordring i hele det her handler om at dels, at alle borgerne har mange forskellige planer – de har en opholdsplan her, de har en jobcenterplan, de har en social handleplan – det er et stort problem. Så vores håb er, at man på et tidspunkt arbejder med en stor fælles plan, der er transparent for borgeren, fremfor at de skal kegle rundt og fortælle de samme historier, og de skal udredes i, hvad man nu hver især synes er smart at effektmåle på. Og det gælder både kvinder og mænd, det her. Det er jo helt absurd. Og så sidst, men ikke mindst, så tænker jeg også, at det er en kæmpe udfordring, at man ikke arbejder i en samlet løsning. At man kommunalt set ikke samarbejder om at finde en løsning, men at ydelse sidder og bekriger den ene afdeling og den anden afdeling. Det virker jo helt vanvittigt, at man ikke kan lave en samlet løsning. Fx at undgå at en to-tre af dem, vi har boende her, kommer til at koste 3-400.000 i opholdet her, og man kunne have betalt dem med restance, som de skulle betale, som havde kostet 35.000, det hænger bare ikke sammen. Vel, det gør det ikke. (Medarbejder, socialt tilbud)

Der beskrives i interviewmaterialet nogle eksempler på, hvor der er sket meget alvorlige svigt i koordinationen og samarbejdet mellem forskellige instanser. I de to eksempler neden for beskriver en medarbejder på et socialt tilbud to borgerforløb. I det første eksempel bliver en psykisk syg kvinde tvangstilbageholdt i psykiatrien, hvorefter jobcentret stopper kontanthjælpen, fordi hun udebliver fra et møde. Dernæst beskriver medarbejderen et eksempel, hvor en psykisk syg hjemløs kvinde bliver tvangstilbageholdt i psykiatrien, og midt i et sideløbende udredningsforløb for cancer bliver udskrevet til gaden, hvorefter kvinden må søge ophold på tilbuddet.

Medarbejder: En kvinde, som er indlagt i psykiatrien, tvangstilbageholdt, bliver indkaldt til, til et møde i jobcentret. Hun bliver tvangsmedicineret, og så misser hun den her, og da hun så bliver udskrevet til gaden, hvilket de oftest bliver, hvilket jeg synes er fuldstændigt horribelt, der er det så kommunerne, der skal arbejde lidt hurtigere, kan man sige, så har hun mistet alt. Så vi skal starte forfra med at søge kontanthjælp til hende.

Interviewer: Nå, så er hun røget ud af ...?

Medarbejder: Hele systemet. Sanktioneret og pengene.

Interviewer: Fordi hun ikke mødte op til den samtale, fordi hun ikke kunne, fordi hun var, hvad hedder det ...?

Medarbejder: Ja, jeg har også en anden historie, det er så ikke en sanktionering, men det er også en ret tankevækkende historie. Det er en kvinde, som også bliver tvangstilbageholdt i nogle måneder, tvangsmedicineret. De har mistanke om, hun kunne have cancer, scanner hende, og inden de har scanningsresultaterne, så udskrives de hende til

gaden, hvor det er de opsøgende sygeplejersker, deres læge, der lige pludseligt får ansvaret for én, der har ekstremt meget cancer i kroppen. Og der skal man køre sådan et behandlingsforløb og sådan noget med hende, og kemoterapi, og det ville jo have været så meget nemmere, hvis psykiatrien havde beholdt hende. Jeg siger ikke, man skal tvangstilbageholde folk, men det handler om få dage, indtil de ligesom havde en plan, hvor de selv med deres ekspertise, fordi hun er kronisk psykotisk, altså hun er paranoid skizofren og hendes habitualtilstand, den er at være psykotisk. Så kan den så svinge i graderne, men det er hendes habitualtilstand. Og så de læger, der overtager lige pludseligt, som ikke har den viden, der skal til for at læse hende. (Medarbejder, socialt tilbud)

Som tidligere nævnt har en meget høj andel af de hjemløse kvinder psykiske lidelse og psykiske problemer. På indsatsiden beskriver mange af medarbejderne, at de oplever et presset psykiatrisk behandlingssystem, der har vanskeligt ved at give den rette hjælp til de borgere, der har en kompleks social udsathed:

Interviewer: Er det særligt psykiatrien, som er dårlig til at forstå de her kvinders situation, eller det sådan et generelt problem?

Medarbejder: Jeg synes, det er et generelt problem, men nu fylder psykiatrien jo rigtig meget her.

Interviewer: På grund af, at der er mange kvinder, som har psykiske lidelser.

Medarbejder: Ja, og de gemmer sig jo. Og så er det er kæmpe problem, at vi, og det er sådan generelt, tror jeg, i hele sundhedssektoren, vi har mangel på læger. Altså, det dér med at få en læge ud, det kan virkelig være svært nogle gange. Og så, når vi så ringer akutudrykning, den psykiatriske udrykning, så kommer, så kommer de.

Interview: Det skal de vel også?

Medarbejder: Ja, men så kan det godt være, at det er en læge, som ikke har den nødvendige erfaring, og som måske ikke er, kan holde på vedkommende i længere tid. Og man skal ikke holde på mennesker i længere tid end højst nødvendigt, men man bliver bare nødt til at se på, hvordan skaber vi de bedste rammer for de her mennesker.

Interviewer: Selvfølgelig, og så er det vel sådan et ret væsentligt problem, om man bliver udskrevet til ingenting eller bliver udskrevet til noget, især hvis man kommer efter at have været tvangsindlagt?

Medarbejder: Ja ja, så bliver man udskrevet til en natcafé. Det synes jeg simpelthen ikke, man kan være bekendt. Men kan godt blive udskrevet til et herberg eller noget andet, hvor det er, man kan få ro. (Medarbejder, socialt tilbud)

Udfordringen med at skabe en sammenhængende og helhedsorienteret indsats for hjemløse borgere med komplekse støttebehov går således på tværs af mange forskellige dele af velfærdssystemet og omfatter både boligdelen, den sociale del, jobcentreret og ofte også psykiatrien og/eller misbrugsbehandlingen. Det er netop den høje grad af kompleksitet i borgernes støttebehov i samspil med et stadig mere specialiseret og komplekst velfærdssystem, der betyder, at der er stort behov for de brobyggende, specialiserede indsatsmetoder som ACT eller ICM. Her kan den fleksible og intensive støtte i hverdagen, der kan gives med disse metoder, være med til at understøtte, at der

sker en tilstrækkelig koordinering af indsatsen, og at der bliver etableret en sammenhængende indsats for den enkelte borger.

8.6.1 Behov for forebyggelse af udsættelser

Samtidig med behovet for de specialiserede indsatsmetoder peger interviewene også på et fortsat behov for at arbejde med at forebygge, at hjemløsheden opstår. Det gælder naturligvis i bred forstand den sociale indsats for den store gruppe af udsatte borgere, der allerede bor i egen bolig. En stor del af de kvinder, vi har interviewet, er på et tidspunkt blevet sat ud af deres bolig, hvorefter kvinderne typisk i en lang periode har overnattet på sofaer rundt omkring hos familie, venner og bekendte. Samtidig oplever medarbejderne også, at en del af de kvinder, der får tilbudt en bolig efter et ophold på en boform, atter mister boligen og kommer tilbage på boformen igen. Ifølge medarbejderne handler det ikke nødvendigvis kun om de psykosociale støttebehov, men i høj grad også om, at kvinderne hurtigt kommer i huslejerestance. Flere af interviewpersonerne peger i den forbindelse på, at hvis man får stillet en bolig til rådighed gennem den kommunale boliganvisning kunne det være hensigtsmæssigt, at kommunen i disse tilfælde tilbyder borgeren – eller ligefrem stiller krav om – at trække huslejen fra den sociale ydelse, inden den udbetales. Medarbejderne på en boform beskriver denne problematik:

Medarbejder 1: Jeg synes også, der er en anden ting, der mangler, og det er, at der er lavet om på lovgivningen omkring familier, der er ved at blive sat ud, og hvordan kan de bliver hjulpet i forhold til at forblive i lejlighederne, så de ikke kommer ud på herbergerne. Og der ser vi faktisk ikke nogen ændring i, hvor mange familier, vi får ind ad døren. (...) Lige nu har vi to, som er i restance og med stor risiko ryger ud af deres boliger, og som er flyttet herfra inden for en 3 måneder.

Interviewer: Altså, de boliger, de lige har fået?

Medarbejder 1: Ja, de er lige flyttet.

Medarbejder 2: Ja, her pr. 1/1. Begge to er restancer igen. (...) Og jeg siger bare, at fremfor at betale 30.000, så koster det 30.000 om måneden at bo her, så der er en eller anden kobling mellem ydelse, som er dem, der tager stilling til de her ting, som ikke spiller sammen med det sociale. Det er silotænkningen inden for den her økonomi, der er helt ged.

Interviewer: Jamen, det lyder jo helt absurd, at man når at komme ud i egen bolig i 3 måneder, og så går det allerede galt der, og I har bostøtte på og sådan noget. Hvad findes der af løsning på det, hvad skulle man gøre der?

Medarbejder 2: Altså, jeg tænker, at når det når så vidt – altså bostøtten kan jo ikke monitorere mere, det er jo frivilligt tilbud. Og hvis det så er sådan, at det viser sig, at så kommer der efter en måned eller to en rykker, så ryger den videre til fogedretten, og der skal jo ekstremt meget til, hvis kommunen går ind og redder det. Det ene tilfælde er en mor med et barn, som hvis vedkommende igen bliver smidt ud, så vil de stå og banke på døren her.

Medarbejder 1: Man kan jo sige, at noget af det, man kunne gøre, det var i højere grad at gå ind i nogle af de der tidligere problematikker og sige: Vi mener, at der skal en administrationsordning til her.

Medarbejder 2: Ja, en aftale – administrationsaftale, som kommunen står for

*Medarbejder 1: Ja, lige præcis. Det kunne være en af de ting, man kunne hjælpe med.
(Medarbejdere, socialt tilbud)*

I forhold til at administrere huslejebetalingen kan der være tale om en afvejning af flere forskellige hensyn. Såfremt kommunerne er tilbageholdende med at hjælpe borgeren med at stille krav om at administrere huslejen, kan det være et hensyn til borgernes generelle selvbestemmelse og retssikkerhed. Det vil således i de fleste tilfælde være nødvendigt, at borgeren indgår i en sådan administration frivilligt, da lovgivningen er forholdsvis restriktiv omkring, hvornår der kan stilles krav om økonomisk administration. En tilbageholdenhed i kommunerne med at tilbyde at administrere borgerens huslejebetaling kan dog også skyldes økonomiske hensyn, da det er forbundet med administrative udgifter. Her skal det dog tages i betragtning, at det har meget store konsekvenser for den enkelte borger, hvis huslejerestancer fører til en udsættelse af boligen, ligesom de efterfølgende sociale indsatser som fx et herbergsophold kan være forbundet med betydelige udgifter for kommunen.

8.7 Sammenfatning

I dette kapitel har vi beskrevet kvindernes erfaringer med brugen af de sociale tilbud og af velfærdssystemets øvrige indsatser. I den forbindelse har vi både set på brugen af de midlertidige tilbud som boformer og andre overnatningstilbud og på muligheder og barrierer for at etablere længerevarende løsninger af kvindernes boligsituation.

En væsentlig problematik, der viser sig omkring de midlertidige tilbud, handler om kvindernes erfaringer med henholdsvis de skærmede tilbud, der udelukkende er henvendt til kvinder, set i forhold til de blandede tilbud, der både er henvendt til kvinder og mænd. Det er først og fremmest tydeligt, at de kvinder, der opholder sig på de skærmede tilbud, som oftest er godt tilfreds med disse tilbud. Flere af dem beskriver, at de tidligere har opholdt sig på de blandede tilbud, og for en del af kvinderne har det været vanskeligt, da miljøet på disse tilbud opleves som hårdt og præget af mændenes misbrugsproblemer. Selvom kvinderne overvejende er meget positive omkring opholdet på de skærmede tilbud, kan der dog også være udfordringer omkring opholdet på disse tilbud, hvor der opholder sig mange udsatte kvinder, og hvor der også kan opstå uro og konflikter kvinderne imellem. Samtidig er det ikke noget entydigt billede, der tegner sig omkring efterspørgslen efter de forskellige typer af tilbud. Således er der blandt de interviewede ledere og medarbejdere på en af boformerne, vi har besøgt, også erfaringer med etableringen af et skærmet tilbud henvendt til hjemløse kvinder, men hvor det var erfaringen, at de hjemløse kvinder på dette tilbud i højere grad efterspurgte pladserne på de blandede afdelinger. Det viser, hvordan det kan være meget individuelt, hvilke tilbud kvinderne har behov for og efterspørger, og resultaterne peger således på, at der generelt både er behov for skærmede og blandede pladser. I den forbindelse kan det være hensigtsmæssigt, at der er en valgmulighed for kvinderne, afhængigt af hvilken type af pladser, de ønsker. I den forbindelse skal der dog gøres opmærksom på, at der på landsplan kun er relativt få tilbud, der udelukkende er henvendt til kvinder.

På de sociale tilbud, vi har besøgt, beskriver medarbejderne i en del tilfælde, at de oplever, at der mangler pladser på boformerne. Det er særligt tilfældet i hovedstadsområdet, mens det ikke i samme grad er tilfældet på de tilbud, vi har besøgt i provinsen. I hovedstadsområdet beskriver medarbejderne således, at det forholdsvis ofte sker, at de må afvise både hjemløse kvinder og mænd, fordi der ikke er ledig plads. Det skal i den forbindelse understreges, at denne kvalitative interviewundersøgelse ikke indeholder en analyse af kapaciteten på de sociale tilbud, og at der således er tale om medarbejdernes oplevelse af problemerne med pladsmangel.

Udfordringerne omkring kapacitet og pladmangel hænger imidlertid i høj grad sammen med, at det er vanskeligt at skaffe boliger til kvinderne (og mændene) efter et ophold på en boform, hvilket betyder, at mange borgere må opholde sig væsentligt længere end nødvendigt på en boform. Medarbejderne beskriver, at etableringen af en boligløsning efter et ophold generelt er meget afhængig af, om kommunerne anviser en bolig til borgerne gennem den kommunale boliganvisning, men selv når det er tilfældet, er der ofte lange ventetider på at få en bolig, særligt i de store byer. Her spiller det også ind, at tilgængeligheden af boliger også begrænses af borgernes betalingsevne, hvor langt hovedparten af borgerne er på kontanthjælp.

De psykosociale problematikker betyder, at mange af kvinderne også har behov for social støtte, når de på et tidspunkt flytter fra boformen og ud i egen bolig. Her beskriver medarbejderne i flere af kommunerne, hvordan der er gode erfaringer med at benytte de bostøttemetoder, der er udviklet gennem de senere år, som fx CTI- og ICM-metoden. Det er dog samtidig medarbejdernes erfaring, at det i de fleste kommuner er relativt få af de hjemløse borgere, der i praksis tilbydes disse støtte-metoder, når borgerne flytter i egen bolig. Endelig er der også nogle af kvinderne, der har så komplekse støttebehov, at de snarere har brug for et længerevarende botilbud, når de flytter videre fra boformen. Her beskriver medarbejderne dog også, at der ofte er en betydelig ventetid på, at der bliver ledige pladser i sådanne tilbud.

Endelig betyder kompleksiteten af kvindernes støttebehov også, at de ofte er i kontakt med mange forskellige tilbud og instanser i det øvrige velfærdssystem. I den forbindelse beskriver både kvinderne og medarbejderne velfærdssystemet som komplekst at navigere i for mange af kvinderne. Samtidig fremhæves også særligt udfordringerne med at få den rette psykiatriske hjælp og støtte for den store gruppe af de hjemløse kvinder, der har psykiske lidelser. Her er det oplevelsen, at det psykiatriske behandlingssystem generelt er meget presset, og at det er vanskeligt at tilbyde en kontinuerlig indsats for borgere med en høj grad af kompleksitet i udsathed, og navnlig for dem, der har misbrugsproblemer samtidig med en psykisk lidelse.

Litteratur

- Anderson, I. & D. Tulloch (2000): *Pathways through Homelessness: A Review of the Research Evidence*. Edinburgh: Scottish Homeless Task Force.
- Baptista, I. (2010): Women and homelessness. *Homelessness research in Europe*, s. 163-186.
- Benjaminsen, L. (2016): "The variation in family background amongst young homeless shelter users in Denmark". *Journal of Youth Studies*, 19(1), s. 55-73.
- Benjaminsen, L. (2017): *Hjemløshed i Danmark, 2017. National Kortlægning*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Benjaminsen, L. & I. Christensen (2007): *Hjemløshed i Danmark, 2007. National kortlægning*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, rapport 07:22.
- Benjaminsen, L. & M.H. Enemark (2017): *Veje ind og ud af hjemløshed. En undersøgelse af hjemløshedens forløb og dynamik*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Benjaminsen, L., T. Dyrvig & T. Gliese (2015): *Livet på hjemløseboformer. Brugerundersøgelse på § 110 boformer*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, rapport 15:02.
- Benjaminsen, L. Dyrby, T.M., Enemark, M.H., Thomsen, M.T., Dalum, H.S. & U.L. Vinther (2017): *Housing First i Danmark. Evaluering af Implementerings- og forankringsprojektet i 24 kommuner*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd & Rambøll, rapport 17:03.
- Bretherton, J. & P. Mayock (2016): "Introduction". I Mayock & Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Bretherton, J., L. Benjaminsen & N. Pleace (2016): "Women's Homelessness and Welfare States". I Mayock & Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Cauce, A.M., A. Stewart, L.B. Whitbeck, M. Paradise & D.R. Hoyt (2005): "Girls on their own: Homelessness in female adolescents". In *Handbook of behavioral and emotional problems in girls* (s. 439-461). Springer, Boston, MA.
- Chamberlain, C. & D. MacKenzie (2006): "Homeless Careers: A Framework for Intervention". *Australian Social Work*, 59(2), s. 198-212.
- Clapham, D. (2003): "Pathways Approaches to Homelessness Research". *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 13, s. 119-127.
- Clapham, D. (2005): *The Meaning of Housing: A Pathways Approach*. Bristol: Policy Press.
- Crenshaw, K. (1991): "Mapping the margins: Identity, politics, intersectionality, and violence against women". *Stanford Law Review*, 43(6), s. 1241-1299.
- Culhane, D., S. Metraux, J.M. Park, M. Schretzman & J. Valente (2007): "Testing a typology of family homelessness based on patterns of public shelter utilization in four U.S. jurisdictions. Implications for policy and program planning". *Housing Policy Debate*, 18(1), s. 1-28.

- Dhillon, J. (2011): "Social exclusion, gender, and access to education in Canada: Narrative accounts from girls on the street". *Feminist Formations*, s. 110-134.
- Doherty, J. (2001): "Gendering homelessness". I Edgar & Doherty (red.), *Women and homelessness in Europe. Pathways, services and experiences*. Bristol: The Policy Press.
- Dries, L. van den, P. Mayock, S. Gerull, T. van Loenen, B. van Hulst & J. Wolf (2016): "Mothers who experience Homelessness", I P. Mayock & J. Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*, London: Palgrave Macmillan.
- Edgar, B. & J. Doherty (2001): *Women and Homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*. Bristol: The Policy Press.
- Edgar, W.M. & H. Meert (2005): *Fourth review of statistics on homelessness in Europe. The ETHOS Definition of Homelessness*. Brussels: FAENTSA.
- Edgar, W.M., B. Edgar, J. Doherty & H. Meert (2004): *Immigration and homelessness in Europe*. Bristol: Policy Press.
- Edgar, B., M. Harrison, P. Watson & V. Busch-Geertsema (2007): *Measurement of Homelessness at European Union Level*. Brussels: European Commission.
- Farrugia, D. (2010): "The symbolic burden of homelessness: Towards a theory of youth homelessness as embodied subjectivity". *Journal of sociology*, 47(1), s. 71-87.
- Farrugia, D. (2016): *Youth Homelessness in Late Modernity*. Singapore: Springer.
- Fitzpatrick, S. (2005): "Explaining homelessness. A critical realist perspective". *Housing, Theory and Society*, 22(1), s. 1-17.
- Fitzpatrick, S. (2012): "Homelessness", i: Clapham, D., Clark, W. & Gibb, K. (red.) *The Sage Handbook of Housing Studies*, s. 359-378, London: Sage.
- Goffman, E. (1963): *Stigma: Notes on a spoiled identity*. New York, NY: Jenkins, JH & Carpenter.
- Hutchinson, S., A. Page & E. Sample (2014): *Rebuilding Shattered Lives. The Final Report*. London: St Mungo's.
- Jasinski, J.L. (2010): *Hard lives, mean streets: Violence in the lives of homeless women*. New England, US: UPNE.
- Järvinen, M. (1993): *De nye hjemløse: Kvinder, fattigdom, vold*. København: Forlaget SocPol.
- Järvinen, M. & D. Kivinen (1995): "Homelessness as a Social Construction: A Study on Marginalized Women". *Nordisk Alkoholtidsskrift (Nordic Alcohol Studies)*, 12(1_suppl), s. 4-13.
- Jones, A. (1999): *Out of Sight, Out of Mind?: Women's Experience of Single Homelessness*. London: Crisis.
- Kidd, S.A. (2007): "Youth homelessness and social stigma". *Journal of youth and adolescence*, 36(3), s. 291-299.
- Kristensen, C.J. (1994): *Nye fattige: Unge hjemløse kvinder i København*. Forlaget Sociologi.

- Kuhn, R. & D. Culhane (1998): "Applying cluster analysis to test a typology of homelessness by pattern of shelter utilization: Results from the analysis of administrative data". *American Journal of Community Psychology*, 26(2), s. 207-232.
- Long, S.M. (2015): "Navigating homelessness and navigating abuse: How homeless mothers find transitional housing while managing intimate partner violence". *Journal of Community Psychology*, 43(8), s. 1019-1035.
- Löfstrand, C.H. & D. Quilgars (2016): "Cultural Images and Definitions of Homeless Women: Implications for Policy and Practice at the European Level". I P. Mayock & J. Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*. London: Palgrave MacMillan.
- Maini-Thorsen, A.-S.W. (2018): "*Jeg kan godt lide, når jeg kan dufte, at jeg har vasket fingre*" – En eksplorativ undersøgelse af kvinders erfaringer med hjemløshed. København: Forlaget Udenfor.
- Malins, P., J.L. Fitzgerald & T. Threadgold (2006): "Spatial 'folds': The entwining of bodies, risks and city spaces for women injecting drug users in Melbourne's Central Business District". *Gender, Place & Culture*, 13(5), 509-527.
- Mayock, P. & S. Sheridan (2012): "Women's 'Journeys' to homelessness: Key findings from a biographical study of homeless women in Ireland". *Women and Homelessness in Ireland, Research Paper, 1*. Dublin: School of Social Work.
- Mayock, P., J. Bretherton & I. Baptista (2016): "Women's Homelessness and Domestic Violence: (In)visible Interactions". I P. Mayock & J. Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*, London: Palgrave Macmillan.
- Mayock, P., M.L. Corr & E. O'Sullivan (2008): *Young people's homeless pathways*. Dublin: The Homeless Agency.
- Mayock, P., S. Parker & S. Sheridan (2015): *Women, homelessness and service provision*. Dublin: Simon Communities of Ireland.
- Mayock, P., S. Sheridan & S. Parker (2015): "'It's just like we're going around in circles and going back to the same thing...': The Dynamics of Women's Unresolved Homelessness". *Housing Studies*, 30(6), s. 877-900.
- McLoughlin, P.J. (2013): "Couch surfing on the margins: the reliance on temporary living arrangements as a form of homelessness amongst school-aged home leavers". *Journal of Youth Studies*, 16(4), s. 521-545.
- Mina-Coull, A. & S. Tartinville (2001): "Homeless women in France". I Edgar, B. & Doherty, J. (red): *Women and Homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*. Bristol: The Policy Press.
- Moss, K. & P. Singh (2015): *Women rough sleepers in Europe: Homelessness and victims of domestic abuse*. Bristol: Policy Press.
- Mostowska, M. & S. Sheridan (2016): "Migrant women and homelessness". I Mayock, P. & J. Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*, London: Palgrave Macmillan.

- Munk, A., I. Koch-Nielsen & M. Raun (2001): "Women, homelessness and the welfare state in Denmark". I Edgar & Doherty (red.): *Women and homelessness in Europe: Pathways, services and experiences*. Bristol: The Policy Press (s. 115-125).
- Muñoz, M., M. Crespo & E. Pérez-Santos (2005): "Homelessness effects on men's and women's health". *International Journal of Mental Health*, 34(2), s. 47-61.
- Neale, J. (1997): "Homelessness and Theory Reconsidered". *Housing Studies*, 12(1), s. 47-61.
- Nielsen, S.F., C.R. Hjorthøj, A. Erlangsen & M. Nordentoft (2011): "Psychiatric disorders and mortality among people in homeless shelters in Denmark: a nationwide register-based cohort study". *The Lancet*, 377(9784), s. 2205-2214.
- O'Sullivan, E. (2016): "Women's homelessness: A historical perspective". I Mayock, P. & J. Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*, London: Palgrave Macmillan.
- Padgett, D., B. Henwood & S. Tsemberis (2016): *Housing First. Ending Homelessness, Transforming Systems and Changing Lives*. New York City: Oxford University Press.
- Passaro, J. (1996): *The Unequal Homeless: Men on the Streets, Women in Their Place*. London: Routledge.
- Pillinger, J. (2007): *The feminisation of migration*. Dublin: Immigrant Council of Ireland.
- Pleace, N., S. Fitzpatrick, S. Johnsen, D.J. Quilgars & D. Sanderson (2008): *Statutory Homelessness in England: The experience of families and 16-17 year olds*. London: Department for Communities and Local Government.
- Poole, N. & J. Bopp (2015): "Using a community of practice model to create change for Northern homeless women". *First peoples child & family review*, 10(2), s. 122.
- Quilgars, D., S. Johnsen & N. Pleace (2008): *Review of Youth Homelessness in the UK*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Rambøll & SFI (2013): *Hjemløshedsstrategien. Afsluttende rapport*. København: Rambøll & SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Rambøll & VIVE (2018): *En helhedsorienteret og tidlig indsats mod hjemløshed blandt unge og unge i risiko for hjemløshed – Evalueringsrapport*. København: Rambøll & VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Reeve, K., R. Goudie & R. Casey (2007): *Homeless women: Homelessness careers, homelessness landscapes*. Crisis.
- Rådet for Socialt Udsatte (2016a): *Kvinder i social udsathed – en undersøgelse af socialt udsatte kvinders livssituation, problemer, ressourcer og behov*. København: Rådet for Socialt Udsatte.
- Rådet for Socialt Udsatte (2016b): *Udsatte grønlandske kvinder i Danmark. En undersøgelse af kvindernes livssituation, problemer, ressourcer og behov*. København: Rådet for Socialt Udsatte.
- Savage, M. (2016): "Gendering Women's Homelessness". *Irish Journal of Applied Social Studies*, 16(2), s. 4.

- Shinn, M. (2011): "Is violence at the root of homelessness for women?" *Sex Roles*, 64(7-8), s. 585-588.
- Shinn, M., B.C. Weitzman, D. Stojanovic, J.R. Knickman, L. Jimenez, L. Duchon & D.H. Krantz (1998): "Predictors of homelessness among families in New York City: From Shelter Request to Housing Stability". *American Journal of Public Health*, 88(11), s. 1651-1657.
- Tsemberis, S. (2010): *Housing First: The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction*. Minneapolis: MN: Hazelden Press.
- Tyler, K.A. & K.A. Johnson (2006): "Trading sex: Voluntary or coerced? The experiences of homeless youth". *Journal of Sex Research*, 43(3), s. 208-216.
- Verloo, M. (2006): "Multiple inequalities, intersectionality and the European Union". *European Journal of Women's Studies*, 13(3), s. 211-228.
- Watson, J. (2011): "Understanding survival sex: Young women, homelessness and intimate relationships". *Journal of youth studies*, 14(6), s. 639-655.
- Watson, J. (2018): *Youth homelessness and survival sex – intimate relationships and gendered subjectivities*. Oxon: Routledge.
- Watson, S. (2000): "Homelessness revisited: New reflections on old paradigms". *Urban Policy and Research*, 18(2), s. 159-170.
- Wenzel, S.L., B.D. Leake & L. Gelberg (2001): "Risk factors for major violence among homeless women". *Journal of Interpersonal Violence*, 16(8), s. 739-752.
- Wolf, J., I. Anderson, L. van den Dries & M.F. Hrast (2016): "The Health of Homeless Women". I Mayock, P. & J. Bretherton (red.): *Women's Homelessness in Europe*, London: Palgrave Macmillan.

**VIDEN I
VELFÆRD**

DET NATIONALE FORSKNINGS-
OG ANALYSECENTER FOR VELFÆRD